

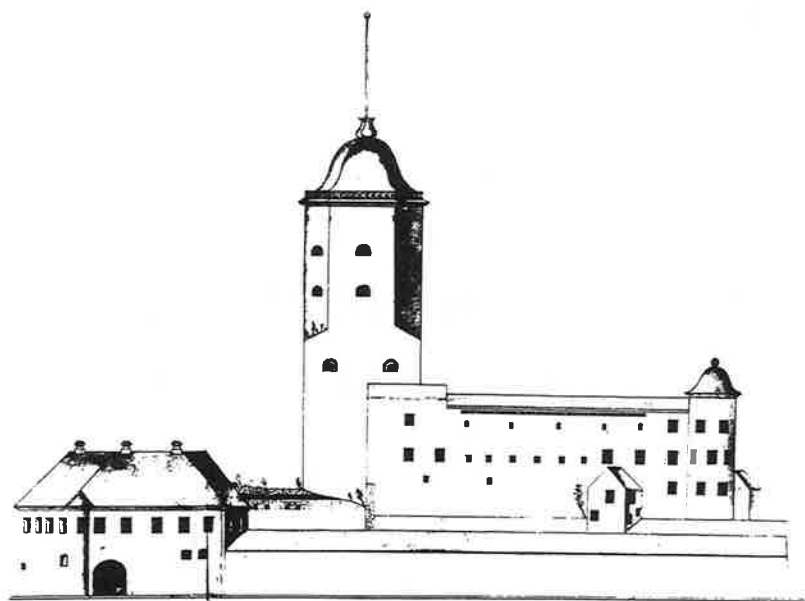

**VIIPURIN
SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA**

10

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita
10

HELSINKI 1992

Vuonna 1993 700 vuotta täyttävä Viipurin linna v. 1797.

ISBN 951-96575-0-9

 Etelä-Saimaan Kustannus Oy -Lappeenranta 1992

Noin kolme vuotta on kulunut Seuramme toimitteiden edellisen niteen ilmestymisestä. Käsilläolevan niteen aloittaa inkeriläinen A.I. Saksa, Pietarin tiedeakatemian arkeologian laitoksen tohtori, joka osoittaa Käkisalmesakin olleen linnan paikalla vanhan karjalaisen asutuksen — siis samoin kuin Viipurin kohdalla tri V.A. Tjulenev toimitteidemme niteessä 8 todisti. Nyky-Viipurin kaupunginarkkitehti Viktor Dmitriew on toinen ulkomaalainen kirjoittaja. Muut ovat kotimaisia, joista pisimpien artikkelien laatijat ovat Seuramme jäseniä. Toimitustyöstä on huolehtinut Erkki Kuujo.

Helsingissä 16.8.1992
Julkaisutoimikunta

SISÄLLYS

ALKUSANAT	3
KÄKISALMEN MAASTA ESIIN KAIVETTU HISTORIA, A.I. Saksa	5
VIIPURI-NIMESTÄ JA SEN SYNNYSTÄ, Eka Lainio	18
SAKSA VIRKAKIELENÄ VANHASSA SUOMESSA, Erkki Kuujo	22
MONREPOS, Viktor Dmitriew (kääntänyt aikakauslehdestä Naše Nasledie II/1989 Irina Lankinen)	26
VIIPURIN RAATIHUONEET, Otto-I. Meurman	45
VIIPURIN SUOMALAINEN SEURA, Erkki Rautvuori	49
VIIPURILAISLEHTORI HUVITUKSESSA, Erkki Rautvuori	59
MUISTELMIA VIIPURISTA 1890-LUVULTA, Robert Orava (†)	90
KIRKKOMUISTELMIA, Robert Orava (†)	102
VIIPURIN PUHELIN, Eino Österman	105
VIIPURIN POIKA ARMAS J. PULLA, Eka Lainio	113
VIIPURIN KAUPUNGIN HOITOKUNNAN VAIHEET 1940-1942, Erkki Kuujo	117
VIIPURILAISUUTTA ENNEN JA NYT, Alpo Salmela	160
HYVÄSTI NUORUUS, Viljo Erkamo (†)	166
VIIPURILAINEN MODERNISMI — TUTKIMISEN JA SÄILYTTÄMISEN VAIKEUDET, Viktor Dmitriew (kääntänyt Irina Lankinen)	167

A. I. Saksa

Käkisalmen maasta esiin kaivettu historia

Käkisalmen ns. Vanha linna sijaitsee keskellä kaupunkia noin kolmen kilometrin päässä Laatokan rannalta Vuoksen virran varrella. Sen toisella puolella kohoaa uudenajan alun bastionilinnoitus.

Vanhin maininta Käkisalmesta on vuodelta 1294/95, jolloin ruotsalaisen ja novgorodilaisen kronikan mukaan Viipurista lähtenyt sotajoukko valloitti karjalaisen Käkisalmi-nimisen kaupungin. Pian tämän jälkeen novgorodilaiset hajoittivat ruotsalaisten rakentaman linnan. Ruotsalainen Eerikin kronikka täydentää Novgorodin 1. kronikan antamia tietoja lisäten, että sen jälkeen saari oli venäläisten hallussa, jotka vahvistivat sitä kovasti. Seuraava maininta on vuodelta 1310/1311, jolloin novgorodilaiset tulivat laivoin Laatokan kautta Vuokselle ja rakensivat kosken viereen uuden kaupungin ja purkivat vanhan.

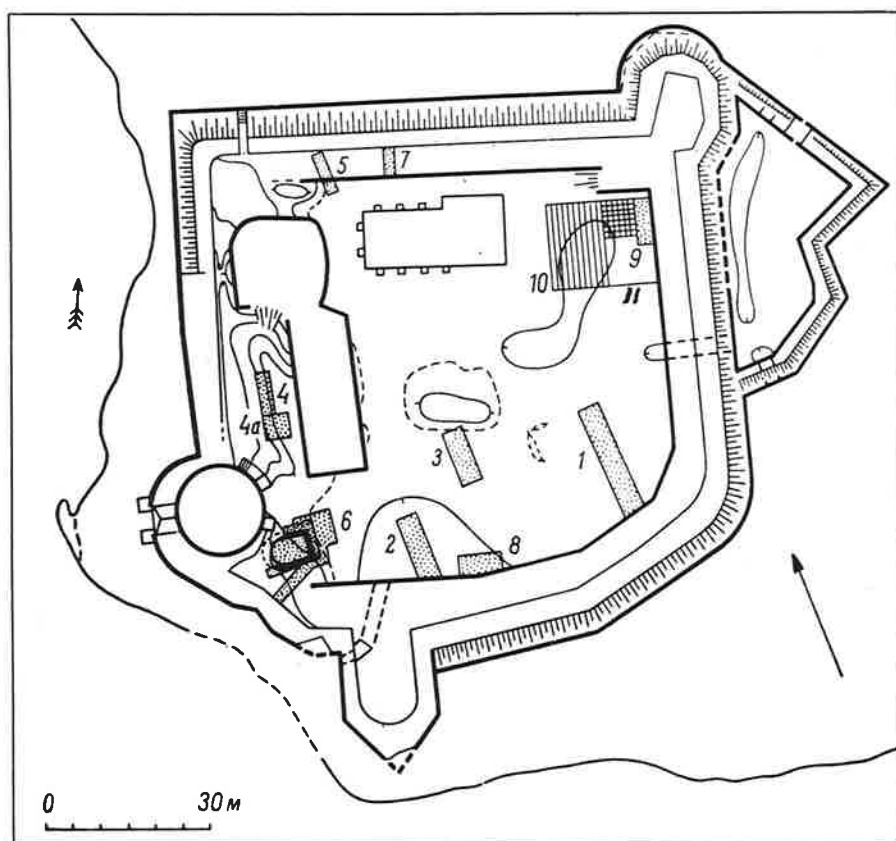
Näistä kronikkamaininnoista jää epäselväksi, missä sijaitsi alkuperäinen Käkisalmi ja miten sen sijainti on verrattavissa myöhempien linnojen sijaintiin. Eerikin kronikasta käy ilmi, että ruotsalaisten linna oli saarella, niin kuin v. 1295/96 vahvistettu novgorodilaisten linna. Luultavasti juuri tämä linna olikin purettu v. 1310. Mutta mitä sen jälkeen tapahtui? Oliko uusi kaupunki rakennettu samalle paikalle vai siirretty toiseen uusia vaatimuksia vastaavaan paikkaan? Vastaus jää auki, vaikka onkin ehdotettu erilaisia näkemyksiä (Schvindt 1898, 1; Kuujo E., Puramo E., Sarkanen J. 1958, 14; Gromov V. I., Šaskolskij I. P. 1976, 3; Kirpičnikov A. N. 1979, 52—56, 1984 124—126). Kronikan väite uuden kaupungin rakentamisesta ja monet vastaavat tapahtumat muiden keskiaikaisten kaupunkien kohdalla antoivat aiheen puhua kaupungista uudella paikalla. Mutta miksi piti purkaa jo huonossa kunnossa oleva linnoitus, kun uusi sen sijalle rakennettiin toiselle paikalle? Käsitykseni mukaan vanha oli hävitetty juuri siitä syystä, että oli tarkoitus sen paikalle ja sijalle rakentaa uutta tilannetta vastaava linna.

Tästä loogisen pohdiskelun kehästä pääsee ulos vain, jos tulee uutta aineistoa, jota voi saada lisäämällä arkeologisia lähteitä, eli kaivauksilla. Tästä syystä 1970-luvulla Vanhassa linnassa aloitettiin kaivaukset A. N. Kirpičnikovin johdolla. Sitä ennen teki pienen kaivauksen pihan keskiosassa v. 1891 T. Schvindt, joka oli tavannut ”eri aikaisia esineitä, alimmaisat Karjalassa pakanuuden aikoina tavallista muotoa” (Schvindt 1898, 119). Sotien jälkeen linnan aluetta tutki N. N. Gurina, jonka tuloksista ei ole tietoja.

Kuva 1. Käkisalmen vanhan linnan piha nykyään (valok. Pirjo Uino 1989).

Vuosien 1972—73 ja 1975—76 kaivausten päämääränä oli selvittää linnan eri rakennusvaiheet ja etninen tausta. Vuonna 1972 linnan pihan eri puolilla kaivettiin pieniä koekaivausalueita, joitten avulla tutkittiin kaupungin kulttuurikerroksen stratigrafia. Seuraavana vuonna tutkittiin Pyöreän tornin vierestä löytyneet tätä vanhemman, v. 1364 rakennetun kivitornin jäännökset. Vuosina 1975 ja 1976 jatkettiin kaivauksia linnan koilliskulmassa. Täällä 0,5—0,7 m:n syvyydessä tuli vastaan hirsihorisontti, jonka dendrokronologinen ajoitus on 1360—1380. Horisonttiin kuuluvat rakennukset paloivat luultavasti 1300-luvun lopussa. Sen alapuolella oli vielä yksi rakennushorisontti, jonka ylärajana oli v. 1360 tapahtuneen totaalisen tulipalon hiilikerrokset. Sen ajoitus on 1310—1360 (Kirpičnikov 1979, 59). Alemmassa tutkittiin 8 puuasuinrakennuksen pohjaa. Talojen seinien pituus oli 3,5—5 m. Kiukaat olivat yhdessä nurkassa. Puurakennukset täällä linnasaaren puolella oli rakennettu puisen perustan päälle. Sen tarkoitus oli korvata matala ranta-alue. Samanlainen hirsiperusta tuli vastaan muissakin reunakoekaivausalueissa. Talousrakennuksia ei ole havaittu. A. N. Kirpičnikovin laskelmien mukaan saarella oli asunut yhtä aikaa 300—330 henkeä. Jo alkuvaiheessa saarella asuivat yhdessä karjalaiset ja novgorodilaiset. Tämä näkyy hyvin löytöjen koostumuksessa. Talteen saatujen esineiden ryhmässä on karjalaisia soikeita kupurasolkia (2 kpl), kaksi veitsen kahvaa pronssista, hopeinen hevosenkenkäsolkien katkelma, pronssinen hevosenkenkäsolkki, korvapatut ja paitsi näitä kaksi viikinkiaikaista tasavartista

Kuva 2. Kirpičnikovin piirros Käkisalmen vanhan linnan kaivausalueista.

V:n 1973 kaivauksia: v. 1364 rakennetun tornin osia.

V:n 1972 kaivauksia.

V:n 1975 kaivauksia.

V:n 1976 kaivauksia.

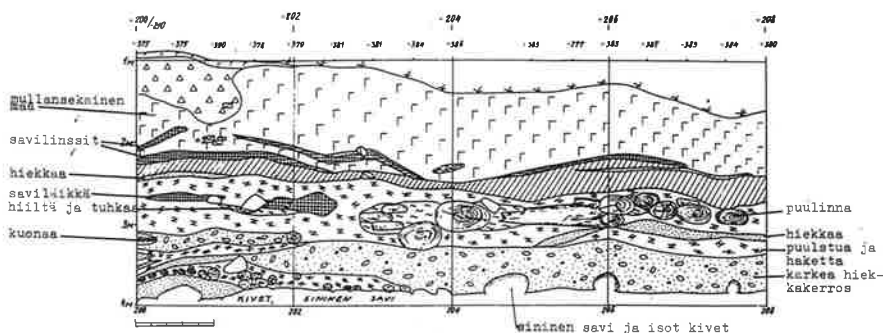
1-11 kaivausalueet (11 vuosien 1989-90 kaivaukset).

solkea ja yksi merovingiajan tasavartinen solki. Samalla löytyi kaksi kaularistiä, pyhäinkuvalamppu, kaksi lyijysinettä, kalastusverkkojen painoja, nahkajalkineiden ja puuesineiden osia, väärtinäpyöriä ja lukuisia savias-tiainpaloja (Kirpičnikov 1979, 52—73).

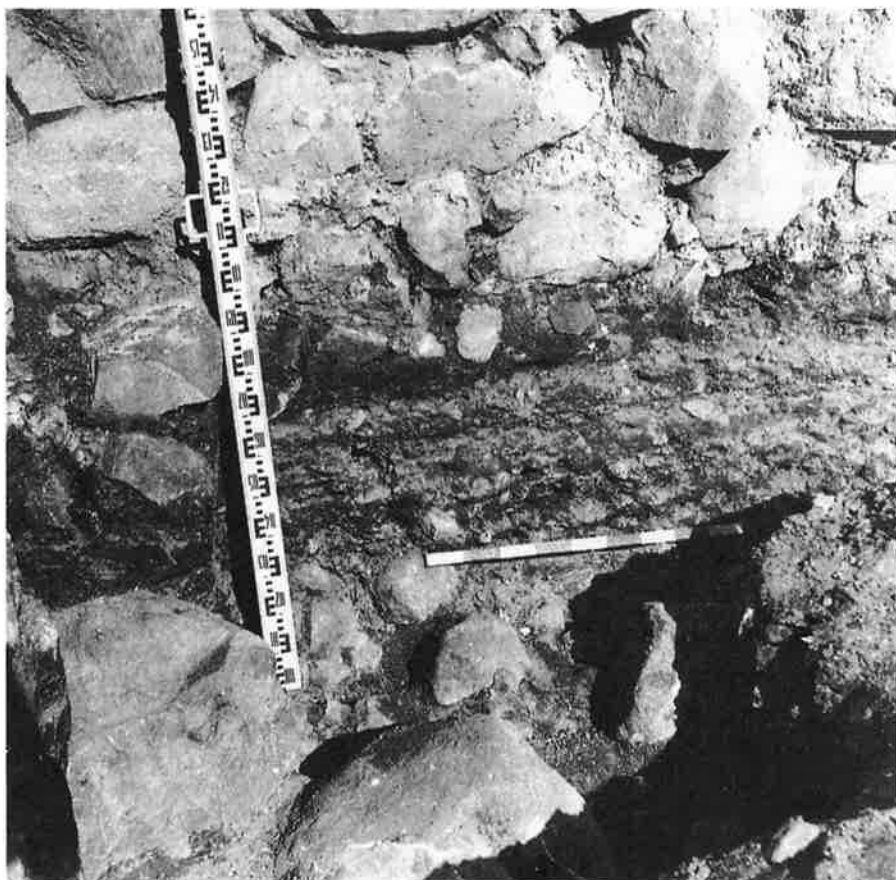
Vuosina 1989 ja 1990 SNTL:n Tiedeakatemian Leningradin arkeologian instituutin ja Leningradin alueen kotiseutumuseoyhdistyksen toimesta Pri-

oserskissa (Käkisalmi) Vanhassa linnan koilliskulmassa jatkettiin arkeologisia kaivauksia. Tarkoituksena oli tutkia kaikki linnan pihalla maassa olevat kulttuurikerrokset, ottaen huomioon 1970-luvun kaivauksissa epäselväksi jääneet kysymykset, pääasiassa linnan vanhemmat vaiheet. Sen vuoksi kaivausalue, joka käsitti 50 m², avattiin vuosina 1975 ja 1976 kaivetun alueen eteläpuolella, sen jatkona (kuva 2). Suomen puolelta kaivaustöihin osallistui Suomen Akatemian tutkija Pirjo Uino. Geologi toht. Matti Saarnisto tutustui v. 1989 kaivausalueeseen ja otti maa- ja puunäytteet, jotka käsiteltiin VGT:ssa (Saksa Aleksander, Kankainen Tuovi, Saarnisto Matti, Taavitsainen Jussi-Pekka 1990, 65–68). Vuoden 1990 aineistoa tutkitaan eri laitoksissa Suomessa ja Venäjällä.

Vuoden 1989 kesänä kaivettiin 140–200 cm kulttuurikerroksesta. Alarajana oli puulinnan horisontti, joka ajoittuu 1200-luvun lopulle ja 1300-luvun alkuun (Saksa et al. 1990, Kirpičnikov 1979, 59). Ylempää A. N. Kirpičnikovin kaivauksessa tutkittua aikahorisonttia (1360–1380) ei vuosien 1989–1990 kaivauksissa ole havaittu. Kaivausten alussa heti turpeen alla alkoi 80–130 cm vahva mullansekaisen tumman maan kerros, joka sisälsi kalkkikiven paloja, eläinten luita, tiilenkappaleita, lasipaloja, rautanauvoja, saviastianpaloja ja isoja kiviä. Tässä kerroksessa kaivausalueen lounaiskulmassa turpeen alla näkyi n. 50 cm vahva muurilaastinsekainen vaaleanharmaa läikkä, jossa oli tiilenkappaleita ja pieniä kiviä. Se on luultavasti jäänyt niistä pihalla olevista rakennuksista, jotka näkyvät 1700-luvun loppupuoliskon piirroksissa ja joita purettiin ennen kuin siitä tuli avoin kenttä. Siinä tummassa maassa, joka jatkui muurilaastinsekaisen kerrostuman alla, näkyivät savi- ja hiekkalinssit ja -kerrokset, joiden paksuus oli n. 10 cm. Kaivausalueen itäisemmällä puolella turpeen alla vastaan tuli isoja kiviä. Kun ne poistettiin, paljastui nelikulmaisen kivirakennuksen seinien alaosa. Sen 2 m:n vahvuiset seinät olivat säilyneet 80–200 cm:n korkeudelle. Itäpuolinen seinä jäi itämuurin sisään. Sisäänkäynti, jonka kohdalla oli suuri laakea porraskivi, oli rakennuksen länsipuolella. Jos olettaa, että

Kuva 3. Viimeisen kaivauksen läpileikkaus.

Kuva 4. Kivirakennuksen sisäpuoli.

porraskivi vastaa rakennuksen pystyttämisen ajan tasoa, se oli seinämän piirroksessa näkyvien savi- ja hiekkalinssien kohdalla (kuva 3). Suunnilleen samalla tasolla oli rakennuksen perustan kuopan yläreuna. Kivirakennuksen iän voi päätellä Ruotsin vallan aikaisien karttojen avulla. Tätä vastaava rakennus näkyy vuodelta 1680 peräisin olevassa kartassa (Schvindt 1898, 91 ja liitteet). Edellisessä vuoden 1650 kartassa sitä ei ole, niin kuin myöhemmässä v:n 1697 kartassa. Eli kyseessä oleva kivirakennus rakennettiin vuosien 1651 ja 1680 välillä. Kartoista näkyy, että linnassa juuri näinä vuosina tehtiin perusteellisia rakennustöitä, muurattiin suoriksi vallit, muutettiin kulmabastionien muodot, rakennettiin pihalle uusia rakennuksia (Schvindt 1898, 89). Tämä toiminta oli jatkunut myöhemminkin, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että tämän ennen vuotta 1697 puretun rakennuksen itäseinää peittää linnan muurin sisäpuoli. Tämä uudistettu ja ulkokivityksellä vuorattu muuri oli tullut myöskin sen kivisuojan päälle, joka näkyy vallin

sisällä vesiportin vieressä vielä vuoden 1710 kartassa (Schvindt 1898, 91 ja liitteet).

Rakennuksen pohjakivet on asetettu novgorodilaisen ajan puulinnan tukevien hirsien päälle. Kivien ja hirsien välillä on ainoastaan kiviseinien alle pitkittäin pannut hirret yhdessä rivissä. Vielä 1600-luvulla hirret näyttivät olevan riittävän luotettavia! Rakennuksen sisä- ja ulkopuolella mullansekaisen tumman maan kerros päättyi 1—1,4 m:n syvyydellä selvään ja tasaiseen mustaan, "rasvaiseen" kerrostumaan, joka sisälsi puulastuja, suuren määrän n.s. slaavilaisen tyyppin keramiikkaa, eläinten luita ja esineitä: meripihkasta tehty kaularisti, jonka pinnalle on kaiverrettu ortodoksisen ristin kuva, pelinoppa, kahdeksan lyijysinettiä. Viimeisten ajoitus akateemikko V. L. Janinin suullisen tiedon mukaan on 1430-luku. Nämä sinetit kuuluivat Novgorodin piispan (vladykon) valtuuttamille edustajille (namestnik) ja antavat aivan uutta valoa keskiaikaisen Karjalan historiaan, koska tähän asti on tunnettu vain kaksi hallinnollista aluekeskusta: Vienan Karjala ja Aunus, jossa oli vladykon edustajia. Näissä sineteissä toisella puolella on ortodoksisen ristin kuva ja toisella valtuutetun nimi (kuva 5).

Tässä 20—40 cm vahvuudessa kerroksessa ei ollut rakennusten jätteitä. Ainoastaan kaivausalueen lounaiskulmassa vähän sinettien löytöaluetta alempana oli savinen läikkä, jonka halkaisija oli n. 1 m ja paksuus 20 cm. Eli siitä, millainen oli kaupunki novgorodilaisen ajan viimeisellä vuosisadalla ja Moskovan aikana, tämän kaupunginosan kaivausten perusteella ei voi paljon kertoa.

Mustan, "rasvaisen" kerroksen alapuolella, 230—250 cm syvyydessä tuli vastaan paksujen hirsien horisontti kaivausalueen länsiosassa, kivirakennuksen ulkopuolella ja sen sisäpuolella rakennuksen lattia ja toisen rakennuksen kulma, jonka pääosa oli linnan muurin alla. Kaivausalueen länsipuolella olevat hirret olivat muodostaneet samanlaisen puisen perustan kuin se, joka näkyi v. 1976. Hirret olivat pantu luode-kaakko suuntaan ja niiden alla oli muutama poikittain asetettu hirsi (kuva 7). Tässä kerroksessa hirsien välillä ja alla löytyi verkkojen painoja, varttinäpyöriä, piipaloja, vyösolki, tuohiastian pohja ja verkon koho mäntykaarnasta. Kaivausalueen itäpuolella rakennuksen sisäpuolella oli neliskulmaisen tasasivuisen rakennuksen pohja ohutrunkoisista hirsistä. Se oli samassa suunnassa kuin kivirakennuksen ulkopuolella olevat hirret. Toisesta vieressä olevasta kaivausalueesta näkyivät vain hirsien kulmaosat.

Tämän hirsiperustan alla kaivausalueen länsiosassa oli hirsien pätkiä, riukuja, hiiltä ja pieniä kiviä. Alempana vastaan tuli karkean hiekan kerros, jossa oli pieniä kiviä. Ainoastaan luoteiskulmassa näkyi puulastuja ja -haketta. Sama karkean hiekan kerros tuli vastaan kivirakennuksen sisäpuolella.

Tässä 40—50 cm:n kerroksessa, jota ennen pidettiin varsinaisena pohjamaana, löytyi yllättäen paljon saviastianpaloja, pronssi- ja rautaesineitä, pronssipaloja, savesta tehtyjä varttinäpyöriä, verkkojen painoja kivistä ja tuohesta, nahkajalkineiden kappaleita, helmiä, piitä. Minkäänlaisia rakenteita tai niiden jäännöksiä ei ollut näkyvissä. Ainoastaan hiekkakerroksen keskiosassa näkyi ohut kerros puulastuja ja haketta (5—10 cm). Se oli paksumpi kaivausalueen lounaiskulmassa. Samassa kulmassa hiekkakerroksen yläpuolelta löytyi kuonaa. Luultavasti se kuuluu pajalle, jonka jälkiä oli v. 1976 kaivausalueen pohjan kaakkoiskulmassa.

Karkean hiekkakerroksen alkuperää on hyvin vaikea määritellä. Se on selvästi hirsihorisontin alla, jota pidetään novgorodilaisena (Kirpičnikov 1979, 54–56). Hirsilinnan alta v. 1989 löytyi puujäännöksiä, jotka voisivat viitata novgorodilaisten rakennustoimintaan 1300-luvun alussa. Tuntui siltä, että rakennettiin aivan uusi kaupunki (kuvat 2 ja 3). Kuten ylempänä on jo todettu, tämän puulinnan ikä dendrokronologisen menetelmän avulla on laskettu vuosien 1303–1313 ja 1310–1360 aikaan (Kirpičnikov 1979, 59). A. N. Kirpičnikov piti varmana, että linnasaari olikin valittu uudeksi kaupungin sijoituspaikaksi, kun sitä ennen ollut karjalainen, yhdessä vaiheessa ruotsalaisena ollut kaupunki sijaitsikin Vuoksen suussa Laatokan tuntumassa (Kirpičnikov 1979, 54–56; 1984, 125–126). Tosin jo v. 1976 kaivausten aikana ei jäänyt huomaamatta hirsien alla oleva rakennuksen pohja ja epäselvä lahonneen puun kerros, mutta kirjallisuudessa ei ole kommentoitu (Kirpičnikov, v. 1976 kaivausraportti Pietarin arkeologian instituutin arkistossa; ks. kuitenkin Taavitsainen 1990, 241–242). V. 1989 kaivausten yhteydessä otettiin puunäytteitä, jotka käsiteltiin ns. radiohiili-menetelmällä. Kivirakennuksen sisäpuolella olevan lattian lankku ajoittuu 1200-luvun lopulle, sen alla oleva hirsi 1200-luvun alkupuoliskolle. Samalla alueella ollut pystypaalu kuuluu linnan myöhäisempään rakennusvaiheeseen (Saksa et al. 1990, 67). Toisin sanoen jo hiekkakerroksen päällä oleva puulinna voisi olla rakennettu alun perin jo 1200-luvulla. Onko kysymys linnasta, jonka novgorodilaiset olivat lujentaneet v. 1295/96 vai se myöhempi vuodelta 1310? Tai onko kysymys vielä vanhemmasta rakennusvaiheesta? Vastaus kai löytyy, kun saadaan uudemmat radiohiili- ja dendrokronologiset ajoitukset. Esinelöytöjen perusteella voimme osoittaa, että 1300-luvun alkupuoliskon puulinnan alemmissa osissa ja sen alla olevassa lahonneen puun kerroksessa selvästi esiintyy karjalaisia esineitä.

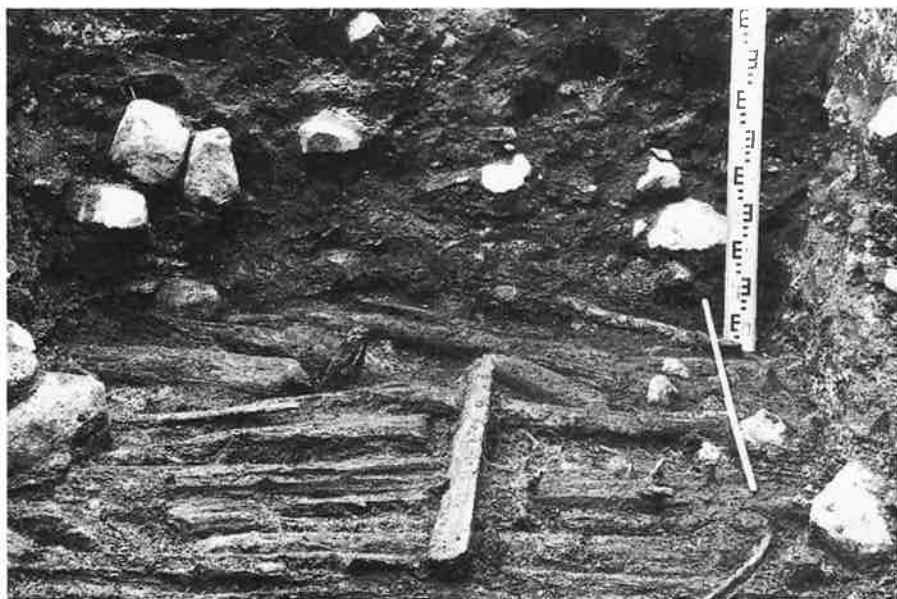
Kuva 5. Novgorodin arkkipiispan valtuutetuilleen antama sinetti 1430-luvulta.

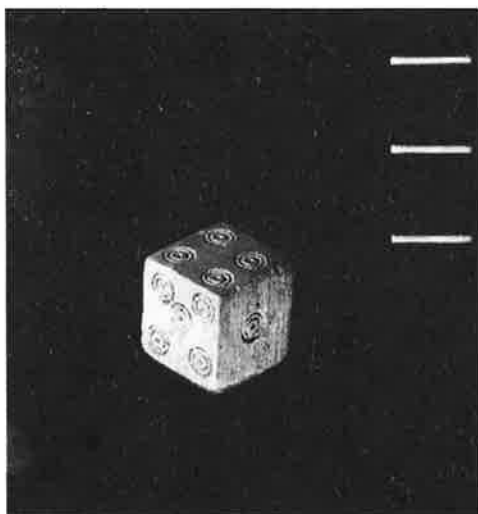
Kuva 6. Eri ajoilta olevia kulttuurikerroksia: päällimmäisenä ruotsalainen, alinna karjalainen, keskellä novgorodilais-moskovalainen.

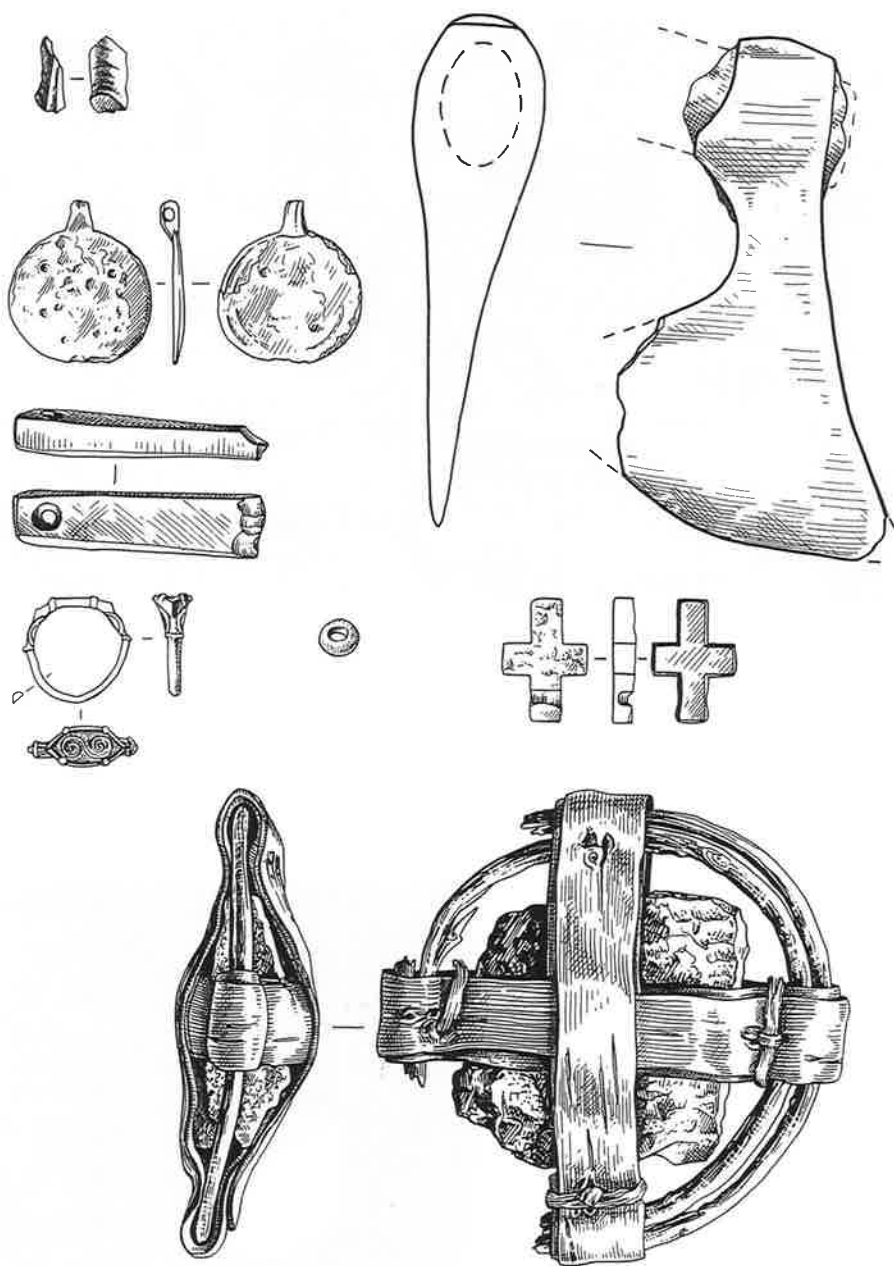
*Kuva 7.
Kaivausalueen
puinen
perusta*

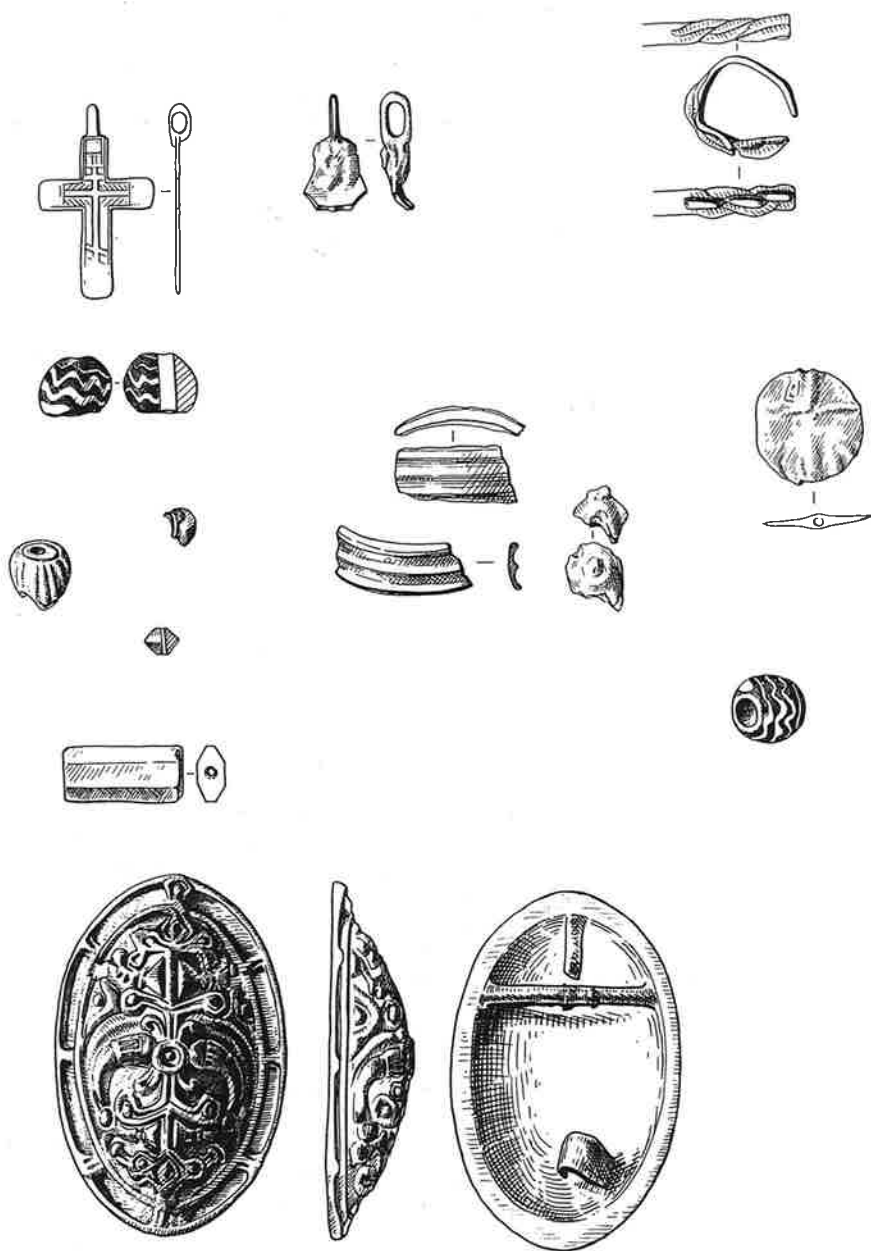
Kuva 8. 1100-luvun asuinpaikan jäännökset pohjimmaisena kerroksena.

*Kuva 9.
Arpanoppa*

Kuva 10. Löytöjä oikealla ylhäältä alas: rautakirves 1100-luvulta, kiviristi, verkkonpaino; vasemmalla ylhäältä alas: merovingiaikaisen tasavartisen soljen katkelma, viikinkiaikainen puukkomainen riipus, kovasin, hopeasormus ja helmi.

Kuva 11. Löytöjä alinna kaupungin puolelta löydetty kupurasolki, ylemmän linna-alueen löytöjä, mm. oikealla lasimassainen helmi ja sen yläpuolella puolivalmis sinetti.

Suurin osa karjalaisista esineistä, pääasiassa koruista, löytyi kuitenkin v. 1990 tutkitussa karkeahiekan kerroksesta. Laskelmat osoittavat, että suurempi osa esineistä löytyi sen yläpuolelta, puulastu- ja hakekerroksen päällä olleesta, esimerkiksi saviset vääntinänpyörät, rautainen kirves ja keihäänkärki, helmet ja lukot. Mutta huomattavaa periaatteellista eroa näiden välillä ei ole. Esimerkiksi verkkojen painoja löytyy karkeahiekkakerroksen molemmista osista. Keramiikkaa, jota edustaa vain dreijalla tehtyjä saviastioita, on yhtä paljon ja tasaisesti koko kerroksessa, tyyppitkin ovat samat. Koruista yläosassa löytyivät merovingiaikaisen soljen katkelma, hevosenkenkäsolkki, kaksi soikeaa kupurasolkea, neulakotelo, kaksi sormusta, joista toinen on hopeasta, yksi veitsen kahva pronssista, kehäsolkki, kolme rannerenkaan kappaletta, viisi lasimassa- ja kivihielmeä, kaksi lukkoa. Alaosassa taas löytyi merovingiajan tasavartinen solki, neljä hevosenkenkäsolkea, joista kaksi oli hopeaa, kaksi veitsen kahvaa pronssista ja yksi kahvan hela, hopeinen sormus, ketjünkannatin, rannerenkaan katkelma ja yksi helmi. Molemmista osista löytyi nahkakentien katkelmia. Suurin osa näistä esineistä kuuluu 1100- ja 1200-luvun karjalaisten aineelliseen kulttuuriin. Ne ovat ristiretkiaikaisissa haudoissa yleisimpiä esineitä (Schvindt 1898). Ilmeinen karjalainen leima ratkaisee kysymyksen siitä, keille oli kuulunut linnasaari silloin, kun muodostui kyseessä oleva hiekkakerros. Mutta milloin se oli tapahtunut?

Karjalaisen pakanallisen kulttuurin vakiintunut ajoitus on 1100—1200-luvut. Suurin osa esineistä kuuluu tähän ajanjaksoon. Mutta joukossa on esineitä, esimerkiksi kirves ja muutamat helmet, jotka olivat käytössä vain 1100-luvulla, tai 1100-luvulla ja 1200-luvun alussa. Toinen ongelma on siinä, että on jopa merovingi- ja viikinkiaikaisia esineitä (6 kpl). Siis esineiden perusteella on vaikea ajoittaa koko tämä karkeahiekkakerros eikä samalla sen luonnekaan tule ihan selväksi. Ongelman ratkaisussa uutta valoa antaa se seuraava kerros, joka tuli vastaan tämän alla. Noin 3 m syvyydellä (2,6—2,8 m) kaivausalueen lounaiskulmassa aivan mineraalisen (pohjamaan) päällä, joka oli sinistä savea ja jossa oli paljon isoja kiviä, oli ohut (10—35 cm) hirsikerros (kuvat 3 ja 8). Hirret olivat pantu yhdessä kerroksessa hiekan ja suoran saven päälle. Hirsien runkojen paksuus on 10—20 cm. Niiden asento ei ole sama kuin ylempänä olevassa hirsilinnassa, vaan ne oli laitettu itä-länsi-suunnassa. Tässä kerroksessa ei ollut ollenkaan esineitä eikä keramiikkaa. Tuovi Kankaisen antaman tiedon mukaan radiohiilianalyysi, jonka hän teki VGT:ssä Helsingissä, vie tämän hirsihorisontin ajoituksen 1100-luvun loppupuolelle.

Vuosien 1989—1990 kaivausten päätulos on se, että löydettiin ja tutkittiin karjalaisten Käkisalmen niminen asuinkekus Vanhan linnan alueella. Uuden tiedon valossa se oli syntynyt jo 1100-luvun loppupuolella. Siitä, oliko se jonkinlainen kauppa- tai heimokeskus, vai oliko se alun perin linna, on vaikea tässä vaiheessa sanoa. Kuitenkin se seikka, että kaupungin alueella ei — muutamaa arabialaisen rahan löytöä lukuunottamatta — ole viikinkiaikaisia ja vanhempia rautakautisia löytöjä, viittaa siihen, että linnasaaren asutuskeskus syntyi lähinnä Vuoksen ja Laatokan kautta käydyn kaupan vilkastuttua. Se oli pinta-alaltaan huomattavasti pienempi kuin nykyinen linna, koska hirsikerroksen reunan ja muurin välillä on 20 m matka (kuva 2). Linnasaaren keskiosassa voisi olla karkeahiekkakumpu, jonka laella oli merovingi- ja viikinkiaikainen kalmisto ja myöhemmin 1100-luvun lopussa

ja 1200-luvulla se oli karjalaisen asuinpaikan aluetta. Kun 1200-luvulla ruvettiin laajentamaan linnasaaren pinta-aluetta, kummusta vietiin hiekkaa reuna-alueille ja tämän kautta syntyikin kerros, josta karjalaiset esineet löytyivät. Toinen mahdollisuus on, että merovingi- ja viikinkiaikaiset esineet olivatkin sepän romumetallia (ks. Taavitsainen 1991, 131—132). Hiekkakerroksessa olikin paljon pronssipaloja, sulatinmuotti, kuonaa ja muita metallin käsittelyyn viittaavia jälkiä. 1200-luvun Käkisalmi olikin jo käsityön keskuksena. Korut ja muut metalliesineet tehtiin siellä, samoin kuin tyylikkäätsä nahkajalkineet ja erilaiset kankaat. Kalastus oli toisena tärkeänä elinkeinona. Siihen aikaan oli lähiseudulla jo syntynyt kiinteä asutus. Korujen ja muiden käsityöläisten tuotteiden kysyntä kasvoi. Sepien korkeasta taidosta puhuvat Käkisalmesta ja lähiseudulta löytyneet soljet ja muut korut (kuvat 10—11).

Se, milloin oli tapahtunut linnasaaren perusteellinen laajentaminen ja lujittaminen ja ketkä sen tekivät, on vielä ratkaisematon kysymys. Sopisi hyvin kronikan maininta uuden kaupungin rakentamisesta v. 1310, tai ruotsalaisilta valloitetun linnan lujittamisesta. Dendrokronologiset ajoitukset viittaavat kuitenkin siihen suuntaan, että todennäköisempi on 1200-luvun loppu, vaikka kronikan v. 1310 antama tieto tuo mieleen juuri vuoden 1310.

1300-luvulla Käkisalmesta tuli Korelskii gorodok (Korela) -niminen Novgorodin hallintokeskus, kun suunnilleen samana aikana ja samasta syystä syntyneestä Viipurista — ruotsalainen.

Lähdekirjallisuutta

Gromov, V.I. & Saškolskij, I.P., Priozersk. Leningrad 1976.

Kirpičnikov, A.N., Istoriko-arheologičeskie issledovanija drevnej Korely (Finno-ugry i slavjane s. 52—73). Leningrad 1979.

Kirpičnikov, A.N., Kamennye kreposti Novgorodski zemli. Leningrad 1984.

Kuujo, E. & Puramo, E. & Sarkanen, J., Käkisalmen historia. Lahti 1958.

Saksa, Aleksander & Kankainen, Tuovi & Saarnisto, Matti & Taavitsainen, Jussi-Pekka, Käkisalmen linna 1200-luvulta (Geologia 1990 s. 65—68). Helsinki 1990.

Schvindt, Theodor, Käkisalmen pesälinnan ja entisen linnoitetun kaupungin rakennushistorian aineksia (Analecta Archaeologica Fennica II, 2). Helsinki 1898.

Taavitsainen, J.-P., Ancient Hillforts of Finland (SMYA 94). Helsinki 1990.

Eka Lainio

Viipuri-nimestä ja sen synnystä

Viipuri — Uiburkum, Viburgum, Wijborg, Wibogor, Wiborgz stadh, Wyburgh, Vyborg, Viborg . . .

Historiantutkijat ovat pyrkineet selvittämään Viipuri-nimen etymologiaa. Nimen jälkimmäinen osa ei kaipaakaan pitempää pohdiskelua, mutta mitä merkitsee sanan alkuosa Vi, Vii? Tulkinnat ja selitykset ovat perin erilaisia. On tarjottu sanoja vik (lahti), vid (vierellä), vieh (karja). Ruotsalainen Olof Rudbäck tulkitsee Viborg 1. Veiborg-sanan alkuosan tarkoittavan pyhää paikkaa. Mainitseehan kuningas Birger kohta linnan perustamisen jälkeen merikaupungeille lähettämässään kirjeessä linnan perustetun Jumalan ja arvoisan neitsyen kunniaksi. Siis Pyhälinna.

Viipurilainen Viljo Nissilä on tutkinut nimen etymologiaa ja kertoo kansantarinan, joka liittyy kaupungin nimen kaupalliseen merenkulkuun sekä myös kalevalaiseen perinteeseen:

— Suomenvedenpohjan läntisellä rannalla (vanhassa Viipurissa) oli amoin sitten asunut laivanrakentaja ja 'noita' Vipunen, joka oli keksinyt vipuja tavaroiden lastaamiseksi laivoihin ja jonka eräs jälkeläinen oli siirtynyt linnan perustamisen aikoihin Tervaniemelle vastapäätä linnaa. Paikkaa alettiin nimittää Vipurinrannaksi. Kun alueelle myöhemmin kasvoi kylä ja kaupunki, nekin saivat nimekseen Vipuri ja siitä Viipuri.

Tämä kansanetymologinen selitys esiintyy myös pietarilaisen akateemikon V. Severginin matkakuvauksessa Obozrenije rossijskoi Finljandii (1805), missä hän mainitsee, että kaupunki oli saanut nimensä Wiborg-nimestä talonpojasta, joka entisaikaan oli omistanut ns. Vanhan Viipurin (Monrepon). Näin Viljo Nissilä.

Kartografiassa Viipurin kaupunki esiintyy ensimmäisen kerran salzburgilaisen benediktiinimunkin Andrea Walsbergerin maailmankartassa vuodelta 1448. Nimi on muodossa Wybogor. Karttaa säilytetään Vatikaanin kirjastossa Roomassa. Yksitoista vuotta myöhemmin ilmestyi munkki Fra Mauron kartta, jossa Wibogor sijaitsee nimettömästä suuresta järvestä Sinus Germanicukseen (Itämereen) virtaavan joen varrella. Jokisuulle on merkitty toinenkin paikannimi, Abo (Piltz).

Suuresta järvestä laskeva joki oli Vuoksen sivuhaara, joka Karisalmen ja Kärstilänjärven kautta laski Suomenvedenpohjaan. Se oli vanha kauppatie, joka yhdisti Suomenlahden Laatokan maailmaan. Sitä kuljettiin vielä 1600-luvulla ja se oli tuttu niin viikingeille kuin hansakauppiaillekin, joiden mukana kartograafiset tiedot siirtyivät eurooppalaisille kartantekijöille.

Mutta tuo Abo (Turku) joen suulla? Sijoituspaikka on ilmeinen virhe, jollaisia puutteellisista ja epämääräisistä tiedoista johtuen sattui entisille kartantekijöille.

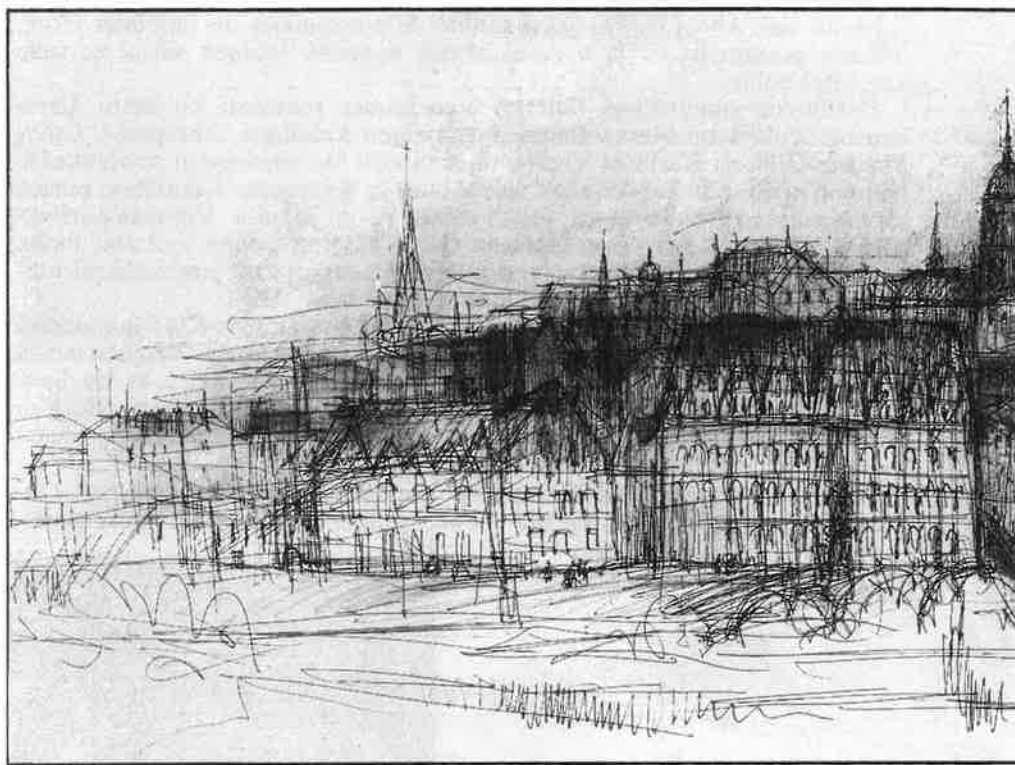
1500-luvun puolivälissä ilmestyi Venetsiassa runsaasti kuvitettu Carta marina. Tekijä oli Ruotsi-Suomen viimeinen katolinen arkkipiispa Olaus Magnus Gothus. Kartassa Viipuri on sijoitettu Suomenlahden pohjukkaan. Nimi on kirjoitettu kahdella tavalla: Viburg ja Viburgum. Lähellä on piirros tornimaisesta rakennelmasta, joka syöksee savua ja tulta. Viipurin piiritykseen 1495 liittyvässä kuvauksessaan Olaus Magnus puhuu luolasta, jonka suuaukko tukittiin, jolloin syntyi niin hirveä pamaus että ympärillä piirittävät viholliset kaatuivat maahan kuin teuraskarja.

Valtionarkistossa olevassa Jaakko Teitin hahmottamassa Karjala-kartassa (1556) nimi on kirjoitettu Wijborg. Hollantilaiselta Lucas Waghenarilta valmistui vuonna 1583 merenkulussa käytettäväksi tarkoitettu kartta Suomenlahden itäisestä osasta; Viipuri esiintyy siinä muodossa Wyburch, kun se ruotsalaisen kartograafin Peter Geddan 1600-luvun lopulla ilmestyneessä kartassa on Wyborg.

Mutta palatkaamme vielä Vanhaan Viipuriin Suomenvedenpohjan rannalle. Mahdollisesti siellä on ollut linna, jonkinlainen puuvarustus, maini-

Viiikinkiajalta peräisin oleva Siks-tainin kivi Ruotsin Uplannissa. Siinä mainitaan ensimmäisen kerran kirjoitettuna Uiburkum.

taanhan vanhoissa asiakirjoissa alueen nimenä Linnasaari. Kuten aikaisemmin jo kerroimme, vesitie Suomenlahdelta Laatokalle oli jo varjageille tuttu. Ruotsissa, Uplannissa, on noilta ajoilta säilynyt riimukivi, jonka ovat pystyttäneet neljä nimeltä mainittua henkilöä veljelleen Sikstainille, joka on kuollut Viipurissa — i Uiburkum (Jaakkola). Useat tutkijat ovat olettaneet paikan tarkoittavan Suomenvedenpohjan Vanhaa Viipuria. Näin Viipuri-nimen alkumuotoa voitaneen perustellusti pitää varjagiaikaan kuuluvana.

Ruotsalaiset tutkijat ovat liittäneet Viborg-nimen yleensäkin kolmannen ristiretken aikana 1293 perustettuun Tyrgils Knuutinpohjan linnaan. Sikstainin riimukivi osoittaa kuitenkin nimen syntyneen jo pakanuuden aikana, kuten suomalaiset tutkijat Ruuth, Mikkola ja Jaakkola ovat olettaneet. Vanhan Viipurin, Monrepoon uhrilähde — pyhä lähde, (muinaisruotsin vi — pyhä, pyhä paikka), johon Viljo Nissilä tutkimuksessaan viittaa, olisi näin lähtökohtana Viipuri-nimen synnylle.

Tapa kirjoittaa Viipurin nimi asiakirjoihin eri tavoin johtui tietystikin siitä, kuka kulloinkin hallitsi kaupunkia ja mitä kieltä sen virkakunta puhui. Karttojen kohdalla — nehan olivat kansainvälistä tavaraa — nimen kirjoittamistapa oli vieläkin kirjavampaa. Viipurin suomenkielisten asukkaiden käyttämä nimi ilmestyi karttoihin vasta suuriruhtinaskaudella 1800-luvulla, rinnallaan silloin nimet Viborg tai Vyborg.

Viipurin linnansalmen tienoo 1930-luvulla Eka Lainion piirustuksen mukaan.

Itsenäisessä Suomessa ilmestyi vuonna 1938 maanmittaushallituksen julkaisemana Suomen tiekartta ja seuraavana vuotena Suomen yleiskartta, joissa kummassakin on vain suomalainen nimi Viipuri.

Muistelus Viipuri-nimestä 1920-luvulta:

Oli kerran kyläpahanen Karjalassa, jolla ei ollut nimeä, ja siellä koira, jolla oli nimi — Vii. Sattui kerran, että kylän pojat ilkeyksissään veivät Viiltä aamupalan — luun. Vii tuosta vihastuneena tarttui pahimman kiusaajansa housunpersuksiin. Kauhuissaan tämä viimein irti päästyään takamuksiaan pidellen parkui täyttä kurkkua: Vii puri, Vii puri, Viipuri . . .

Lähteet

Viljo Nissilä, Suomen Karjalan nimistö
 Jalmari Jaakkola, Suomen varhaishistoria
 Aarno Piltz, Karjalan kannaksen karttakuvan varhempia vaiheita
 Eka Lainio, Kompassiruusu, Itämeren historiaa ja merikarttoja

Erkki Kuujo

Saksa virkakielenä Vanhassa Suomessa

Vanhaksi Suomeksi alettiin v:n 1812 jälkeen kutsua Viipurin kuvernementtiä, joka pääosaltaan v:n 1721 Uudenkaupungin ja pienemmältä osaltaan v:n 1743 Turun rauhassa siirtyi Ruotsiin yhdistetystä Suomesta Venäjän alaisuuteen. Venäjän keisari Aleksanteri I liitti tämän alueen v:n 1812 alusta Ruotsilta v. 1809 Venäjälle siirtyneeseen Suomeen, jonka suuriruhtinaaksi hän oli tullut. Tarkoitukseni on seuraavassa selostaa saksan kielen asemaa virkakielenä tällä alueella vuosina 1721—1811. Heti alkuun on todettava, että saksa ei suinkaan ollut siellä ainoa virkakieli, vaan venäjä ja ruotsi kilpailivat sen kanssa. Niinpä armeijan kielenä oli koko ajan venäjä.

Alueen maaseutu oli suomalaisten talonpoikien asuttamaa ja puhekielenä saksaa käytettiin vain eräissä kartanoissa ja monessa porvariskodissa, varsinkin Viipurin kaupungin suurporvarien keskuudessa. Viipurissa oli jo keskiajalla kaukokauppa ollut sikäläisten saksalaisten käsissä; näillä oli sukulaisia Tallinnan hansaporvareissa. 1500- ja 1600-luvulla oli Viipurin kauppiaiden johtoryhmään tullut mukaan myös ruotsalaisia suurkauppiaita. 1700-luvun alun Suuri pohjan sota merkitsi saksalaisuuden voimistumista Viipurissa Nevanlinnan eräiden saksalaisten suurkauppiaiden muutettua sinne. Viipurin vanhemmista saksalaissuvuista moni saavutti vasta 1700-luvulla varsinaisen kukoistuksensa. Lisäksi useat Viipurin vanhat ruotsalais-suvut saksalaistuivat joko enemmän tai vähemmän.

Saksa tuli jo 1726—27 Viipurin maistraatin viralliseksi kieleksi ruotsin tilalle, vaikka hallitusviranomaisten sille lähettämät ukaasit olivat aina venäjänkielisiä. Maistraatilla oli palveluksessaan venäjän kielen kääntäjä. Sitävastoin maistraatti kieltäytyi — esim. v. 1740 — ottamasta vastaan ruotsinkielisiä kirjelmiä. Maistraatin alaosastona v:sta 1753 toiminut kämnerinoikeus käytti tosin vuosina 1797—1808 ruotsinkieltä. Ammattikunnat antoivat toisinaan ruotsinkielisiä mestarikirjoja (ainakin puusepät v. 1786), mutta pöytäkirjat pidettiin yleensä saksaksi. Saksalaisten johtoasema Viipurin kaupungissa oli koko 1700-luvun ehdoton, vaikka Viipurin siviiliväestöstä oli v. 1812 saksalaisia vain 12 % (ruotsalaisia 14 %, venäläisiä 30 % ja suomalaisia 44 %).

Uudenkaupungin rauha v. 1721 ei taannut Viipurin Karjalalle — päinvastoin kuin Virolle ja Liivinmaalle — muita erioikeuksia kuin luterilaisen uskon säilymisen. Kun erityisesti Viipurin kaupungin porvariston piirissä oli saksalaisuus voimistunut, huomasivat Venäjän vallanpitäjät käteväksi hoi-

datuttaa Viipurin kuvernementistä tulleita asioita samalla tavoin kuin saksalaisten johtamasta Baltiasta saapuneita. 1710-luvun lopulla muotoutunut Venäjän oikeuskollegio sai hoiviinsa Baltian oikeudelliset ja kirkolliset asiat ja kun myös Viipurin puoleiset luterilaisen kirkon asiat olivat sen huolena, mitä varten oikeuskollegiossa oli baltilaisia virkamiehiä, oli luonnollista, että muutkin Viipurin kuvernementin oikeusasiat tulivat sille. Kun oikeuskollegio sai 1727 saksankielisen varapresidentin lisäksi toisen — venäläisen — oli tarkoituksenmukaista muodostaa erillinen Liivinmaan ja Viron asioiden oikeuskollegio. Vuonna 1734 kaikki evankeliset seurakunnat koko Venäjänmaalla alistettiin sille ja seuraavana vuonna myös Viipurin kaupunki. Turussa v. 1743 tehdyn rauhan jälkeen kollegion nimeen lisättiin ”suomenmaalaisten”, joten täydellinen nimi kuului tästä edes Liivinmaalaisten, virolaisten ja suomenmaalaisten asian oikeuskollegio. Sen virkakieli oli saksa. Kollegiosta tuli Viipurin kuvernementin oikeusasioiden ylin viranomais-omainen, jonka yläpuolella oli vain koko valtakunnan Hallitseva senaatti.

Vaikka Viipurin kuvernementin oikeusistuimet Viipurin maistraattia lukuunottamatta antoivatkin tuomionsa — kuten vanhastaan — ruotsinkielellä (tuomarien oli tietenkin väestön suomalaisuuden takia hallittava myös suomea), merkitsi se kaikkien oikeuskollegion käsiteltäväksi tulleiden asiakirjojen käännätystä saksaksi. Itse tuomiokirjat lähetettiin kylläkin vuosittain tarkastettaviksi ruotsinkielisinä ja vain lähetekirjelmä laadittiin saksaksi. Oikeuskollegio lähettikin jo v. 1744 edellisenä vuonna Turun rauhassa Venäjään liitetyn alueen kihlakunnantuomareille käskyn, että he lähettäisivät — mikäli mahdollista — kirjelmänsä sille saksankielisinä. Ruotsin kielen käyttö tuomioistuinten pöytäkirjakielenä oli etenkin Turun rauhassa liitetyllä Kymenkartanon alueella perusteltua, koska rauhassa oli sovittu siellä noudatettavaksi Ruotsin v:n 1734 lakia.

Aivan samoin kuin oikeuskollegiosta erottautui Liivinmaan oikeuskollegio myös kamarikollegiosta irtaantui Turun rauhan jälkeen liivinmaalaisten, virolaisten ja suomenmaalaisten asioiden kamarikollegio, joka toimi (vuosia 1784—1797 lukuunottamatta) v:een 1802 Pietarissa valtakunnan kamarikollegion ollessa sijoitettuna Moskovaan. Sen virkakieli oli kuitenkin venäjä. Melkoinen osa liivinmaalaisten asioiden kamarikollegion asiakirjoista siirrettiin Suomen valtionarkistoon, minne niitä kertyi yli 600 mahtavaa nidettä. Kamarikollegion omien pöytäkirjojen yms. lisäksi tuossa arkistossa on Viipurin kuvernementin paikallishallinnon kameraalinen materiaali, joka maakirjoineen yms. syntyi yleensä ruotsinkielisenä, mutta joka käännettiin venäjäksi. Vuotuinen nide usein varustettiin kumminkin saksalaisella rekisterillä. Saksa on pääkielenä ns. Preiskuranteissa, jotka yleensä käsittävät Riian, Tallinnan, Arensburgin, Narvan ja Viipurin. Myös tullitilien yhteenvedot ovat näissä tilikirjoissa. Esim. v. 1750 Viipurin ja Haminan tullitilit syntyivät saksankielisinä ja käännettiin venäjäksi.

Tullihallinnossa Viipurin tullikamari laati laivoittaiset tullausluettelot v:sta 1724 alkaen saksaksi, mutta siirtyi vuosisadan puolivälissä venäjään. Esim. Savonlinnan rajatullin asiakirjat vuosilta 1770—1785 ovat enimmäkseen venäjää, mutta myös saksaa ja ruotsia esiintyy melko runsaasti.

Katariina II toteutti v. 1784 monimutkaisen käskynhaltijajärjestelmänsä myös Viipurin kuvernementin alueella. Etenkin Viipuriin syntyi valtion siihenastisten virastojen tilalle lukuisia uusia, joista useihin paikallinen aateli tuli mukaan. Näistä virastoista valtaosa käytti virkakielenään saksaa.

Alempien oikeusistuinten kieli säilyi kylläkin usein aluksi ruotsinkielisenä, mutta muuttui myöhemmin saksaksi. Liivinmaalaisen oikeuskollegion tilalle tuli Viipurin Karjalassa Viipurissa kokoontunut tribunaali.

Haminan maistraatti sai v. 1791 määräyksen ruotsin sijasta käyttää joko saksaa tai venäjää; siellä siirryttiin saksaan. Jo v:sta 1788 se oli varustanut pöytäkirjansa sekä ruotsin- että saksankielisellä rekisterillä. Lappeenrannan maistraatti sai samanlaisen käskyn jo v. 1786, mutta sekin siirtyi vasta v. 1791 saksankieliseen pöytäkirjaan. Siihen tuli v:sta 1804 alkaen venäjänkielisiäkin asioita ja v:sta 1804 alkaen venäjä oli jo enemmistönä ja saksa vähemmistönä.

Vuoden 1784 hallintouudistuksessa uudelleen perustettujen Käkisalmen, Sortavalan ja Savonlinnan kaupunkien arkistot eivät ole ajalta ennen 1812 täydellisesti säästyneet, joten annettujen määräysten toteutus jää osittain selvittämättä. Niinpä Viipurin kuvernementin maistraatti käski Sortavalan maistraattia heti kaupungiksi tulon jälkeen laatimaan kaikki asiakirjat saksaksi eikä ruotsiksi. Seuraavana vuonna Viipurin kameraalihovi vaati Sortavalan alimaaioikeudelta asiakirjat venäjänkielisinä. Käytännössä Sortavalassa v:n 1810 tienoissa venäjä on valta-asemassa. Käkisalmen maistraatti siirtyi pöytäkirjoissaan ruotsista saksaan 17.8.1786 käskynhaltija Günzelin parisen päivää varhemmin antaman määräyksen perusteella.

Katariina II:n kuoltua luovuttiin 1797 koko Venäjänmaalla käskynhaltijajärjestelmästä ja palattiin entiseen, missä maaseudun oikeusistuimen alin porras oli kihlakunnankäräjät ja korkein uudelleen perustettu Liivinmaan oikeuskollegio.

Vanhan Suomen väestön pääosa oli luterilaista. Suomenkielisiä olivat maaseutukirkoissa pidetyt saarnat (ja pääosa kaupunkikirkkojen saarnoista) ja suurin osa paikalliskirkon toiminnan yhteydessä syntyneestä asiakirjamateriaalista. Viipurissa oli myös saksalainen seurakunta 1700-luvun puolivälistä alkaen (säilyneet syntyneiden luettelot v:sta 1757, vihittyjen 1758- ja kuolleiden 1778-); Haminassa kaupunkiseurakunnan kappalainen piti saksankielisiä saarnoja ja erillisiä saksankielisiä kirkonkirjoja vuodet 1782—1797. — Vanhan Suomen luterilainen kirkko jakaantui Viipurin ja Haminan konsistorien alaisuuteen; kumpikin piti pöytäkirjansa ruotsiksi, kunnes edellinen siirtyi saksaan v. 1794 ja jälkimmäinen oikeuskollegion määräyksestä 23.10.1805.

Yksinkertaistettu taulukko Vanhan Suomen virkakielestä 1721—1811

r = ruotsinkielinen
s = saksankielinen
v = venäjänkielinen

I ARMEIJA

v

II TUOMIO-ISTUIMET

1a *Maaseudun alioikeudet:* aluksi r, käskynhaltijakautena 1784—1797 piirikaupunkieihin keskitet-

tyinä pääosin s, 1797—1811 yleensä r, mutta joissakin s

- 1b *Laamanninoikeudet*: 1744—1784 r
- 2 *Kaupunkien maistraatit*: Viipuri 1726—1811 s; Hamina 1743—1790 r, 1791—1811 s; Lappeenranta 1784—1790 r, 1791—1802 s, 1803—1804 s&v, 1805—1811 v; Sortavala 1784 s, myöh. v; Käkisalmi 1785—1786 r, 17.8. 1786—1795 s
- 3 *Liivinmaalaisten, virolaisten ja suomenmaalaisten asioiden Oikeuskollegio* (Pietarissa) 1735—1786, 1797—1811 s
Siviilitribunaali & Rikostribunaali (Viipurissa) 1784—1797 enimmäkseen s

III HAL- LINTO

- 1 *Maaseudun paikallishallinto*: pääasiallisesti r (kaupunkien ” vrt. ed. maistraatit)
- 2 *Keskittason paikallishallinto* (provinssikansliat ym) r&s&v
- 3 *Viipurin kuvernementin hallinto* (-kanslia yms.) pääosin v, joskus (etenkin 1784—1797), esim. yleinen huoltokollegio (kirkko, koulu, sosiaali-huolto) 1784—1811 pääosin saksa 1700-luvun puolella, kuten myös aateliston holhousvirasto 1785—1794
Viipurin tullihallinto 1724 — n. 1750 s, n. 1750—1811 v
- 4 *Liivinmaalaisten, virolaisten ja suomenmaalaisten asioiden Kamarikollegio* (Pietarissa) 1741—1798 v (kaikki ed.main. hallintoviranomaisilta saapuneet kirjeet käännettiin v:ksi, jos ne olivat joko ruotsin- tai saksankielisiä)

IV KIRKKO

- 1a *Viipurin konsistori* varhaisin säilynyt pöytäkirjaniide v:lta 1793 r, 1794—1811 s
- 1b *Haminan konsistori* 1744—1805 r, 23.10. 1805—1811 s
- 2 vrt. edellä oikeuskollegio II, 3

V KOULU- LAITOS

V:sta 1788 yleensä s

Ed.mainittujen virastojen arkistot ovat joko Valtionarkistossa Helsingissä (siellä on myös pietarilaisten II, 3 ja III, 4 mainittujen kollegioiden Viipurin kuvernementin alueelta tulneiden asioiden asiakirjat, jotka on myöhemmin saatu Pietarista Suomeen) tai Mikkelin maakunta-arkistossa.

Viktor Dmitriew

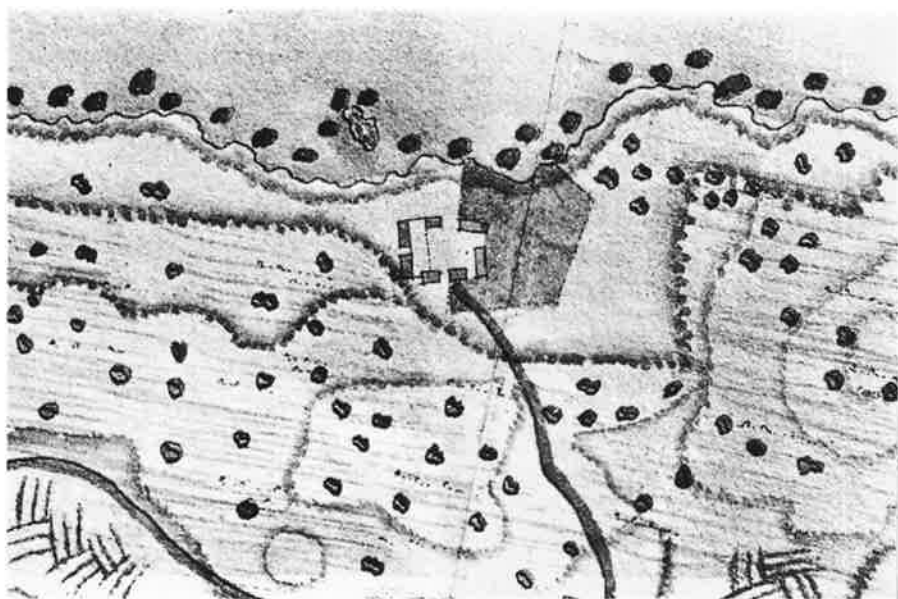
Monrepos

"Entisaikojen tarina! Menneiden vuosien teko! Virtojesi kohina, ah Lora, herättää menneisyyden muiston. Metsiesi humina, Garmallar, hyväilee korviani. Näetköhän sinä... kanervan peittämän kallion? Kolme vanhaa kuusta taipuu sen huipulta, sen juurella viheriöi kapea laakso, siellä huipulla, vuorikukkanen huojuttaa valkoista päätään tuulen huokauksesta. Yksinäisenä seisoo siellä karhiainen, pudottaneena harmaantuneen partansa. Kaksi kiveä, maahan kasvaneina, nostavat sammalpeitteisiä päitään. Vuoripeura pakenee tältä paikalta, koska se näkee harmaan aaveen seisovan vartiossa, sillä sankarit lepäävät... kallion juurella, kapeassa laaksossa. Entisaikojen tarina! Menneiden vuosien teko!

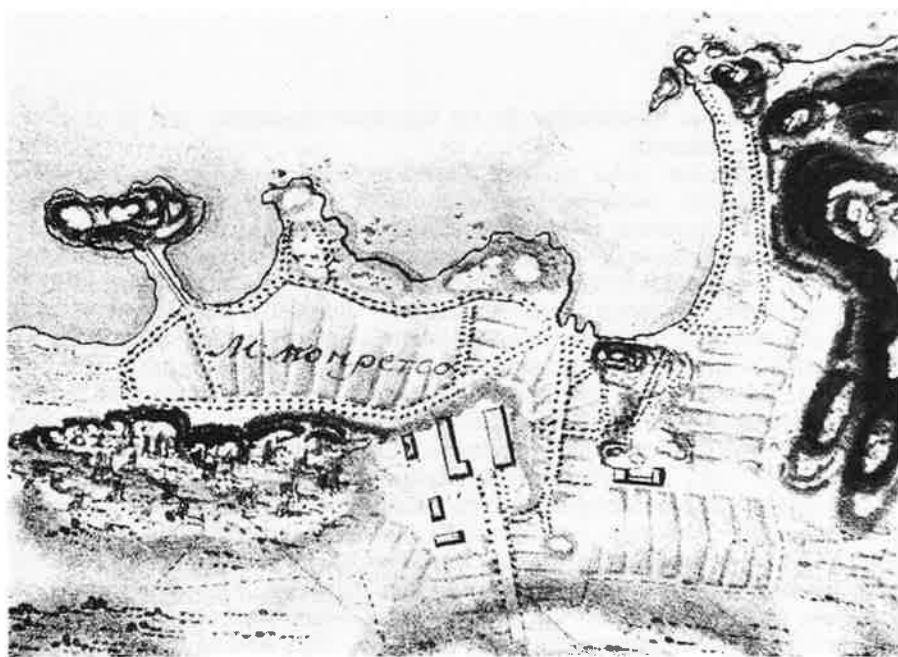
James Macpherson
"Ossianin runoelmia"

Matka Pietarista Viipuriin on lyhyt — sähköjuna kulkee matkan vajaassa kolmessa tunnissa. Esikaupunkien jono vaihtuu Karjalan kannaksen havumetsiin, maisema saa yhä enenevässä määrässä erikoisia, "pohjoismaisia" piirteitä. Lähempänä Viipuria on huomattavasti enemmän graniittikiviesiintymiä, ja vihdoin, ne eivät ole enää kiviä, vaan kokonaisia kallionharjanteita, jotka ovat maiseman huomattava erikoisuus. Juna on ylittänyt kahden rakenteellisen alueen rajan. Vahvan sedimenttilajeista olevan pintakerroksen alta, joka muodostaa itä-Euroopan mannerlaatan, paljastuu sen kallioperustus — Baltian kidekilpi. Sen pohjoisraja kulkee napapiirin takana, mutta sen alue kuuluu erityiseen fyysismaantieteelliseen kokonaisuuteen — Fennoskandiaan. Karjalan kannaksen pohjoisosa muodostaa tämän kokonaisuuden eteläkärjen. Pietarin alueella siitä oleva osa on vähäinen, vain viisi prosenttia koko alueesta.

Baltian kilven tektooniset murtumat ovat miljoonia vuosia sitten muovanneet Viipurin ympäristön ulkomuodon. Kalliojonot ojentautuvat yleensä luoteissuuntaan. Pystysuorat kallioseinämät, jyrkät rinteet, terävät ulkoneumat merkitsevät murtumien linjat. Ulkomuodon muodostuksen saattoivat loppuun valtavat jäätiköt, jotka tasoittivat kallionhuiput, hioivat niiden pinnan, levensivät ja syvensivät halkeamia, jotka muodostuivat vuonoiksi ja järviksi. Jäätiköt taas jättivät kalliojonoihin graniittiröykkiöitä ja moreenia — kivi- ja sepelikerrostuman, hiekan ja saven sekoituksen. Maaperän ohut kerros, luonnon tuhatvuotisen ponnistelun tulos, muodostaa hyvän pohjan tuuhean sekametsän kasvuille. Viipurinlahden pinta jakautuu moniin

Monrepon kartanoalue vanhan kartan mukaan.

Monrepon kartanoalue nuoremman kartan mukaan.

Ludwig Nicolay tuntemattoman maalarin mukaan, Pietari Eremitaasi.

saariin, niemiin ja kannaksiin. Se on luotoinen maisema, vesi ja maa sen tasa-arvoiset elementit.

"Tätä kaupunkia, joka sijaitsee Suomenlahden poukamassa, huuhtelee vesi kummaltakin puolelta, mutta muualta sitä ympäröivät hiekkaiset pellot, matalat kummut ja graniittikalliot, jotka kaikki ovat metsättömät" — näin luonnehditaan Viipuria "Viipurin läänin kuvauksessa" 1700-luvun lopulla. Karut kalliot synkensivät hedelmättömyydellään, paikan autio ja äänetön luonne ja vain heikosti näkyvät ihmisjäljet muistuttivat siitä korkeasta hinnasta, jonka ihminen maksoi olemassaolostaan täällä. Runoilijat ilmaisivat erittäin emotionaalisesti: "Tämä on taivas, aina utuverhon peittämä, tämä on maa, näennäisesti rautainen, kaikki tällä seudulla täyttää mielen kauhulla ja surumielisyydellä", kirjoitti "Paul et Virginien" tuleva kuuluisa kirjailija, Rousseau'n oppilas ja villin luonnon ihailija Bernardin de Saint-Pierre, joka oleskeli näillä seuduilla vuonna 1763.

Nykyajan Viipurin kaupunkikuvaan kuuluvat Viipurinlahden suuret ja pienet saaret. Kaikkein suurimmalla saarella Linnansaarella (venäjäksi Tverdysh) oli jo keskiajalla linnalle kuulunut karjatila. 1500-luvun puolivälin kartoissa tätä saaren koillisosan paikkaa kutsuttiin Vanhaksi Viipuriksi. Legenda on yhdistänyt sen karjalaisten asuttamaan kaupungin edeltäjään, päätepisteeseen muinaisen Vuoksen vesitielle, joka yhdisti Laatokan pohjoisosan Itämereen. 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa saari oli vuokralla Viipurin porvareilla ja sen ruotsalaisen hallinnon jäsenillä.

Vuonna 1710 Viipuri tuli Venäjän keisarikunnan yhteyteen Pietari Suuren sanojen mukaan "Pietarin kovaksi tyynyksi", Viipurin linnakaupunki kun turvasi Pietaria. 1700-luvun puolivälistä alkaen louhittiin Viipurinlahden saarilta ja rannoilta suuret määrät viipurilaista graniittia kuljetettavaksi Nevan suulle. Arkkitehtien tekemien mallien mukaan hiottuna se loi kauneutta muille rannoille, "vakavaa, soinnukasta ulkomuotoa" uudelle pääkaupungille. Klassismin rakennustaiteilijat käyttivät hyväkseen kivien suurten pintojen taiteellista ilmeikkyyttä, laattojen asettelua oikeaan muotoon, arkkitehtuonista jakoa säännöllisesti rytmitettyinä.

Linnansaari on aina ollut valtion omaisuutta ja se on annettu linnan komendanttien käyttöön "pöydän antimina". Vuonna 1760 sen isännäksi tuli ylikomendantti Pjotr Aleksejevitch Stupischin, joka oli venäläisten ammatti-insinöörien ensimmäisen sukupolven edustaja. Vuonna 1731 hän lopetti Pietarissa insinöörikoulun, jonka Pietari I oli perustanut sotainsinöörikaadereita varten. Hän aloitti uransa Viipurissa vahvan linnoitusvyöhykkeen Annan linnoituksen rakennustyömaalla. Vuonna 1759 hänet nimitettiin Viipurin ylikomendantiksi, jonka hallintaan kuuluivat Viipurin lisäksi kaikki venäläiset linnat Ruotsin rajalla.

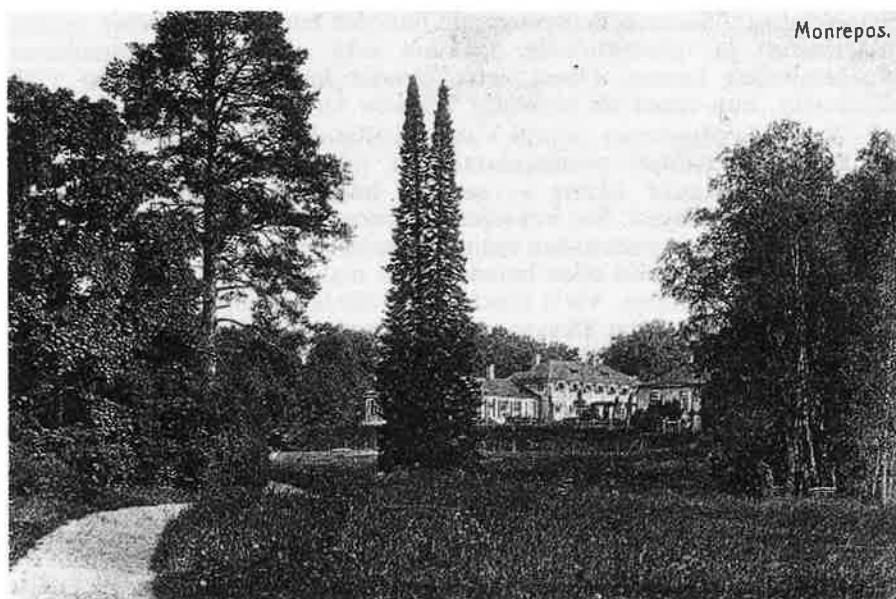
Vuoden 1762 vallankaappauksen suoranaisena osallistujana Stupischin kuului niiden etevien hallintomiesten joukkoon, jotka kohosivat Katariina II:n hallitusaikana. Häneen voitaisiin liittää kuvaus, jonka Wigel oli antanut hänen veljestään, penzenskiläisestä kuvernööristä I. Stupischinistä: "Hän lukeutui niiden vakavien, annettujen määräysten tarkasti täyttäjien joukkoon, jotka olivat hyödyllisiä siellä, missä järkeilyt olisivat voineet vain sekoittaa asiat... Hän oli vakavamielinen ja kokonaan kunnian, hyvyyden ja oikeudenmukaisuuden täyttämä. Vuonna 1773 Stupischinille kokeneena rakennusinsinöörinä annetaan tehtäväksi "harkinnan mukaan" laaja rakentamisohjelma: "Suomen departementin linnojen kunnostus". Siihen sisältyi materiaalien ja työntekijöiden hankinta sekä sopimuksien solmiminen urakoitsijoiden kanssa. Nämä velvollisuudet hän suoritti vuoden 1780 jälkeenkin, kun hänet oli nimitetty Viipurin kuvernööriksi.

1770-luvulla Stupischin järjesti Vanhaan Viipuriin omaa residenssiään ja täällä alkoi hahmottua puistokokonaisuus, joka tulevaisuudessa — tosin vasta toisen isännän aikana — saavutti huomattavan taidekulttuurisen muistomerkin maineen. Sen konseptio muodosti perustan paikallisen luonnonpuistomaiseman esteettisten ominaisuuksien ymmärtämiseen, ja taiteellisen muodon perustaksi tulee luonnonkiven mahtava kauneus sen kaikissa moninaisissa muodoissa. Vielä toistaiseksi 1700-luvun loppupuolella maisemallisen puutarhan ideat alkavat vasta tunkeutua venäläiseen kartanokulttuuriin, ja maatila (mikäli meidän aikaamme säilyneet asiakirjat antavat luvan olettaa) rakennettiin perinteisten kanoonien mukaan. Puinen kartanorakennus sijoitettiin irtomaasta tehdyn terassin reunalle; sen loivalle alholle istutettiin puutarha. Suorat lehmuskujat ovat säilyneet meidän päiviimme saakka alkuperäisen akselimaisen asemakaavan mukaisesti. Stupischinin aikana kartanoon rakennettiin myös puutarha ja suuri kasvihuone. Vielä ei kuitenkaan oltu omaksuttu sellaista taiteellista näkemystä, joka olisi yhdistänyt kartanokokonaisuuden ympäröivään kalliomaisemaan.

Seuraava, ohimenevä kartanonomistaja oli Württembergin prinssi Friedrich, kruununperijä Paavalin lanko, joka jäi kartanon historiaan sen vuoksi, että antoi tälle eristetylle seudulle runollisen nimen, joka jäi ainaiseksi

Kartanon päärakennus

Kartano sisäänkäynnin puolelta

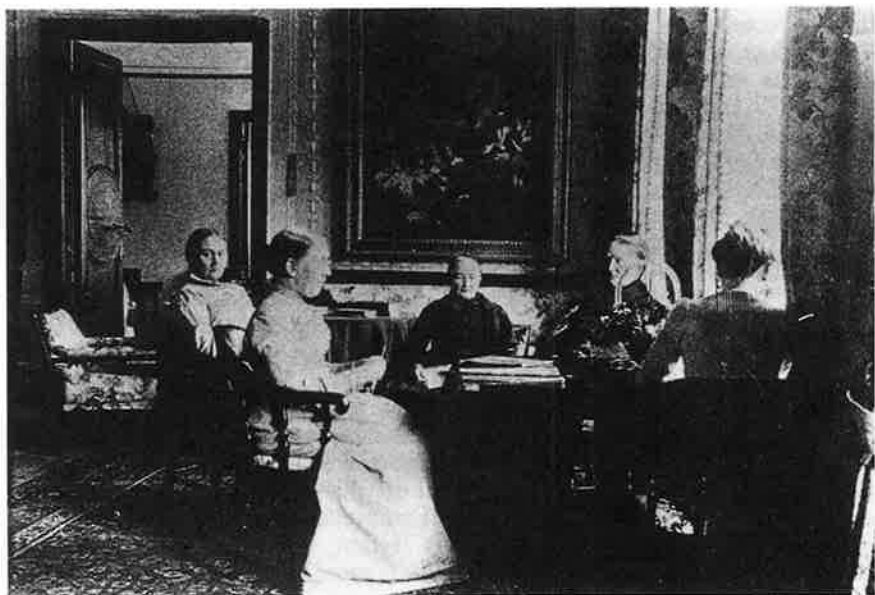
hänen jälkeensä — MONREPOS (suom. minun leponi). Friedrich toimi lyhyen aikaa Viipurin kuvernöörinä ja hänen Venäjältä lähdettyään tuli Monrepoon isännäksi Ludwig Heinrich (Andrei Lvovitch) Nicolay. Hän oli syntynyt 29.12.1737 Elsassin Strasbourgissa. Opiskellessaan sikälaisessä yliopistossa hän tutustui venäläisiin, joita oli paljon opiskelijoiden keskuudessa. Opiskelunsa päättyessä v. 1760 hän julkaisi ensimmäisen runokokoelmansa "Elegiat ja kirjeet". Hänen maailmankatsomuksensa ja esteettiset mielipiteensä muovautuivat lopullisesti Pariisissa, missä hän vakuuttui valistusaatteista, kuten uskosta järjen voimaan sivistyksen eteenpäinviejänä ja moraalisen kasvatuksen tehokkuudesta sekä kirjallisuuden ja taiteiden siveellisestä voimasta. Poliittinen ihanne oli valistunut ja hyveellinen hallitsija, joka oli filosofien ympäröimä. Tämä kaikki tuli Nicolayn ihan-teiksi. Hänen runolliset taitonsa saivat itsensä Diderot'n hyväksynnän.

Kaksi vuotta Nicolay vietti Wienissä Venäjän lähettilään D. Golitsynin sihteerinä. Siellä hän tutustui kuuluisaan italialaiseen runoilijaan P.B. Metastasioon sekä suureen saksalaiseen säveltäjään C.W. Gluckiin; samoin hän solmi ystävyysuhteen sinne saapuneeseen nuoreen kreiviin S. Vorontsoviin. Pian tämän jälkeen hän kierteli eri puolilla Eurooppaa seuranaan Pietarin tiedeakatemian presidentti K. Razumovskij ja Moskovan yliopiston kuraattori I. Schuvalov. Kiertäessään Italian, Sveitsin, Etelä-Saksan ja Ranskan Nicolay täydensi tietojaan näiden maiden taiteesta ja kirjallisuudesta. Englannissa hän sai kirjeen kruununperijä Paavalin opettajalta kreivi N. Paninilta, joka pyysi häntä viisitoistavuotiaan suuriruhtinaan logiikan opettajan virkaan. Tämä tarjous ratkaisi hänen tulevaisuutensa.

Vuonna 1769 Ludwig Nicolay saapui Venäjälle jäädäkseen sinne ainiaaksi sitoen itsensä tähän maahan, kuten hän asian ilmaisi, verisitein. Pietarissa hänelle avautui mahdollisuus käyttää ansiokkaasti hyväksi omia tietojaan ja toteuttaa opettajiensa ideat.

"Meidän pieni saksalainen", kuten häntä nimitti Diderot, pidättäytyi alusta alkaen Katariina II:n hovin poliittisesta pelistä. Hänellä oli korkea tavoite: Venäjän tulevan hallitsijan kasvatusta. Nicolay neuvoi oppilastaan luonnon lakien, politiikan ja historian kysymyksissä, hän omisti suuren huomion siveellisyydelle. Filosofisessa runossaan "Kauneus", jonka hän kirjoitti kruununperijälle, kauneuden perikuvana on hyväntekijä jalon vanhuksen hahmossa.

Paninin kannattajien toiveet v. 1772 täysi-ikäisyyden saavuttaneen Paavalin saattamiseksi valtaistuimelle — kuten tunnettua — epäonnistuivat. Seuraavana vuonna Paavalin mentyä naimisiin Nicolaysta tuli suuriruhtinasparin henkilökohtainen sihteeri ja v:sta 1776 hän toimii samassa virassa Paavalin toisen vaimon, kirjallisuuden ja taiteiden suosijan Maria Fedorovnan aikana. Nicolay liittyy pieneen valikoitujen henkilöiden piiriin, joka kokoontuu kirjallisuuden lukemiseen, keskusteluun ja musisoimaan. Hän tapaa Pietariin saapuneen Diderot'n, vierailee usein Falconet'n työpajassa, jossa tämä viimeistelee Pietari Suuren patsasta. Vuonna 1773 ilmestyy hänen kaksiosainen runo- ja proosakokoelmansa, sekä vuosien 1776 ja 1786 välillä yhdeksänosainen valittujen teosten sarja. Kokoelmaan kuuluu mm. satuja, elegioita, runoja ja epigrammeja. Erityisen kuuluisiksi tulivat hänen romanttiset runomuotoiset ritarisatunsa, jotka on tehty italialaisten renessanssin klassikoiden Arioston ja Bojardon eepillisten runoelmien pohjalta. Kuinka kirjailija ja runoilija Nicolay kuuluu saksalaiseen kirjallisuuteen?

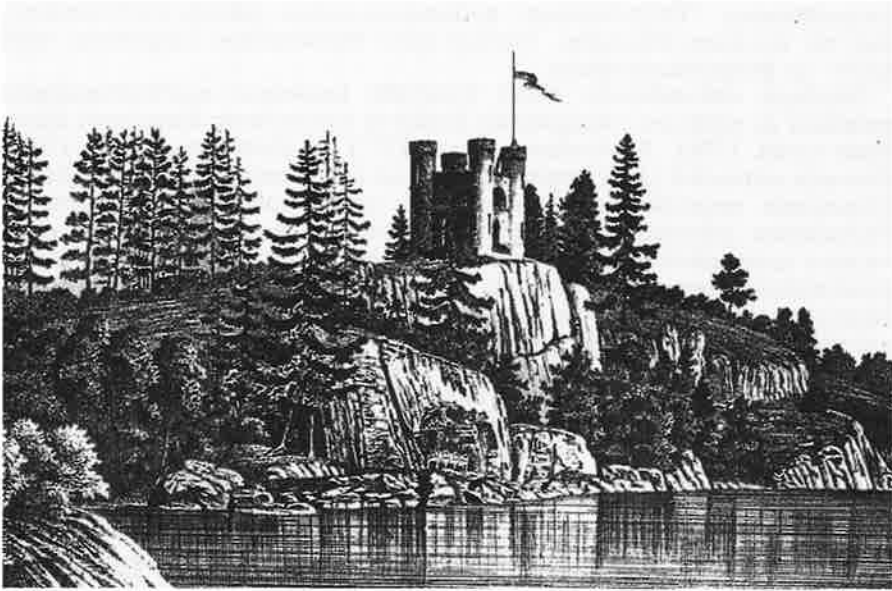
Sisänäkymä kartanosta

Aikalaiset totesivat hänen taiteensa liittyvän kuuluisaan saksalaisen valistuksen edustajaan Chr. M. Wielandiin. Molemmat kirjailijat valistuneissa hoveissa opettajina, toinen Weimarissa ja toinen Pietarissa; he asettivat tehtäväkseen vuosisadan aatteiden toteuttamisen käytännössä, "järkevä" kasvatuksen antamisen valtakunnan siveelliselle hallitsijalle.

Kruununperillisen ja hänen vaimonsa Euroopan matkan aikana (1781—1782) Nicolayn pedagogiset ponnistukset saivat tunnustuksen: "venäläisessä Hamletissa" ihmiset näkivät korkeastioppineen, itsensä kehittämiseen pyrkivän ihmisen. Pariisissa Nicolay viimeisen kerran tapaa Diderot'n ja Falconet'n. Ermenonvillessä matkalaiset tuovat kukkia Rousseau'n haudalle. Huhtikuun 10 p:nä 1782 Goethelle ja Nicolaylle keisari Joosef II myönsi aatelistarvon suuriruhtinaan erikoispyynnöstä.

Nicolay osoittautui olevansa eräs harvoista Paavalin kasvattajista, jotka saivat elää nähdäkseen hänen kauan odottamansa valtaistuimelle nousun. V:n 1796 lopulla Paavali palkitsi hänet paroonin arvolla ja nimitti hänet jäseneksi kabinettiin jättäen hänet keisarinna'n yksityissihteeriksi.

Vuonna 1798 hänestä tulee Pietarin Tiedeakatemian presidentti jatkaen valistajantyötään. V:n 1801 vallanvaihdon jälkeen Nicolay luovutti Aleksanteri I:lle ehdotuksen akatemian uudistuksesta sekä uudesta ohjesäännöstä. Hänet nimitettiin 18.3. 1802 akatemian ohjesääntöä valmistelevaan komiteaan, joka olennaisesti laajentaisi akatemian oikeutta olla teoreettisten tutkimusten keskus ja antaisi sille muutamia erioikeuksia. Akatemialle määriteltiin päätehtäviksi tietojen täydentäminen, teorian hyödyntäminen sekä kokemusten ja havaintojen hyväksikäyttö. Uuden ohjesäännön useat

Ludwigstein rannan puolelta

määräykset perustuivat Nicolayn ehdotuksiin. Ne ottivat huomioon mm. tarpeen julkaista tieteellisiä teoksia ensisijaisesti venäjänkielisinä, akatemian laajan tutkimusretkitoiminnan, uusien tieteellisten laitosten kuten kemian laboratorion, kasviopin, eläintieteellisen ja mineralogian museoiden perustamisen sekä akatemian vakinaisten rahavarojen lisäämisen yli kaksinkertaisesti. Uusi ohjesääntö määritteli myös presidentin toimen: hän on akatemian oikeuksien puolustaja ja sen velvollisuuksien täytäntöönpanon valvoja. Nicolayn toiminta vastasi täydellisesti näitä vaatimuksia, se "toi hänelle ansaitun muiston sekä osoitti monta kertaa, että Nicolay oli korkeastioppinut ja Venäjälle uskollinen henkilö". Uusi ohjesääntö vahvistettiin v. 1803 sen jälkeen kun Nicolay jätti akatemian. Myöhemmin — virkaeronsa jälkeen — hän kirjoitti Lontooseen S. Vorontsoville: "Jotkut neuvoivat minua luopumaan aikeistani ja pitivät minulle pitkiä puheita siitä, että pysymiseni virassa — muutamista hetkellisistä ikävyyksistä huolimatta — voi uudelleen tuoda minulle kunnioitusta ja hyötyä sekä siitä, että tulen aina ikävystymään täydellisessä eristäytyneisyydessä sen ajan jälkeen, jonka olen hovissa toimien elänyt . . . He eivät tunne muuta elämäntapaa kuin hovielämän eikä muita huveja kuin hovin . . . ainoastaan hyörinä tuntuu heistä oikealta eläältä. Te ymmärrätte hyvin, että ajatustavallani en voi pelätä sellaista hirviötä — ikävyyttä — erotessani virasta enkä olla kovasti mieltynyt hovin turhuuksiin. Minun käsitykseni on koko elämäni ajan ollut diametraalisesti vastakkainen heihin nähden."

Erottuaan virasta Nicolay asettui Monrepohon ja eli siellä elämänsä loppuun saakka täysin antautuen kirjallisuuden harrastukseen ja puiston

järjestämiseen. "Palladiolaisen" uudisrakentamisen jälkeen kartanorakennus sai nykyisen ulkonäön. Nicolay siirsi Monrepohon kirjastonsa sekä taulu- ja gravyyrikokoelman.

Nicolayn virkatehtäviin olivat Venäjällä kuuluneet suuriruhtinasparin palatsien ja puistojen rakentamista koskevat kysymykset: Kamennyi ostrovissa (v:sta 1776), Pavlovskissa (v:sta 1777) ja Hatsinassa (v:sta 1783). Paavalin sihteerinä ja kirjanpitäjänä hän oli seuraamassa G. Quarenghin ja Cameronin suunnitelmien kehittelyä ja niiden toteuttamista luontoon. Parhaimmat arkkitehdit, taiteilijat, insinöörit ja puutarhurit loivat niinä vuosina ensimmäiset maisematyyliset palatsipuutarhat, joista tuli venäläisen puistotaiteen huomattavia esikuvia. Monrepon puisto oli uuden omistajan aikana laajennettu nykyisiin rajoihin saakka. Puiston maisemallisen kokonaisuuden muodostamiseen osallistui kuuluisa koristetaiteilija ja arkkitehti P. Gonzago ja erillisten rakennusten luonnokset oli allekirjoittanut T. de Thomon. Monrepoossa määräytyi taidekulttuurinen konseptio, jota Nicolay nimitti romanttisrunollis-maalaukselliseksi puistoksi (romantico-poetico-pittoresque). Se muodostui "mielialan puistoksi".

1700-luvun viimeisillä vuosikymmenillä ilmaantuu maailmantunteen uudet merkit: on asetettava tunne korkeammalle kuin järki. Logiikan ja "yhteiskunnallisen vastuun" ihmisen vastakohtaksi asettuu toisenlainen siveellisesteettinen ihanne, henkisesti rikas, säännöllisyydestä vapaa, maailmaa emotionaalisesti vastaanottava persoonallisuus. "Tunteellinen ihminen", sentimentaalisen kirjallisuuden sankari, kehittyä rajusti venäläisessä kirjallisuudessa 1780-luvun lopussa ja 1790-luvun alussa.

Luonnon suhteen voimistuu "luonnollisuuden ihanne". Ihminen saavuttaa kaikessa täydellisyydessään elämän kauneuden luonnon helmassa sekä sielun ja sydämen puhtauden vapaana maailman sovinnaisuudesta. Aikakauden myötä nousi lyyrillinen näkymä, joka vastasi ihmisen henkistä tilaa, kauneuden ja luonnollisuuden symboli. Autio pohjoinen maisema vastasi mitä parhaiten tätä konseptiota.

Omia esteettisiä periaatteitaan Nicolay ilmensi viimeisimmässä teoksesaan, saksankielisessä runoelmassa, joka ylisti Monrepoota: "Summittaisena heittona putosi tänne kauneuden raaka-aine. Tunnustusta vailla ja hyödyttömänä lepäsi se vielä äskettäin . . . Itsepäisesti ja uutterasti muuttaen sekasorron, puhdistuen, kaunistuen, yhdistäen sen, mikä sijaitsi lähellä, mutta saavuttamattomana oli erillään, eteni yhä kauemmaksi, paljastaen lumoustaan lumouksen jälkeen, sain tällaisen miellyttävän, harmoonisen näyn . . . herättää tunteet tarkalla silmäyksellä joka paikassa, arvaten luonnon aikomuksia, tarttuen, ollen sen kanssa saman tien siellä, missä se oli heikko ja ilmeni epäselvästi, terästäen vaikutelmaa, missä se oli vaimennettu, tyhjyyden täyttämiseksi käyttäen hyödyksi taiteen aarteistoa, vaihdellen tunteita näkymien mukaan, yhdistäen niitä pehmein muutoksin, yhdistäen kaiken tämän järjellisesti, tällaista on runoilija-puutarhurin taide.

Paikallisen luonnon kuvaukset on runoelmassa esitetty vielä klassismin perinteellisen runo-opin mukaan, ottaen antiikin mytologian hahmoja (Neptunus, Foibos, Aurora), käyttäen kuvannollisia nimityksiä (Elysiumin kentät, Tarpein kallio). Kokonaisuudessaan siinä muodostavat huomattavan sijan "tunteelliset" aiheet: suloinen ikävä ja hiljaiset kyyneleet ystävän muistomerkin äärellä, ajatukset kuoleman väistämättömyydestä, idyllinen kertomus paimen-Larsin rakkaudesta Sylmia-nyμφiin . . . On osoitettu, että

de Broglie muistopatsas

Nicolay eräässä kirjeessään vertaa Monrepoota sentimentalisuuden luoja J.J. Rousseau'n kuolinpaikkaan Ermenonvilleen. Monrepoon puiston taideteellisen muodon on ennen kaikkea määritellyt Karjalan kannaksen luoteisosan alkuperäinen luonto. Puiston varsinaisen osan muodostaa maakaistale, joka on mahtavan kallioharjanteen ja lahden rosoisten poukamien välissä. Jäätikön tasoittamat pystysuorat tai loivasti veteen laskeutuvat kalliot ja vierinkivien kasaantumukset ovat maiseman kaikkein vaikuttavimpia yksityiskohtia. Kallioiden harjalta avautuu mukaansatempaava näköala lahdelle, tuuhean metsän peittämälle vastarannalle ja kivikkaisille saarille.

Tarvittaessa oli rannat vahvistettu padoin, jolloin muodostui polkujen verkosto. Puiston suunnittelussa oli otettu huomioon pitkäaikaiset kävelyretket; katse kiintyi alati vaihtuviin maalauksellisiin maisemiin. Autiot kalliorannat, joita kasvava puusto peitti, synnyttivät raskasmielisyyttä. Koko järjestelmä, joka muodostui maisemaan liittyvistä aineosista: vertauskuvallinen hautapatsasuurna, puistotie, muistopylväs ja "erakon maja"

loivat kaihomiellisen surun tunnelman. Ilmeikkään vastakohdan pohjoiselle luonnolle muodostivat "eksoottiset" paviljongit: kiinalainen huvimaja ja turkkilainen telttä. Puistoon liittyi tiiviisti vieressäoleva valtava viheralue, jonka rajoina oli ainoastaan vierinkivien muodostama aita ja jonka raja-merkitys oli pikemminkin symbolinen.

L.H. Nicolay kuoli v. 1820 83-vuotiaana. Hänen hautauspaikakseen tuli Monrepoon puistossa oleva kallioinen saari, joka sai kantaa hänen nimeään (Ludwigstein) ja joka näin muuttui perheen hautausmaaksi. Monrepoon kukoistuskausi, joka alkoi 1800-luvun alussa, sattui venäläisen kulttuuriro-mantiikka-ajan kanssa yhteen. Kartanon eksoottiset, pohjoiset maisemat omaksuttiin alkuromantiikan runouden perinteellisen luonteen hengessä. Maiseman eettistä vaikutusta, itse luontoa, aivan kuin Ossianin laulujen hengessä luotua, puiston luojat yrittivät voimistaa sen järjestystä ja taiteellista sisältöä puistorakennelmin. Näin ajatus kallioisesta saaresta perheen hautausmaana sai uskomattoman voimakkaan ilmentymän, romantiikan rakastaman teeman, elämisen päätepisteen. Kiemurtelevien polkujen verkostoon työntyi terävästi suora puistokuja, joka halkaisi puiston manne-rosan ja toi lauttalaiturille. Ohitettuaan kapean salmen kävijät joutuivat puiden latvusten varjostamalle paikalle. Graniittiset portaat veivät täältä kallion huipulle. Siellä jyrkänteen reunalla seiso i L. Nicolayn hautapatsas-sarkofagin vierellä pieni, neljän hammaslaitaisen tornin koristeleman keski-

Marienturm

aikaisen linnan näköinen kappeli. Tämä oli romanttisen kävelyretken apoteoosi. Takanapäin — maalliset huolet, edessäpäin — suurenmoinen kuva ikuisesta luonnosta . . .

L.H. Nicolayn poika Paul valitsi diplomaattiuran. Hän vietti monta vuotta Venäjän rajojen ulkopuolella, mutta siitä huolimatta hän jatkoi isänsä aloittamaa työtä. Vuosina 1820—1839 rakennettiin Monrepohon useita rakennelmia, jotka kehittivät romanttista teemaa. Niiden suunnitteluun osallistuivat aikakauden nimekkäimmät arkkitehdit A. de Montferand, A. Stackenschneider ja englantilainen arkkitehti C.H. Tetham.

Tyylikkään monimuotoiset puistorakennelmat antoivat kävelyretkelle ajan ja paikan omalaatuisen matkailuluonteen. Lyhyt ja suora puistokuja, joka alkoi kartanon puisesta ”goottilaisesta” sisääntuloportista, jossa oli Nicolay-suvun vaakuna, johti suorakulmaiseen pihaan, jonka oikealla puolella oli kartanorakennus ja vasemmalla erillinen kirjasto. Edempänä avautui näkymä puiston keskusniitylle; laajan lahden sijainnin saattoi vain arvata rantakallioiden takaa. Täydellinen näköala avartui kallion huipulta, joka oli niityn eteläpuolen rajana. Etualalla oli vedenpinta, mutkikas rantaviiva ja ryhmä pieniä saaria. Kallion korkeimmalla kohdalla kohosi harmaasta marmorista tehty obeliski. Kivijalkaan hakatut nimet ilmoittivat, että obeliski oli pystytetty de Broglien prinssien kunniaksi. Ranskalaiset emigrantit, P. Nicolayn vaimon sukulaiset, kaatuivat taistellessaan venäläisessä kaartissa, yksi Austerlitzissa ja toinen Kulmissa.

Edelleen tie kulkee rantapatoa pitkin, joka kiertää venelaiturin, vieden puiston kaakkoisosaan. Täällä sijaitseva saaristomaiseman miniatyyrinäyte mutkaisine ääriiviivoinen ja kapeine salmineen herätti mielle yhtymän Kiinan tai Japanin maisemaan. Arkkitehtuuri kehitti Idän eksoottiset muodot: kiinalaiset kaarisillat, turkkilaisen teltan, kiinalaisen paviljongin nimeltään ”Marienturm”. Ulkopuolelta kirkkain värein maalattu, sisäpuolelta koristeltu Paavali I:n vaimon Maria Fedorovnan pompeijilaisin, frescotyylisin kuvin. Täällä oli myöskin hänen marmorinen rintakuvansa.

Lyhyen matkan päässä herättää huomiota epätavallinen luonnonkohde, valtava kivilohkare, joka pysyy kallion rinteessä.

Puiston länsiosassa ulkoilureitti kulki jyrkän kallioseinämän juurella. Kivisiä rappusia myöten voitiin nousta sen huipulle, missä seisoj pieni, rokokootyylinen paviljonki ”Paulstein” ja joka oli nimetty kartanon isännän mukaan. Tämä oli toinen korkea näköalapaikka, josta avautui puiston rantanäkymä. Kallion juuressa kulkeva polku johti ”Sylvia-nymfin” lähteelle. Kansan perimätiedon mukaan sillä oli parantavia ominaisuuksia. Pieni, graniittinen allas oli kolmelta puolelta metalliristikolla ympäröity, sen neljännellä sivulla oli seinä, jossa oli syvennys. Siinä oli Narsissos-patsas makuuasennossa. Paluumatka kulki rantaa pitkin, seuraten sen ääriviivoja. Varjoisa polku vei kauas, lahteen ulottuvaan niemenkärkeen, missä seisoj puinen ”kreikkalainen” temppeli, kahden lehväisen tammen kehystämänä. Temppelin sisällä oli Neptunuksen patsas. Täältä aukeni vaikuttava näkymä puiston länsiosan solmukohtaan — Ludwigsteinin saareen.

Monrepoon maisemat saivat romantikoilta haltioituneen arvioinnin. ”Lumous oli kertakaikkinen; meidän mielikuvituksemme on viritetty . . . tämän taikapuiston ihmeellinen kauneus loi minulle uusia selittämättömän ihmeellisiä haaveita . . .”, lausui romantiikan kuuluisa teoreetikko O. Somov omista vaikutelmistaan, kun hän tutustui puistoon vuonna 1829.

Sylmian lähde

Rantanäkymä

"Olen paljon nähnyt puistoja Euroopassa, mutta sanonpa . . . täysin vakuuttuneena, että en ole vielä tähän päivään asti nähnyt mitään, mikä olisi tämän kaltainen . . . sen on luonut itse luonto, omassa leikkisässä oikussaan ja se on antanut ihmisille vain keinoja käyttää hyväkseen jo valmista."

Monrepon puiston "nimetylle" puistokujalle on antanut nimensä Dennis Davydov, joka muisteli "ossiaanisia keskusteluita" rovioiden äärellä, pilvisen taivaan alla". Batjuschkovilla on tauluja Suomesta, jotka ovat tyyliteltyjä Ossianin laulujen henkeen ja muinaisskandinaaviseen runouteen. Epäilemättä taulut henkivät vaikutelmista Monrepoossa käynnin jälkeen. Näin hän kirjoitti "kuvat Suomesta" katkelman "Venäläisen upseerin kirjeissä": "Voi olla, että tälle kalliolle, synkkien mäntyjen varjossa, jonka juurella laajenevat järven vedet, voi olla, ystäväni, että tälle kalliolle oli pystytetty temppeli Odinille. Täällä runoilija rakastaa unelmoida entisajoista; täällä mielihyvin joskus kuuntelee myrskyn ääntä, mielellään katselee pilviä, nopeasti liitäviä synkällä taivaanrannalla . . ."

Erinomaiset rivit Baratynskij'n "Eddasta" sekä hänen lyyrillinen sarjansa Suomesta eivät sattumalta ole niin soinnukkaat Monrepon puiston herättämien mielialojen kanssa. Pietarilaisen kynäilijän A. Grenin kertoman mukaan Baratynskij usein vieraili tässä puistossa ja pohti täällä omaa "Eddaansa". Tämän "suomalaisen kertomuksen" sankarittaren (jonka "vaaleansiniset silmät ovat kuin suomalainen taivas") runoilija sijoittaa maisemapaikkaan, joka puhuu meille Monrepoosta:

*Karu paikka, sen kauneutta
Säikähtäen, katseet kummastelevat;
Vuorilla kivisillä siellä
Kohosivat kiviset vuoret;
Sinertäen, kohoavat taivaaseen saakka
Näiden omapäiset järkäleet;
Niiden yllä humisee mäntymetsä;
Niistä kohisten valuvat vesiputoukset;
Siellä ei laakso ilahduta silmiään;
Graniittilaavalla on se valettu;
Pää on peitetty suruisalla sammaleella,
Valtavana vartijana seisoo
Sen päällä pyramidimainen graniitti;
Katse harhailee rosoisella kalliolla;
Tulokkaan täyttää levottomat ajatukset:
Eivätköhän maailman alusta ole maanneet
Sen edessä kolkot rauniot?*

1800-luvun puolivälissä romantiikka lakkaa olemasta pääsuuntana sekä kirjallisuudessa että venäläisessä kartanokulttuurissa, eikä Monrepon puistoa ruveta pitämään ainoastaan ossiaanilaisen runouden kulissina, vaan kuuluisien suomalaisten runojen toimintapaikkana. Viipuri, joka sijaitsee muinaisen Venäjältä Suomeen kulkevan maantien varrella, kuului vuodesta 1812 Suomen Suuriruhtinaskuntaan. Täällä alkoi venäläisten tutustuminen tähän paikkaan, sen luontoon ja sen kansan kulttuuriin. Sen lisäksi, että

Ote J.J. Mettenleiterin taulua v:lta 1796.

venäläinen seurapiiri tutustui suomalaiseen kulttuuriin ja erikoisesti karjalais-suomalaiseen eepokseen, taiteellisuudelle painoi leimansa kalevalaisuus. Kirjailija ja opettaja A. Miljukov kuvasi sitä kirjoituksessaan "Kuvaukset Suomesta" (v:lta 1865) seuraavasti: "Mon-Repos ei vastaa ollenkaan puistokäsitettä, ei edes romanttiseen tyyliin tehtyä. Se on omintakeinen niin kuin Suomen luonto ja alkuperäinen kuin suomalainen kansanrunous . . . Mutta paras paikka on puiston perällä, missä lahden rannalla pienessä solassa seisoo Väinämöisen patsas suurten kallioiden ympäröimänä. On mahdotonta löytää runollisempaa paikkaa suomalaisen runouden jumalalle: ympyränmuotoisena näyttäytyvät ikivanhat graniitit, joita harmaa ja vihreä sammal peittää, synkät männyt ja kuuset tiheästi punotuvin oksin ja alhaalla kiemurtelevan lahden liikkumattomat vedet. Täällä on koko Suomi pienoiskoossa synkkine runoineen . . ."

Väinämöisen kipsipatsas, joka oli valettu Pietarissa tanskalaisen kuvanveistäjän G. Borupin mallin mukaan, oli pystytetty puistoon v. 1831, neljä vuotta aikaisemmin kuin E. Lönnrotin Kalevala ilmestyi. Patsaasta tuli yksi kaikkein ensimmäisiä kirjallisuuden sankareille pystytetyistä muistokivistä. Elimellisesti liittyen "kalevalaiseen" metsäympäristöön, aivan veden äärellä ulottuvien kallioiden juurelle, se oli aivan kuin elävä havaintokuva kuuluisista runoista. Vuonna 1873 rikutun Väinämöisen patsaan paikalle pystytettiin uusi veistos, jonka tekijä oli suomalainen kuvanveistäjä Joh. Takanen. Vuonna 1879 aikakauslehti "Russkaja retsch" (suom. "Venäläinen puhe") julkaisi runon, joka niinkään ei ole omistettu Kalevalalle, vaan itse asiassa Nicolayn kartanossa seisovalle patsaalle.

1800-luvun toisella puoliskolla Monrepoon kartanonmaita alettiin antaa vuokralle ja vähitellen alueen eteläosa muuttui esikaupunkialueeksi. Saaren metsäisessä pohjoisosassa luonto säilyi koskemattomana. Vuonna 1921 suurin osa kartanon maista pakkolunastettiin ja L.H. Nicolayn suvun jälkeläisille jäivät kartanorakennukset ja puisto.

Kahden viimeisen sodan puistolle aiheuttamat tuhot olivat vähäiset. Asiakirjojen mukaan kaikki kartanorakennukset säilyivät. Menetykset alkoivat myöhemmin. Vuonna 1945 Monrepoosta tehtiin S.M. Budennyin nimeä kantavan sähkötekniikkayhteyksien sota-akatemian lepokoti. Kun v. 1952 suojeltiin kartanorakennukset arkkitehtoonisina muistomerkkeinä, niin jo silloin olivat tuhoutuneet kiinalainen paviljonki, Neptunuksen temppeli, "Paulsteinin" paviljonki, sisääntuloportti, hautasaarelle johtava lossi ja puiston sillat. Puistokulttuuri oli kadonnut. Hautasaaren haudat oli ryöstetty ja tuhottu. Kartanorakennukseen oli perustettu lastentarha ja alkuperäiset interiöörit olivat tuhoutuneet. Kirjastorakennuksesta oli tehty monihuoneinen asuintalo.

Vuonna 1830 O. Somov kertomuksessaan "Neljä päivää Suomessa" kuvasi, miten hänen kävellessään Monrepoon puistossa A. Delvigin, M. Glinkan ja A. Kernin seurassa viipurilaisen majoitusliikkeen johtajan tytär säällitteli sitä, että Monrepoon puistossa ei ollut sunnuntaisin musiikkia. "Jumala varjelkoon siitä! ajattelimme yksimielisesti", lopettaa Somov. Vuonna 1954 Mottin tyttären unelma toteutui: Monrepos sai kulttuuri- ja lepopuiston aseman. Joukkotapahtumat kuten urheilukilpailut tuottivat

Tanskalaisen kuvanveistäjän Borupin veistos Väinämöinen (L. Jacotet'n piirros)

paljon vahinkoa, kuten myös niityille ilmestyneet huvilaitteet ja kesälava. Monrepoon romanttinen maisema, surumielisten kävelyretkien paikka, täyttyi joukko-optimismin sävelin. Asianmukaista hoitoa vailla olevassa puistossa tapahtui lisäksi korvaamattomia muutoksia. Eri alueilla muuttui vähitellen istutusten suoma näköala sekä puiston asema vääristyi.

Yritys asian parantamiseksi tehtiin v. 1960. Monrepoon kartanorakennusten ja puistorakennelmien kokonaisuus julistettiin tasavallan historialliseksi ja kulttuurimuistomeriksi. Alueen ydinkeskustan lisäksi siihen liitettiin arvokas luonnon maiseman vyöhyke, joka koostui kahdesta laajasta alueesta yhtyen kiinteästi historialliseen ydinkeskustaan.

Viime vuosina muistomerkin kunto herätti vakavaa huolestuneisuutta. "Leningrazhdanproektin" viipurilaisen haaraosaston v. 1973 laatima tekninen suunnitelma puiston uudelleenkorjaamisesta ja entisöinnistä perustui sen säilymiseen lepopuistona eikä tämä suunnitelma ratkaissut ongelmien kokonaisuutta. Lisäksi rahoituksen puutteesta ei saatu valmistetuksi työasiakirjoja. Sillä välin Monrepoon puisto jatkuvasti rappeutui lisää. Oli raivattu koivupuistokuja, joka vei hautasaarelle, oli uudelleen rakennettu

Monrepoon kartanon ulkoportin keskusosa.

laituri keskusniityn rannalle ja asfaltoitu kartanon päätie. Kartanon puiset rakennukset rappeutuivat vähitellen. Puistokartanon säilyminen vaikeutui siitäkin syystä, että sen alueella oli neljä käyttäjää eri hallintoelimistä.

Samoin rappeutui luonnonmaisemavyöhyke. Kalliokiipeilyn omatoiminen joukkoharjoittelu aiheutti puiden kuolemaa ja alueen roskaantumista sekä vaurioitti kallion ohutta maakerrosta. Vesistöä olisi täytynyt ruopata, koska mantereen ja hautasaaren välinen salmi oli liejuuntunut ja kasvanut melkein umpeen.

Oli selvää, että ei ollut käytettävissä riittävästi varoja välttämättömiin restaurointeihin ja hoitotoimenpiteisiin eikä puistoa voitu nimittää venäläisen ja kansainvälisen kulttuurin huomattavaksi muistomerkiksi, yhdeksi harvoista kalliopuistoista maailmassa.

Kysymyksen Monrepoon kohtalosta esitti akateemikko D.S. Lihatshev artikkelissaan "Tämä on tarpeellista meille ja jälkeläisillemme" ("Neuvosto-kulttuuri" 16.10.1984). Siinä korostettiin, että muistomerkki säilyisi vain siinä tapauksessa, että se muutettaisiin historiallis-arkkitehtoiseksi ja luonnonpuistomuseoksi. Tälle olisi kaikki edellytykset, sillä puistomaisema oli kokonaisuudessaan säilynyt, samoin kuin teiden ja polkujen verkosto, kartanorakennukset ja erilliset puistorakennelmat, Valtion Eremitaasin varastoista löytyisi Monrepoosta olevia alkuperäisiä taidearteita ja siellä oleva arvokas historiallinen materiaali antaisi mahdollisuuden näyttelyn järjestämiseksi.

Yli kolme vuotta tarvittiin D.S. Lihatshevin aatteen toteuttamiseksi. Tarvittavien asiakirjojen valmistelu luonnonpuistomuseon perustamiseksi oli annettu VSFNT:n Kulttuuriministeriön Leningradin alueen toimeenpanevan komitean Kulttuurihallinnon tehtäväksi. Kulttuurihallinnon toimetomuden takia työ suoritettiin Viipurin kaupunkiosaston VOOPIN arkkitehtijaoston voimin. Aloityrhmän jäseninä olivat arkiston vanhempi tiede-työntekijä E. Abakshina, arkkitehdit D. Friedland ja A. Shver sekä tämän artikkelin kirjoittaja. Paljon voimia ja tarmoa sijoitti ryhmätyöhön Viipurin kaupunkiosaston VOOPIN vastuunalainen sihteeri M. Kozhekina. NKP:n Viipurin kaupungin komitea puolsi aietta perustaa luonnonpuistomuseo.

Nopeasti oli valmistettu ja hyväksytty koko käytettävissä ollut asiapaperi-aineisto, joka oli tarpeen VSFNT:n Ministerineuvoston käsittelyä varten. Siinä korostettiin erityisesti sitä, että pikaiset toimenpiteet, esisuunnittelu ja tutkimustyöt, työsuunnitelman laatiminen, sisällyttäen kaikki siihen liittyvät osat: maiseman kuntoonsaattaminen, vesistön ruoppaaminen ja muistomerkkin restaurointi — ottaen huomioon työsuoritusten järjestys — olisi heti suoritettava. Vaikka asiapaperiaineisto oli toimitettu Leningradin alueen toimeenpanevan komitean Kulttuurihallinnolle, sille ei käytännöllisesti katsoen tehty mitään. Lisäksi Kulttuuri- ja lepopuistokeskuksen säilyttäminen entisellään, mitä vaativat Viipurin eri yhteiskuntapiirit, sai jätettömän rohkaisun, kun v. 1986 tämän samaisen Kulttuurihallinnon toimesta N.I. Kalininille omistettu Kulttuuri- ja lepopuistokeskus palkittiin Neuvostoliiton Yleisliittolaisten Kansantaloudellisten Saavutusten toisen luokan kunniakirjalla "puistoalueiden arkkitehtuurin ja hyväkuntoisuuden kehittämisestä".

Virastokankeuden johdosta aloityrhmän jäsenten oli pakko kääntyä NKP:n Keskuskomitean puoleen, jossa jälleen kerran kiirehdiittiin toimenpiteitä muistomerkkin pelastamiseksi. VSFNT:n Ministerineuvoston päätös

n:o 30 22.1.1988 koskien "Park Monrepos" -nimisen historiallis-arkkitehtoonisen ja luonnonpuistomuseon organisaatiota oli ensimmäinen askel tässä tärkeässä työssä. Tällä hetkellä näkyy myös muita muutoksia: monet niistä, jotka ennen osoittivat skeptisyytensä tai luonnonpuistoa torjuvia ajatuksia, ovat muuttaneet mielipiteensä.

Tällä hetkellä tehtävänä on Monrepoon kehittäminen, joka turvaisi muistomerkin täysipainoisen olemassaolon kulttuuriarvojemme joukossa. Monrepoon kunnostaminen tulee vaatimaan paljon aikaa ja varoja. Kaikki projektipäätökset tulee nojata tarkkaan tieteelliseen perusteluun, muistomerkin historiallis-arkkitehtooniseen ja luonnon tutkimiseen. Niiden menestyksellinen käyttö voi monessa suhteessa riippua johtajiston, ammattimiesten ja eri yhteiskuntapiirien yksimielisestä toiminnasta.

Otto-I. Meurman

Viipurin raatihuoneet

Uskonnot ovat aina olleet kansojen kulttuurisuunnan määräävänä tekijänä. Näkyvänä, konkreettisena merkinä siitä ovat pyhäköt ja kirkot. Asuintaajamat ja kaupungit ovat rakentuneet niiden ympärille. Mutta kaikki päivät eivät ole sunnuntaita, on kuusi arkipäivää, jolloin "otsasi hiessä sinun on työtäsi tehtävä". Niinpä yhteiskunnassa tarvitaan myös muita yleisiä rakennuksia. Kunnanhallituksella pitää olla työhuoneensa: kunnantalo, kaupungeissa "Raatihuone".

Viipurissakin oli jo ammoisista ajoista kaupungintalo eli raatihuone, josta kaupungin Raati valtakuntaansa, kaupunkia, hallitsi. Ei tiedetä varmaan, minne se aluksi rakennettiin, mutta ainakin keskiajan lopulla se näyttää sijainneen kaupungin korkeimmalla kohdalla, josta oli hyvä näköala kaikkiin ilmansuuntiin ja josta saattoi hälyyttää kaupungin väen kokoon tulipalon sattua tai vihollisen lähestyessä.

Raatihuone oli rakennettu todennäköisesti kivistä, sillä vielä 1600-luvun kartoissa on siihen paikkaan merkitty kivirakennus. Alkuperäinen rakennus on luultavasti ollut kaksikerroksinen, jonka alakkerros on toiminut varastoina ja yläkerroksessa on ollut raadin kokoontumispaikka. Otaksutaan, että rakennukseen olisi liittynyt myös kellotorni hälytysten antamista varten.

Tämä keskiaikainen rakennus menetti kuitenkin merkityksensä raatihuoneena jo 1500-luvulla. Viipuri tarvitsi kuitenkin uuden rakennuksen Raadin kokoontumista varten ja niinpä rakennettiin puurakennus, joka seisoi korkealla kivijalalla. Alakerrassa oli tilava kellari ja viisi kauppapuotia. Seuraavassa kerroksessa oli raadin istuntosali sekä muutamia pienempiä huoneita. Istuntosalin ovi oli "upeasti puuveistoksen koristeltu ja ikkunasta komeili kaupungin vaakuna" (Viipurin kaupungin historia). Tämä raatihuone kuitenkin tuhoutui kaupungin suurpalossa vuonna 1628 ja ilmeisesti heti tämän jälkeen alettiin suunnitella uuden ja arvokkaamman talon rakentamista.

Kesti kuitenkin lähes neljä vuosikymmentä, ennenkuin rakennus monien vaiheiden jälkeen lopullisesti valmistui. Syynä oli varojen puute ja lukuisat tulipalot. Oli kuitenkin lopulta saatu kaupunkiin uusi Raatihuone, joka oli kaikesta päättäen todellinen kaunistus sen ajan Viipurille. Se oli rakennettu kivistä kaksikerroksiseksi, olutkapakka sen puolittain kellarimaisessa osassa. Talo päättyi tornittomaan säterikattoon. Kuitenkin löytyy maininta, että noin kolmekymmentä vuotta aikaisemmin rakennuksessa olisi ollut torni

Viipurin vanha raatihuone 1600-luvulta.

Brunolf Blomkvistin v. 1890 museoksi muuttama raatihuone.

Viipurin kaupungintalo Uno Ullbergin 1930-luvulla uusimana.

sekä porrasmaisesti päättynyt tiilikatto, kuten 1600-luvun porvaritaloissa yleensä. (Viisteen mukaan)

Uudelle Raatihuoneelle koitui kuitenkin kohtalokkaaksi vuoden 1710 kaupungin piiritys, jossa se vaurioitui pahasti ja olikin sitten lähes korjaamattomana pari vuosikymmentä. Muutamia huoneita tosin kunnostettiin raadin käyttöön sekä pormestarin asunnoksi. Toimivatpa jotkut huoneet myös saksalaisten kirkkona. Vuoden 1738 tulipalo ja etenkin kesäkuussa vuonna 1793 raivonnut suurpalo tuhosivat rakennusta siinä määrin, että sen käyttö raatihuoneena lakkasi ja se muutettiin majataloksi. Pohdittiinpa jopa sen pantavaksi ”julkisesti kaupattavaksi” vuonna 1804, mutta ostajaa ei ilmeisesti löytynyt ja se jäi edelleen kaupungin omistukseen.

Sitä seuranneina vuosikymmeninä rakennuksessa ei juuri tehty muutoksia ja niinpä sen vanha julkisivu vuodelta 1677 säilyi aina vuoteen 1890, jolloin se arkkitehti Brynolf Blomkvistin suunnitelmien mukaisesti muutettiin museoksi. Se sai kolmannen kerroksen ja päälle ullakolle viisi päätyä, keskimäinen muita korkeampi. Siitä tuli maisemallisesti huomattava. Kaikki Viipuriin lännestä tulijat se toivotti tervetulleeksi. Se sijaitsi kaupungin vanhan kauppatorin varrella, jonne saavuttiin ”Turun sillalta” (Nimi myöhemmin tyhmästi Linnansilta) ”Turku” muistona siltä ajalta, jolloin ei ollut mitään huomattavaa paikkaa, ei edes Porvoota, Viipurista länteen lähdetäessä. Näin ”regulariteetti”-kauden raatihuoneesta oli tullut museo ja tarvittiin tarkoitukseen uusi rakennus. Uuden kaupungintalon suunnitteluun käytiin heti käsiksi. Jo kaksi vuotta myöhemmin, vuonna 1795, aloitettiin rakennustyöt kauppahuone Lundh & Kumpp. urakoimana ja rakennus valmistui syksyllä 1797. Arkkitehtinä todennäköisesti Johan Brockmann, joka oli silloin kuvernementin arkkitehtinä ja jo virkansa

puolesta kelvoitettu osallistumaan kaikkein arvokkaimpien rakennusten suunnitteluun. Tämä kaksikerroksinen palatsimainen rakennus sijaitsi Valin kaupunginosassa edustavan aukion varrella, joka nimitettiin Uudeksi Raatihuoneentoriksi. Sen varrelle kohosi muitakin arvokkaita julkisia rakennuksia, kuten käskynhaltijan palatsi (myöhemmin hovioikeuden talo) sekä venäläinen kirkko. Kaupungintalo sai myöhemmin vierelleen arkkitehti A.F. Granstedtin suunnitteleman Seurahuoneen (vuonna 1832). Tämä viimeksimainittu rakennus uusittiin jo vuonna 1851 Carl Leszigin toimiessa arkkitehtinä. Kymmenen vuotta myöhemmin sen sivuosat korotettiin kaksikerroksisiksi. Alkujaan vain julkisivun keskiosa oli ollut kaksikerroksinen. Arkkitehtinä oli Viktor Erik Amadeus Bosin, kaupunginarkkitehti Carl Leszigin jälkeen.

Uuden kaupungintalon julkisivu sai kokonaan uudet piirteet, kun se 1860-luvulla uusittiin kaupunginarkkitehti Johan E. Johanssonin suunnittelemana. Samalla sen suuri juhlasali sommiteltiin uudelleen jonkin verran rokokoo-henkiseksi ja jo ehkä silloin sijoitettiin portaikkoon alapäähän pronssinen naisfiguuri kannattamaan kaasuväläisintä.

Arkkitehti Brynolf Blomkvist, joka oli muuttanut vanhan raatihuoneen museoksi, yhdisti Vahtitorninkadulla sijaitsevan teatteritalon ja Seurahuoneen huoneistot aikaansaaden siten hyvän juhlahuoneiston kaupunkilaisten käyttöön. Teatteria hän myös korjaili ja suurensi vuosina 1893 ja 1903.

Viipurin huomattavimmaksi arkkitehdiksi luonnehdittu Uno Werner Ullberg toimi kaupunginarkkitehtinä vuosina 1932—36, mutta hän teki arvokasta työtä Viipurille jo toimiessaan yksityisesti. Hänen lukuisista kaupunkikuvaa koristaneista töistään mainittakoon tässä yhteydessä Kaupungintalon ja Seurahuoneen uusiminen vuonna 1934, jolloin Ullberg korjasi tämän vanhan rakennuksen sekä käytännölliseksi virasto- ja ravintolayhdistelmäksi että myös suureksi kasvaneen Viipurin juhlahuoneistoksi, jonka loisteliaaseen käyttöön hän oli aikaisemmin luonut edellytykset avaamalla yhteyden teatterista Seurahuoneeseen. Kaupungintalo sai tässä uudistuksessa erittäin jalopiirteisen julkisivun ja uuden pääsisäkäytävän terasseineen alapäätyyn siten sovitettuna, että rakennusta olisi voinut myöhemmin laajentaa Paraatikentän sivulle uudeksi kaupungintaloksi.

Sitä eivät suomalaiset enää koskaan päässeet toteuttamaan. Suomi joutui luovuttamaan Viipurin muun Karjalan ohella silloiselle Neuvostoliitolle toisen maailmansodan aikana vuonna 1944.

Lähteet

Otto-I. Meurman: Viipurin Arkkitehdit. Viipurin kirjallisuusseuran toimitteita 2. Lappeenranta 1976.

Juhani O.V. Viiste: Viihtyisä Vanha Wiipuri, Porvoo 1948.

Viipurin kaupungin historia I—V. Lappeenranta 1974—1982.

Erkki Rautvuori

Viipurin Suomalainen Seura

J.W. Snellmanin suomalaisuuden herätyspuheen seurauksena syntyi mm. Viipurin suomalaisuuden puolesta taistelevia yhdistyksiä ja seuroja. Ensimmäisenä tällaisena yhdistyksenä on mainittava Viipurin Suomalainen kirjallisuusseura, mikä perustettiin v. 1845. Seuran historiikin vuosilta 1845—1965 on kirjoittanut Kauko Kyyrö.

Elli Hällströmin mukaan Seuran jääminen itsenäiseksi yhdistykseksi ei ollut itsestään selvä asia, vaan Helsingissä tahdottiin, että se tulisi Helsingissä v. 1835 perustetun Suomalaisen Kirjallisuusseuran alaosastoksi.

Tätä yhdistämistä vastusti K.A. Gottlund "Suomalaisessa" v. 1846 julkaistussa kirjoituksessaan "Minä kukko linnassa". Siinä hän vastaa niihin moitteisiin, joita oli esitetty Viipurin Suomalaiselle Kirjallisuusseuralle sen johdosta, "ettei se ouk likemmäksi liittäytynyt eli yhdistänyt ihteäk tämän toisen vanhemman täällä Helsingissä oleskelevan Suomal. Kirjall. Seuran kanssa". Hän pitää Viipurin Seuran suurimpana ansiona, ettei se ruvennut jo "synnyttäissään talon toisen tolppariksi, mölöläisten mökkilöksi". Gottlundin mielestä suurempi hyöty saavutetaan, kun kumpikin toimittaa ja vaikuttaa "itekseen itekukin". Niinpä yhdistäminen alaosastoksi raukeni ja Seura toimii tänäkin päivänä itsenäisenä yhdistyksenä. Mainittakoon, että myös Snellman oli aluksi seurojen yhdistämisen kannalla, mutta muutti sitten mieltänsä.

Tämä seurojen yhdistämisaikajatus lienee aiheuttanut seuraavana vuonna pienen särön seurojen välille. Tämän voinee todeta mm. siitä, että seuran sihteeri on jättänyt vuoden 1847 vuosikertomuksesta pois lauseen, joka kyllä oli hänen konseptissaan. Lause oli näin kuuluva: "Vanhemman Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa Helsingissä on alinomainen ystävällinen keskuus ja yksimielisyys varteen saatettu ja sen vuoksi molemmien puolin se tuuma tehty, että kaikista tärkeämmistä yrityksistä ja päätöksistä pitää kohdastansa toiselle tieto annettaman". Kyyrö puolestaan arvelee lauseen puuttumisen johtuneen siitä, että varsinainen vuosikertomus pyrkii olemaan varsin suppea ja karttaa yksityiskohtiin kajoamasta.

Kyyrön historioista käy ilmi, että perustamispöytäkirjan mukaan Viipurin Kirjallisuusseuran perustajajäseniä on 14, mutta pöytäkirjan allekirjoittajina on kuitenkin 15 nimeä. Tämä yksi nimi on niin epäselvä ja vaikeasti luettavissa, ettei siitä ole pystytty saamaan selvyyttä. Myöhemmin 1960-luvulla asia on kuitenkin selvinnyt. Teperi kertoo asiasta seuraavaa (1967):

D.W. Åkerman, joka nuoruudessaan palveli Viipurin hovioikeudessa (Museoviraston historian kuva-arkisto).

"Näyttäessäni ao. fotostaattia fil.tri Toivo Paloposkelle ratkaisi hän nimen arvoituksen. Siinä lukee erinomaisen sekavalla käsialalla Herotz Duomor. Tämä tarkoittaa epäilemättä Adam Paunosen titteliä, joka oli herastuomari". Titteli olikin Paunosen nimen alapuolella.

Hyvinä kakkosseurana tulee sitten Viipurin Suomalainen Seura, joka oli edellistä vapaamuotoisempi ja jonka tarkkaa perustamispäivämäärää ei voida sanoa, sillä seura syntyi vähitellen. Vuosipäivänään se kuitenkin piti toukokuun 14. päivää 1870.

Tosin Adolf W. Streng kirjoituksessaan (Viipurin Klassillisen lyseon julkaisu 1910) sanoo, että seura on perustettu 1879, mutta vuosiluvussa on ilmeisesti painovirhe. D.W. Åkerman, joka oli eräs seuran ensimmäisiä jäseniä, kertoo näet samassa julkaisussa, että seura perustettiin 1870. Sen syntyhistorian kertoo samanlaisesti sekä D.W. Åkerman käsikirjoitetuissa muistelmissaan että hänen tyttärensä Elli Hällström painetussa kirjoituksessaan "Piirteitä suomalaisuuden nousuajalta Viipurissa". Åkermanin muistelmista käy ilmi, että hän on kirjoittanut Seuran historiikin ja esittänyt sen

Seuran kokouksessa 14.5.1889. Esitelmää ei ole kuitenkaan toistaiseksi löytynyt hänen kirjallisesta jäämistöstään.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran ja Viipurin Suomalaisen Seuran syntyvaiheissa on yhtäläisyyttä sikäli, että ne syntyivät suureksi osaksi Viipurin ruotsalaisten koulujen opettajakuntien myötävaikutuksella, opettajien, joiden äidinkieli oli ruotsi. Kirjallisuusseuran perustajia oli 14, joista puolet oli ruotsalaisen kimnaasin opettajia, ja perustava kokouskin pidettiin saman kimnaasin opettajahuoneessa.

Suomalainen Seura puolestaan syntyi ruotsalaisen tyttökoulun piirissä, jossa koulussa ei lainkaan opetettu suomea. Koulun johtajattarena oli Emma Perander os. Ehrström, joka oli muuttanut miehensä pormestari Peranderin kuoleman jälkeen Kuopiosta Viipuriin. Hän oli Kuopiossa ilmeisesti saanut jonkin verran vaikutteita suomalaisuudesta ja samoin kenties myös hänen kaksi tyttärtään Emma Henrika ja Eva. He toimivat Viipurissa tyttökoulun opettajina ja halusivat oppia paremmin puhumaan suomea. Niinpä he ryhtyivät asiassa tarmokkaasti toimeen maisteri E.A. Forsellin opastuksella.

He saivat pari muutakin tyttökoulun opettajaa mukaan tähän toimintaan ja alkoivat suunnitella sellaista seurustelua, jossa käytettäisiin keskustelukielenä suomea. Alettiin viettää "iltaseuroja", joissa luettiin suomalaista tekstiä ja esitettiin musiikkia. Nimeksi tuli myöhemmin Viipurin Suomalainen Seura eli S.S., jota lyhennettä käytettiin esim. ilmoitettaessa sanomalehdissä Seuran kokoontumisista. Vähitellen Seuraan liittyi muitakin suomenmielisiä henkilöitä.

Ensi aikoina melkein kaikki kaupungin virkamies- ja opettajaperheet liittyivät Seuraan. Sitten osa vetäytyi pois eri syistä ja näin ollen jäsenluku pieneni. Jäljelle jääneet muodostivat entistä yhtenäisemmän piirin ja työ suomalaisuuden hyväksi sai aikaan kiinteää ystävyyttä jäsenten kesken. Osa jäsenistä muodosti pienen seurustelupiirin, joka kokoontui säännöllisesti joka toinen viikko jonkun jäsenen luona. Tämä piiri sai nimen Suomalaisen Seuran Supistus eli S.S.S.

Seuran alkuvaiheissa naiset halusivat muodostaa sekakuoron ja siinä mielessä Seuraan kutsuttiin myös laulutaitoisia miehiä. Tällöin Seuraan liittyi mm. hovioikeuden virkamies David Woldemar Åkerman, joka oli hyvin musikaalinen ja josta tuli laulukuoron johtaja Seuran koko olemassaolon ajaksi. Hän soitti myös viulua. Laulukuorossa Åkerman joutui tavallista enemmän tekemisiin nuottiasioissa Emma Henrika Peranderin kanssa. Syntyi romanssi ja he menivät naimisiin. Muistelmissaan Åkerman kertoo, että ennen heidän tutustumistaan Emma oli kysynyt ystävättäreltään hänen nimeään. Ystävätär oli sanonut nimen ja lisännyt "nu är han hygglig, fast han ser ut som tuppen i ABC-boken".

Avioliitto oli kaikin puolin onnistunut. He saivat 14 lasta, joista 8 oli poikia ja 6 tyttöjä. Yksi pojista kuoli 6-vuotiaana, mutta kaikki muut lapset saavuttivat aikuisiän ja tulivat suomenmieliseksi akateemisiksi kansalaisiksi. Suomalaisuuttaan osoittaakseen he muuttivat nimensäkin suomalaiseksi. Kun ei ollut tiedossa suvun vanhaa suomalaista nimeä, he ottivat nimekseen Voipio. Tämä nimi juontui heidän isänsä ostaman Taipalsaarella sijaitsevan Nikin tilan Voipionniemestä.

Aina ei suomenmielisyys periytnyt suomalaisuusmiesten jälkeläisille. Tästä Åkerman kertoo eräitä esimerkkejä. Niinpä Jaakko Juteinin ainoa

poika Joel Jacob Judén ei viihtynyt Suomessa, vaan pyrki vanhaan emämaahan Ruotsiin, jonka oloja hän ihaili. Hän muuttikin sinne "valistuksen ja vapauden maahan", asettui asumaan Tukholmaan ja tuli Ruotsin kansalaiseksi. Ruotsalaiset kuitenkin kohtelivat suomea puhuvia kansalaisiaan hyvin ylenkatseellisesti ikäänkuin he olisivat olleet alempaa rotua. Tämän sai Joelkin kokea ja katua muuttoaan. Ylpeys ei kuitenkaan sallinut palata takaisin ja hän kuolikin 2—3 vuotta muuttonsa jälkeen.

Toisena esimerkkinä Åkerman mainitsee J.W. Snellmanin pojan Henrikin, joka oli hovioikeudenneuvos Viipurin hovioikeudessa. Hän oli toimetomuuteen taipuva ja viihtyi hyvin mielellään ruotsinmielisten parissa. Åkerman jatkaa: "— lausuin eräitä sanoja suomalaisuuden edistymisestä ja ehdotin, että läsnäolijat päättäisivät puheessaan keskenään käyttää suomenkieltä. Silloin Henrik Snellman lausui minulle pilkallisesti "skål bror Åkerman". Vastasin: "Tuota en olisi odottanut Johan Wilhelm Snellmanin pojalta." Välimme muuttuivat senjälkeen kylmiksi.

Kolmantena esimerkkinä voidaan ottaa Åkermanin ajatukset rehtori Adiel Bergrothin perheestä. Hän mainitsee, että perheen tytär Kersti kirjoittaa novelleja ruotsinkielellä. Tämä osoittaa, "mihin suuntaan kehitys hänen alkujaan aivan fennomaanisessa perheessään oli mennyt". Nytemmin voidaan kyllä todeta, että tämä Åkermanin johtopäätös oli aivan väärä.

Suomalaisen Seuran elämä jatkui ulkonaisesti samoissa puitteissa monena vuonna. Ohjelmissa oli esitelmiä, lausuntaa, erilaisia musiikki- ja tanssiesityksiä ja joitain näytelmiäkin saatiin aikaan. Kirjallisuusseuran kanssa oltiin yhteistyössä, mikä olikin luonnollista, sillä olivathan kummassakin seurassa keskeisinä samat henkilöt. Näitä henkilöitä olivat J.H. Erkko, Adam Hjalmar Salmén, Anton Rikström (Valtavuo), Adolf Lindholm, Hugo Zilliacus, Robert Mallenius, josta kaikki käyttivät nimitystä "Ukko Mallenius", Adiel Bergroth ja G.W. Walle sekä tietenkin D.W. Åkerman, tämä "kansallismielisten pelkäämätön pylväsmies Viipurissa", kuten Juhani Arajärvi häntä kutsuu. Hänen rinnallaan toimi aktiivisesti mukana hänen vaimonsa Emma Åkerman.

Esimerkkinä seurojen yhteistyöstä voidaan mainita Kalevalan 50-vuotisjuhla 28.2.1885. Katsotaan, mitä Viipurin Sanomat asiasta kirjoittaa. Lehden ilmoitusosastossa 21.2. sanotaan: Raastuvan salissa yleinen Kalevalajuhla. Pääsymaksu 1 m 50 p, koulunuorisolta 75 p. Toinen ilmoitus oli 25.2. Juhlapäivänä 28.2. on lehden pääkirjoitus Kalevalasta. Varsinainen selostus juhlasta on 4.3. Siinä sanotaan "Kalevala-juhlaan, jota viime lauantaina Wiipurin Suomalaisen kirjallisuusseuran toimesta Suomalaisen seuran avulla täällä vietettiin raatihuoneen salissa, oli saapunut runsaasti yleisöä. Seinällä oli E. Muukan kopio "Väinämöisen soitosta". Hra Sörensenin orkesterin alkusoitto. A. Bergroth piti loistavan pitemmän esitelmän Kalevala-epoksesta. Lehden ahdas tila ei salli painattaa tätä ihastuksella kuultua esitelmää. Sitten isänmaall. lauluja O. Hynén luki Kalevalasta runon Väinämöisen soitto. Åkerman piti innokkaan, pontevan puheen, joka on luettavissa tässä lehdessä. Lopuksi maamme laulu."

Suomalainen Seura kokoontui joka toinen keskiviikko klo 1/2 8 i.p. hotelli Belvederessä. Viipurin Sanomissa oli ilmoitus kokouksista tai niiden muutoksista kuten esim. "S.S. on sattuneesta syystä lykätty huomiseksi torstaiksi" tai "S.S. kokoontuu Tervaniemellä (Kron.St. Annae) torstaina huhtikuun 30 p:nä määrälleen klo 1/2 8 i.p." Ohjelman lomassa oli Seuran

naisten hoitamana teetarjoilua, mikä osaltaan auttoi luomaan kodikkaan tunnelman. Ennen pitkää syntyi tanssikysymyksestä erimielisyyttä, mikä päätyi siihen, että kokoontumiset olivat joka toinen kerta Raatihuoneen salissa, jolloin oli tanssia, ja joka toinen kerta ilman tanssia Belvederessä. Åkerman piti jälkimmäisiä varsin antoisina, sillä aina sattui olemaan tarjolla hauskoja keskustelukysymyksiä. Mm. eräässä iltamassa keskusteltiin sen johdosta, että Nya Pressen oli sisältänyt artikkelin, jossa kehoitettiin jättämään kaikki kieliriidat sikseen syystä, että yhteinen vaara uhkaa muualta, nimittäin idästä.

Rehtori Adolf V. Streng on myös kirjoittanut S.S:n toiminnasta Viipurin Suomalaisen klassillisen lyseon julkaisussa 1910. Seuran - samoin kuin koko Viipurin — keskeisestä henkilöstä ukko Malleniuksesta Streng mainitsee hänen olleen myös Klassillisen lyseon johtokunnan jäsen ja käyttää hänestä nimityksiä ”suomalaisuuden sotavanhus” ja ”herttainen kunniavanhus”.

Streng kirjoittaa, että S.S. perustettiin suomalaisen kansallisen mielen vireillä pitämiseksi. Seurassa pidetyistä esitelmistä on hänen mieleensä jäänyt erityisesti prof. W. Söderhjelmin esitys ”kuvanveistotaiteesta yleensä ynnä varsinkin Takasen Ariadnesta, joka äsken hohtavan valkoiseen marmorin hakattuna ja konsuli Wolffin omistamana oli tuotu Seuraan ihailtavaksi”. Tietysti Seura otti vastaan isänmaallisten juhlien vieton järjestämisen, milloin sellaisiin aihetta tarjoutui. Lisäksi Seura pani toimeen julkisia iltamia ja arpajaisia varojen hankkimiseksi perustetulle koululle. Ne saivat hyvän menestyksen kaupunkilaisten keskuudessa, jota osoittaa mm., että eräätkin arpajaiset v. 1881 antoivat puhdasta tuloa n. 6500 mk.

D.W. Åkerman kirjoittaa samassa julkaisussa aiemmin mainitusta Suomalaisen Seuran supistuksesta eli S.S.S:stä, että tämä pieni seurapiiri syntyi niistä Seuran jäsenistä, joita pääasiallisesti nuorison huvitteluseuraksi muodostunut S.S. yksin ei voinut tyydyttää. Tässä ”Supistuksessa” pohdittiin päivän polttavia kansallisia kysymyksiä ja laadittiin uusia suunnitelmia tulevaisuuden varalle.”

Kokoontuminen Raatihuoneen salissa aiheutti niin suuret menot, että teen tarjoaminen oli jätettävä pois ja samalla hävisi kodikas luonne. Muutenkin oli huomattavissa suurempaa velttoutta ja haluttomuutta kaikkeen muuhun kuin tanssiin, murehti Åkerman. Kokoontumispaikan vaihtaminen johtui siitä, että eräitten ”fiinien” rouvien mielestä Belvederen sali Ehrenburgin kivitalossa oli liian yksinkertainen ja niin heidän halunsa päästä ”parempaan paikkaan” pääsi voitolle.

Näin alkuinnostus rupesi osoittamaan laimenemista. Mielet alkoivat jakaantua kieliasiassa jyrkempään ja maltillisempaan suuntaan, mikä synnytti hankauksia. Erityisesti vuonna 1888 oli harrastuksen väheneminen huomattavaa. Tästä huolimatta S.S. järjesti vielä keväällä 1891 suuren kansanjuhlan Tervaniemen puistossa. Oli soittoa, laulua ja puheita. Vuosisadan vaihteessa S.S:n merkitys Viipurissa väheni. Se oli silloin enää vain yksi monista seuroista, joissa suomenkieltä viljeltiin. Seuran iltamia pidettiin yhä harvemmin ja vihdoinkin Seura lakkasi toimimasta seuraavalle vuosisadalle tultaessa. S.S:n toiminnan loppumiseen oli kenties vielä yhtenä huomattavana syynä se, että Seuran keskeinen henkilö Åkerman ja hänen vaimonsa Emma joutuivat muuttamaan pois Viipurista Åkermanin tultua Turun hovioikeuden presidentiksi ja senaattoriksi. Senaatissa hän toimi

Taloussosaston Kauppa- ja Teollisuustoimituskunnan päällikkönä ja myöhemmin oikeusosaston varapuheenjohtajana.

Muista toimivista suomalaisseuroista mainittakoon Suomalainen Klubi, jonka säännöt vahvistettiin v. 1887 ja joka kokoontui sääntöjen mukaan joka lauantai-ilta. Klubia oli perustamassa myös moni Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimimies tarkoituksella koota kansallismielisiä miehiä neuvottelemaan suomalaisuuden asiasta ja sen edistämistä vaativista käytännöllisistä toimenpiteistä paikkakunnalla. Åkermanin mukaan klubi ei ole osoittanut mitään suurempaa toimeliaisuutta. Siellä pedagogit alituisesti syventyivät yksityisiin kouluseikkoihinsa.

Vuonna 1891 viipurilaiset liikemiehet olivat perustaneet "Pamaus" -nimisen seuran, johon klubista eronneet nuorsuomalaiset liittyivät. Seura toimii edelleenkin Helsingissä ja täytti v. 1991 100 vuotta.

Edellä on lyhyesti kuvattu Viipurin Suomalaisen Seuran ulkonaiset vaiheet. Seuran sisäisestä toiminnasta, sellaisena kuin sen tavallinen rivijäsen koki, meillä on mahdollisuus saada tietoja viipurilaistuneen lehtorin Arthur Konrad Sumeliuksen päiväkirjoista. Sumelius, jonka elämänvaiheista kerrotaan enemmän tämän teoksen kirjoituksessa "Viipurilaislehtori Huvituksessa", kirjoitti ylioppilaaksi tultuaan elämänsä jokaisena päivänä saman päivän tapahtumat päiväkirjaansa. Kirjoituskieli oli ruotsi kuten hänen äidinkieliensäkin. Kun hän oli Viipurin Suomalaisen Seuran jäsen vuodesta 1883 alkaen, saamme tätä kautta hänen päiväkirjoistaan tietää myös jotain S.S:n toiminnasta. Hänen osallistumisensa S.S:n toimintaan oli kuitenkin melko laimeaa, mutta Seuran nimi päiväkirjan lehdillä näkyy sentään viiden vuoden aikana 39:ssä kohdassa. Monissa näissä kohdissa kuitenkin vain todetaan, että Seuralla on kokous, mutta hän jää eri syistä siitä pois. Vuonna 1885 hän oli mukana 9 kertaa ja seuraavana vuonna 13 kertaa, muina vuosina 3—4 kertaa. Varsinaisten kokouksien eli iltamien lisäksi Seura teki rekiretkiä. Esim. v. 1886 niitä tehtiin yksi ja seuraavana vuonna kaksi, nimittäin helmi- ja joulukuussa. Päiväkirjoista ei käy ilmi minne nämä retket tehtiin. Sumelius itse ei osallistunut rekiretkiin, koska hänellä ei ollut "turkkia ja tyttöä". Sen sijaan Juustilaan tehdyllä laivaretkellä hän oli mukana.

Ensimmäisen kerran Sumelius osallistui Seuran kokoukseen 24.1.1883, jossa hänen Seuraan esittäjänsä maist. Kaarlo Dahlström piti esitelmän Diogenesta. Mainittakoon tässä yhteydessä, että Arthur Konrad oli saanut viikkoa aikaisemmin kutsukirjeen Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran jäseneksi. Tätä hän piti imartelevana, mutta kalliina. Kirjallisuusseurasta hän ei juuri paljoakaan kirjoita. Toteaa kuitenkin vuosikokoukset, jotka pidettiin aina sääntöjen mukaisesti helmikuun 3 p:nä. Jäsenyytensä ensimmäiseen vuosikokoukseen hän ei osallistunut, koska ei ollut maksanut jäsenmaksuaan. Raha-asiat tuottivat hänelle jatkossakin vaikeuksia, sillä hän ei malttanut pysyä tarpeeksi kaukana viinaksista. Siitä syystä hänen elämänsäkin oli näihin aikoihin vähän rikkonaista, kunnes se sitten myöhemmin Huvituksen Turvakodissa vietetyn ajan jälkeen täysin korjaantui.

S.S:n iltamien järjestely oli sellainen, että kuhunkin tilaisuuteen valittiin isäntä ja emäntä, joiden tehtävänä oli kokouksen ja tarjoilun järjestäminen sekä ohjelman hankinta. Maaliskuun 11 p:nä 1885 pidettävään tilaisuuteen oli isännäksi valittu Sumelius ja emännäksi neiti Jansson, joka oli venakko ja "vähemmän miellyttävä". Sumelius kieltäytyi kunniaa, jolloin uudeksi

isäntäväeksi valittiin neiti Walle ja herra Jakovleff. Seuraavassa kokouksessa Sumelius sai moitteita sekä naisilta että miehiltä kieltäytymisestään. Myös hallitukseen hänet oli valittu 11.2.1885, mutta hän kieltäytyi tästäkin luottamustoimesta. Mainittuna vuonna hallitukseen kuuluivat rouvat Åkerman ja Bergroth, neidit A. Wärnhjelm ja Alcenius sekä herrat D.W. Åkerman, A. Bergroth ja Edv. Emelaeus.

Iltamien ohjelmanumeroita Arthur Konrad arvosteli hyvin suorasukaisesti. Kerrottakoon seuraavassa niistä iltamista, joissa hän oli läsnä, siten kuin hän itse ne esittää päiväkirjoissaan.

24.1.1883 minut kirjoitettiin jäseneksi Suomalaiseen Seuraan.

7.2.-83 lehtori Bergroth piti esitelmän sosialismista.

7.3.-83 yhdistyksen jäsenet esittivät näytöskappaleen "Haapaniemen hanhenpoika". Esitys oli kohtalaisen hyvä. Näytelmässä esiintyivät kapteeni Rosenbröjer, maisteri Ax. Jansson, herra Hjelman ja Otto Himmanen sekä neidit B. Qvist ja N. Olsoni. Lopuksi oli tanssia.

28.10.-84 Suomal. Seuran kokous Belvederessä. Konttoristi R. Malle-niuksen esitelmä A.I. Arvidssonin käynnistä Viipurissa ja hänen kuolemas-taan 1858. Sen jälkeen oli tanssia.

12.11.-84 Suom. S:n kokous. Maisteri Hj. Coranderin esitelmä leivosista. Naiskvartetti esitti laulua, tanssia.

26.11.-84 Suom. Seuran kokous. G.W. Walle esitelmöi, neiti A. Wärnhjelm lauloi, samoin suom. tyttökoulun oppilaat, miss Nord kertoi Ander-senin sadun, maist. Hj. Sallmén lausui ja sen jälkeen oli vilkasta tanssia.

11.2.-85 Suomalaisen Seuran kokouksessa Edv. Emelaeus piti esitelmän mekaanisesta lämpöteoriasta, neiti Am. Alcenius oli huolehtinut laulusta. Päätettiin Kalevalan 50-vuotisjuhlasta 28.2.

25.2.-85 Suomalaisen Seuran kokouksessa maisteri Forstén piti epäonnis-tuneen esitelmän kansanmies Paavo Korhosesta, joka kuoli v. 1840. Kuinka maisterismiehellä ei ole enempää itsekritiikkiä! Sanoin hänelle — ilkeästi kylläkin — latinalaisen sananparren "ne sutor ultra crepidam" (vapaasti käännettynä: "mikä on yläpuolella kengän, sitä älköön suutari arvostelko"). Läksin pois tanssin alkaessa. (Sumelius ei osannut tanssia).

Kolme päivää edell. kokouksen jälkeen eli 28.2.-85 pidettiin Kalevalan 50-vuotisjuhla Raatihuoneen salissa. Edellä on jo esitetty Viipurin Sanomis-sa ollut kuvaus juhlasta. Sumelius puolestaan kirjoittaa siitä seuraavasti. Juhlassa oli jonkin verran yli 200 henkilöä. Bergrothin esitelmä oli erittäin hyvin kirjoitettu ja kohtalaisen hyvin esitetty. Mutta O. Hynénin lausunta-esitys Väinämöisen laulusta oli kaiken arvostelun alapuolella. Åkerman piti kiihkeän puheen Suomen kansallisesta kehityksestä.

11.3.-85 Suomalaisen Seuran kokouksessa tarjottiin musiikkia, laulua ja lausuntaa. (Tähän kokoukseen Sumeliusta oli pyydetty isännäksi).

29.4.-85 Suomal. Seuralla oli kokouksensa Kron.St. Annae-ravintolassa, sillä hotelli Belvedere oli korjauksen alaisena. Olisi ollut tilaisuus seurustel-la naisten kanssa, mutta vatsa oli epäkunnossa. Neiti A. Forstén lauloi, sitten keskusteltiin Konkordia-yhdistyksen ja naislyseon kysymyksistä.

7.10.-85 jätin Suomalaisen Seuran oman onnensa nojaan.

21.10.-85 Suomalaisen Seuran tilaisuudessa oli paljon väkeä. Nuorilla oli hauskaa keskenään, mutta minä liityin herraseuraan. Tulin kotiin klo 1/2 12.

19.11.-85 Suomalaisessa Seurassa ovat isäntäväkenä Hj. Corander ja Edla

Nord. Coranderin hyvin kirjoitettu esitelmä käsitteli laulurastasta, mutta hän ei lukenut sitä kyllin eloisesti. Näyttelijä Leino lausui runon "Herää Suomi" ja P. Cajanderin runon "J. Takasen muistolle".

17.1.-86 Suomal. Seuran iltamassa olivat isäntäväkenä Arvid Hahl ja Anna Wärnhjelm. K. Wenell piti esitelmän "Kuningas Fjalarista".

25.2.-86 Suomal. Seura klo 1/2 8 i.p. Neiti Edla Nord luki Dillingsin "Men rene flagg" ja Erkko lausui runon "von Törne" ja kappaleen Oksasen runoutta. Sitten oli tanssia ja leikkejä.

24.3.-86 Suomal. Seurassa opiskelija Erkko piti loistavan esitelmän aiheesta "Oksanen runoilijana". Hänen veljensä runoilija esitti lausuntaa erinomaisesti. Esitettiin "Sappo" -niminen kansallistanssi kansallispuvuissa. Esiintyjien joukossa oli maisteri Corander morsiamineen ja he saivat erityiset suosiosoitukset. Tyttö ei näytä juuri minkäänlaiselta.

8.4.-86 Suomal. Seurassa sain kuulla hyvän esitelmän maisteri Castrénilta. Hän oli Ilma Malleniuksen kanssa isäntäväkenä. Hj. Sallmén luki Ukko Malleniuksen esitelmän Viipurin maistraatin sihteeristä Jak. Judenista, joka kuoli edellisenä vuonna 1885. Herra Buttenhoff soitti viulua, sekakuoro lauloi, jonka jälkeen seurasi tanssia.

28.4.-86 Suomal. Seuran kokouksessa N. Hauvonen esitelmöi Kokemäenjoen jäidenlähdistä. D.W. Åkerman piti puheen, jonka jälkeen oli tanssia.

12.5.-86 Suomalainen Seura piti juhlan Snellmannin kunniaksi. Aiheena oli myös kieliasetus (1886). Tulin hyvissä ajoin juhlaan (keskus)kansakoulun juhlasaliin, jota sähkövalot valaisivat ja joka oli koristeltu, vaikkakin köyhästi. Yleisvaikutelma oli, että se oli juhlava ja onnistunut. Vain Lassilan puhe oli jyrkkä ja katkonainen. Hj. Sallmén puhui erinomaisesti, Erkko syvämietteisesti käyttäen voimakkaita sanoja. D.W. Åkerman, joka nyttemmin on terve ja työssä, luki rouva Emma Åkermanin runoja. Rikström johti kuoroja.

23.5.86 Arthur Konrad kirjoittaa: "Lähden päivällisen jälkeen Suomalaisen Seuran järjestämälle laivaretkelle Saimaan kanavalle Juustilaan. Kaksi tyttöä, talonpojan tytär Emmy Jaatinen ja opettajatar Edla Nord panivat minun kivettyneen sydämeni pieneen liikkeeseen, mutta ihmeellistä on, kuinka voin olla niin kylmä ja alistuvainen. Olen huomenna 34-vuotias."

29.9.-86 Yrjö-Koskisella on tarkoitus vieraila Suomalaisessa Seurassa. Arthur Konrad jatkaa: "Vaelsin Belvedere hotelliin, jonne vähitellen kokoontui Seuran jäseniä. Corander esitelmöi pääskysistä. Anna Wärnhjelm lauloi ja Erkko lausui. Senaattori Yrjö-Koskinen saapui myöhemmin ja häntä tervehdittiin maljoin ja puheella. Hän vastasi lyhyesti. Rouva Åkerman lauloi "Honkaen keskellä". Pääsin kotiin ennenkuin kangistuin kylmästä.

13.10.-86 Otin mukaani Eliel Rajanderin Suom. Seuran kokoukseen, jossa T. Sirelius ja Sofia Jakowleff olivat isäntäväkenä. Sirelius esitelmöi Turun koulusta ja kimnaasista 1600—1640 voimakkaasti lyhennettynä. Edla Nord luki Andersenin sadun hyrrästä ja pallosta. Eräs saksalainen muusikko puhalsi metsätorvea. Hyväksyttiin annettava vastalause Viborgsbladetin artikkeliin, joka koski Yrjö-Koskista. Kotiin tulin 1/2 11 illalla.

27.10.-86 olin Suom. Seuran kokouksessa, jossa Otto Savander oli isäntänä ja miss Sallmén emäntänä. Hj. Sallmén esitelmöi vapaasti "pahasta tavasta ostaa kaikkea ulkomailta". Esitettiin kuvaelmia Frithiofin sadusta. Miss Viklund lauloi. Väkeä oli paikalla enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Tulin kotiin 1/2 11.

10.11.-86 Suom. Seuran kokouksessa oli ohjelmassa kansantanssi "Köiviston polska" sekä pieni huvinäytelmä "Ihmeikkö se". Sen jälkeen ohjelmassa oli laulua, mutta minä olin silloin jo kotona. Hauskinta oli, että insinööri Savander oli naamioitunut Wenell'iksi.

24.11.-86 Suom. Seuran kokouksessa ei saatukaan kuulla espanjalaisten opiskelijain mandolinsoittoa, mutta mitäpä sillä oli väliä. Teol.kand. lehtoriksi nimitetty Salomon Manninen esitelmöi Rooman viimeisistä ajoista. Esitettiin merimiestanssi, mutta lausunta- ja lauluesitysten aikana en enää ollut paikalla, sillä kiiruhdin kotiin.

7.12.-86 Ennen Suom. Seuran kokousta olin mukana eräässä kahakassa. Opiskelija Jaatisen esitelmä seurusteluelämästä oli hyvä ja sopivan pitkä. Kuvaelmat olivat onnistuneita. Tulin kotiin klo 10.

Seuraaviin pariin kokoukseen vuoden 1887 puolella hän ei voinut osallistua vilustumisen ja samaan aikaan sattuneen kylpypäivän vuoksi. Seuralla oli tällöin myös rekiretki.

"Kokouksessa 23.2.-87 herra Qvarnström ja Edla Nord leikkivät isäntä-väkeä. Jätin menemättä tähän iltamaan. He voivat pitää minua kummallisena, mutta minun täytyy saada olla rauhassa, sillä kaikkalainen stimulanssi on minulta kielletty." Seuraavakaan kokous ei hänelle sopinut.

Niin meni kesä ja seuraava merkintä on 1.10.-87. Tällöin Seura kokoon-tui Ehrenburgin yksityisasunnossa. "Siellä esittivät laulua neidit Ahnger ja Lilli Kurikka. Epätavallisen rauhallisena viihdyin siellä klo 1/2 12 saakka." Seuraavasta kokouspäivästä 20.10.-87 kertoo päiväkirja. "En jaksa mennä enempää sirkus Buschiin kuin Suom. Seuraankaan".

Lyhyt merkintä 18.12.-87 "Suom. Seuran rekiretki".

Tämän jälkeen loppuvat merkinnät Suomalaisen Seuran kokouksista. Hän ratkesi jälleen käyttämään liiallisesti alkoholia. Hän oli yhden luku-vuoden opettajana Tammisaaren seminaarissa ja tuli jälleen Viipuriin, jossa viinakierre valitettavasti jatkui ja niin hänet erotettiin opetustoimestaan. Sitten hän hakeutui alkoholiparantola "Turvaan", josta kerrotaan enemmän toisaalla tässä julkaisussa.

Paljon myöhemmin v. 1898 hän kirjoittaa ollessaan Viipurin Suomalaisen Reaalilyseon lehtorina Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran järjestämäs-tä Adam Wilken syntymän 100-vuotisjuhlan vietosta syyskuussa 1898. Suomalaisessa Seurassa ja Kirjallisuusseurassa olivat keskeisinä henkilöinä samat miehet, joten tämäkin juhlatilaisuus voidaan katsoa yhteiseksi. Katsokaamme, millä tavalla mainittua juhlatilaisuutta järjestettiin ja vietet-tiin A.K. Sumeliuksen kertomana.

4.9.-98 hän kirjoittaa: "Viipurin Suomalaisella Kirjallisuusseuralla näyt-tää olevan kokous Klassillisella lyseolla klo 7 illalla. Asia koskenee 100 vuotta sitten syntyneen Adam Wilken juhlimista. Olen Seuran jäsen, mutta en ole koskaan ollut mukana toiminnassa, vaikka olen 16—17 vuotta kuulunut Seuraan."

Seuraavana päivänä 5.9. hän kirjoittaa saaneensa tietää — arvattavasti aamulla koulussa — että "koululla on lupaa klo 12—3, sillä Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ja suomenkielisten lyseoiden opettajat mene-vät Adam Wilken haudalle. Kiiruhdin kotiin, jossa söin aamiaisen ja senjälkeen läksin ajurilla Sorvalin vanhalle hautausmaalle, jossa Adam Wilke lepää A.I. Arvidssonin ja J.G. Leisteniuksen vierellä. Suuri joukko ihmisiä oli kokoontunut paikalle, joukossa myös koulujen oppilaita. Wilke oli testamentissaan määrännyt 11.000 ruplaa, jotka nyt ovat kasvaneet

150,000 markaksi, käytettäväksi kansanopiston perustamiseksi. W. syntyi 5.9.1798 Lappvedellä, kuoli Viipurissa Hackmannin konttoristina 28.3.1847. Ne sanat, jotka ovat Wilken hautakivessä kuuluvat seuraavasti:

*Täällä on lukusi täysi
Täällä täytetyt tekosi
Vaan on velka veljilläsi
Kaiho kansalaisillasi
Aina muistoissa mukana
Aina arvossa hyvässä*

Sanat lienevät pastori C.H.J. Ignatiuksen (1809—1856) kirjoittamat, sanoi ukko Rob. Mallenius.

Wilken hautakiven kirjoitustekstissä on eroa Elli Hällströmin antaman tiedon kanssa. Hän näet kirjoittaa: "Hänen (Adam Wilken) haudalleen ystävät pystyttivät hautakiven, johon kaiverrettiin Juteinin kirjoittamat sanat

*Tavaroilla tallessansa
Wilke vielä kuollessansa
pyysi kansan kasvatusta
suomenkielen suojelusta
auttoi muita ainiaan
itse kulki kunniaan.*

Teperin kirjoituksessa mainitaan kummatkin säkeistöt. Juteinin riittämästä säkeistöstä hän käyttää nimitystä "hautapiirto". Ignatiuksen säkeistöstä Teperi sanoo, että ne lausuttiin suurlahjoittajan haudalla.

Teperi toteaa kirjoituksessaan myös, että Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura on unohtanut Wilken arvon ja merkityksen, koska vuosikokouksessa 1897 ei sanallakaan mainita, että hänen kuolemastaan on kulunut 50 vuotta. Kuten edellä kirjoitetusta selviää, Kirjallisuusseura ei ole unohtanut Wilkeä, mutta on mieluummin tahtonut muistaa hänen 100-vuotissyntymäpäiväänsä. Onhan näiden merkkitapahtumien päivämäärien eroa vain yksi vuosi.

Edellä on kuvattu nimenomaan Viipurin Suomalaisen Seuran vaiheita. A.K. Sumeliuksen päiväkirjoista ilmenee, että hänen ollessaan lukuvuonna 1895—96 opettajana Savonlinnassa siellä oli myös Suomalainen Seura. Merkinnot tämän seuran toiminnasta, mikä näytti olleen heikkoa, ovat vähäiset. Ison Tietosanakirjan mukaan (1937) Suomalaisia Seuroja perustettiin, paitsi Helsinkiin, moniin muihinkin maamme kaupunkeihin.

Lähdeaineisto

Elli Hällström: Piirteitä suomalaisuuden nousuajalta Viipurissa. Muistikuvia II, toim. Eino E. Suolahti, Otava 1946.

Iso Tietosanakirja. Otava 1937.

Kauko Kyyrö: Tuulta ja työntä. Acta Universitatis Tamperensis ser. B vol. 3

Arthur Konrad Sumeliuksen käsinkirjoitetut päiväkirjat. Valtionarkisto.

Jouko Teperi: Vanhan Suomen suomalaisuusliike I ja II, Historiallisia tutkimuksia 69.

Viipurin Sanomat 1885.

Viipurin Suomalainen klassillinen lyseo, julkaisu 1910.

D.W. Åkermannin käsinkirjoitetut muistelmat. Valtionarkisto.

Erkki Rautvuori

Viipurilaislehtori Huvituksessa

Seuraava kertomus perustuu suurimmalta osaltaan lehtori Arthur Konrad Sumeliuksen päiväkirjamerkintöihin. Hän aloitti päiväkirjojensa pidon tultuaan ylioppilaaksi v. 1871 ja kirjoitti siitä lähtien tunnontarkasti elämänsä jokaisesta päivästä muistiinpanonsa päiväkirjaansa kuolemaansa saakka v. 1908. Täten muistiinpanovihkoja kertyi 717 kpl. Tästä valtavasta ja värikkästä aineistosta on mahdollista ottaa kerrallaan käsiteltäväksi vain jokin määrätty aihepiiri tai rajattu ajanjakso. Tässä on tarkoitus kuvata hänen oloaan Huvituksen alkoholistiparantola Turvassa.

Huvitus on Yläneen pitäjässä sijaitseva maatila n. 5—6 km:n päässä kirkonkylästä Pyhäjärven rannalla. Tälle maatilalle siirrettiin vuonna 1891 Orimattilan kunnasta alkoholistiparantola Turva. Tähän laitokseen Arthur Konrad hakeutui alkoholiongelmiansa vuoksi.

Aika ennen Huvitusta

Ennen kuin ryhdymme tarkastelemaan hänen oloaan Huvituksessa on syytä tarkastella hänen aikaisempaa elämänmenoaan ja syitä, jotka johtivat hänen tiensä edellä mainittuun parannuslaitokseen.

Arthur Konrad kirjoitti päiväkirjaansa rehellisesti — Rousseau'n tapaan — kaikki päivän aikana sattuneet tapaukset, suorasukaiset arvostelunsa asioista ja ihmisistä ja syvimmat tuntemuksensa. Hänen kirjoitustyylinsä oli luistavaa ja kirjoittaminen tuntui hänelle olevan helppoa. Hänen äidinkielensä oli ruotsi ja siitä syystä myös päiväkirjat ovat ruotsin kielellä käsin kirjoitettuja. Päiväkirjaotteet on tässä kirjoituksessa vapaasti käännetty suomeksi ja pyritty noudattamaan hänen päiväkirjanomaista sanontaansa.

Arthur Konrad Sumelius syntyi 24.5.1852 Liedossa, jossa hänen isänsä Gustaf Oskar Teofil Sumelius oli pappina. Isä kuoli kuitenkin jo 1857 Arthurin ollessa 5-vuotias. Äiti Amanda (o.s. Ahlstedt) jäi heikkoon taloudelliseen asemaan. Hän antoi pojalleen ja tämän 4 vuotta nuoremmalle sisarelle Lisenille (Elisabeth) hyvän kristillisen kasvatuksen. Mutta sitten äiti kuoli Arthurin ollessa 18-vuotias. Tultuaan ylioppilaaksi seuraavana vuonna 1871 hän aloitti päiväkirjojen kirjoittamisen saman vuoden kesäkuun 6:nä päivänä. Aiheen kirjoittamiseen antoi se, että hänen sydämensä oli täynnä surullisia tunteita hellästi rakastetun äidin kuoleman johdosta,

Lehtori Arthur Sumelius (Museoviraston historian kuva-arkisto).

jolloin ”kaksi orpolasta jäi tänne murheen laaksoon mieron tietä kulkemaan”. Sisar Lisen oli tällöin 14-vuotias.

Arthur aloitti historian ja suomenkielen opiskelun syksyllä 1871 Helsingin Yliopistossa. Taloudellinen puoli oli heikkoa, joten isän ja äidin sukulaiset auttoivat häntä. Setä ja eno olivat pappeja. Kesäisin hän majailikin Kokemäen ja Köyliön pappiloissa. Setä Klasilla, joka oli Köyliön kirkkoherra, oli sangen vaikea luonne, josta kärsi hänen koko perheensä samoin kuin Arthurkin. Kun hän tuli erään kerran kotiin vieraisilta hänen huollettavakseen uskottujen alaikäisten serkkujensa kanssa jonkin verran myöhästyneenä illalla, setä piti vihaa useita päiviä. Sitten hän äkkiarvaamatta sanoi Arthurin irti lastensa opettajan toimesta ja hyvästiksi lausui, että tässä elämässä ei tulla enää koskaan tapaamaan. Näin ollen siihen pappilaan Arthurilla ei ollut enää asiaa.

Tapana oli, että vieraskäynneillä nautittiin seurustelujuomina toteja ja punssia, useimmiten varsin kohtuullisesti. Näissä merkeissä Arthurkin otti lasillisia ja vanhemmat herrat ehdottelivat veljenmaljoja uuden ylioppilaan kanssa.

Arthur Konrad oli seurallinen luonne ja hänellä oli helppoa solmia tuttavuussuhteita erilaisten ihmisten kanssa. Näin opiskeluaika kului iloisessa toveriseurassa erilaisissa juhlissa ja tilaisuuksissa, tosin taloudellisten huolien painamana. Tästä syystä hän opiskeluaan rahoittaakseen toimi opettajien viransijaisena ja teki muitakin töitä.

Päiväkirja kertoo hänen alkoholin käytöstään ensimmäisen kerran jo kesäkuussa 1871, jolloin hänellä oli ”förfärlig krapula”. Tämä tapahtui siis

jo ennen opiskelun alkua ja saattoi olla nuoren miehen tottumattomuudesta johtuva. Seuraava hirveä krapula oli seuraavan vuoden 1872 tammikuun 10. päivänä. Sitten tuli hiukan pitempi tauko ja krapulasta mainitaan vasta 31.5.1873. Tämän jälkeen tahti tiheni ja suurista krapuloista on mainittu marraskuulta 1873 ja vuoden 1874 aikana tammikuulta, maaliskuulta, huhtikuulta ja elokuulta.

Hän on kuitenkin tietoinen viinan vaaroista, sillä hän kirjoittaa: "Varmastikin lasi on huonoin lohduttaja, mutta se on kuitenkin yksi lohtu ilakoivien tovereiden seurassa. En kuitenkaan välittäisi lainkaan siitä, jos minulla olisi koti, jonka huomaan voisin paeta myrskyisinä hetkinäni." Näihin aikoihin hän alkoi lähemmin tutustua myös kevyempään naismaailmaan. Hänen asuintoverinsa oli tekemisissä ilotyttöjen kanssa. Tämän johdosta hän kirjoittaa päiväkirjaansa: "Jumala varjelkoon minua lankeamasta näihin kiusauksiin koko elämäni aikana." Tämä toivomus ei kuitenkaan toteutunut. Olivathan bordellitkin noihin aikoihin laillisia.

Mainittakoon, että hän ryhtyi 29.1.1875 kirjoittamaan päiväkirjaansa harjoituksen vuoksi suomeksi. Hänen kirjoituksensa oli varsin kankeata, vaikka se olikin kielipillisesti oikein kirjoitettua. Sitten 12 päivän kuluttua hän kirjoittaa. "Koska en taida valittaa vaivojani suomeksi, teen sen ruotsiksi." Ruotsiksi hän jatkaa, ettei voi suomeksi ilmaista syvempiä tunteitaan, ajatuksiaan ja mielialojaan. Tämän jälkeen hän ei tehnyt uusia yrityksiä kirjoittaa päiväkirjaansa suomeksi.

Opiskeluaikanaan hän kävi kirkossa, teatterissa, konserteissa ja ylioppilasjuhliissa. Myös viittaaminen eli alkoholin käyttö jatkui ja sen johdosta hän huudahtaa: "Koska tulen niin järkeväksi, etten nauti alkoholia. Luultavasti se on mahdollista vasta silloin, kun olen saanut pikku vaimon. Tulkoon se aika pian." Toive ei toteutunut, sillä vaimo tuli vasta 23 vuotta myöhemmin. Hän ei osannut tanssia ja siitä syystä yhteisissä tilaisuuksissa lähempi tutustuminen vastakkaiseen sukupuoleen jäi perin vähäiseksi.

Yleensä opiskelijoiden taloudellinen tilanne oli heikkoa ja siitä syystä rahan "vippaaminen" oli yleistä. Useimpana päivänä on merkintöjä siitä, että joku maksoi velkansa tai joku toinen antoi velkaa. Summat eivät olleet kovin suuria, keskimäärin 3—40 mk. Yliopistolta Arthur sai eräitä stipendejä suuruudeltaan 100—250 mk.

Kaikesta huolimatta opiskelukin edistyi. Keväällä 1876 hän kirjoitti gradu-kirjoituksen, josta sai arvosanan non sine laude approbatur eli kaksi ääntä. Seuraavana syksynä hän tentti suomenkielen prof. Aug. Ahlqvistille, fysiikan tri Lemströmille, estetiikan, kirjallisuushistorian ja ranskan prof. Estlanderille ja vielä latinan approbaturin prof. Petersenille. Kandidaattitutkinto oli suoritettu 27.12.1876 viiden vuoden opiskelun jälkeen. Äänimäärä oli 13 ja arvosana clarissimus.

Tutkinnon suoritettuaan hän oli Helsingissä normaalikoulussa auskultomassa samana keväänä, jolloin Venäjä julisti sodan Turkille. Helsingissä hän osallistui hurjiin juominkeihin. Heitettiinpä hänet kerran 15 askelen rappusistakin alas kadulle. Osoituksena sen ajan naisten muodista mainittakoon hänen toteamuksensa: "Eräs nuori nainenCOMPACTUI kadulla ja saimme hetken ihailla kauniita sääriä."

Auskultoituaan hän sai viransijaisuuden Vaasan tyttökoulussa. Olo Vaasassa jatkuikin sitten neljä vuotta, jolloin hän oli eri kouluissa viransijaisena. Oppilaat ilmaisivat pitävänsä hänestä, erityisesti tyttökoulun oppilaat.

Mutta hänen oma elämänsä luisui jyrkästi alaspäin. Viftaaminen jatkui yhä enenevin määrin. Siihen tuli kuitenkin tilapäinen tauko sen johdosta, että kiusallinen tauti tuli esteeksi. Tämä oli seurausta bordellinaisten ja myös yksityisyrittäjien hyväksi käytöstä. Talous meni huonosti. Velkamäärä, joka oli alkanut n. 1874, oli noussut 10500 markkaan.

Seurallisena miehenä hän sai Vaasassa paljon tuttavvia, mutta ilmeisesti vähän todellisia ystäviä. Hän valittaakin: "En voi saada parempia tovereita kuin juopottelijoita ja riitapukareita, joita minun täytyy hävetä. Herrat kutsuvat minua kevytmieliseksi, naiset viftaajaksi ja oppilaat käyttävät nimitystä tuutinki (tutingen)".

Sitten hän sai nimityksen kollegaksi Viipurin ruotsalaiseen tyttökouluun. Nimitys tuli samaan aikaan, kun Aleksanteri II kuoli pommiräjähdyksen uhrina 14.3.1881. Seuraavana päivänä Aleksanteri III nousi valtaistuimelle.

Niin Arthur Konrad matkusti Viipuriin ja aloitti siellä opetustoimintansa syksyllä 1881. Hän toteaa monikielisen Viipurin olevan luonnonkauniin ja tekee ensimmäisenä iltana kävelyretken kauniiseen Torkkelinpuistoon, jota hän kutsuu Esplanaadiksi ja jonka pituuden hän sanoo olevan yksi virsta. Retket Monrepon tapahtuivat myös ensi päivinä, mutta samoin alkoivat myös viftiretket. Hän tutustui moniin viipurilaisiin herroihin ja sitä kautta kaupungin elämään myös kaikkine varjopuolineen. Niinpä kassa oli pian tyhjä ja sen täydennykseksi hänen oli ryhdyttävä antamaan yksityistunteja.

Juopottelu jatkui ja vaikeutti viranhoitoa. Koulun johtajatar pormestarinna Emma Perander oli hänen äitinsä sukulainen ja koetti parhaansa mukaan suhtautua ymmärtäväisesti hänen edesottamuksiinsa, mutta joutui kuitenkin antamaan julkisen varoituksen. Opettajana Arthur oli kyllä onnistunut ja tyttökoulun oppilaat suorastaan jumaloivat häntä kutsuen häntä "valon jumalaksi". Siitä huolimatta hän oli vaativa opettaja.

Hän tunnusti kyllä heikkoutensa alkoholiin ja pyysi Jumalalta apua sen voittamiseen. Sanoipa hän kerran päättäneensä tehdä lopun itsestään ja olisi sen tehnytkin, jos ei hänen hellästi rakastamaansa sisartaan Liseniä olisi ollut olemassa.

Kaupungin elämään hän osallistui liittymällä VPK:hon ja Viipurin Suomalaiseen Kirjallisuusseuraan sekä Viipurin Suomalaiseen Seuraan, vaikkakin hän näiden kaikkien toimintaan osallistui hyvin laimeasti. Pietariin hän teki muutamia matkoja ja tutustui sikäläisiin ilotaloihin. Velkamäärä kasvoi ja oli maaliskuun alussa 1883 jo 19 265 mk.

Hänen viranhoidostaan ja käytöksestään oli valitettu kouluylihallitukseen ja 29.5.83 hän sai kouluhallitukselta varoituksen. Koulussa tytöt pelkäsivät, että hänet erotetaan ja itkivät. Päiväkirjoista käy ilmi, että samoihin aikoihin rakennettiin Ruotsalaisen tyttökoulun uutta rakennusta ja Venäläistä realilyseota. Viklundin talo oli juuri valmistunut ja siihen oli tarkoitus sijoittaa suomenkielinen lyseo.

Eräänlaisena raitistumisyrityksenä Arthur teki kahden toverinsa kanssa syyskuussa päätöksen, että he eivät vuoden loppuun mennessä missään ravintolassa käytä muuta alkoholia kuin ruoan kanssa mahdollisesti palovii-naa ja olutta. Kotioloissa kyllä voidaan käyttää mitä juomia tahansa. Hänen kutsumanimensä oli yleisesti Konsumelius, jota oppilaatkin käyttivät. Arthur oli kylläkin sitä mieltä, että on muitakin opettajia, jotka ovat laiminlyöneet koulutyötään juopottelun vuoksi. Hän luettelee kuusi nimeä, mutta vielä muitakin on.

Kun parannusta ei tullut, kouluhallitus erotti hänet virasta maalis-elokuun ajaksi 1884. Tällöin hän joutui tekemään erilaisia tilapäisiä töitä. Hän mm. kirjoitti artikkeleita Östra Finland -lehteen. Kesän 1884 hän asui Joutsenossa, jossa hän nautti suurta arvonantoa raittiina hyvää elämäntapaa viettävänä hienona herrana. Hän oli näet tehnyt helmikuussa raittiuslupauksen ja sittemmin lokakuussa hän lopetti tupakoinninkin.

Kesällä 1885 hän kirjoittaa, ettei välitä enää Turusta, sillä sehän ei voi kilpailla Viipurin kanssa. Hän oli nimittäin viettänyt Turussa joululomat ja Turun saaristossa kesälomat. Hän aloitti 5.6.86 jälleen tupakanpolton, josta oli luopunut 22.10.1884.

Ollessaan joululomalla Turussa hän oli jälleen heikko ja ratkesi 7.1.1888 juomaan oltuaan melkein neljä vuotta täysin raittiina. Juopottelu jatkui Viipurissa, jossa oppilaatkin sen tiesivät. "Minä en osaa juoda kohtuullisesti", sanoi hän päiväkirjassaan. Naiskontaktejakaan hänellä ei ollut ollut lähes kahteen vuoteen, mutta sitten hän tuli sellaiseen tulokseen, että terveydellisistä syistä hänen on niitä saatava.

Tuon tuostakin hän huokailee, ettei hänellä ole vaimoa, jolloin hän voisi vapautua kaikesta kevytmielisyydestä. Hän ei kuitenkaan seurustele kenenkään kanssa, mutta luettelee useita naisia, joita hän voisi kosia. Valitettavasti vain jokaisella on jotakin vikaa, esim. ei ole kyllin kaunis. Joitakin kertoja hän tunnustaa olevansa rakastunut, mutta ei kuitenkaan pääse kosimiseen saakka. Välillä hän puhkeaa itsesääliin ja sanoo: "Kukapa huolisi minusta tällaisesta velkaantuneesta, sairaalloisesta alkoholistiraukasta."

Vuoden 1888 syyskuun alussa hän saapui pamppailevin sydämin Tammi-saareen, jossa hän oli saanut opettajan toimen seminaarissa yhdeksi vuodeksi. Seuraavana lukuvuonna hän on jälleen Viipurissa. Juopottelu jatkui ja hän menetti täällä opettajatoimensa, jolloin hän matkusti Turkuun. Tällöin hän ensi kerran mainitsee mahdollisuuden joko lähteä ulkomaille johonkin hoitolaan tai päästä alkoholistiparantola "Turvaan". Hän tapaa täydessä humalassa olevan opiskelijan, joka oli ollut Turvassa kolme kuukautta.

Arthur elätti itseään tilapäisenä puhtaaksikirjoittajana. Hän matkusti 10.11.1890 pastori Elis Bergrothin luo ja sai häneltä tarpeelliset tiedot Turva-laitoksesta, joka sijaitsi Orimattilan pitäjässä 18 virstan päässä Herralan asemalta. Bergroth kehotti häntä kirjoittautumaan 1.1.91 alkaen laitokseen yhdeksi vuodeksi. Vuosimaksu olisi vain 100 mk ja varattomilta olisi siitäkkin vapaus. "Menin G.O. Sumeliuksen (serkku) luo ja annoin täydellisen selostuksen asiasta. Hän ja Frans-serkku lupasivat maksaa vuosimaksun, jos halusin mennä laitokseen. Joidenkin päivien kuluttua kirjoitin G.O. Sumeliukselle ja lupasin mennä potilaaksi Turvaan, jos he maksavat vuosimaksun ja antavat apua vaatteiden ja kenkien hankintaan. G.O.S. lupasi tämän."

Arthur jatkoi työtään Vestra Finland -lehden oikolukijana, mutta jatkoi edelleen juopotteluaan välillä aina huokaisten "Jumala minua auttakoon". Helmikuun 26. päivänä 1891 hän sai Elis Bergrothilta tiedon, että Turvassa, joka sillä välin oli muuttanut Yläneen pitäjään Huvitus-nimiselle tilalle, ei ole vapaata paikkaa ennenkuin touko- tai kesäkuussa. Vuosimaksut ovat eri luokissa 600, 300, 100 mk tai ilmaisia. Tupakoidakin saa, jos itsellä on siihen varaa. Mutta sitten tulikin maaliskuun 3. päivänä tieto, että nyt on

paikka vapaana ja sinne pääsee heti matkustamaan hra Wallénin mukana. Matka tapahtui samana päivänä ja perillä pastori K.M. Olander otti hänet sydämellisesti vastaan. Näin Arthur Konrad Sumeliuksesta tuli alkoholisti-parantola Turvan hoidokki.

Huvituksessa

Maaliskuu Laitoksessa Arthur tapasi neljä vanhaa tuttavaansa, jotka olivat Collan, Hårdh, Schulman ja Stenbäck. Laitoksen emäntänä (kosthållerska) toimi eräs neiti Bergroth. Arthur majoitettiin huoneeseen, jossa jo ennestään asuivat kirjakauppias B. Bergdahl ja konttoristi A. Sourander. Huone oli toisessa kerroksessa ja siinä oli parveke. Ensimmäinen päivä kului keskustelun, kävelyn, saarnan, rukouksen, laulun ja tupakoinnin merkeissä.

Seuraavana päivänä hän oli vapautettu työstä kirjeenvaihtonsa hoitamista varten. Pastori Olanderin kanssa hänellä oli yksityinen keskustelu ja kassansa 22 mk hän antoi pastorin huostaan. Seuraavana päivänä hän sahasi polttopuita, vaikka vatsa oli kipeä. Päivällä saatiin kahvia. Sitä seuraavana hän joutui osallistumaan sannon levitykseen, mutta väsyi pian. Päivä oli opiskelija Ahlbladın syntymäpäivä ja sen johdosta he saivat päiväkahvit. Päiväkahveille löytyi pitkin aikaa sangen usein tarjoajia, mikä mistäkin syystä. Syynä saattoi olla esimerkiksi pääsy asumaan omaan huoneeseen. Talon toiminnasta hän totesi, että laitoksen vahtimestari Pihlgren oli palannut Vaasasta. Samoihin aikoihin tuli uusi potilas, sotilaslääkäri tohtori Henrici (25 v.) Helsingistä ja näin hoidokkeja oli 17.

Viikon kuluttua hän toteaa, että ruoka sinä päivänä on parempaa kuin koko kuluneena viikkona. Sen pitäisi olla hyvää, voimakasta ja vahvistavaa, mutta "minusta se on yksinkertaista työmiehen ruokaa, suolaista ja huonosti sulavaa". Tehtävinä töinä hän mainitsee polttopuiden teon, mullan levityksen, lattioiden uusimisen, olkimattojen solmimisen, puusepän työt ja multapaakkujen rikkomisen jne. Sanomalehdet tulevat Orimattilan kautta, joten tuoreita lehtiä ei näe. Sauna on hoidokeille perjantaisin. Pyykkipäivä on joka toinen viikko, jota varten vaatteet on jokaisen itsensä merkattava. "Kuinka mahtanenko saada vaatteeni merkattua siihen mennessä." Pian hän myös jo toteaa, että Turvan heikoin puoli on siinä, että siellä puuttuu sukupuolten välinen kanssakäyminen ja erityisesti seurustelu sivistyneiden naisten kanssa.

Myös sellaisen huomion hän tekee, että työvoimaa tilan kunnolliselle hoitamiseksi on liian vähän. Hoidokit eivät voi tehdä rengin töitä. Puuttuu myös järjestelmällisyyttä.

Edelleen hän toteaa: "Me noviisit emme saa poistua pitkällekkään Huvituksesta, joten hiihto, kelkkailu, luistelu ym. talvihuvitukset eivät voi tulla kysymykseen." Postilaukun kantaminen, mikä edellyttää käyntiä postikonttorissa kirkonkylässä (5–6 km), on uskottu jollekin luotettavalle pitkäaikaiselle hoidokille. Tällä kertaa sitä hoitaa Hårdh. Laitoksen sisäistä viihtyvyyttä, varsinkin iltaisin, lisää tri Henricin musikaallisuus. Hän nimittäin soittaa pianoa ja puhalttaa kornettitorvea (kornett á piston) ja kertoo juttuja Tartosta, jossa hän on ollut opiskelemassa. Muuten hän on hyvin hermostunut ja potee neurasteniana.

"Pastori Olanderin humanista ja jumalaapelkäävää olemusta täytyy ihailla, vaikka joitain huomautuksiakin voi tehdä. Nämä on kylläkin pantava suurimmaksi osaksi Helsingissä olevan johdon tilille. Erityisesti Elis Bergroth on tunnettu despoottisesta luonteesta, eikä hän ole mielellään nähty Turvassa. Hoidokit musiseeraavat ja ovat hilpeitä, kun johto on poissa. Vain hra Bergfors, joka on nimetty pastorin apulaiseksi, on paikalla järjestystä pitämässä. Illalliseksi saadaan teetä, välillä kuorittua maitoa. Ensimmäinen käyntini saunassa osoitti, että se oli vetoisa, kitkerä ja epäsiisti."

Tulonsa jälkeisenä sunnuntaina hän merkkasi pestäviä vaatteitaan punaisella langalla. Olihan tietysti syntiä tehdä työtä sunnuntaina, mutta pastori ei onneksi yllättänyt häntä. Juomavesi tuodaan Pyhäjärvestä, koska kaivoa ei ole. Hän toteaa, että "talonpojat eivät voi oikein ymmärtää, mitä ne sellaiset herrat ovat, jotka asuvat Huvituksessa ja joutuvat maksamaan olostaan, mutta siitä huolimatta heidät pidetään työssä".

Asuintovereistaan hänen mielestään Sourander tekee työtä kuin täysi mies. Hän kuljettaa lehmänlantaa pellolle. Bergdahl panee äkeen ajokuntoon. Toiset levittävät lannan pellolle. Laitoksessa on käynnissä laajennustyöt. Johtajalle kunnostetaan asuntoa erilliseen rakennukseen. Myös päärakennukseen laitetaan huoneita hoidokeille. Suurin osa iltapäivästä kului seurusteluhuoneessa, jonne useat potilaat tulivat syömään makeisia ja puhumaan tuhmuuksia siltä ajalta, jolloin juopoteltiin. Illalla oli ensimmäinen voimistelutunti viidelle hoidokille. Schulman johtaa voimistelua, jota on joka ilta klo 1/2 7—7. Päivän päätteeksi hän sanoo: "Riitelin huonetoverideni kanssa huoneen kuumuudesta."

Maaliskuun 17. päivänä avattiin pieni koulu 9:lle lapselle, joista viisi oli tyttöjä ja neljä poikia. Opettajiksi tulivat Hårdh, Collan, Bergdahl, Forsberg ja Sumelius, joka viimeksi mainittu valittiin "rehtoriksi". Opetusta tuli antaa kolme tuntia tiistaina, torstaina ja lauantaina. Opetusaineet olivat uskonto, laskento, laulu, lukeminen ja kaunokirjoitus. Pitäjässä ei ollut vielä vakinaista kansakoulua, mutta sellainen oli kyllä perusteilla. Saman päivän muista toiminnoista hän kirjoittaa: "Koko päivän on työnäni ollut sahata ja hakata halkoja, mutta voimani eivät vielä riitä työskentelemään vaadittuja seitsemää tuntia. Ruoka on vähän tavallista parempaa, kun pastori Olander on poissa ja tänään se oli kohtalaisen hyvää. Vanhan kokemuksen mukaan ahnehditaan ruokaa, jos ei tunne itseään kylläiseksi ja tällöin syntyy myös halukkuus viinaan. Laitoksen johtajana ei pitäisi olla pappi, vaan lääkäri."

"Sekä Souranderilla että Bergdahlilla on runsaasti kaunokirjallisuutta, jota minäkin saan lukea. Tulee varmaan olemaan vaikeata tehdä näitä päiväkirjan muistiinpanoja tulematta ilmi huonetovereille. Minun täytyy varautua kirjoittamaan niitä sellaisina aikoina, kun he ovat poissa huoneesta. Meidän pitäisi olla puheissamme säädyllisiä ja moraalisia, mutta harvoin tulee näin oltua. Huomaa heti, että kun johtaja on poissa, me olemme vapautuneempia. Olen riidellyt asuintoverieni kanssa, jotka — kuten kaikki raittiusmiehet — tulevat riitaisiksi ja hermostuneiksi. Osittain siihen on syynä myös Turvan yksitoikkoinen elämä. Kun Bergdahl oli myynyt uudet saappaansa 12 mk:lla Souranderille, alkoi ystävyys jälleen kukoistaa heidän välillään."

Arthur valmisti ihovoidetta (amykos) neiti Bergrothin avustuksella. Neidin vieraana olivat tällöin Jägerhornin naiset, jotka saattoivat Souranderin liekkeihin. Arthur kirjoittaa olleensa muutamia päivä huonovointinen ja kuumeinen, jolloin monet hoidokeista epäilivät häntä laiskuudesta. Juoruaamista ja liehakointia esiintyy laitoksessa, jota hänen mielestään voisi verrata luostariin. A. Henricin tarjoamien kaakaokestien aikana Arthur jostain syystä kiivastui pastori Olanderille, joka kohta sen jälkeen antoi hänelle tehtäväksi kirjoittaa puhtaaksi Turvan inventaario.

Eräänä päivänä hän toteaa, että neidit Sahlberg ja Ahlmark ovat yöllä tulleet kotiin. He eivät luultavasti välitä seurustella hoidokkien kanssa, mutta mahdollisesti pastorin perheen kanssa. (Päiväkirjasta ei käy ilmi, mikä suhde mainituilla neideillä oli laitokseen).

"Iltatunnit tuntuvat loputtoman kuivilta, koska ei synny keskustelua yleisistä asioista. Tänä iltana (26.3.) kuitenkin sattumalta jouduttiin puhumaan sosiaalisista kysymyksistä. Puolestani olin kyllä radikaali ja yltiöpäinen ja ehdotin niiden rikkaiden juutalaisten ryöstämistä, jotka olivat kahmineet itselleen useita kymmeniä miljardeja."

Pastori Olander kertoi, että Helsingin Anniskeluyhtiö (Hfors Utskänk-ningsbolag) ei ole myöntänyt avustusta Turvalle (edell. v. 6000 mk) ilmoittaen syyksi, ettei laitos ole antanut paikkaa yhdellekään työläiselle, vaikka sellainen ehto avustuksen antamiselle oli olemassa.

Tuli pääsiäinen. "Pitkäperjantaina ei ollut muuta tehtävää kuin kuulla pitkä saarna ja tehdä kävelylenkkejä. Saimme määmiä ja kulutimme aikaa kukin tavallamme. Illalla syntyi jälleen riita. Luin sängyssä, joka muuten oli liian lyhyt ja kova, ja jouduin sanaharkkaan Bergdahlin kanssa, joka ei sammuttanut lamppeja ajoissa. Sourander oli parhaava ja hävytön, kun huomautin hänen lämmittäneen aivan hurjasti. Hän on oikea oksetuspulveri ja epämiellyttävä huoneenjakaja, vaikka onkin todellinen keikari. Lisäksi minua piinaa hänen herätyskellonsa, jonka hän tosin saa pitää vielä sen viikon aikana, kun hän on laitoksen päivystäjä. Lakkasinkin puhumasta hänen kanssaan.

Pääsiäislauantaina sain tehtäväkseni auttaa mullan viemisessä jääkellariin, mutta väsyin pian. Oppilaamme eivät ole vielä oppineet tervehtimään opettajiaan. Vaikka kiroileminen laitoksessa onkin kiellettyä, kiroillaan silti paljon huoneissa ja johtajan poissaollessa muuallakin. Keskustelu, josta eniten pidetään, koskee entistä juopottelua ja tuhmia kaskuja. Suurin osa hoidokeista on tänään ajamassa tukkeja, olkia, heinää ym."

Ympäristöhavaintoja, erityisesti naisia koskevia, Arthur tekee tarkasti. Niinpä hän tietää, että nti Jägerhorn oli täällä neiti Sahlbergin luona. Kolme päivää myöhemmin neidit Sahlberg ja Ahlmark ovat olleet vastaviisi-
siitillä nti Bergrothin luona.

Pääsiäispäivänä hra Bergfors luki heille saarnan. Bergdahl tarjosi huone-
toverilleen makeisia ja Henrici heille kaikille puolalaista kahvilleipää. Lounaaksi he saivat kaksi munaa mieheen. Aamupäiväkävelyllä he tapasivat neidit Sahlbergin ja Ahlmarkin. Väentuvassa pidettyyn suomenkieliseen raamatunselitystilaisuuteen oli tullut paljon väkeä, vieläpä ulkopuolisiakin. Illalla pelattiin dominoa.

Toisena pääsiäispäivänä vaihtuivat vuorot siten, että asuinhuoneen lämmitys tuli Arthurin tehtäväksi, Bergdahlille tuli lakaiseminen ja pölyjen pyyhkiminen ja Sourander oli edelleen laitoksen päivystäjä. "Pastori

Olander halusi tietää, kuinka viihdyn täällä. Hän antoi minulle hyviä neuvoja ja pyysi minua pitämään laitosta kotinani. Jos pääsisin irti Souranderista, voisin tuntea itseni tyytyväiseksi. Minulla on nyt rahaa pastorin huostassa 12 mk 95 p. Velkamääräni on 9172:50 mk ja lisäksi vuosimaksu Turvalle 300 mk.

Huhtikuu. "Aprillipäivänä meillä oli aamulla huoneessa vain 10°C. Vuoteeni on sangen epätasainen ja lyhyt sekä peitehuopani liian ohut. Huonetovereillani on ylimääräiset peitteet, mutta minun, joka olen rutiköyhä, täytyy kieltäytyä kaikesta. Lisäksi kärsin reumatismista jaloissa, käsivarsissa ja sormissa. Eilisiltaisen määräyksen mukaisesti olen hakannut erään toisen kanssa kuusenhakoja urakalla. Se tuli valmiiksi jo klo 11 ja saimme aamupäiväkahvit."

Pastori on halunnut palovakuuttaa meidän kaikkien irtaimiston keskimäärin 300 markan arvosta miestä kohden. Mutta meidät pitäisi samoin vakuuttaa onnettomuuksien varalta. Nyt kaikki kääntyvät tohtori Henricin puoleen, joka tekee kaiken ilmaiseksi. Tohtori tarjosi meille kaikille suklaata. Hän sanoi Elis Bergrothin neuvoneen hänen vanhempiaan lähettämään ylimääräistä ruokaa, koska hän ei voi syödä kaikkea laitoksen tarjoamaa. Aiemmin B. oli selittänyt Orimattilassa, että se, joka on tyytymätön ruokaan, saa lähteä pois. Lahti, josta laitoksen vesi otetaan, likaantuu hevosen lannasta.

Hra Grigorjeff on saanut kutsua vaimonsa luokseen viikoksi, jonka ajan pastori O. on Pohjanmaalla. Naimisissa olevilla on siis määrättyjä etuoikeuksia, mitä tulee sukupuolielämään. Poikamies saisi potkut, jos hän joutuisi kiinni "salavuoteudesta". Vasta tänään (9.4.) Johansson ehti parturoida minut ja sai palkkioksi kaksi punttia "kaukaasialaisia" paperosseja. Bergdahl on tehnyt suursiivouksen. Huoneet ovat hirvittävän pölyisiä.

Kirkkoherra Mandellof rouvineen tuli vieraisille ja odottamatta ryhtyi saarnaamaan tiestä autuuteen. Silloin sain aiheen lähteä pitämään koulutuntia. Pastorin rouva O. pikku poikansa Armon kanssa tuli Huvitukseen. Olen tarkastellut rouvaa ja havainnut hänet melko tavalliseksi. Vaikka hän on ollut naimisissa kuusi vuotta, ei hän käyttäydy tarpeellisella arvokkuudella. Nyt Olanderit järjestelivät uutta kotiaan ja monet hoidokit auttavat heitä siinä. Mekin olemme saaneet verhot huoneeseemme parvekkeen lasioven eteen. Huomenna on tuomari Jägerhornilla kartanossaan suuret vieraskutsut, mutta vain tietyt seitsemän henkilöä on meiltä valittu sinne. Stenbäckin artikkeli Åbo Underrättelser-lehdessä aiheutti sen, että Turun kaupunginvaltuusto myönsi 3000 mk ja Uusikaarlepyy 200 mk avustusta Turvalle. Pitkän päälle on hyvin tuskallista istua vain kotona eikä päästä käymään minnekään. En ole vielä käynyt kirkonkylässäkään. Hoidokkien nimien suhteen noudatetaan tiettyä vaiteliaisuutta, mutta kyllä ne tulevat kuitenkin tietoon. Saimme päivälliseksi tuoreita ahvenia, joita ongitaan Pyhäjärven avannoista. On valmistettu korkeat sahapukit, joiden päällä sahataan tukkeja laudoiksi.

Myös Bergdahlilla on nyttemmin omaa ruokaa, mutta hän ei syö sitä ruokailuaikoina, vaan myöhemmin huoneessaan. Pastori on naulannut kaikkiin huoneisiin raamatunlauseita, joiden tarkoitus on muistuttaa kristillisestä kodista, ei luostarista.

Osa hoidokeista on ollut metsätöissä jo klo viidestä alkaen, koska ajokelit veisaavat viimeistä virttään (14.4.). Itse sain määräyksen navetta-

töihin hakkaamaan kuusenhakoja lehmien alustaksi. Eklund on paikannut vaatteitani ja velottanut siitä 2:25 mk, joten kassassani on jäljellä enää 10:70 mk.

Pastori pyysi, että jokainen jättäisi ehdotuksen siitä, minä kellonaikoina hän haluaisi työskennellä. Päivää kohden piti tulla seitsemän työtuntia. Toukokuun alusta ylösnousun aika tulee olemaan jo klo viisi ja tämä järjestys kestää elokuun alkuun saakka. Lisäksi jokainen saisi tehdä huomautuksiaan avoimesti laitoksen toiminnasta. Tämän johdosta kysäisin, voiko näistä ehkä saada lähtöpassin. Eilen illalla Schulman luki prof. Forelsin esitelmän "alkoholi nautintoaineena". Collan ja Schulman olivat kutsutut vieraisille pastori O:n luo, jonne myös miss Nanna Ahlmark oli saanut kutsun. Minua harmittaa se, että toistaiseksi minun ei katsota omaavan seurustelukykyä. Päivällinen oli heikko kuten yleensä perjantaisin, jolloin illalliset ovat tavallisesti parempia.

19.4. tuli kolme uutta hoidokkia, nimittäin koroillaaneläjä Weissel, typografi Niska ja maanviljelijä Ella Kiukaisista. Iltapäivällä sattui tilalla suuri tapaus, kun voudin poika Aleksander katkaisi jalkansa ja isä ei tahtonut lähteä hakemaan kipsiä Eurasta, vaan tänne haettiin eräs puoskari. Kuuden viikon odottelun jälkeen sain vihdoin pidemmän sängyn. Collan rakentaa tallin luokse "pisoaria".

Olen tällä viikolla huonesiivooja. On muuten eloisa näky, kun kaikki hoidokit ovat täydessä työntouhussa ja sen jälkeen näkee heidän syövän kuin sudet. Muilla hoidokeilla on ollut suuremmat rahamenot kuin minulla. En ymmärrä, mistä he saavat rahaa. Luultavasti heillä on salaiset avustuskäytöt.

Bergdahl on matkustanut Loimijoelle tapaamaan vaimoaan ja hänen lähdettyään minä istuin tuppisuuna Souranderin kanssa, jonka käytös ei ole parantunut. Pastorin rouva, tohtori ja hra Forsberg musisoivat yhdessä ja antavat pikku konsertteja suureksi harmiksi lähellä asuville. Nuoren Wallenin kanssa minulla oli kiivas sanaharkka niin, että hän olisi halunnut antaa minulle selkään, jos olisi uskaltanut.

27.4. sattui onnettomuustapaus, jolloin Ristimäki loukkasi itsensä puuta kaataessaan. Lounaan jälkeen valmistauduin lähtemään vierailulle Kuralaan, jossa nti Rancken viettää syntymäpäiviään. Vastaanotto Kuralassa oli sydämellinen ja kohtelias. Rouva asessorska Jägerhorn ihastutti minua intelligenssinsä ja valveutuneisuutensa vuoksi. Neiti Jägerhorn oli mykkä, mutta nti Karin Rancken oli ihastuttava 18-vuotias neito. Me keskustelimme, leikimme, kuuntelimme musiikkia ja nautimme runsaasta tarjoilusta. Menomatalla sinne tulimme Souranderin kanssa jälleen ystäviksi, josta olen sangen iloinen. Eräänä päivänä kaikki hoidokit pantiin puhdistamaan omenapuita madoista. 16 päivän vaivannäön jälkeen olin tänään mukana saamassa loppuun kuusenhavuhakkuita.

Toukokuu. Vapunpäivänä en jaksanut lähteä vieraisille kirkkoherra Ticklenin luo, eikä siellä ollut kuin harvoja muitakaan. Eklund pääsi pois laitoksesta ja matkusti Helsinkiin. Saa nähdä, lankeaako hän jälleen juomaan, sillä hänellä ei näyttänyt olevan lainkaan tahdonlujuutta. Lankeemisia on tapahtunut useita. Kaikkiaan 56 henkilöä on ollut Turvan kirjoissa siitä alkaen, kun se 29.12.1888 aloitti siunausta tuottavan toimintansa Orimattilassa ja jatkoi sitä 19.2.1891 Yläneellä. Ulkopuoliset luulevat, että täällä eletään ilman surua ja huolia. Näin ei ole asianlaita, sillä on vaikeata

unohtaa mennyt elämä ja on vaikeata olla ajattelematta tulevaisuutta. Ei voi mennä itseensä ja voimakkaasti tehdä työtä moraalisen parannuksensa hyväksi, kun kuulee ympärillään ilkeyksiä ja juopottelutarinoita. Rukouksilla ja saarnoilla ei saa paljoakaan parannusta aikaan. Moraali ei siis täällä suurestikaan parane, mutta kai täällä estyy juomasta ja vahvistuu ruumiillisen työn avulla.

Minun päivystysviikkoni alkoi sunnuntaina 3.5. Nousin ylös klo 6 siivomaan salia, eteistä, rappusia ja ruokasalia. Sitten oli katettava pöytä teetä ja aamiaista varten ja kannettava vesi. Uusi päiväjärjestys on seuraava: aamutee 1/2 6, aamiainen 8.10, päivällinen 1.10, iltapäiväkahvi 3.0 ja illallinen 1/2 8. Iltarukous on klo 9 ja klo 10 on kaikkien oltava vuoteessa. Kritisoin jyrkästi sellaista järjestelmää vastaan, jossa huonetoveria määrätessä ei oteta huomioon luonnetta, sivistystasoa j.n.e. Valitsin itselleni seuraavat työtajat: 6—1/2 8, 9—12, 1/2 4—6=7 tuntia. Päivystäjä vapautettiin aamuherätyksen toimittamisesta, sillä se tuli Härddhin tehtäväksi. Serkkuni eivät tunne luonnettani, joka arvostaa ohjetta "köyhä, mutta ylpeä".

Turvalle on vuokrattu "punainen tupa", jonka omistaa kauppaneuvos A. Ahlström ja joka kuuluu Tourulaan. Bergdahl ja Grigorieff muuttavat sinne. Vouti ja Kivijärvi tulivat Turusta ja toivat tullessaan suolaa, kalaa ym. Tri Anton Henrici täyttää 9.5. 26 vuotta ja järjestää itse syntymäpäiväjuhlaansa. Tänne odotetaan tulevan herrasväet Jägerhorn ja Ticklen sekä talon omat naiset. Siten ennakkoluulot väistyvät ja voidaan hakea yhteyttä henkilöihin, joita julkisesti kutsutaan juupoiksi.

Jos olisin terve ja nukkuisin hyvin, ei minulla olisi mitään täällä olemista vastaan. Nyt ei ole yhtään päivää, jolloin voisin sanoa olevani normaalissa tilassa. Katarrini vuoksi sain nukuttua vain neljä tuntia. Sourander tuli äkäiseksi haukotuksista ja yskimisistä ja sanoi sopimattomia sanoja. Me vaihdomme kiivaita ja harkitsematomia sanoja, joita ei pitäisi esiintyä "kodissa". Kuulin Bergdahlilta, että pastori oli nuhdellut häntä sen johdosta, että hän oli johtajaa kuulematta tilannut lehden "Fliegende Blätter". Raivostuin tästä sensuurista, joka muistuttaa siitä pakkotilasta, jossa me todellisuudessa olemme. Vapaus lieene vähäistä kaikissa niissä alkoholiparantoloissa, joissa pappi on johtajana. Olen nyt "puutarhamestari", toisin sanoen työnäni on puhdistaa käytäviä ja lehtimajoja. Se tuo mieleen lapsuuteni onnelliset päivät Keppolassa. Aamupäivällä oli suuret kutsut nti von Knorringin luona, joka vietti nimipäiväänsä. Pastori kysyi viihtymyksestäni Huvituksessa. Vastasin ajan kulun tulevan pitkäksi, mikä hämmästytti häntä, sillä olihan tarjolla säännöllistä työtä. Selvitin olevani tottumaton sellaiseen kuten myöskin epäsäännöllisyyteen. Tänne tuli käymään tri kollegioneuvos Savitskij ja toi Henricille lancaster-kiväärin, jolla H. heti ampui yhden oravan. Asessorska Jägerhorn tervehti minua ja sanoi minun olevan tervetullut perjantaina Yläneen kartanoon, jossa talousmamseli viettää nimipäiväänsä. Bergdahlin kanssa kitken mansikkapenkkejä. On mukavaa istuskella ulkona rappusilla ja tarinoida toisten kanssa. Touko-kuun 13 päivänä otettiin kaksoisikkunat pois kaikista huoneista.

Aamiaisen jälkeen tohtorille ja minulle annettiin tehtäväksi mankeloida pyykkivaatteita. Huhu kertoo, että S-r ja K-i ovat käyttäneet hyväkseen piika Edlan viehätysvoimaa. Hänellä on — kuten kaikilla muillakin Huvituksen naimattomilla palvelustyöillä — ollut lapsi. Tästä näkee, että

nuorilla miehillä on vaikeata hallita intohimojaan. Päivystykseni olen hoitanut aika huolimattomasti, sillä olen saanut tarpeekseni kaikesta siitä, mikä viittaa päivystykseen. Laitos tarjosi aamupäiväkahvit sen johdosta, että Viipuri oli myöntänyt laitokselle 2000 markan avustuksen. Iltapäivällä teimme vierailun Yläneen kartanoon, jonne useimmat kävelivät. Minä kankeine jalkoineni pääsin sinne ja takaisin hevoskyydissä. Vierailu oli kankeaa, sillä asesorska Jägerhorn näytti merkittävää aristokraattista ylemmyyttä eikä välittänyt esitellä kaikkia vieraita toisilleen. Nti Erlund hoiteli tarjoilua. Illallista ei tarjottu. Sanoin aika avoimesti mielipiteeni useista asioista. Paluumatkalla ilmaisin nti Bergrothille eräitä mielipiteitä, joista hän ällistyi.

Huvituksessa täytyi pastori O:n auttaa kahta entistä turistia antamalla heille ruokaa ja rahaa. Kyllä hän on ihmisystävällinen mies, monet ovat vetäneet häntä nenästä. Samana päivänä, kun Bergdahl muutti Punaiseen Torppaan, saapui uusi potilas, 23 1/2 vuotias lakitiet. opiskelija Lindbohm, josta tuli uusi huonetoiverini. Hän on lähinnä nuorin hoidokeista. Hän näyttää maailmanmieheltä eikä lainkaan raunioituneelta, vaikka häntä on hypnotisoitu ja hän on saanut strykniniä.

Toukokuun 16 päivänä klo 4 ip kaikki hoidokit oli kutsuttu nti Hedvig Sofia Sahlbergin luo, joka halusi tulla tuntemaan meidät kaikki. Kutsua noudatti 16 henkilöä. Saimme kahvia ja simaa. Seurustelin emännän kanssa, joka on melko heikkomuistinen, mutta muuten intresantti ihminen. Hänellä oli muistikirja, jossa oli merkintöjä Suomen huomattavista miehistä ja naisista, pitäjäläisistä ja tuttavista, mm. äidistäni ja eräistä sukulaisistani. Kahvikalusto oli hopeaa ja sen olivat lahjoittaneet satakuntalaiset prof. Sahlbergille. Hän kuoli v. 1860. — Bergdahl on torpassaan huomannut luteita.

Kauran kylvö alkoi 21.5. Sitä kylvetään 30 tynnyrinalaa (15 ha) Huvituksen tilalle, joka on 3/8 manttaalia ja jota kutsutaan "Yläneen helmeksi". Minut määrättiin keittiöpuutarhaa kääntämään, mikä oli raskasta työtä. Olin Collanin kanssa polakoukkuja kokemassa. Tätä ei katsota työksi sunnuntaina, vaikka pastori ei hyväksykään koulunpitoa sunnuntaisin. Nyt on kuuma auringonpaiste, puihin puhkeaa lehdet, linnut pitävät konserttejaan ja kalat kutevat eli rakastavat kuten kaikki muutkin eläimet. Sunnuntaina 24.5. oli 39-vuotissyntymäpäiväni. Saarnan jälkeen tulivat monet onnittelemaan ja pastorska kiinnitti rintaani kukkakimpun. Jägerhornit olivat täällä eilen nti Sahlbergin vieraana. Nanna Ahlmark tuli yöllä Turusta.

Nti Olga Bergroth on saanut Henrici'n äidiltä leninkikankaan. Ei ole ihme, jos tohtorilla on etuoikeuksia. Päivällisellä oli läsnä myös emäntä Ella tyttärineen. Kahvi juotiin puutarhassa, jossa oli runsaasti muurahaisia ja aivan maanvaivaksi saakka itikoita. Työskentelimme kaksi tuntia laiskasti, sillä pastori oli poissa.

Kesäkuu. Illallisen jälkeen juotiin teetä, jolloin Hårdh piti puheen herrasväki Olanderille. Pastori vastasi puheeseen. Sitten Stenbäck piti humoristisen ja samalla vakavan puheen. Perunanpano aloitettiin 3.6. ja sitä varten meidät oli jaettu kahteen ryhmään. Näin me kaikki pääsimme neljän tunnin työllä. Olin kuitenkin jo ennen aamiaista mukana täyttämässä koreja ja kärryjä perunoilla. Sitten siivosin huoneemme, sillä olen huonepäivystäjä. Sourander soi herkkujaan ja me katsoimme päälle. Pastorska

Yläneen "Huvtus", jossa sijaitti alkoholistiparantola "Turva".

uhkasi ottaa minut hoitamaan pikku Armoa. Saatuaan taloutensa kuntoon Olandereille tuli uusi palvelustyttö, jolla on, kuten kaikilla muillakin Huvtuksen palvelijoilla, avioton lapsi!

Osoituksena siitä, miten tarkoin laitoksessa tiedettiin toistensa asiat, katsottakoon, mitä Arthur kirjoittaa kesäkuun 13 päivän tapauksista. "Mr Nylund tarjosi aamupäiväkahvit, Collan ei vielä puhu minun kanssani. Nylund matkustaa Loimijoelle sähköttämään Heinolaan hääonnittelut. Nti Ahlmark matkustaa Ruotsiin tri Westerlundin luo. Weissel saa tänään rouvansa luokseen. Schulman matkustaa pian Kauttualle. Pastori sai kirjeen A. Hårdhilta. Minulle on luvattu kahvit vaatteiden mankeloimisesta Olanderille. Tällä tavalla pitää haalia juotavaa, mikä aikaisemmin kelpasi vain konjakin kanssa.

Viime aikoina työkalut on pidetty lukitussa liiterissä, mutta kontrolli ei ole ankaraa. Minä sain ns. akkojen työtä, jouduin näet kiertämään voikirnuja. Wallén erotettiin laitoksesta, koska hän oli juopotellut Euran kievarissa. Köyliöstä on tuotu useita tusinoita tuoleja, joten pääsemme nyt noista kurjista penkeistä.

Pastori myönsi nyt, että avoin keskustelu olisi rehellistä peliä, vaikka hän itse pitikin parempana yksityistä keskustelua. Hän hyväksyi sen, että iltatunnit tästä lähtien käytetään mielipiteiden ilmaisuun yleisistä kysymyksistä.

Juhannuspäivänä kokoonnuimme kaikki Myllymäelle juomaan teetä, kuulemaan kvartettilaulua, lausuntaa ja katsomaan kokkoa. Se oli tehty tervatynnyristä, lastuista ja petroleumista ja paloi järvellä. Ammuttiin kuusi laukausta, joihin kaiku järveltä vastasi. Tunnelma oli vakava, jokainen kai

ajatteli omaisiaan ja mennyttä elämäänsä. Maamme laulu laulettiin paljastetuin päin ja lopuksi virsi. Tilaisuus päättyi klo 11.

Collan on jälleen ystävällinen minulle. Sain kuulla, että syksyllä huoneet jaettaisiin kolmeen ryhmään. Numerot 1, 2, 3 niille, jotka maksavat 300 mk, numerot 4, 5 ja 6 100 mk maksaville ja ilmaiseksi oleville, numerot 7, 8 ja 9 600 mk maksaville. Numerossa 2 en enää halua asua. Siinä huoneessa sattui jälleen nujakka. Kun Sourander oli sulkenut ikkunan, jouduimme käsikähmään ja ikkuna meni palasiksi. Vaikka Souranderin itsepäisyys oli tapaukseen osasyynä, joutunen minä maksamaan sen yksin.

Heinäkuu. Suuri kiertomatka alkoi 30.6. Nousimme ylös klo 4, mutta jouduimme odottamaan purjeveneitä klo 7:ään. Kaksi ja puoli tuntia kesti purjehduksemme Säkylään, jossa joimme kahvit ja söimme aamiaisen. Menimme jalkaisin — pastorska, Stenbäck ja minä ajoimme hevosella — Köyliön kansakoululle, jossa oli evankelinen juhla. Klo 6 kävelimme Köyliön kartanoon, jossa vapaaherraperhe Cedercreutz näytti meille kirkkoa ja tarjosi teetä. Säkylän kievarissa sain maata lattialla.

Seuraavana päivänä teen ja aamiaisen jälkeen purjehdimme Kauttualle, jossa muut kävelivät Nexorannan kievariin paitsi minä, joka toin sinne kuormaston. Täällä syötiin päivällinen ja kuunneltiin kvartettilaulua. Opettiin kolme ajuria. Muut kävelivät, mutta minä ajoin pastorskan kanssa ja tulimme hyvissä ajoin Kiukaisiin Ellan taloon. Siellä saimme yösijan ja söimme hyvän illallisen.

Seuraavana päivänä (2.7.) aamiaisen jälkeen kävivät kylän kahdessa meijerissä. Päivällisen jälkeen kävelimme Ruoholaan, jossa saatiin kahvia. Tarkasteltiin suoviljelyksiä ja pellonraivauksessa syntyneitä kivikasoja. Klo 7 ip. oli raamatunselitystilaisuus Ellan talossa, jossa ahmimme ruokaa. Panelian kylässä on 28 tilaa ja 1500 asukasta. Ellalla on 300 työntekijää ja tila tuottaa 500—600 tynnyriä ruista vuodessa.

Seuraavana päivänä jotkut kävivät kahdella hevosella Nakkilassa. Klomsin talossa saimme asunnon. Ihailtiin kalalaitosta ja jyrkkiä rantoja. Paluumatkalla useimmat ajoivat.

Paluumatka kotiin alkoi 4.7. Kuudella hevosella ajoimme kaikki 16 henkilöä Kauttualle, jossa tarkastelun kohteeksi otettiin rautatehdas. Kahvi juotiin puistossa. Klo 1 ip. lähdettiin purjehtimaan kohti Huvitusta, jonne saavuttiin viiden tunnin purjehduksen jälkeen. Purjehduksen aikana pidin huumoria yllä ja huvitin muita matkatovereitani. Kaikki olivat retkeen tyytyväisiä.

Paluumme jälkeisenä päivänä päivällisen jälkeen läksivät pastori, Sourander ja Lindbohm soutuveneellä Yläneen kartanon lähettävällä pidettävään raittiusjuhlaan.

Valitin, etten vieläkään saa asua vain yhden huonetoverin kanssa. Huoneiden tilavuudet ovat: n:o 1 2499 kuutiojalkaa (65 m³), n:o 3 2678 ktj (70 m³) ja n:o 5 3465 ktj (90 m³). Yhdelle henkilölle katsotaan 30 m³ olevan normaalitilavuus.

Nautimme kauniista kesäisestä illasta ja kuuntelimme kvartettilaulua, jota esittivät Pfaler, Grönberg, Forsberg ja Sourander. Silloin ilmaantui paikalle pastori Elis Bergroth tarkastamaan laitosta. Olanderit eivät erityisemmin pidä hänestä, mutta hän tähtää korkealle ja voi päästä vaikka piispaksi. Tänä (8.7.) olen ollut Turvassa neljä kuukautta. Toivottavasti jaksan olla vielä 8 kuukautta ja sen jälkeen pitää itseni raittiina ja saada virka.

Peltotyöt jatkuvat, mutta työ sujuu hitaasti, sillä osa hoidokeista ei jaksa työskennellä ja osa ei viitsi. Meidän pöydässämme, jossa istuvat Ella, Pihlgren, v. Pfaler, Grönberg, Bergman ja minä, syödään hirveän paljon. Useasti emme onnistu saamaan lisää. Tästä johtuen tulee ahneeksi ja itsekkääksi. Varsinaista pöytäkeskustelua ei synny, sillä hiljaisuuden vallitessa kaikki suorastaan ahmivat ruokaa. Sunnuntaisin ei tehdä työtä, joten on aikaa lukea. Siitä huolimatta nämä päivät ovat pitkästyttäviä, kun mitään erikoista ei tapahdu.

Schulman pääsi pois laitoksesta ja sen kunniaksi juotiin lähtökahvit. Hän lähti kahdella hevosella. Collanista tulee nyt toinen postimies Schulmannin jälkeen. Heinänteko aloitettiin 15.7. ja näyttää tulevan huono heinävuosi. Hoidokit työskentelevät heinäpellolla kahdessa ryhmässä. Sain hurjasti hikoilla omassa ryhmässäni klo 6—8 ja 9—1. Jano sammutettiin maidolla ja vedellä, saatiin myös kahvia ja kirsunjuomaa. Samaan aikaan raivos metsäpalo järven toisella puolella Tourulan mailla. Arpakapula vaati Huvitukselta kolme miestä lähetettäväksi paloa sammuttamaan.

Pastori kertoi, että meidän huoneyhteisömme hajoitetaan. Sourander saa muuttaa keskimmäiseen yksityishuoneeseen. Tämä tieto aiheutti minulle ilon hetken. Lindholm saa myös yksityishuoneen ja minä saisin valita joko asua huoneessa n:o 1 tai n:o 3. Huonetoimerikseni tulisi joko Grönberg tai Lemberg. Pysyn miettimisaikaa. Ella meni jalkaisin Honkilahdelle tapaamaan lankoaan. Nti Nanna Ahlmark viettää huomenna nimipäiväänsä ja kutsuu kaikki pitäjän herrasväet ja saidat turistit vieraakseen. Hän sai yöllä serenaadin. Pari päivää myöhemmin oli nti Bergrothin nimipäivä ja hänkin sai aamulla serenaadin. Stenbäck joutui lähtemään kuukaudeksi reservikomppanian harjoituksiin.

Heinäkuun viimeisenä päivänä lopuivat heinätyöt. Huraa! Pastorska matkusti Tourulan lasitehtaalalle ostamaan hillopurkkeja.

Elokuu. ”Rukiinleikkuu alkoi 3.8. Siinä on mukana vain kaksi hoidokkia. Pastori luulee olevansa kaikkia kohtaan samanlainen, mutta se on suuri erehdys. Ruokapuolessa on toivomisen varaa. Weissel näytti kinkkua, jossa oli matoja. Aiemmin oli leipää, jossa oli kissan- ja rotanpissua. Toinen päivästyysviikkoni alkoi 9.8. Ne, jotka maksavat 600 mk, ovat vapautetut päivästyksestä mikäli he itse niin haluavat. Niillä, jotka maksavat 300 mk, on samat velvollisuudet kuin 100 mk maksavilla.”

Arthur Konrad esittää täydellisen luettelon Turvan 28:sta potilaasta. Ei kuitenkaan käy ilmi, miltä ajalta tämä luettelo on, sillä myöhemmin ilmenee, että Turvan kirjoissa on kaikkiaan ollut 67 henkilöä. Luettelossa on monia eri ammatteja kuten konttoristi, katakeetta, kanslisti, fil.kand., kirjakauppias, vahtimestari, lääket.lis., asentaja, farmaseutti, telegrafisti ym. Ikäjakautuma on 23—49 vuotta.

”Kirkonkylään pääsin ensimmäisen kerran 16.8. Käveleminen sinne kesti 1 tunti 15 minuuttia. Viiden hengen turistiryhmä Pöytyältä käväisi katsomassa laitosta. Turva on ollut nyt puoli vuotta Huvituksessa, jonka omistavat herrat Elis Bergroth ja V. Nybergh. Jos laitoksen toiminta lopetetaan, heidän on heti maksettava valtion laina 40.000 mk. Täten laitos on tavallaan valtiokonttorin valvonnassa. — On jouduttu etsimään lehmää, joka on vasikoinut metsässä.

Jotkut hoidokit järjestivät lähtökahvit hra Nylundille, joka matkustaa kahdella hevosella Loimijoelle. Hän ei hyvästellyt minua, mikä oli ensimmäinen poikkeus kohdallani. Valittu joukko meikäläisiä on kutsuttu ensi

keskiviikkona Yläneen kartanoon, jossa vietetään Loviisan päiviä. Minä kuulun tähän joukkoon. Tarkastelin Bergdahlin ja v. Pfalerin kanssa vierailupukuni kuntoa. Tulimme siihen tulokseen, että sitä ei mielellään voi käyttää vierailukutsuilla. Kun v. Pfalerin housutkaan eivät minulle sopineet, minun täytyi luopua kaikista vierailuajatuksista.

Kirjeessäni tuomari R. Jägerhornille kerroin hänelle, kuinka minua on kohdeltu mielivaltaisesti, epäoikeudenmukaisesti ja epäjohtonmukaisesti, vaikka en ole ollut tottelematon enkä käyttäytynyt huonosti. — Huoneemme on kuin kestikievari, jossa melkein aina on häirintää. Tulkoon se päivä, jolloin pääsen pois tästä kurjuudesta!

Sain tehdä matkan Loimijoelle, jossa tohtori Lojander tutki minut ja tuli sellaiseen tulokseen, että minulla on sydänvika. Sain todistuksen helpompaan työhön pääsemiseksi. Näin olin ainoa, joka työskentelee 4 tuntia päivässä. Haravoin rauhallisesti ja opin panemaan kauraa seipäille."

Syyskuu. "Kuun alusta muuttui työn alkamisaika ja työajat tulivat olemaan 7—8, 9—12, 3—6. Ilallisen jälkeen meidän piti oleskella kokoon-tumissalissa. Tarkoitus oli, että sivistyneet huvittaisivat sivistymättömiä. Keskustelussa monet meistä toivoivat, että työmme koituisi suoraan Turvan hyväksi eikä Huvituksen. Työmme arvioidaan tilikirjoissa kolmeksi markaksi viikossa henkilöä kohden. Bergdahl lieene matkustanut Turkuun ja alkanee kai siellä jälleen viftaamaan ja vierailla tyttöjen luona. Täytynee merkitä Siljanderin matkakassakeräykseen 2 mk, vaikka minulla on suuria rahallisia vaikeuksia. Keräys tuotti 36 mk 50 p.

Ruoka on käynyt kehnoksi. Aamiaiseksi oli palttua, hapansilakkaa ja perunoita. Päivälliseksi oli suolasilakoita, kaalimuhennosta ja velliä. Kaikki olivat tyytymättömiä ja alettiin puhua Turvan ja Huvituksen huonosta taloudellisesta tilasta.

Keisari Aleksanterin nimipäivänä 11.9. laitoksella oli lupa kuten kouluisakin. Henrici matkusti pois laitoksesta ja hänen tilalleen polttopuiden pilkkojaksi tuli Lindbohm. Puimakone meni rikki, koska siitä huolehtijaa ei ollut määrätty. Muutenkin meidän asemamme on lohduton: syömäkelvotonta ruokaa, ei rahaa eikä mahdollisuutta päästä parempiin oloihin muualle.

Koska jotkut hoidokit olivat saaneet tavata vaimojaan, otin johtajan kanssa puheeksi välttämättömyyden saada keskustella periaatteesta "kuinka sukupuolinen pidättyvyys kuuluu laitoksen hoitotapaan". Pastori löi asian leikiksi ja kysyi, haluanko saada laitokseen bordellin.

Perunan nosto alkoi 21.9., mutta onneksi minut vapautettiin siitä työstä ja sensijaan sain ryhtyä luetteloimaan kirjaston kirjoja. Olen nyt vanhin hoidokeista, mitä asianlaitaa vielä keväällä oli vaikeata aavistaa. Minut määrättiin v. Pfalerin kanssa nostamaan punajuuria ja porkkanoita. Se kipeytti selän ja jalat. 25.9. olin ensi kerran postimiehenä. Kassassani johtajan takana on nyt 6 mk 35 p."

Lokakuu. "Lokakuun alussa tuli nuori ja edellisiä kauniimpi keittiöapulainen. Myös pastorille on tullut nuori lastenhoitaja. Epäilen, kuinka kauan Turvan herrat voivat pidättäytyä tekemästä sukupuolisia tuhmuuksia. Berglund tiesi kertoa Turvan kolmen aikaisemman hoidokin nykyisestä sukupuolielämästä. Täytyy hävetä nykyajan nuorisoa.

Jägerhorn sanoi, että halpa 100 markan vuosimaksu tekee Turvasta helposti huoltolaitoksen ja estää potilaiden saamasta hyvää ruokaa. Hän

halusi paikat varattaviksi vain sivistyneistölle. Minä puolestani luulen, että pitäisi olla eri luokat sivistyneille ja sivistymättömille. — Lillja on ollut pastorin kanssa ostamassa teuraslehmiä. Yksi lehmä riittää Turvalle viikon ajaksi ja maksaa 32—45 mk.

Uusin 34. hoidokki tuli 13.10. Hän on 53-vuotias virasta lomautettu pappismies David Sirenius. Jouduin hänen kanssaan keittiöpuutarhaan käytäviä kunnostamaan. Hänellä oli päällystakki ja papintakki päällään. — Kun Bergfors käyttää nti Bergrothin kanssa puhuessaan sinä-sanaa, on melko selvää, että he ovat rakastuneita toisiinsa ja ovat kihloissa. Touko-kuun 1 päivän 1892 jälkeen saadaan nähdä! Herrasväki Jägerhorn on parhaillaan vieraisilla nti Sahlbergin luona. Illallisen jälkeen tehtiin kuutamokävely Järvenpäähän. Suunnitteilla on myös retki Tourulan lasitehtaalle, jonne on matkaa 15 km.

Uusi 35. hoidokki saapui 18.10. Hän oli 19-vuotias tarjoilija Ahlgren. Nykyisten potilaiden keski-ikä on 32 8/9 vuotta. Päivällinen maistui aika hyvältä, sillä nti B. oli valmistanut lihapullia, joita ei aiemmin ole ollut kertaakaan minun täällä oloaikani.

23.10. illalla kutsuttiin kaikki koolle kuulemaan julkista varoitusta Harolinille. Sitten luettiin Elis Bergrothilta saapunut kirje. B:n korviin oli tullut tieto, että hoidokit luulevat hänen ja V. Nyberghin ostaneen Huvituksen omaksi voitokseen ja sijoittaneen Turvan sinne. Kirje loukkasi meitä ja pastoria. Syntyi keskustelua, jonka tuloksena pastori sai tehtäväkseen selittää johdolle, että emme ole pahansuopaisuudesta, vaan pelkästä kiinnostuksesta Turvaa kohtaan halunneet saada tietää, kuinka Turvan asiat ovat.

Pari päivää myöhemmin laitoksen naiset uhrautuivat ja seurustelivat kanssamme klo 5—9 ip, jolloin pelattiin, keskusteltiin ja luettiin ääneen. Seuraavana päivänä aamuteen jälkeen alkoi suuri muutto eli huoneiden vaihto. Vastaavanlaisista huoneiden vaihdoista pastori oli jostain lkenut sen estävän salaliittojen syntymisen. Minä sain vihdoinkin 7 kuukauden 18 päivän jälkeen oman huoneen, joka oli n:o 9. Huone on pieni, mutta lämmin ja ikkuna etelään. Sisustuksena on sänky, tuoli, pesukaappi, lipasto ja pöytä sekä kaksi mattoa lattialla.

Päivälliseksi oli epäonnistunut hapankaalisoppaa, joka minun ja monen muun täytyi jättää syömättä. Sellaista se on, kun nti B. on taitamaton ruoanlaittaja. Pastorskan kirjeessä lähetin terveiseni Henricille, joka joulukuussa matkustaa Tarttoon. Sain tehtäväkseni kirmuta voita. R. Jägerhornin pastorille lähettämän kirjeen mukaan pitäisi Forsbergin palata tänään takaisin Helsingistä.

Jouduin lukemaan koko potilaskunnalle julkisen anteeksipyyntöni Elis Bergrothille sen johdosta, että olin sanonut hänen saavan palkkaa hyväntekeväisyydestään. Laitoksesta päässeille hoidokeille oli sattunut lankeemuksia. Pastorin oli täytynyt tehdä näiden johdosta erityinen matka. Neljä tapausta oli selvinnyt. Elis Bergroth oli kirjoittanut pastori Olanderille hävyttömän kirjeen ja antanut hänen ymmärtää, että hän on sopimaton johtajaksi. Olisi hyvä saada näytetyksi, minkälainen despootti meidän suuri filantrooppimme on. Myös minulle hän oli kirjoittanut hävyttömän kirjeen, mutta pastori oli sen polttanut.”

Marraskuu. ”Jägerhorn oli tehnyt muistion Turvan olosuhteiden parantamiseksi. Hän oli ehdottanut lääkärinhoidon järjestämistä, ravitsevampaa

ruokaa, maksujen korottamista, intensiivisempää maatalouden harjoittamista sekä työnjakoa lääkärin ja johtajan kesken. Tähän olisin vielä halunnut lisätä johdon huolehtimisen siitä, että pois päässeille on tarjolla työpaikkoja. Myös pitäisi olla työtoimisto absolutisteja varten. Silén oli sitä mieltä, että etuoikeudet 300 ja 600 mk maksavien herrojen välillä ovat niin suuret, ettei tasa-arvoisuutta ja veljeyttä pääse syntymään.

Sillä aikaa, kun kirjoitin tehtäväkseni annettuja pitkiä ”kataloogeja”, toiset hakkasivat halkoja, keräsivät kuusen havuja tai työskentelivät nikkariverstaalla. Alamme luulla, että influenssa on leviämässä Turvaan. H.v. Pfaler on saanut kootuksi 50 mk Olanderin joululahjaa varten. En ole vielä antanut mitään keräykseen. Pitäisi keittää ihovoidetta, josta minulla on tapana aina lahjoittaa 1/4 litraa nti O. Bergrothille. Weissel leikkasi tarpeettomasti partani, josta annoin hänelle viimeisen paperossipakkauksen.

Olin saanut työkseni tehdä Jägerhornille pitkäähkön käännöstehtävän ruotsista suomeksi. Olander näytti minulle muutamia virheitä, joita olin käännöksissäni tehnyt. Tulin tästä niin pahoilleni, etten aterialla jaksanut syödä tarpeeksi. On suunniteltu jouluna pidettäväksi iltamatilaisuus Venäjän hädänalaisten hyväksi.

29.11. vaelstin pimeässä postia hakemaan kirkonkylästä ja matkani kesti kolme tuntia. Tästä syystä selitin pastorille, että en luule jaksavani enää tehdä näitä rasittavia postimatkoja kuraisilla teillä. Olen ollut postinkantajana kolmisen kuukautta. — Sain kuulla, että nuori A. oli tavattu sängyssä navettapiika Marian kanssa. Kuinka tämä kaikki voi päättyä? Olen sitä mieltä, että jos tällaisesta ei kerro johtajalle, tekee itsensä kanssasylliseksi.”

Joulukuu. ”Hoidokit puhdistivat lumesta luistinrataa. Paloöljyn kulutus on suuri: tynnyri, mikä avattiin marraskuun 12 päivänä, on melkein lopussa. Palamassa on noin 30 lamppua. — Silén kertoi, että pastori O. tarjoutui lunastamaan hänen kellonsa Helsingin panttilainakonttorista. Merkitsin Olanderin joululahjalistaan 5 mk sen jälkeen, kun H.v. Pfaler lupasi ottaa tämän rahamäärän hänen velastaan minulle. Nyt keräys on tuottanut jo noin 101 mk.

Jälleen uusi potilas tuli 3.12. Hän on 23-vuotias mekaanisen työn tekijä Nissinen Kuopiosta. Lukumäärämme on nyt 24. Jouduin jälleen nikkariverstaaseen, jossa pyöritin tahkoa ja sain siten liikuntoa. Sitä tuli myös kuusenhavujen hakkaamisesta. Bergfors tuli olleeksi 18 kuukautta Turvassa ja tarjosi sen johdosta kahvit.

Nuori Maria sai keimailullaan minut aivan kiihottuneeksi, vaarallinen nainen! Käsiteltiin Ahlgrenin kömmähdystä. Sekä piitattiin että hän olivat saaneet toruja pastorilta, joka heti aluksi oli aikonut erottaa hänet. Jägerhorn oli kertonut, että oli julkaistu asetus, jonka mukaan opettajat ja tuomarit veloitetaan opettelemaan venäjää. Se oli huono joululahja.

Jouluaattona sain serkultani G.O. Sumeliukselta kirjeen, jossa tämä ilmoittaa lähettävänsä minulle 30 mk pastorin välityksellä. Seitsemän hoidokkia matkusti kahdella Jägerhornin hevosella Haveriin. Annoin potilaskunnan puolesta Edlalle 10 mk ja keittäjälle 5 mk. Aamiaispäivällinen syötiin klo 12 seisovasta pöydästä. Iltapäiväkahvi juotiin klo 1/2 4, jolloin Haveriin menneet hoidokit ylensyöneinä palasivat takaisin. Joulukuusen koristivat kotiin jääneet. Kuusen ympäri kiersi pitkä nauha, jossa oli

kirjoitus: Jumalalle olkoon kunnia korkeudessa, maassa rauha ja ihmisillä hyvä tahto. Kuuseen oli ripustettu omenoita, karamellejä ja kuusen koristeita sekä kynttilöitä. Vaasan kaupunki oli myöntänyt 1000 mk Turvalle.

Illallisen (klo 6) jälkeen kokoonnuimme kaikki saliin, jonne oli kutsuttu myös palveluskunta lapsineen. Pastori piti joulupuheen suomeksi, jonka jälkeen työntekijöille tarjottiin kahvia, tupakkaa ja makeisia ruokasalissa. Meille muille alkoi joululahjojen jako. Olanderit saivat suuren määrän lahjoja. Pastori kiitti lusikoista samoin kuin Bergfors kellosta. Minä sain parin sukkia (Olandereilta) ja vehnäpullan joltain hoidokilta. Juotuamme teetä menimme klo 10 vuoteisiimme.

Joulupäivänä meni viisi hoidokkia kirkkoon kirkonkylään. Olin seurustellut koko aamun toverieni kanssa ja tulin tukevan aamiaisen jälkeen kirjoittamaan kirjeitä sukulaisille. Saarnan ja kahvin jälkeen otin nokoset. Päivälliseltä päästyä kävelin jäätä myöten viiden muun kanssa Pyhärantaan. Taidanpa ottaa nyt esille kirjan ja vietän aikaa raskaan ruoan jälkeen syntyneenä Pontus Wikmanin filosofiaan. Vielä syötiin tukeva illallinen, jonka jälkeen tarjottiin teetä ja bassolaulua. Yöllä heräsin pahoinvointiin, mikä johti voimakkaaseen oksennukseen.

Toisena joulupäivänä heti aamuteen jälkeen pastorska matkusti Kauttualle viemään poikaansa Armoa lääkäriin. Meillä oli ponteva saarna. Heti päivällisen jälkeen läksi 12 hoidokkia kolmella hevosella ajamaan yli järven ja edelleen jokea pitkin kirkonkylään ja sieltä Yläneen kartanon kautta jälleen kotiin. Se oli virkistävä matka. Kvartetin esittäessä laulua loikoilin sängyllä ja lueskelin. Asessorska ja tuomari Jägerhorn sekä hra Forsberg olivat Olandereilla. Herrat v. Pfaler, Hulldén ja Lemberg olivat myös kutsutut sinne, sillä he olivat mukana iltaman järjestelytoimissa. Pastorska tuli kotiin vasta klo 9 ip. Heillä oli ollut vaikeuksia paksujen lumihankien vuoksi pysyä tiellä. Tunnen itseni matkan jälkeen hiukan palelevan oloiseksi ja vatsallani on raskas urakka voimakkaiden jouluruokien sulattamisessa.

Seuraavana päivänä pastori O. sai pitkän kirjeen serkultani G.O. Sumeliukselta sekä 30 mk rahaa. Saarnan ja kahvin jälkeen minulla oli pitkäkö keskustelu johtajan kanssa. Pakotin hänet lukemaan minulle serkkuni kirjeen, josta kävi ilmi, että hän lupaa antaa kaiken sen tarpeellisuuden, mikä tarvitaan minun ylläpitooni täällä.

Pastori Hårdh tuli tänne aamupäivällä ja saarnaa parhaillaan väentuvassa. Talon kolme naista matkusti nti v. Knorringin luokse. Kuralaan ja Haveriin matkusti 8—9 hoidokkia tekemään koristelutöitä ja kertaamaan iltamaesityksiä. Tämän juhlan järjestelytoimet ovat olleet laajempia kuin itse varsinainen esitys. Neljä hoidokkia oli tänään kirkossa.

Seuraavakaan päivä ei ollut työpäivä, joten ajan sai käyttää siten kuin halusi. Tämän päivän iltamasta jään pois, sillä minusta on vastenmielistä näyttäytyä ihmisten keskuudessa, koska mitään edistymistä minussa ei enää tapahdu. Otin päiväunet ja sain päivällisen jo klo 12, sillä Haveriin iltamaan menijöiden oli tarkoitus lähteä aikaisin liikkeelle. Turvan apu on yhteensä 30 henkilöä. Vain viisi jäi kotiin. — Bergman toi neljännen tynnörin paloöljyä Levanderilta.

Vaikka pastori on toistuvasti tilannut rahaa Turvan tarpeisiin, johto ei ole lähettänyt mitään. Mihin tämä pitkän päälle johtaa! Iltama oli ollut onnistunut ja tulot olivat odottamattoman suuret, 140 mk brutto. Kaikki

olivat kotona klo 1/2 10 ip. Iltaman kuvaelmat tullaan näyttämään vielä uudenvuoden päivänä, joten myös minä saan nähdä ne.

Sitten tuli työpäivä ja jouduin hakkaamaan halkoja aamupäivällä. Ne, jotka olivat iltamaa järjestämässä, olivat työstä vapautettuja. Vaikka pastori on syntyään suomenkielinen, on yleinen puhekieli ollut ruotsi. Sen vuoksi Ella oli sangen harmistunut laitokseen. Ilomäellä ja Nissisellä on vaikeata seurata meidän keskusteluamme. Pastori on kuitenkin aivan viime aikoina saarnannut joskus suomeksi. Välttääkseen saattamasta miehiä kiusaukseen pastori ei jättänyt kirjastoon Helsovännen (terveydenystävä) -lehden mukana tullutta kirjoitusta "Naisen sukupuolielämä".

On surullista, että Turvaan ei ole tilattu mitään sanomalehteä seuraavaksi vuodeksi, v. Pfaler, Grönberg ja Blomster olivat tilanneet Nya Pressen-lehden puoleksi vuodeksi. Laitos on tänään (30.12.) vaihtanut vanhat kalaverkkonsa ja veneensä uuteen ajorekeen. Koskahan uusi sauna on todellisuutta.

Työnäni on merkitä hinnat kirjalahjoituksiin. Useimmat hoidokeista tulivat jo klo 12 lukemaan lehtiä. Johtaja torui heitä siitä, mutta "pappa" Weissel selitti, että kaikkialla on tapana saada olla vapaana uudenvuoden aattona. Blomster tiesi kertoa, että teuraseläimet ostetaan ja teurastetaan Huvituksen toimesta, joka sitten laskuttaa siitä tuntuvasti Turvaa. Teurasuspalkka on 8 mk ja leiviskä (lispund) lihaa maksaa 3—4 mk. Päivällinen oli hyvä verrattuna edellisen päivän kehnoon ruokaan. Söimme yhteisen illallisen ja joimme teetä ennen johtajan puhuttelevaa iltarukousta, jossa käsiteltiin Samuelin kirjaa. Klo 10 vetäydyimme huoneisiimme.

Tammikuu 1892. Vuoden ensimmäisenä päivänä esitimme toisillemme uudenvuodenonnnitteluja ja kuuntelimme pitkähkön suomeksi esitetyn aamurukouksen. Aamiaisen jälkeen hra J.B. Blomster näytti kasviluetteloja Hollannista ja Berlinistä. Minä omistauduin edelleen Bergmannin laatiin Turvan irtaimiston inventaarioon. Laitoksella on hevonen, mutta ei ajopeliä eikä valjaita. B-fors luki saarnan, sillä Olander oli kirkossa auttamassa sairasta Ticklénia. Päiväkahvin jälkeen todistivat v. Pfaler ja Silén kirjoitukseni. Päivällinen oli hyvä. Sen jälkeen matkustivat 13 hoidokkia, Sourander ja Stenbäck iltamatilaisuuteen Haveriin.

Minut kutsuttiin asiantuntijana seuraamaan herrasväki Olanderin lautapeliä, sillä kukaan muu ei sitä osannut. Sain siitä hyvästä kaksi omenaa.

Illallisen jälkeen Olanderin tarkoitus oli lukea Farrarista, mutta silloin joukko turisteja tuli iltamasta, joka oli tuottanut vain noin puolet siitä, mitä edellispäivänä oli saatu. Rukous jäi pitämättä, mutta minä sain kehoituksen tulla huomenna mukaan matkalle Kuralaan rouvien O:n ja W:n kanssa. Jos silloin ei ole liian kylmä, luultavasti lähdenkin. Seuraavana aamuna (2.1.) oli lämpötila -17 C. Senvuoksi päätin terveydellisistä syistä jättää Kuralan matkan tekemättä. Sensijaan hakkasin polttopuita. Klo 12—1 minulla oli suursiivous. Päivällinen maistui oikein hyvältä surkean aamiaisen jälkeen (palttua ja silakkaa).

Meillä oli huoneessa n:o 4 vilkas ajatusten vaihto täällä vallitsevasta taloudenpidosta ja osaavien ruoanlaittajien puutteesta, totuudesta ja hätävalheista ym.

Meidät soitettiin koolle ilman, että olisimme tienneet, mitä asia koski. Pastori käveli lattialla ja näytti ukkospilveltä. Hän ilmoitti saaneensa kuulla tuomari v. Pfalerilta, että hän toimii epärehellisesti ja että hoidokkien

yleisenä puheenaiheena on, kuinka Huvitus nylkee Turvaa j.n.e.

Tästä syntyi pitkä ja vilkas keskustelu, johon minäkin osallistuin. Pastorille selitettiin, että ei ole ollut tarkoitus syyttää häntä, jonka on täytynyt noudattaa johdon määräyksiä. Mutta selvittämättä jäi, miten nämä puheet olivat saaneet alkunsa. Keskustelun päätökseksi tuli, että "jauhaten jyvät hienonevat".

Seuraavana päivänä päätin klo 10, että klo 12 lähden matkalle Turkuun. Turussa neuvottelin jonkin koulutoimen saamisesta. 5.1. matkustin takaisin Turvaan. Matka maksoi 25 mk. 8.1. tulin olleeksi Turvassa tasan 10 kk. Tulin siihen tulokseen, että Olanderin on täytynyt usein vastoin parempaa tietoaan johtaa laitoksen toimintaa siten kuin herrat Elis Bergroth ja V. Nybergh ovat määränneet. Klo 6 ip. tuli ent. hoidokki maanviljelijä Karl Ella käymään. Hän näytti terveeltä ja hyvinvoivalta. Puheessaan hän kiitti pastori Olanderia pelastuksestaan.

Hulldénilta sain kuulla Venäjän oikeusministeri Manasein'in ehdotuksen Suomen perustuslaiksi. Opiskelija Nordenstreng oli saanut sen C.G. Estlanderilta, joka vuorostaan oli saanut sen prof. vapaaherra Rabbe Wredeltä. Tulimme siihen tulokseen, että puolueriidat maassamme ja puheet meidän valtiosäännöstämme ovat olleet syynä siihen, että venäläiset ovat sekaantuneet meidän sisäisiin asioihimme. Syynä oli myös herännyt kansallinen slavofilinen liike Venäjällä, jossa on 150 eri kansallisuutta, jotka pitäisi saada yhdistetyksi. Illallisen jälkeen pastorska tarjosi kaakaota sairaimmille, joihin pasturin ja eräiden muiden lisäksi minäkin kuului.

Aamulla oli pakkasta -19 C. Kuinka voi olla ulkotoissa? Hellapuiden hakkaaminen kävi kuitenkin päinsä kaksinkertaisin alusvaattein ja pistäytymällä vähän väliä nikkariverstaassa sekä juomalla laitoksen tarjoamat päiväkahvit.

Pastori työskentelee nyt tosissaan vuosikertomuksen kimpussa. Turvan kaikkiaan 77:stä hoidokista on 46 % tullut täysraittiksi. Tämä tosin koskee vain kahta vuotta. Ne, jotka ovat langenneet, mutta jälleen ryhdistäytyneet, hän vie "epävarmoihin", sillä täytyyhän Elis B. ja muut saada vakuutuneiksi, lausahti pastorska.

Weissel, joka kuusenhavuja hakatessaan sai silmälasinsa rikki, vaatii, että Turvan on ne korvattava. Olisi tarpeellista saada näistä asioista ennakkopäätös. Illalla pelattiin seuraavia pelejä: dominoa, tammea, plewnaa, lautapeliä ja shakkia.

Seuraavana päivänä jouduin tavanmukaiseen halkojen pilkkomistyöhön, mutta jouduin riitaan v. Pfalerin kanssa hakattavasta pölkystä. Tästä syystä siirryin "kammioon" sahaamaan puun rankoja yhdessä Weisselin kanssa. Tulimme siellä tekemisiin navettatyttöjen kanssa. Eräs heistä juostessaan navetan ylisiltä alas vilautti pöksyjään, jolloin jouduin kiihkon valtaan. Ei ihme, että tällainen piinaa nuorempia, kun nelikymmenvuotiaallekin on vaikeata hillitä itseään. Täten on helppoa "langeta", kun pääsee täältä pois, sillä kaikissa suuremmissa kaupungeissa vilisee kaduilla iltaisin huoria.

Taloustoimet hoituvat yhtä hyvin, vaikka nti O. Bth on poissa. Hänen ja kirjanpitäjän toimet voitaisiin lakkauttaa ja pestata tilalle luotettava keittäjätär. Tosin johtokunnalla ei olisi silloin valvontamahdollisuutta johtajan, omaisuuden, palvelijoiden ja hoidokkien suhteen. Illallisen jälkeen pastorska tarjosi kaikille kaakaota. Hän pyysi minua tulemaan kanssaan huomenna Kuralaan klo 1/2 3 ip. Tulomatkalla voisin tuoda postin ja samalla saada tietää, pääsenkö täältä pois vaiko en.

En ole ollut Kuralassa kesäkuun jälkeen. Klo 3 läksimme kolmella hevosella sinne. Meitä oli seitsemän henkeä, nimittäin rva Westlin, nti Sahlberg, pastorska O., nti Rekola, Huldén, v. Pfaler ja minä. Jägerhornit olivat sangen kohteliaita, erityisesti asessorska. Tuomari R.J. näytti arvoitukselliselta. Saimme siellä kahvia, limonaattia ja illallisen.

Iltarukouksen jälkeen 15.1. johtaja moitti meitä hoidokkeja siitä, että syljemme lattialle, sillä sylki voi sisältää basiljeja ja mikrobeja. Sattuipa niin, että sylkijä tällä kertaa oli hra Bergfors, jonka piti hyvin tietää tämä.

Seuraavana päivänä menin juttelemaan kaikenlaista nikkariverstaaseen, jossa aina oli halonhakkaajia. Toisilla oli tehtävänä mullan kuljetus Yli-Wuotilan pelloille, jossa vouti vain kaatoi kuormat, mutta ei tehnyt muuta. Päivällisen jälkeen keskustelin hra Heleniuksen kanssa Turvan elämänmenosta, suuremmista rakennustarpeista ym. Sitten lueskelin, kuljeskelin ja arvostelin kuten tavallisesti. Harolin sai käydä palvelusväen saunassa, sillä torstain sauna oli peruutettu influenssan ja katarrien takia.

Illallisen jälkeen pastori otti puheeksi sen ikävän tosiasian, että monet hoidokeista ovat yrittäneet kätkeä rahoja taakseen. Siten viimeksi nytkin pari hoidokkia on hankkinut itselleen matkarahat. Kehotin johtajaa terottaamaan kontrollia kirjeitä ja paketteja avattaessa. Tämän jälkeen ei enää hyväksytty pöytäkaljan ostoja renkien vaimoilta. Jos oli varaa, sai ostaa laitoksesta kahvia samoin kuin sopivaa ruokaa.

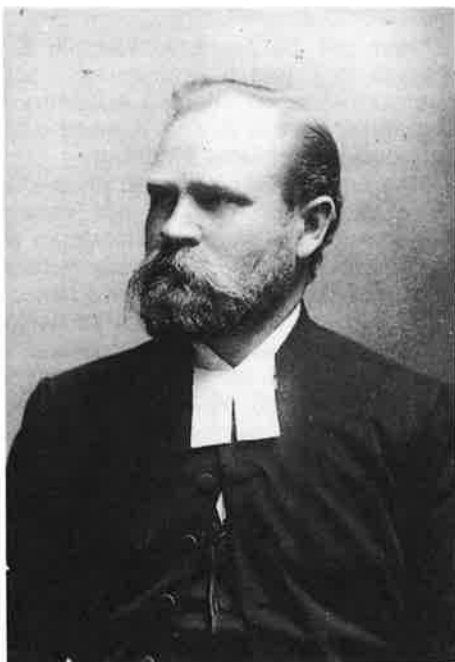
Niska oli 17.1. ilmoittanut eroavansa Turvasta ja rahatonna lähtevänsä jalkaisin Turkuun, jossa typografiammattiveljet luultavasti auttaisivat häntä. Tämähän oli vallan hullua! Myrsky puhkesi aamiaisen jälkeen, kun saimme kuulla, että Niskalta oli evätty ruoka. Hra Bergfors luuli tyhmyydessään menettelleensä oikein ja pasturin ohjeiden mukaan vaatiessaan hänen jättävän laitoksen tunnin kuluessa. Nyt B. sai kuulla kunniansa. Hän salli Niskalle aamiaisen ja pyysi häntä rauhoittumaan. Pastori oli parhailaan Tourulassa sairaskäynnillä.

Keskustelin huoneessani Bergforsin kanssa ja sanoin, että Turvassa pitää katsoa jokaisen parasta, vaikkakin se tuntuisi virkailijoista epämiellyttävältä. Ulkomaisissa laitoksissa ei hyväksyttäisi tämän aamuista vastaavanlaista menettelyä. Pastori D. Sirenius ja M. Niska matkustivat heti päivällisen jälkeen. S. ei syönyt päivällistä, mutta Niska söi. N. sai joiltakin hoidokeilta yhteensä 5 mk matkaraheiksi, minkä lisäksi H. Lindström lainasi hänelle päällystakin.

Hermoni ovat voimakkaasti kuluneet, joten olen kohdellut tiuskivasti ja epäystävällisesti monia hoidokkeja, jotka luultavasti eivät ole ymmärtäneet minua. Olen sairas ja tarvitsen kylpyjä ja lääkäreitä ym. Perin harvat lähtevät täältä tyytyväisinä ja kiitollisina. Niin, koskahan minulla on tilaisuus esittää aivan puolueettomasti "Turvan muistelmani".

Pyysin sisätyötä nikkariverstaaseen ja sain tehtäväkseni laittaa varren kuokkaan ja vuolla joitakin piitä haravaan. Toisilla oli sangen hauskaa katsoa minun volemistani. Päivällinen oli surkea: silakkalaatikkoa ja vellii. Pastorska O. ilmestyy paikalle varmaan sen vuoksi, että hänen läsnäolonsa estäisi meitä suureen ääneen valittavan ruoasta. Muuten pastorin väki tulee nykyisin syömään vain silloin, kun meillä on parempaa ruokaa.

Arkangelilaisilla kulkukauppiaila on ollut ikimuistoinen kulkureittinsä Huvituksen kautta, sillä heillä ei ole virallista kulkulupaa Pöytyän ja Euran

Parantolan johtaja pastori Karl Magnus Olander (Museoviraston historian kuva-arkisto).

kautta. Kuluvan vuoden alusta alkaen Yläneellä on vakinainen poliisi.

Minulle annettiin tehtäväksi laittaa varsi lantatalikkoon. Tähän tehtävään minulta kului koko aamupäivä, joten minun päivätyötäni ei voida arvostaa kovin korkealle. Sensijaan totesin, että velkani oli 1.1.1892 yli 9709 mk. Tänä on saunapäivä, mutta minun täytyy jäädä siitä pois, sillä on mahdollista, että huomenna tulee matka Turkuun ja minun on sitä varten pakattava tavarani. Huomenna on suuri hiekankuljetuspäivä, sillä Huvituksen osuutena on kuljettaa 115 kuormaa hiekkaa uudelle hautausmaalle.

21.1.1892 heti aamiaisen jälkeen saapui posti ja toi minulle kirjeen, jossa ilmoitettiin, että olen saanut kevätlukukaudeksi kansakoulunopettajan paikan Turkuun sillä ehdolla, että olen koko ajan ehdottoman raittiina. Iloisena riensin toimittamaan viimeiset valmistelut ennen lähtöä, nimittäin jäähyväiset. Aloitin renkien vaimoista ja palvelusväestä. Pastori Olanderin luona en voinut hillitä itseäni, vaan puhkesin itkuun ajatellessani, kuinka vaikea olin usein ollut. Hoidokkitoverieni hyvästely kävi nopeasti. Hulldén antoi tehtävän suoritettavakseni hänen puolestaan ja sitä varten 20 mk. Minut vietiin hiekkalaatikossa Yläneen kestikievariin.

Täällä sain odottaa tunnin heidän kurjaa hevoskoniaan, jonka kanssa kärsivällisyyttä koeteltiin Oripäähän saakka, jossa sain paremman hevoson. Kello kolmen jälkeen tulin Mustanojalle, josta minun onnistui saada hyvä juoksija. Niin tulin palelevana ja hermostuneena viime minuutilla Auran asemalle ja nousin junaan. Lankoni Gustaf otti minut vastaan Turun asemalla ja sisareni Lisen tervehti minua kodissaan, jossa kahvi ja voileivät odottivat.

Huvituksen jälkeen

Näin tuli Turvan hoidokista A.K. Sumeliuksesta kansakoulunopettaja oltuaan tätä ennen oppikoulun opettaja. Vaihdos oli huomattava, sillä opetustasohan oli suuresti erilainen. Oppilaat olivat pahantapaisia, joten järjestystä vaativa Arthur Konrad jakeli runsaasti korvapuusteja ja karsseriin joutui jatkuvaan käyttöön.

Hän tapasi useita tuttavvia, jotka katsoivat häntä suurin silmin, koska hän oli ollut Turvassa ja oli nyt vain yksinkertainen kansakoulunopettaja. Varsinaista ivaa hän ei kuitenkaan saanut osakseen.

Hänellä oli edelleen jonkin verran yhteyttä Turvan asukkaisiin. Mm. pastorska Berta Olander tapasi hänet Turussa ja kertoi laitoksen kuulumisia. Sinne tulee uusi johtaja ja pastori Olanderista tulee Elis Bergrothin jälkeen vankilasaarnaaja Helsinkiin. Hän tiesi myös kertoa, että Venäjän keisaria vastaan oli tehty kaksi murhayritystä tosin ilman muuta tulosta kuin, että keisari oli saanut pari revolverin luotia käsivarteensa.

Sumeliuksella oli muitakin yhteyksiä Turvaan. Hän tapasi useita hoidokitovereitaan ja kuuli heiltä, ketkä olivat langenneet uudestaan juomaan. Sourander oli ollut Tourulassa maanviljelystä oppimassa ja sitten hankkinut maatilan Lempäälästä. Huhtikuussa ei Turvassa ollut ketään 300 mk maksavaa ja ehkä vain yksi 600 mk maksava potilas. Laitokselle on ehdotettu uudet säännöt ja uusi johtaja Wichman tuntuu olevan oikea ”kunniapappa”. Jonkun mielestä elämä Turvassa on tullut entistäkin ikävämmäksi. Toiselta puolen kahden henkilön sanotaan pyrkivän uudelleen Huvitukseen.

Huhtikuun puolivälissä Arthur Konrad kirjoittaa, että hän yhä edelleen pitää vireillä toivoa voida tarkistaa päiväkirjamerkintänsä. Jos tämä ei toteudu, päiväkirjojen pitäisi joutua sopiviin käsiin kuten E. Nervanderin, Juhani Ahon, K.A. Tavastjernan tai jonkun muun nousevan kyvyn ulottuville. Hugo Ingelius ei katsonut voivansa ottaa lehteensä Turvaa koskevia artikkeleita, koska heillä on ollut aiemmin Stenbäckin ylistäviä kirjoituksia samasta aiheesta.

Koulujen päätyttyä ja kesäloman alkaessa Turvasta kertominen tulee Arthurille kirjoittamisen aiheeksi. Kesäkuun puolivälissä hän kirjoittaa: ”Minun täytynee ottaa esille Turvaa koskevat muistiinpanoni, sillä lienee parasta aloittaa kirjoittaminen. Täten voin saada tarpeellista sivutuloakin. Tässä puuhassa meni koko aamupäivä.” Seuraavina päivinä hän jatkaa Turva-artikkelin kirjoittamista, vaikkakin toteaa samalla, ettei uskalla julkaista sitä ennenkuin hänellä on valtionvirka. 21.6. hän kuitenkin kirjoittaa jo artikkelin johdantoa. 4.7. hän sanoo käyneensä läpi kaikki Turvaa koskevat muistiinpanonsa. Nyt ovat jäljellä Turvan vuosikertomukset.

Välillä hän tapaa eri henkilöitä, joille hän kertoo Turvassa olostaan, eikä suinkaan ihannoivassa mielessä. Eräs näistä henkilöistä on tri Wilh. Stadius, joka halusi kuulla Turvasta ja joka ei lainkaan uskonut tämän laitoksen parannusmenetelmään. Hänen mielipiteestään Sumelius kirjoittaa: ”Tohtori oli kyllä yhtä mieltä kanssani voimakkaasta ruoasta ja puhui yhdestä milligrammasta nitrostryckniniä, jonka ottaminen sisällisesti olisi parempi kuin pistäminen ruiskeena.”

Elokuun 20 päivänä Arthur sai kouluhallitukselta määräyksen v.t. lehtoriksi Mikkeliin ja muutti sinne. Syyskuun 4. päivänä hän kirjoittaa päiväkir-

jaansa: "Tulin kotiin Mansikan kanssa ja kerroin hänelle Turvasta mainitsematta sen varjopuolia ja selitin, että kiitollisuusvelasta Olanderia ja Bergrothia kohtaan en voi enempää puhua asiasta sanomalehdissä." Näin päättyi siis hänen aikeensa kirjoittaa Turvasta painojulkaisuihin.

Lokakuussa hän kirjoittaa, että Mikkeliissä ei kuule mitään Turvasta. Joulukuussa hän kuitenkin saa tietää, että Turva-yhdistys on ottanut haltuunsa Huvituksen Bergrothilta ja Nyberghiltä. Tällöin kaikki Huvituksen piirat ja rengit on vaihdettu uusiin syystä, että he ovat elelleet irstaudessa ja hoitaneet huonosti työnsä. Samaan aikaan on myös useita hoidokkeja erotettu. Hän toteaa myös, että 29.12.1892 Turva täyttää neljä vuotta.

Voimme siis todeta, että meillä ei ole mahdollisuutta lukea A.K. Sumeliuksen yhtenäistä historiikkiä hänen Turva-ajastaan, koska hän ei katsonut voivansa sitä julkaista. Mutta joitakin muiden kirjoituksia on ilmestynyt painettuna. Edellä viitattiin Stenbäckin artikkeliin ja Sumelius tietää toisenkin kirjoituksen. Uudessa Suomettaressa on nimittäin 15.1.1892 ilmestynyt "entisen turvalaisen" kirjoittama artikkeli "Muistelmia Turvast". Nimimerkin takana hän olettaa olevan Juho Hietasen.

Artikkelista voi päätellä, että sen kirjoittaja on tullut Turvaan jonkin verran aikaisemmin kuin Sumelius. Hänen kirjoituksensa antaa melko ihannoidun kuvan Turvan olosuhteista. Lopuksi hän tulee samaan tulokseen kuin Sumeliuskin, nimittäin siihen, että niille, jotka pääsevät pois laitoksesta, olisi tavalla tai toisella järjestettävä mahdollisuus saada työpaikka, sillä muuten on edessä helposti uusi juoppouskierre.

Arthur Konrad Sumeliuksen kohdalla tällaista kierrettä ei kuitenkaan syntynyt, vaan hänestä tuli absolutisti, joka ei tupakoinut eikä juonut edes kahvia. Hän toteaa, että "Turva-kuuri on ollut minun ja monen muunkin pelastus". Vielä paljon myöhemmin hän palaa asiaan ja kirjoittaa päiväkirjaansa: "Kahdeksan vuotta sitten menin alkoholistiparantola Turvaan Yläneelle. Tämä askel oli minun pelastukseni ja sai aikaan minulle uuden tulevaisuuden. Jumalalle olkoon syvä ja harras kiitos tästä ajasta." Vieläkin 5 vuotta myöhemmin hän palaa asiaan ja kirjoittaa päättäneensä lahjoittaa vuosittain 10 mk Turvan alkoholistiparantolalle.

Hänen elämänsäkaarensa loppupuolelta voidaan sanoa lyhyesti, että oltuaan tuntiopettajana ja hoidettuaan lehtoraattien viransijaisuuksia Mikkeliissä, Porissa, Savonlinnassa, Lahdessa ja Viipurissa hän sai vakinaisen lehtorinviran v. 1897 Viipurin Reaalilyseossa odotettuaan virkaa 23 vuotta. Viipurissa hän myös tapasi tulevan vaimonsa Maria Matilda Höglundin 1895 ja heidät vihittiin 1898.

Viipurin Reaalilyseossa hän toimi kunnioitettavana, vaativana ja oikeamielisenä opettajana kuolemaansa saakka, mikä tapahtui 6.4.1908.

Turvan historiikkiä

Edellä kerrotusta lukija on voinut saada mielikuvan Turvan jokapäiväisestä elämästä sellaisena kuin eräs laitoksen potilas sen omakohtaisesti koki niiden kymmenen kuukauden aikana, jotka hän parantolassa vietti. Tämän rinnalla on ehkä mielenkiintoista tutustua siihen näkemykseen, mikä ilmenee painetussa sanassa Turvan perustamisesta ja sen toiminnan alkuaikojen vaikeuksista.

*Pastori Elis Bergroth, maamme
raittiustyön uranuurtajia.*

Sumeliuksen päiväkirjoissa esiintyvät usein nimet Elis Bergroth ja V. Nybergh sekä ennen kaikkea K.M. Olander. Katsokaamme aluksi, mitä he olivat miehiään.

Pastori Gustaf Elis Bergroth oli monipuolinen aatteiden ja toiminnan mies. Hän oli syntynyt 11.12.1854, joten hän oli 37-vuotias Sumeliuksen ollessa Turvan hoidokkina ja oli tätä 2 vuotta nuorempi. Elämänsä aikana Bergroth hoiti vankilasaarnaajan, merimiespapin ja Räisälän sekä Jääsken kirkkoherran virkoja. Hän oli valtiopäivämiehenä kolmilla valtiopäivillä.

Raittiusasian ajajana hän oli maankuulu. Tähän julistajan lahjaan liittyi suuri rakkaus ja myötäeläminen niitä onnettomia ihmisiä kohtaan, jotka alkoholin käyttö vei turmioon. Hän seurasi läheltä hänelle läheisten tai tuttujen alkoholistien elämää iloiten heidän voitoistaan ja surren heidän lankeemuksiinsa. Häntä kutsuttiin raittiusliikkeen "lumiauraksi" ja maamme suurimmaksi raittiusaarnaajaksi. Hän oli myös alkoholistihuollon aloitteentekijä maassamme. Hän kuoli 7.4.1906.

Vankilanjohtaja, hovineuvos Vihtori (Victor) Nybergh oli syntynyt 5.4.1857 ja kuoli 1.6.1938. Sumeliuksen hoidokkiaikana hän oli vielä vankilan kirjanpitäjä ja iältään 34-vuotias eli 5 vuotta Arthur Konradia nuorempi. Vankilavirkailijana toimiessaan Nybergh oli nähnyt juoppouden aiheuttamaa turmiota ja tullut vankaksi raittiusaatteen kannattajaksi. Hänellä oli käytännöllistä järjestelykykyä, mikä oli hyvään tarpeeseen uutta alkoholistiparantolaa perustettaessa.

Kolmantena mainittu pastori Kaarlo Magnus (kutsuttiin myös Maunuksi) Olander oli laitoksen johtajana Sumeliuksen aikana. Hän oli syntynyt 18.11.1855 ja oli siten 3,5 vuotta Sumeliusta nuorempi. Hän aloitti työnsä Turvassa vuoden 1888 joulukuun lopussa laitoksen ollessa Orimattilassa. Hän oli sitä ennen ollut Loviisan seurakunnassa ylimääräisenä pappina. Myöhemmin hänestä tuli Anjalan ja Messukylän kirkkoherra. Häntä pidettiin hyvin sopivana johtajana, johon potilaat luottivat ja joka yhdessä puolisonsa kanssa loi laitokseen todellisen kodin hengen. Hän oli tehnyt vuonna 1890 syyskesällä ulkomaanmatkan Norjaan ja Saksaan tutustuakseen näiden maiden vastaaviin laitoksiin ja niissä käytettyihin hoitotapoihin. Kristianiassa eli nykyisessä Oslossa hän osallistui kansainväliseen alkoholi-kongressiin.

Alkoholistihuollon syntysanat meidän maassamme lausui kenraali Joh. A. Frey, joka oli nähnyt alkoholin turmiollisen vaikutuksen armeijassa. Hän puhui asiasta eri tilaisuuksissa ja kirjoitti pienen alkoholismia käsittelevän kirjasenkin. Hänen herätyshuutonsa ei kaikunutkaan kuuroille korville. Hänen aloitteestaan perustettiin 1886 Kuopion yleisessä raittiuskokouksessa Turva-seura, jonka tarkoituksena oli ylläpitää hoitolaitosta juopposairaita varten. Tässä tarkoituksessa pantiin toimeen yleinen rahankeräys, mutta sen tuotto oli perin vähäinen. Sääntöjen mukaan olisi tarvittu 50.000 markan pääoma alkoholistiparantolan perustamista varten. Suunnitelman toteuttaminen näytti lykkääntyvän epämääräiseen tulevaisuuteen.

Silloin seuran yksityiset jäsenet pastori Elis Bergroth ja prof. Julius Krohn ryhtyivät toimintaan saatuaan tietää, että Helsingin anniskeluyhtiö mahdollisesti myöntäisi tarkoitukseen varoja. Kesällä 1888 pidettiin Helsingissä yleinen raittiuskokous, jossa aatteen kannattajat saivat uutta innostusta asiaan ja parantola päätettiin perustaa heti. Sopivaa paikkaa ei kuitenkaan löytynyt ja puuha lykättiin syksyyn. Kesällä Julius Krohn kuoli purjehdusonnettomuudessa ja tilalle tuli hänen poikansa Kaarle Krohn. Kolmanneksi saatiin silloinen vankilan kirjanpitäjä V. Nybergh.

Laitoksen johtosääntö laadittiin ja tähän sisältyvät säännökset olivat voimassa Sumeliuksenkin aikana. Sääntöjen 2 pykälässä sanotaan. "Laitoksen hoidanto tapahtuu kristillisessä hengessä. Joka aamu ja ehtoo, samoin kuin sunnuntaina edellä puolen päivän pidetään yhteinen hartaushetki, jossa kaikkien tulee olla saapuvilla. Ainoastaan sairauden kohtaus tekee poikkeuksen."

Muista ohjeista mainittakoon lyhyesti seuraavaa. Hoidokkailta vaaditaan säädyllisyyttä puheissa ja käytöksessä sekä sopua keskinäisessä kanssakäymisessä. Jokaisen tuli tehdä etupäässä ruumiillista työtä ulkoilmassa 6—8 tuntia päivässä. Työajan pituus riippuu eri hoidokkaiden ruumiillisista ja henkisistä edellytyksistä sekä vuodenaikojen vaihtelusta. Huoneensa siistimisestä ja lämmittämisestä kunkin oli itse pidettävä huoli. Sen lisäksi jokaisen oli vuorollaan oltava yleisenä päivystäjänä. Illoin oli oltava vuoteessa klo 10 ja pimeänä aikana valot sammutettuna. Vieraat eivät saaneet tulla laitokseen ilman johtajan lupaa ja sukulaiset saivat viipyä enintään vuorokauden.

Parantola varattiin yksinomaan miespotilaille, joiden ikä oli 21—50 vuosien välillä. Lääkärintodistus vaadittiin tarttuvien tautien ja mielenvikaisuuden estämiseksi sekä papintodistus osoittamaan, ettei hakijaa ollut tuomittu häpeällisestä rikoksesta. Hakijan oli sitouduttava olemaan laitok-

sessä vuoden ajan. Tässä suhteessa tehtiin kuitenkin lievennys siten, että ne, joita virka tai muut toimet niin vaativat, saivat jättää laitoksen oltuaan siellä 10 kuukautta. Näinhän kävi mm. Sumeliuksen kohdalla. Toiminnan aikana lähtöjä tapahtui kuitenkin myös vastoin johtokunnan ja johtajan suostumusta.

Rahaa ei hoidokki saanut pitää huostassaan, vaan se oli annettava laitoksen johtajan talteen ja hänen hoidettavakseen potilaan tarpeiden mukaan. Hoidokeille tulevat kirjeet ja paketit oli avattava johtajan läsnäollessa, jottei niissä tulisi johtajan tietämättä rahaa tai väkijuomia. Näin oli säännöt suunniteltu valmiiksi, mutta itse parantola puuttui.

Sopivan paikan etsimistä jatkettiin. Helsingistä saatiin vuokratuksi 11 huonetta käsittävä huvila 900 markan vuosivuokralla. Toiminta jäi kuitenkin perin lyhyeksi varojen puutteessa. Valtiopäivätkin suhtautuivat kielteisesti varojen myöntämiseen. Näin tämä Turva-seuran hanke kuivui kokoon.

Edellä mainitut kolme miestä Bergroth, Krohn ja Nybergh päättivät tässä tilanteessa yksityishenkilöinä perustaa juoppoparantolan. He vuokrasivat syksyllä 1888 omalla vastuullaan Orimattilan kunnassa sijaitsevasta Sommarnäsin kartanosta päärakennuksen puutarhoineen ja tarpeelliset ulko-huonerakennukset. Tälle laitokselle annettiin nimeksi "Turva", vaikka sillä ei ollut mitään tekemistä aiemmin perustetun Turva-seuran kanssa.

Laitoksen johtajaksi tuli Loviisan seurakunnan apulaispappi K.M. Olander. Hän saapui Turvaan 29.12.1888 mukanaan yksi hoidokki, vaikka tilaa olisi ollut 13:lle potilaalle. Vasta maalisi- ja huhtikuussa alkoi tulla lisää hoidokkeja ja laitos täyttyi viimeistä sijaa myöten. "Juoppopotilaista oli 11 herras- ja 7 rahvassäädystä."

Ennenpikkää huomattiin, että Sommarnäs ei ollut sopiva paikka alkoholistiparantolalle, sillä siellä ei ollut tarpeeksi maanviljelys- ja puutarhatöitä hoidokeille ja liikuntatilatkin olivat pienet. Lisätilojen hankkimistakaan ei voitu toteuttaa.

Ryhdyttiin etsimään eristetyssä asemassa olevaa maatilaa, jossa olisi monipuolisempia toimintamahdollisuuksia ja enemmän tilaa liikunnallekin. Pian saatiinkin tietää, että raittiusharrastuksistaan tunnettu aviopari Ferd. ja Augusta Sahlberg olivat valmiit myymään omistamansa Huvitus- nimisen tilan Yläneen pitäjässä 40.000 markan kauppahinnasta. Käytyään tutustumassa tilaan Bergroth ja Nybergh havaitsivat sen erittäin sopivaksi aiottuun tarkoitukseen.

Kun Turva-seuralla ei ollut varoja eikä luottoakaan tilan ostamiseen, päättivät Bergroth ja Nybergh ostaa sen omiin nimiinsä. Kaarle Krohn nimittäin jättäytyi pois kauppahankkeesta. Kauppakirja allekirjoitettiin 24.11.1890 ja aikanaan se sai tarvittavat kolme lainhuutoa. Välikirjan mukaan kauppakirjaa allekirjoitettaessa maksetaan 5000 mk ja loppu 35.000 mk 1.4.1891. Lisäksi sovittiin, että nti Hedvig Sahlberg sai elinikäisen asumisoikeuden tilalla.

Tehty kauppa oli ostajien puolelta aika tavalla rohkea teko, sillä olihan ostosumma sängen suuri sen ajan kultarahassa mitattuna. Vähän myöhemmin he saivat kuitenkin valtiolta edullisin ehdoin 40.000 markan korottoman lainan vuotuiskuoletuksen ollessa 2.000 mk. Turva-laitos muutti henkilökuntineen ja hoidokkeineen (13) Huvituksen kartanoon 21.2.1891 eli pari viikkoa ennen kuin Sumelius tuli sinne. Laitoksen muutto tapahtui siis aikaisemmin kuin oli sovittu, sillä välikirjan mukaan ostajien piti saada tila haltuunsa vasta 1.4.1891.

Uusi Turva-koti sijaitsi ihanalla paikalla kirkasvetisen ja kalaisan Pyhäjärven rannalla n. 5 km:n päässä Yläneen kirkolta. Omenapuutarha, joka aiemmin oli ollut Suomen suurimpia, oli päässyt pahasti rappeutumaan. Tästä puutarhasta on peräisin nykyisinkin viljelty omenalajike "Huvitus". Peltoa oli 100 tynnyrinalaa eli n. 50 ha. Maan laatu oli savensekaista hiekkamaata ja osaksi mutamaata. Talvisin ajettiin mutaa kesantopelloille. Tilaan kuuluva metsä oli hyvää ja sieltä saatiin tarvittavat poltto- ym. puut. Lähimmät rautatieasemat Loimijoki, Kyrö ja Aura olivat 40—50 km:n päässä laitoksesta. Potilailla oli kesällä hyvä tilaisuus uimiseen ja vesillä liikkumiseen sekä kävelyyn sopivat kuivat tuuheiden havupuiden varjostamat käytävät.

"Juoppoparannuslaitos Turvan" verraten suppeassa vuosikertomuksessa vuodelta 1891 annetaan seuraavanlaisia tietoja: Kun johtajan asunto ja kolme muuta huonetta oli saatu kuntoon, ryhdyttiin noudattamaan uutta potilasmaksujen järjestelmää. I osastossa oli vuosimaksu 600 mk ja kullakin hoidokilla oli oma huone. Näitä potilaita oli neljä. II osastossa, jossa oli 8 potilasta, vuosimaksu oli 300 mk ja samassa huoneessa asui 2—3 hoidokkia. III osastossa, jossa samassa huoneessa asui useita — tavallisesti 4 — potilasta, oli vuosimaksu 100 mk tai ei maksua lainkaan. Maksavia hoidokkeja oli tässä ryhmässä 6 ja vapaapotilaita 12. Kaikkiaan oli siis maksavia potilaita 18 ja vapaapotilaita 12 eli 40 %.

Terveysdentila oli ollut melko hyvä. Lääkärin saanti 30—40 km:n päästä olisikin ollut vaikeata, mutta laitoksella oli kuluvana vuonna ollut sellainen onni, että eräs potilaista oli lääkäri, joka saattoi hoitaa ilmenneet sairaudet. Lääkäritilanteeseen on kuitenkin tulossa parannus, sillä Yläneen kunta on päättänyt ottaa kunnanlääkärin.

Potilaille kerrottiin olleen tarjolla vaihtelevaa ja kunkin taipumuksen ja kyvyn mukaista työtä. "Turvalaisen luulisi tietävän, että hän edes vähäksi osaksi työllään korvaa niitä korkeita kustannuksia, joita laitoksella hänestä on, samalla kun hän kartuttaa itselleen voimia ja terveyttä", sanoo toimikunta kertomuksessaan.

Toimintakertomuksessa ei ole tietoja laitoksen hallinnosta ja henkilökunnasta, mutta eräitä potilaskuntaa koskevia tilastollisia tietoja on annettu. Vuoden 1891 alussa potilaiden lukumäärä oli 21. Vuoden kuluessa otettiin 29 uutta potilasta ja samana aikana laitoksesta läksi 27 henkilöä, joten vuoden päättyessä hoidokkien määrä oli 23. Useimmat potilaista olivat kaupunkilaisia ja kotoisin Uudenmaan sekä Turun ja Porin läänistä.

Ammattinsa ja sivistystasonsa suhteen potilaskunta jakaantui seuraavasti:

Käsityöläisiä, ammatillaisia ja työmiehiä	10 henkilöä
Entisiä ja nykyisiä virkamiehiä	6 "
Konttoristeja ja kirjureita	4 "
Maanviljelijöitä	2 "
Kauppiaita	2 "
Fil. kandidaatteja	1 "
Ylioppilaita	1 "
Farmaseutteja	1 "
Arkkitehtejä	1 "
Muita	1 "

Yht. 29 "

Viisivuotisjaksottain laskettuna ikäluokka 30—35 oli runsaimmin (10) edustettuna. Keski-ikä oli 32 vuotta. Nuorin oli 19 v. ja vanhin 53 v. Naimisissa oli 8 ja naimattomia 20 sekä leskiä 1.

Hoitotuloksista on saatu selville, että niistä, jotka määrätyn aikansa oltuaan ovat johtajan ja johtokunnan suostumuksella jättäneet laitoksen, on ehdottomasti raittiita 14 eli 70 %, epävarmoja 4 eli 20 % ja juoppouteen jälleen langenneita 2 eli 10 %. Epävarmoin on laskettu ne, jotka eivät ole pysyneet ehdottomasti raittiina, mutta eivät kuitenkaan ole vajonneet entiseen paheeseensa.

Kokonaiskustannukset vuoden aikana olivat 15.055.35 mk, josta kului ruokaan 7.884.67 mk, palkkoihin ja kansliakustannuksiin 3.578.85 mk sekä muihin kustannuksiin, johon kuuluivat mm. muuttokustannukset, 3.591.83 mk. Ravintokustannukset laskettuna henkilöä kohden päivässä olivat 89 penniä.

Tällaisen parantolan vaikeudet eivät olleet yksinomaan taloudellisia, vaan myös sisäiset suhteet antoivat johdolle suuressa määrin huolta. Ymmärtämyksen puute ulkopuolisten taholta lisäsi osaltaan kiviä kuormaan. Kuralan kartanon vanha asessorska Anna Lovisa Jägerhorn perheineen piti n. 10 km:n välimatkasta huolimatta ahkerasti yhteyttä Turvaan muutamien säätyläispotilaiden välityksellä. Heitä pidettiin talossa vieraina — vastoin Turvan ohjesääntöjä — usein myöhäiseen yöhön, mikä vaikeutti potilaiden valvontaa. Sanomalehdissäkin esiintyi Turvaa arvostelevia ja moittivia kirjoituksia. Nya Pressen lehdessä saatettiin lukea esim. sellainen häväistyskirjoitus, jossa sanottiin, että ”johtokunta on alusta loppuun saakka idiootteja ja esimies on niistä ensimmäinen”.

Turvan toiminta jatkui vaihtelevien olojen vallitessa. Mainittakoon lopuksi lyhyesti sen omistussuhteiden muutokset. Aluksi Huvituksen tila oli siis oikeudellisesti herrojen Elis Bergrothin ja Vihtori Nyberghin yksityisomaisuutta ja sellaisena se pysyikin siihen saakka, kunnes he päättivät luovuttaa laitoksen täyden omistusoikeuden Turva-seuralle samoilla ehdoilla, mitkä valtio oli asettanut heille itselleen myöntäessään heille lainan.

Lahjoitus otettiin vastaan Turva-seuran vuosikokouksessa 13.12.1892. Melko pian tämän jälkeen laitos siirtyi Raittiuden Ystävien omistukseen kuten koko Huvituksen tilakin. Turva-seurakin lakkasi toiminnasta; se oli täyttänyt tehtävänsä.

Alkoholilainsäädännön ja huollon kehittyttyä Huvitusta ei enää tarvittu alkoholistiparantolaksi. Se tuli valtion omistukseen ja siitä muodostettiin tyttökoti, jollaisena se vieläkin toimii.

Joka tapauksessa on todettava, että Turvalla on ollut alkoholistihuollon alalla uranuurtajan asema maassamme ja tämän huollon varhaisin historia on lähes sama kuin Turvan historia.

Lähdeaineisto

Arthur Konrad Sumeliuksen käsinkirjoitetut päiväkirjat. Valtionarkisto.

Vihtori Nyberghin kokoelma 31. Valtionarkisto.

Alkoholistiparantola Turva uranuurtajana alkoholistien huollon alalla. Huoltaja-lehti n:o 18. 1932.

Elis Bergroth. Kirj. Sigfrid Sirenus, Werner Söderström Oy, 1954.

Juoppoparannuslaitos Turvan vuosikertomukset vuosilta 1890—1899. Painettu J.C. Frenckellin ja Pojan kirjapainossa.
Koulupojan tie. Muistoja Viipurin Suomalaisen Lyseon ja koulukaupungin vaiheilta. Julkaisija: Viipurin Realikot ry. 1991 Helsinki.
Muistelmia Turvasta. Uusi Suometar 15.1.1892.
M. Olander: "Turva-koti". Raittiuden Ystävien kirjasia n:o 41. 1891.
Suomen kirkon Paimenmuistoja I. Koonnut O.I. Colliander. Otava 1910.
Suuri maatilakirja I. Kuopio 1963.

Robert Orava (kirj. v. 1965)

Muistelmia Viipurista 1890-luvulta

Sanotaan, että silloin kun ihminen alkaa muistella menneitä, on se selvä merkki siitä, että hän alkaa tulla vanhaksi. Näin on minunkin kohdallani. Erityisesti tulee mieleen lapsuuden ajat ja minun kohdallani se aika, kun asuimme Viipurissa Keisarinkadun varrella, mikä käsitti ajan 1880-luvun alusta vuoteen 1893, jolloin muutimme muualle kaupunkiin.

Tämä Keisarinkatu, joka kuului kaupungin keskuksen Entisen linnoituksen (före detta fästningen) kaupunginosaan, oli mielestäni paras paikka kaupungissa. Keisarinkatuhan alkoi Eteläsatamasta, jossa kävivät suuret ulkomaankin laivat ja jossa oli tullikamari, pakkahuone ja satamakonttori. Ennen uuden tullikamarin rakentamista tullikamari sijaitsi Vahtitorninkadun varrella ”tulliförvaltari” kamarineuvos Herman Avellanin talon vieressä. Keisarinkadun viihtyisyyteen vaikutti myöskin se seikka, että sen lähettyvillä oli etelävallit ja sen edessä merenrannalla kaupungin parhaat uimarannat.

Uimahuoneet. Uimahuoneita oli siihen aikaan etelävallin alapuolella kolme: herrain uimahuone ja rouvain uimahuone, jotka olivat maksullisia, sekä yleinen naisten uimahuone. Miesten yleinen uimahuone lähemmäksi eteläsatamaa rakennettiin vasta myöhemmin. Sen ensimmäisenä vahtimestarina toimi entinen ajuri David Komppa (professori Gustaf Kompan isä) sen jälkeen kun hän oli jo jättänyt ajurintoimensa. Muistan hänet hyvin kun hän työpaikkaansa kulkiessaan usein pistäytyi meillä. Meidän poikien mieluisana uimapaikkana oli kaasutehtaan ”kaasvapriikan” kohdalla ollut hyvä hiekkapohjainen ranta, jossa ei ollut uimahuonetta. Samaa paikkaa uimarantana käytti myöskin lähellä sijainneen venäläisen tykistöpataljoonan sotilaat, näiden uimapaikka sijaitsi tosin meidän poikien uimarannasta vähän syrjemmässä, rannan kallioisella kohdalla. Tähän uimarantaan kuljettiin valliportin kautta.

Etelävallit. Keisarinkadun seudun viehättävyyttä lisäsivät mainitut etelävallit, joilta oli ihastuttava näköala merelle, Viipurin lahdelle. Varsinkin kesäiltoina nähtiin kaupunkilaisia valleilla istumassa tai kävelemässä, ihailemassa meren kimallusta ja lahdella kulkevia suuriakin laivoja. Näitä laivoja ajatellen muistan laivojen saapumishuudon äänestä päätellen laivoja näkemättä tietäneen, mikä laiva milloinkin on tulossa.

Etelävallit idässä päättyivät ns. Pantsarlahden bastiooniin, mille paikalle, kalliopohjalle, sittemmin rakennettiin kaupunginarkkitehti Uno Ullbergin suunnittelemat kaupungin taidemuseo ja taidekoulu.

Keisarinkadun talot. Alotan kuvaukseni kotikatuni Keisarinkadun taloista, niiden omistajista ja asukkaista, kadun satamanpuoleisesta päästä alkaen.

Kadun n:o:

1. Talon omisti kapteeni Koscheloff, pienikokoinen mies, joka toimi virkailijana saman kadun varrella olleessa venäläisen tykistön kansliassa.
2. Talon omisti toiminimi Rothe & C:o, tontti ulottui Vahtitorninkadun puolelle saakka, jossa asuntorakennuksia ja portti.
3. Siirtomaatavarakauppias Schabarinin omistama kivitalo, kaksikerroksinen. Schabarinilla oli tyttäriä, joista yksi oli naimisissa kauppias Matvejeffin kanssa ja toinen toimi postivirkailijana Viipurin postikonttorissa. Schabarinilla oli myös kolme poikaa Aleksander, Petter ja Mikko, jotka toimivat konttoristeina venäläisissä kauppaliikkeissä. Kivirakennuksen pohjakerroksessa piti konsulinrouva Maria Hagman, omaa sukua Wahl, maito-, voi- ja leipäkauppaa.
4. F. Michelssonin omistama. M:lla oli talossa laiva- ja speditionikonttorinsa, mikä sittemmin siirtyi hänen palveluksessaan kauan olleelle K. Lundbergille, joka jatkoi toimintaa toiminimellä K. Lundberg & Co.
5. Talo kuului tunnetulle Wahl-suvulle, jolta se sittemmin siirtyi Starckjohann & Co:lle.
6. Tulliyliapäällysmies Erik Leander Qvarnströmin talo. Tällä oli useita lapsia, vanhin pojista piti Koivistolla hiilen tukkukauppaa, yksi pojista oli lääkäri, lääketieteen tohtori Einar Fabian Qvarnström, jonka puoliso on tunnettu kirjailija ja toimittaja Ingrid Q.
7. Entinen Tudermanin talo, jonka pankinjohtaja ja kirjakauppias Walter Hoving osti. Konsuli Victor Hoving mentyään vuonna 1899 naimisiin muutti taloon asumaan. Talon piharakennuksessa portin kohdalla oli kauppaneuvos Carl Boreniuksen konttori.
8. Talon omistivat sisarukset Louise Grundt ja hänen sisarensa.
9. Aikaisemmin talo kuului kauppaneuvos Adaridille, jonka leski vuonna 1891 teki Viipurin kaupungille lahjoituksen käytettäväksi köyhien hyväksi. Heidän kuoltuaan talo siirtyi kauppias F. Aleneffille. Talon pohjakerroksessa kauppias Emil Buttenhoff aloitti viinikauppansa, mikä sitten siirrettiin B:n omistamaan taloon Katarinan ja Uudenportin katujen kulmaan.
10. Talo kuului aikaisemmin Freyn perikunnalle, jonka yhtenä jäsenenä oli oopperalaulaja Hjalmar Frey. Talo 1890-luvun alussa myytiin kauppalvelija Vilhelm Jaatiselle, jonka poika Otto Engelbrekt Jaatinen toimi Helsingin kaupungin satamajohtajana. Tämän talon keskiaikaista piharakennusta oletettiin kaupungin kiltatuvaksi, jopa raatihuoneeksi.
11. Talon omisti senaattori S.W. Hougberg. Isännöitsijänä talossa samoin kuin saman omistajan toisessa talossa Keisarinkatu 13 oli merikapteeni, merikoulunjohtaja, kollegiasessori G. Z. Sandman, joka oli ensimmäinen suomenmielinen kaupunginvaltuutettu. Aiemmin talo kuului Zägel-nimiselle henkilölle, mistä johtui että taloa kutsuttiin Saakelin kartanoksi. Sandmanin lisäksi talossa asui pastori Gustaf Edvin Fabritius. Kulmassa olleessa kivirakennuksessa oli virolaisen leipurin Nemtalin leipämyymälä.

12. Talo kuului maalarimestari C. J. Ullbergille, jonka poika oli tunnettu arkkitehti Uno Ullberg. Yksi tyttäristä Lydia Ullberg omisti sittemmin Conrad Oldenburgin paperikaupan Katarinankatu 20:ssä. C. J. Ullberg myöhemmin myi tämän talon ostettuaan räntmestari Ahrenbergin perikunnan omistaman talon Keisarinkatu 24.
13. Tämänkin talon omisti senaattori S.W. Hougberg. Talossa asui muun muassa senaattori Hougbergin sisar neiti Hougberg, joka antoi yksityisopetusta kouluaineissa, säveltäjä ja musiikinopettaja Heinrich Herman Wächter, ruotsal.-saksalaisen seurakunnan kirkon urkuri sekä musiikki- ja kirjakauppias. Hänen v. 1881 kuoltua asui talossa hänen leskensä Emilia W. ja poikansa Paul ja Otto Wächter. Talon Juusteninkadun puoleisessa kaksikerroksisessa kivirakennuksessa yläkerroksessa toimi

Näkymä Keisarinkadulta (myöh. Luostarikadulta) (Museoviraston historian kuva-arkisto).

Viipurin Taiteenystävien piirustuskoulu, jonka johtajana oli taidemaalari Arvid Liljelund. Alakerroksessa oli Viipurin kaupungin rakennuskonttori. Kaupungininsinöörinä oli siihen aikaan sittemmin vuorineuvoksen arvon saanut Johan Theodor Lindroos, joka myöhemmin toimi Lahdessa suurteollisuusmiehenä. Vuorineuvos Lindroos vielä viimeisinä aikoinaan vakuutteli viipurilaisuuttaan. Kaupunginarkkitehtinä oli Johan Brynolf Blomqvist. Talojen n:o 11 ja 13 välillä olleen aukion, myöhemmin Munkkitoriksi nimetyn eteläisellä sivulla sijaitsi Vanha kirkko, alkuaan Mustainveljesten luostarin kirkko, mikä kirkko oli kaupungin suomalaisen ja maaseurakunnan yhteinen. Kun kaupunkiseurakunnan uusi kirkko vuonna 1893 valmistui, jäi Vanha kirkko vähitellen yksinomaan maaseurakunnan käyttöön.

14. Talon omisti ja siinä asuin kauppias Viktor Ferdinand Grönroos, toiminimi Sofia Zwegbergin omistaja, joka osti vuosisadan vaihteessa kauppaneuvos Fr. Richardtin perillisiltä Torikadun ja Salakkalahdenkadun kulmassa olleen talon Torikatu 5. Tämä Keisarikadun talo siirtyi oston kautta vesitehtailija Johan Lönnforsille.
15. Tällä kohdalla oli Vanhan kirkon kellotapuli. kellonsoittajina toimivat hovioikeuden presidentin virkatalon talonmies Jaatinen ja Parkkaliniminen kirkon tehtävissä toiminut mies.
16. Seppämestari F. Pihlströmin omistama kaksikerroksinen kivitalo. P:llä oli alakerroksessa pajansa ja yläkerroksessa asuntonsa. Talossa oli myös vaunumaakari Utriaisien verstaas.
17. Venäjän kruunun omistama Tykistörykmentin kasarmi. Talossa oli myöskin kasarmin leipomo, mikä oli siitä omituinen, että sen lattiana oli mukulakivinen maapohja, kuten kadutkin siihen aikaan kaupungissa olivat. Syyskuun 12. päivänä keisari Aleksanteri III:n nimipäivää vietettiin venäläisissä joukko-osastoissa suurena juhlanä, jollainen tykistökasarmissakin järjestettiin. Kasarmin pihalla oli järjestetty monenlaisia kilpailuja palkintoineen.
18. Rehbinderin suvun omistama talo. Talossa asui siihen aikaan pastori Karl Gustaf Sirén, jonka lapsista tunnetuin oli sosiaalipoliitikko Yrjö Sirola. Talo siirtyi myöhemmin vääpeli Nikolajeffin omistukseen. Nikolajeffin vanhemmasta pojasta tuli Venäjän armeijan upseeri, mutta toinen pojista Paul, joka suomensi nimensä Näremäeksi, ansaitsi leipänsä liikealalla.
19. Talo kuului Viipurin Kaasulaitokselle; siinä toimi myöskin tehdas ja siellä asui kaasulaitoksen saksalaissyntyinen insinööri Hundt. Tällä oli kaksi poikaa, joilla ei ollut lukupäätä, minkä vuoksi heidät lähetettiin Pietariin oppimaan jotain ammattia. Toisesta pojasta tuli sitten kelloseppä ja toisesta leipuri menestyen hyvin alallaan. Nämä pojat, Sveitsissä asuvina, kaasutehtaan johdossa olleen Albin Holgerin kertoman mukaan olivat silloin jo vanhoina miehinä käyneet Viipurissa vanhoja asuinsijojaan katsomassa. Kaasutehtaan mestarina 1890-luvulla oli V. Koskimäki, jonka luona kouluaikana asuivat lappeenrantalainen Emil Simola ja joutsenolainen Fabian Suninen. Edellisestä tuli sitten tekstiili-alan professori ja jälkimmäisestä Mustialan maanviljelysopiston johtaja.
20. Kauppias Alexander Kusnetsoffin majuri Tulanderilta ostama talo.
21. Talo kuului Viipurin kaupungille. Siinä oli kaupungin hollikyydityksen

hoitajan asunto ja hevostallit. Seurahuone-Societeshuset vastasi siihen aikaan kaupungeissa kestikievareita ja sieltä tilattiin kyydityslain edellyttämät kyyditykset. Hollitalon hoitajana oli siihen aikaan ajuri Loikkanen, sama mies joka omisti Loikkasen alueet, joille sitten muodostui Loikkasen eli Karjalan kaupunginosa. Hänen jälkeensä tuli hollitalon hoitajaksi ajuri Otto Nordström, itse varsin säyseä ja hiljainen mies, mutta sen sijaan hänen vaimonsa oli varsin toimielias emäntä. Kerran tapahtui niin, että kun ajuri Nordströmiä oli sakotettu jostain järjestysrikkomuksesta 10 markalla, emäntä kävi rahatoimikamarissa maksamassa sakon pennin rahoilla. Kaupunginkasööri M. C. Sallménin oli pakko ottaa suoritus näinkin pienissä rahoissa, kun ei ollut olemassa lain määräystä, minkälaisissa rahoissa maksun piti tapahtuman. Syynä tällaiseen ilkeyteen oli maksajan ilmoituksen mukaan se seikka, että sakottaminen oli aiheeton.

Tässä hollitalossa oli myös Viipurin Vapaaehtoisen Palosammutuskunnan VPK—FBK:n kalustohuoneisto. Täältä lähdettiin harjoituksiin, tulipaloihin ja juhliinkin. Palokunnalla oli kesällä, aina elokuun alussa, suuri ulkoilmajuhla, mikä pidettiin Tervaniemen puistossa, jossa oli mainio ravintolakin. Tämä puisto sijaitsi Pyhän Annan kaupunginosassa Linnansillan takana. Vapaaehtoisen palokunnan toiminta oli siihen aikaan, kun muuta järjestötoimintaa ei yleisemmin ollut, kaikkien yhteiskuntapiirien suosimaa, sehän toimi jonkinlaisena kansanliikkeenä. Palokunnan erittäin arvossapidettynä ylipäällikkönä oli hovioikeudenneuvos G. W. Homén. Palokunnalla oli hyvä soittokuntakin, jonka johtajana oli kapellimestari Emil Hällström. Palokunnan marssia Tervaniemen juhlapaikalle seurasi koko kaupunki. Olihan se erityisen juhlallinen näky palokunnan tahdikkaasti marssiessa valkoisine pitkinetakeineen, kiiltävine kypärineen ja monine lippuineen soittokunnan sävelten kaikuessa. Paluu juhlapaikalta, joka tapahtui jo päivän hämytyessä, ei ollut enää yhtä tahdikasta, olivathan rivit jo harventuneet eikä soittokaan enää kulkenut aina nuottien mukaan. Kalustohuoneelle päästyä suoritettiin kuitenkin aina riemukas loppuseremonia: ylipäällikkö kohotettiin eläköönhuutojen raikuessa kolmasti ilmaan, mikä oli osoituksena ylipäällikön nauttimasta jakamattomasta suosiosta.

Tässä talossa tietääkseni sijaitsi myöskin kaupungin omistama mylly, minkä myllärinä oli Mäkeläinen-niminen ammattimies.

22. Talon omisti maalari- ja satulasepänliikettä harjoittanut J.G. Westlund. Talossa oli sekä hänen työhuoneensa ja asuntonsakin. Talolla oli myöskin omenapuutarha. Talon osti sitten kauppias Ivan Pugin, jonka leski Anna Pugin järjesti huoneiston vanhauskoisten kreikkalais-katolisen seurakunnan kirkoksi. Taloa sitten kutsuttiinkin Puginin kirkoksi.
24. Tämän talon osti maalarimestari C.J. Ullberg räntmestari Ahrenbergin perikunnalta, johon hän myytyään talonsa Keisarinkatu 12 muutti asumaan. Talossa Ahrenbergin aikana asui m.m. lehtori Julius Jakob Öhrbom.
26. Talon omisti tulinhoitaja Frithiof Winter. Rouva Helena Winter os. Telen, tunnettiin hyvin tarmokkaana naisena, joka toimi monissa yleisissä riennoissa. Heidän pojistaan oli tunnettu piirilääkäri Uno Winter ja vävy lehtori Toivo Sirelius. Sireliusten lapsista tyttäret Anni ja Elli Sirelius menivät naimisiin pappiveljesten Sipilän kanssa. Oulun

nykyisen tuomiorovastin Jorma Sipilän äiti on Anni Sirelius. Sireliuksen poika lääket. tohtori Martti Siirala toimi Helsingissä tunnettuna lääkäri-
nä. Winterin talossa asui niinkään insinöörikapteeni Mauritz Emil Zilliacus, ennen kuin rakensi itselleen oman asuntotalon Katarinan ja Vaasan katujen kulmaukseen. Tälle Zilliacuksen tontille kohosi sittem-
min Eden-yhtiön talo. Insinööri Z:n poika Emil Zilliacus, joka kävi suomalaisen klassillisen lyseon ja oli kuuluisa antiikin kirjallisuuden
tutkija ja professori, isänsä kuoleman jälkeen omisti Viipurin lähellä
olleen Hapenensaaren tilan. Winterin talossa asui myöskin Laguksen
perhe jonka tytär Aina Lagus toimi Viipurin kaupungin kansakoulun
opettajana. Talossa olleen puuseppämestari Henrik Niskasen puuse-
pänliikkeen työhuoneessa Viipurin vapaakirkolliset pitivät kokouksi-
aan. Ensimmäisenä vapaakirkollisena saarnaajana toimi Viipurissa
ruotsinmaalainen Nyrén-niminen miessaarnaaja.

28. Tässä kauppias Worobjeffin omistamassa talossa asui kapellimestari
Robert Moser, joka ennen Viipurin Musiikinystävien perustamaa or-
kesteria ylläpiti Viipurissa omaa musiikkiyhtyettä. Itse hän soitti
ensiviulua; muina soittajina olivat Wickman, toinen viulu, Kallusch,
kontrabasso, Nachtigal, huilu, Träger, trumpetti, Trebitz, lyömäsoitti-
met ja Ullbrikt, piano. Talossa oli myöskin orkesterin harjoitushuone.
Moserilla oli myöskin soitto-oppilaita. Orkesterinsa soittajista Kallusch
ja Träger siirtyivät sitten vuonna 1899 perustettuun Viipurin Musiikin-
ystävien orkesteriin, jonka ensimmäisenä kapellimestarina toimi viipu-
rilaissyntyinen Armas Järnefelt.
30. Ruotsalainen lyseo. Talossa asui koulun vahtimestari Tobias Kimari ja
talonmies ajuri Härkönen. Ajuri Härkösen tytär Alma Auer-Ahlman
oli tunnettu laulajatar ja laulunopettaja, ja poika Edvard/Eetu Härkö-
nen toimi nimismiehenä.

Koulun rakennuksiin kuului myöskin erillinen voimistelusalirakennus,
mikä minulle myöhemmin tuli varsin tutuksi, kun siinä piti harjoituksiaan
Torsten Lindbergin kristillisessä hengessä perustama ja johtama voimistelu-
seura, johon minäkin kuuluiin.

Tässä ruotsalaisessa lyseossa varsinkin siihen aikaan kun suomenkielisiä
oppikouluja ei kaupungissa ollut, oli myöskin suomenkielisiä oppilaita.
Koulun matrikkelistä ilmenee, että moni suomalainen nimi sai ruotsalaiselta
tuntuvan muodon, esimerkiksi Pirhosesta tuli Pirhoin ja Keltaselta Keldan.
Kauppaneuvos Johan Hallenbergkin kävi tätä koulua.

Tässä yhteydessä kerrottakoon eräs myöhemmän ajan historia. Muuan
Antreasta kotoisin ollut poika pyrkiessään suomalaiseen oppikouluun ei
sinne sisäänpääsytutkinnossa hyväksyttykään. Tästä murtuneena hän itkuja
tuhertaen kadulla kulkiessaan tapasi miehen, joka säälien tiedusteli ”mitäs
poika itkee”. Pojan kerrottua murheellisen kohtalonsa ja senkin seikan,
ettei hänellä nyt ole asuntoakaan, mies, joka sattui olemaan ruotsalaisen
lyseon vahtimestari, heltyneenä tarjosi pojalle asunnon luonaan, vieläpä
lupasi toimittaa pojalle mahdollisuuden päästä kouluun. Poika tietysti tästä
suuresti ilostui ja itku lakkasi. Kävikin niin, että ruotsalaisen lyseon rehtori
G.W. Wahlroos otti pojan ilman tutkintoa kouluunsa. Tämä ummikkosuom-
alainen oppilas menestyi koulussa niin hyvin, että pääsi sieltä ylioppilaak-
sikin ja jatkoi yliopistossa opiskeluaan aina loppututkintoa myöten.

Keisarinkatu jatkui Koulukentälle saakka, joskin välillä oli rakentama-

tonta aluetta. Tälle rakentamattomalle alueelle oli järjestetty ja rakennettu vuoden 1887 suuri maanviljelysnäyttely. Näyttelyn jälkeen jääneissä rakennuksissa toimi sitten ratsastusmaneesi ja ratsuhevosten talli. Kaupungissa siihen aikaan harrastettiin ahkerasti ratsastusurheilua etenkin säätyläisten keskuudessa. Myöhemmin ratsastusmaneesista muodostettiin sirkus.

Keisarinkadun muistoihin varhaislapsuuteni ajoilta kuuluu myöskin eräs näky, joka on aina mielessäni. Siihen aikaan kun Viipurin linnaa käytettiin vielä vankilana, vangit joka viikko Keisarinkadun kautta kuljetettiin Pant-sarlahdessa sijainneen ojennuslaitoksen saunaan. Vankien kahleiden kalina kuului jo kaukaa ennen vankien kotini kohdalle saapumista.

Kaupungin katukilvet olivat kauan kolmikielisiä. Ensin oli ruotsinkieli ensimmäisenä, sitten suomi ja viimeisenä venäjä. Sen jälkeen kilvet muuttuivat niin, että ensimmäisenä oli suomi, sitten ruotsi ja viimeisenä venäjä. Bobrikoffin eli routavuosien aikana kadun nimi oli ensin venäjäksi, sitten suomeksi ja viimeiseksi ruotsiksi. Routavuosien mentyä sai suomenkielinen teksti taas ensimmäisen sijan, toisena oli ruotsinkielinen teksti ja viimeisenä venäjänkielinen. Suomen tultua itsenäiseksi ja Viipurin tultua yksikieliseksi kunnaksi katukilvet olivat yksinomaan suomenkielisiä.

Satamista ja niiden tienoilta

Eteläsatamassa jokseenkin Keisarinkadun alkupään kohdalla oli kaupunkilaisten soutuveneitä varten erityinen sisäsatama ”kaavinaksi” kutsuttu, josta kapean satamalaiturin reunassa olleen aukon kautta päästiin sataman ulkopuolelle. Tämän aukon yli sataman reunassa johti kapeanlainen puusilta. Samanlainen ”kaavina” — joskin vaatimattomampi — oli ollut pohjoissatamassakin, mutta tämä oli jo 1880-luvun loppuvuosina purettu. Tämä pohjoissataman venevalkama oli sijainnut sillä paikalla, jossa sittemmin sijaitsi Hiekan pikkuhöyryveneidен laituri.

Eteläsatamassa kaavinan vierellä oli kaupungin satamakonttori, jonka lipputankoon nostettiin aina lippu, jona siihen aikaan oli Venäjän valtakunnan sinipunavalkoinen lippu, kun suurempi laiva oli saapumassa satamaan.

Eteläsataman laituri eli möljä ulottui siihen aikaan vain sille kohdalle, jossa etelävali teki käännöksen itään päin eli sittemmin Eteläsatamaan rakennetun uuden pakkahuoneen ja tullikamarin kaakkoispään kohdalle asti. Laiturin päästä johtivat askelmat veden rajaan saakka, tämä sitä varten, että satama voisi palvella myöskin pienempiä aluksia, soutuveneitä. Tässä oli lähinnä ajateltu Viipurin läänin Purjehdusseuran Tervasniemen kärjessä ollutta seuran paviljonkia ja siellä kävijöitä. Purjehdusseuran jäsenet ja sen ravintolan vieraat nimittäin käyttivät tätä laiturinpäätä käydessään soutuvenekyytiä käyttäen paviljongilla.

Paviljongin ravintolan vieraina viipyneet olivat monesti sieltä lähtiessään niin väsyneitä, että kun heidät veneillä saatettiin kaupungin rantaan, eivät kaikki enää helposti jaksaneetkaan jatkaa matkaa koteihinsa. Sattuipa kerrankin eräänä lämpöisenä kesäisenä yönä niin, ettei tällainen ravintolavieras kyennytkään pitemmälle, vaan nukahtikin laiturille ”luonnon helmaan”. Herätys tapahtui sitten oudolla tavalla. Hänen päälleen, kun

maasto oli sataman reunaan päin viettävä, vierä tyhjä tynnyri, mikä herätti nukkujan. Tynnyri ei kuitenkaan ollut aivan tyhjä, vaan siinä vietti yötään eräs miekkonen, joka kääntyessään aiheutti tynnyrin liikkeelle lähdon. Kun kumpikin nukkuja herättyään ja silmiään unesta hierottuaan silmäili naapuriaan, huomasivat he olevansa entisiä koulu- ja luokkatovereita. Tällaiseen tapaukseen voitaneen soveltaa sanonta ”ympäri käydään, yhteen tullaan”.

Satamassa päävahdin takana Etelävallikadun alkupäässä lähellä Vahtitorinikadun alkupäätä oli Anniskeluyhtiön satamaväkeä varten perustama ravintola ”kapakka”, Kultarannaksi kutsuttu. Ravintolassa ei kylläkään yleensä käyty syömässä, vaan vain ryypyllä. Ravintola oli hyvin suosittu satamassa työskennelleiden satamatyöläisten ja kuorma-ajurien keskuudessa.

Vielä 1880-luvun loppuvuosina satamatyöväellä oli tapana kunnioitukselta herroja kohtaan. — muistan tässä lähinnä silloista pakkahuoneen inspektori Alfred Norringia — heitä puhutellessaan ottaa hattu päästään, ulkonakin. Tämä tapa sitten vähitellen elämän demokratisoitua jäi pois.

Katuvalaistus kaduilla ja juhlahuoneissa

Katuvalaistuksena 1890-luvulla oli vielä kaasulyhdyt. Samoin oli kaasulamput teatterissa ja muissa julkisissa huoneistoissa. Keisarillisina juhlapäivinä, keisarin ja keisarinnan nimipäivinä, oli kaupungissa juhla-valaistus. Raatihuoneen torin varrella raatihuoneen, hovioikeuden ja hovioikeuden presidentin virka-asunnon parvekkeella paloivat kaasuliekit keisarillisine nimikirjaimineen. Tällaista ilotulitusta ”liminatsia” käytiin yleisesti iltakävelyllä katsomassa.

Tämän yhteydessä eräs tarina. Savosta oli muuan poikanen saapunut kaupunkiin sukulaistensa vieraaksi. Kun sattui olemaan ”liminatsi”-ilta, kehoitettiin poikaakin lähtemään katsomaan tätä ihmettä. Poika kun oli matkasta väsynyt, vastasi vain ”enpä viiti, kahon uamulla”. Aamulla jäi tietysti ihme näkemättä.

Ennen Neon-lamppujen käyttöön ottamista sytytettiin katulyhdyt käsilampulla. Illan hämärtyessä nähtiin miesjoukot kevyet tikapuut olalla ja sytytyslamput kädessä kaasulaitokselta rientävän katulyhtyjä sytyttämään. Sama työ oli tehtävä, kun valot sammutettiin. Neon-lamppujen tultua käyttöön sytyttäminen ja sammuttaminen tapahtui ilman tikapuita maasta käsin pitkällä kepillä.

Kirkoissa oli kynttilävalaistus.

Kodeissa käytettiin petrooli- eli ns. kirassilamppuja.

Yleiset kaivot 1890-luvulla Viipurissa

Ennen vesijohtolaitoksen rakentamista, mikä tapahtui 1890-luvun alkuvuosina, tuotiin vesi taloihin kaupungin yleisistä kaivoista. Tällaisia kaivoja olivat: rautatien kaivo Karjalankadun päässä aivan rautatien vieressä,

Hotelli Europan edustalla Aleksanterinkadun päässä ollut kaivo, sekin lähellä rautatietä, Eliaankadun kaivo Eliaan kirkon edessä, Suo-kaivo Plevnatalon kohdalla Katarinankadun varrella, Neitsytniemen Palotorin kaivo, Saunalahden kaupunginosan kaivo kauppaneuvos Konstantin Jakovleffin saunatalon lähellä ja Hiekan kaupunginosassa Hiekan kentän laidassa ollut kaivo. Punaisenlähteen kaivo ja Juusteeninkadun varrella Vanhan kirkon puiston vieressä ollut kaivo eivät enää silloin veden huonouden takia olleet käytössä. Yhdysoluttehtaalla oli oma hyvävesinen kaivonsa, samoin Sergejeffin oluttehtaalla Rosuvoissa. Niinikään saunoilla paras vesi yhteisissä kaivoissa oli ensinmainitussa rautatien kaivossa.

Esikaupungit, niin itäiset kuin läntisetkin, eivät vielä silloin kuuluneet kaupunkiin, joten selostus niiden kaivoista ei sisälly tähän selostukseen.

Yleiset saunat Viipurissa 1890-luvulla

Kaupungissa oli joukko yleisiä saunoja. Näistä olivat tunnetuimmat seuraavat.

Catanin sauna Torkkelin- ja Vaasankatujen kulmassa esplanaadin päässä. Sauna kulki vielä kauan tällä nimellä, vaikka se myöhemmin joutui toisille omistajille: ensin kauppias Schataloffille, sitten kauppaneuvos A.V. Schavoronkoffille ja sitten viime aikoina sen Savo-Karjalan saunan nimisenä omisti Savo-Karjalan pankki. Saunassa oli kolme osastoa: yleinen, joka oli halvin, keskihintainen ja ns. numerosauna.

Levanovan sauna hotelli Europan alakerroksessa. Tämä sauna sijaitsi Aleksanterinkadun päässä, lähellä rautatietä.

Jakovleffin sauna Saunalahdessa kauppaneuvos Konstantin Jakovleffin talossa.

Hiekan sauna, jossa miehillä ja naisilla oli eri päivänsä.

Catanin saunassa, sen yleisellä osastolla, oli saunamaksu 25 penniä ja keskihintaisella osastolla 75 penniä. Levanovan sauna oli halvin (20 penniä).

Kylpijöiden vaatteiden säilymisestä huolehti ”toroskamies” tai ”toroskainen”, joiden hoitoon vaatteet kylvyn ajaksi jätettiin. Vaatteet pantiin numeroituihin hyllylokeroihin. Miesten saunoissa oli myöskin parturi.

Eri ammatin harjoittajia silloisessa Viipurissa

Parturinliikkeitä. Ennen vuotta 1890 oli kaupungissa vain yksi huomattavampi parturinliike. Sen omisti kaupungin välskäri eli haavuri Loleytis. Liike sijaitsi Katarinankadun varrella. Olihan siellä toinenkin Dolinskij’n parturinliike, muttei tätä voitu pitää huomattavana. Vuosiluvun 1890 alussa sinne ilmestyi M. Escheljin liike Cloubergin taloon Torkkelinkatu 2 samaan taloon samaan aikaan perustetun kaupungin ensimmäisen rohdosliikkeen viereen, jonka omisti A. Hultman.

Varsinainen rahvas ajatti partansa ja leikkautti tukkansa pääasiallisesti saunoissa tai Pohjoissatamassa lihahallin itäpäässä ulkona ammattiaan harjoittaneella juutalaisella parturilla.

Lihakauppahallissa liikettään harjoittaneita liha- ja vihannekauppiaita sekä muita lihakauppiaita

Kaupungin omistamassa liha- ja vihannehallissa Pohjoissatamassa liikettään harjoittaneista kauppiaista muistan lihamyymälässä n:o 1 Taikoff-nimisen lihakauppiaan ja vihannekauppiaista Naumoffin, Sedoffin ja Krugloffin. Näillä vihannekauppiailla oli kullakin omat kasvitarhansa. Naumoffin pellot olivat Sorvalissa, Sedoffin Pietarintien ja rautatiealueen välillä ennen Sergejeffin Rosuvoilla omistamaa Bavaria-oluttehdasta ja Krugloffilla Hiekan alueella Monrepoon tilan mailla. Muita huomatuimpia lihakauppiaita kaupungissa oli Morosoff, Petter Smirnoff ja Petter Akinschin. Nämä kauppiat samoin kuin mainitut vihanneviljelijät eli "korotniekat" olivat alunperin venäläistä kansallisuutta.

Viipurilaisia leipureita 1890-luvulla

Tunnetuimmat leipuriliikkeet Viipurissa 1890-luvulla olivat seuraavat: *entinen Kihlgrenin leipomo* Mustainveljestenkatu 9, jonka siihen aikaan omisti leipurimestari Henriksson. Talon omisti Kihlgrenin perikunta.

Leipurimestari Emil Svartström, joka myöskin perusti Viipuriin ensimmäisen kahvilan. Sekä leipomo ja leipämyymälä että kahvila sijaitsivat paraatikentän laidassa Katarinankatu 23.

Tällä vuosiluvulla perustivat leipurimestarit Nohrström ja Bergman yhteisen leipuriliikkeen toiminimellä *Nohrström & Bergman*. Tämä liike sijaitsi Tori- ja Karjaportinkatujen kulmassa Torikatu 6. Talon, jonka paikalle Pohjoismaiden Osakepankki rakensi suuren pankki- ja liiketalon, tultua puretuksi liikekumppanit erosivat ja perustivat kumpikin oman liikkeen, Nohrström kauppatorin varrelle Thesleffin taloon ja Bergman Torkkelinkatu 4:ään. Bergmanin kuoltua ja lesken Paulina Bergman os. Frosch mentyä uuteen avioliittoon liike myytiin leipurimestari Alex Fischerille. Myöhemmin liike joutui leipurimestari Alfred Pursiaisen omistukseen. Vanha viipurilainen Fleckensteinin leipurinliike sijaitsi Karjaportinkatu 13 (ennen Alakatu). Fleckenstein omisti myöskin samassa talossa sijainneen hotellin. Liike kuitenkin tällä kymmenluvulla lopetettiin.

Näillä leipuriliikkeillä, varsinkin Svartströmillä, oli myöskin haaramyymälöitä kaupungin laitaosissa mm. Pietarin esikaupungissa eli "Lopotissa" ja Hiekassa. Näistä sivumyymälöistä myynti tapahtui ikkunasta eli "fortuskasta", johon ostajan oli koputettava.

Viipurissa oli myöskin venäläisiä leipomoita, joiden tuotteet olivat kauttaaltaan venäläistyyllisiä. Katarinankadun varrella mäen korkeimmalla kohdalla oli ns. Moskovalainen pakari ja Neitsytniemellä kauppias W. Kaluginin leipomo.

Viipurin rinkeiden paistajista olivat kuuluisimmat Anna Maria Vaitinen ja Cantell, joiden kummankin leipomot sijaitsivat Revonhännässä.

Viipurissa olleet pankit 1890-luvulla

Vanhin Viipurissa toimineista pankeista oli Viipurin Säästöpankki, joka oli perustettu 1840-luvulla. Sen konttori oli Clouberg & Co:n kirjakaupan

yhteydessä ja toimi sen pitkäaikaisena johtajana kirjakauppias Walter Hoving, joka oli sen ajan huomatuin viipurilainen kunnallismies.

Tietysti Suomen Pankki epäilemättä oli myöskin jo kauan Viipurissa toiminut. Liikepankeista oli Viipurissa vanhin Yhdyspankki, sen jälkeen vanhin Pohjoismaiden Osakepankki ja sitten 1890-luvulla perustettu Kansallis-Osake-Pankki. Näistä pankeista Suomen Pankki, Yhdyspankki ja Kansallis-Osake-Pankki sijaitsivat kaikki Piispankadun varrella, mikä katu siihen aikaan näytti olleen oikein pankkien katu. Suomen Pankki sijaitsi lääninhallituksen viereisessä talossa, Yhdyspankki Piispankadun ja Katari-nankatujen kulmassa Piispankatu 2 ja Kansallis-Osake-Pankki Viktor Ahrenbergin talossa Piispankatu 4 Hackmanin konttoritalon vieressä.

Pohjoismaiden Osakepankki, jonka pääkonttori oli Viipurissa, sijaitsi pankin omassa talossa Mustainveljestenkatu 16. Suomen Pankin konttori siirtyi kuitenkin kohta Mustainveljestenkadun varrelle tuomari Johannes Thesleffin (Lavolan Thesleffin) uuteen taloon, Yhdyspankin konttori Uudenportinkadun varrella olleeseen Starckjohannin liiketaloon ja Kansallis-Osake-Pankki Torkkelinkadun varrelle.

Pankkien johtajat. Suomen Pankin komissaarina eli johtajana oli C.G. Ramstén, Yhdyspankin johtajana Wilh. Beyrath ja Kansallis-Osake-Pankin K.A. Castrén, Pohjoismaiden pankin pääjohtajana oli Wilhelm Burjam.

Lääkäreitä Viipurissa 1890-luvulla

Kertomuskauden aikana Viipurissa toimineista lääkäreistä muistan ensimmäisenä tohtori G.J. Strömbergin, joka sittemmin sai professorin arvon. Hänen toimestaan perustettiin Wiipurin Diakonissalaitoksen silmäsairaala. Tohtori Strömberg otti osaa myöskin kunnalliselämään. Hän toimi pitkän ajan kansakoulun johtokunnan puheenjohtajana. Diakonissalaitoksen sairaalan sisätautiosaston lääkärinä toimi syntyperältään saksalainen tohtori A. Heiseler. Lääninsairaalan ylilääkärinä toimi tohtori Edvard Weymarn ja alilääkärinä tohtori Werner Starck. Tohtori Starckin aviopuoliso laulajatar Naemi Starck os. Ingman oli siihen aikaan Viipurin musiikkielämässä varsin vaikuttava henkilö. Kaupunginlääkärinä oli tohtori Theodor Thesleff ja toisena kaupunginlääkärinä ja kunnallissairaalan lääkärinä tohtori Karl Schröder. Kaupungin synnytyslaitoksen johtavana lääkärinä toimi tohtori Nicolai Sundman, joka toimi myöskin rautatienlääkärinä. Viipurin suomalaisen pataljoonan lääkärillä tohtori Paul Collanderilla oli paljon muitakin potilaita. Venäläisen sotaväen lääkärinä toimineella Crinarilla oli myös runsaasti siviilipotilaita, varsinkin varsinaiseen kansaan kuuluneet usein kääntyivät tämän venäläisen lääkärin puoleen, joka oli oppinut suomeakin. 1880-luvun loppupuolella oli piirilääkärinä tohtori Hornborg.

Hammaslääkäreitä. Ensimmäinen Viipurissa toiminut hammaslääkäri oli nimeltään E. Rolle. 1890-luvun alkuvuosina muutti Viipuriin hammaslääkäri Arthur Liljeblad, joka toimi siellä kauan, kuolemaansa asti.

Eläinlääkäreitä. Piirieläinlääkärinä toimi eläinlääkäri Fredlander, jolla oli oma eläinsairaalakkin entisessä Pantsarlahden Oluttehtaan talossa Havintien varrella. Eläinlääkäri Paul Bruunilla oli talossaan Torkkelinkatu 11 kengityspaja.

Apteekit Viipurissa 1890-luvulla

Viipurissa oli neljä apteekkia. Vanhin oli 1700-luvulla perustettu Kauppatorin apteekki, jonka siihen aikaan omisti apteekkari Henriksson. Toiseksi vanhin oli Katarinankatu 18 sijainnut apteekkari Verner Holmbergin apteekki. Punaisenlähteentorin apteekki oli asessori J.C. v. Zweygbergin, Viipurin kaunistamista suurella lahjoituksellaan muistanut. Neljäs apteekki sijaitsi Neitsytniemen kaupunginosassa.

Muistiin jääneitä tapauksia Viipurissa

Keisarivierailu. Elokuun 4. päivänä 1885 oli koko kaupungin asujamisto liikkeellä, kun keisari Aleksander III tuli käymään Viipurissa. Tulo tapahtui Suomen Luotsilaitoksen Eläköön-nimisellä höyrylaivalla Linnansillan laituriin. Linnansillalle oli juhlallista vastaanottoa varten rakennettu komea kunniaporttikatos. Keisarin seurueineen ajaessa kaupunkiin oli katujen varret täynnä riemuitsevaa kansaa. Tästä keisarivierailusta on mieleeni jäänyt eräs pikku yksityiskohta. Tunnettu viipurilainen suutarimestari Olli Matikainen sai tilaisuuden lahjoittaa keisarille häntä varten tekemänsä saappaat, jota varten hän oli saanut keisarin jalkojen mitat.

Maanviljelysnäyttely. Huomattava tapaus Viipurissa oli myöskin siellä vuoden 1887 kesällä järjestetty suuri, koko maata käsittänyt maanviljelysnäyttely. Tämä oli järjestetty Aleksanterin ja Keisarin katujen risteyksen kohdalla siihen aikaan olleelle rakentamattomalle alueelle. Näyttelyn pää-rakennus ja sisään tuloportti olivat ruotsalaisen ja venäläisen tyttökoulujen kohdalla Aleksanterinkadun rakennetussa päässä.

Laulu- ja soittojuhla. Kansanvalistusseuran vuosittain järjestämä laulu- ja soittojuhla vietettiin kesällä 1889 Viipurissa. Juhla, joka oli tarkoitettu koko maata käsittäväksi, oli osanotoltaan valtava. Pääjuhla pidettiin Huusniemen puistossa, johon oli rakennettu musiikkilava. Tätä puistoa yleensäkin käytettiin ulkoilmajuhlapaikkana.

Harvinainen laivaväylän avaaminen. Kerran 1890-luvun alkuvuotena satui niin, että syksyllä laivaliikenteen vielä kestäessä tuli äkkiä niin kova pakkanen, että sekä satama ja satamasta merelle johtava Viipurinlahti jäätyivät niin, etteivät laivat omin neuvoin kyenneet murtamaan jäätä ja pääsemään avovedelle. Kun jäänmurtajia ei siihen aikaan maassamme ollut tai ettei niitä saatu Viipuriin, oli pakko järjestää niin, että miehet jäsahoilla pantiin sahaamaan laivoille väylää niin pitkälle, että nämä omin voimin kykenivät jatkamaan matkaansa. Tällainen väylän avaaminen suoritettiin puoliväliin Keihäsniemelle saakka. Olinhan minäkin jäällä läheltä seuraamassa tämänlaista maamme historiassa ainutlaatuista jäänsärkemistä.

Robert Orava (kirj. 1965)

Kirkkomuistelmia

Lapsuuden ajan muistoni, joihin läheisesti kuuluvat myöskin muistot kirkosta ja seurakunnasta, liittyvät Viipuriin, jossa olen syntynyt ja asunut aina siihen asti kun Viipuri sotien johdosta menetettiin. Muistoni kirkkoon ja seurakuntaan johtuvat ensiksi siitä, että lapsena ollessani 1890-luvulla ja sitä ennenkin asuimme kaupunki- ja maaseurakuntien yhteisen kirkon, sittemmin vanhan kirkon nimellä kulkeneen entisten Mustainveljesten luostarin kirkon äärellä, ensin kirkon kellotapulua vastapäätä olleessa talossa ja sen jälkeen aivan itse kirkkoa vastapäätä, Keisarinkadun varrella, kadun ja kirkon välillä olleen torin, myöhemmin Vanhaksi Munkkitoriksi nimetyn torin laidassa. Kiintymykseni kirkkoon, paitsi tästä asuinpaikasta, johtui myöskin siitä, että vanhempani ja varsinkin äitini kuuluivat niin sanottuun kirkkokansaan, joiden pyrkimyksenä oli saada lapsensakin kirkon ystäviksi. Niinpä aivan kouluikäisestä lapsesta lähtien olin säännöllinen kirkossakävijä. Kun olin ihastunut urkujen soittoon ja urkurin ihmeteltävään taituruuteen urkujen käsittelyssä, oli paikkani aina lehterillä lähellä urkuja.

Sittemmin muualle kaupunkiin muutettuumme, vaikka kaupunkiseurakunnalla oli jo oma kirkkonsa, tunsin aina vetäymystä tähän lapsuuteni vanhaan kirkkoon, jossa usein kävin. Sen ajan kirkossa ja erityisesti lehterillä näkemistäni seurakuntalaisista muistan Hiekan sikuritehtaan hoitaja Aleksander Siitosen, joka koko perheensä kanssa aina jokaisena pyhäpäivänä nähtiin tutussa paikassaan urkulehterillä, olihan perhe tunnettua laulajaväkeä. Myöskin monet muut ahkerat kirkossakävijät ovat vieläkin mielessäni. Muistan Lauri Voipion, jonka paikka aina oli miesten puolen lehterin laidassa lähellä saarnatuolia. Hänen kohdallaan muistan erään tapauksen. Kirkonpalvelija Juhana Houni kantaessaan lehterillä kolehtia kohdalleni ehtiessään ilahtuneena korvaani kuiskasi: tuomari Voipio pani kaksi markkaa. Olihan siihen aikaan 1900-luvun alussa tällainen raha varsin suuri kolehtirahana.

Papeista muistan seurakuntien kappalaiset K.G. Sirénin ja Edvin Fabritiuksen, joista Sirén oli erikoisesti pidetty evankelisena sanan julistajana ja muutenkin hengellisen elämän sieluna Viipurissa. Pastori Fabritius taas oli maineikas messupappi, jonka komea ja kantava ääni täytti niin hyvin tämän vanhan kirkon kuin uudenkin kirkon joka sopen. Erityisesti muistan hänen messuamansa Herran siunauksen, jonka veroista sävelmää en ole sen

jälkeen kuullut. Muistan senkin kun Onni Herman Ronimus papiksi valmistuttuaan kotiseurakuntansa kirkossa piti ensimmäisen saarnansa tekstinään: En minä häpeä Kristuksen evankeliumia.

Evangelisellä liikkeellä oli voimakas jalansija Viipurissa. Sen järjestämällä kesäisillä evankeliumijuhlilla oli aina runsas osanotto. Kirkot olivat aina tungokseen asti täynnä. Kun kirkkoissa ei kaikille riittänyt istuinsijaa, monilla oli oma kokoonpantava tuolinsa mukanaan. Sellainen tapa kuului olleen Helsingissäkin. Virsikirjan ohella siihen aikaan ennen Hengellisten laulujen ja virsien ilmestymistä kirkollisissa piireissä käytettiin Sionin kannel-nimistä laulukirjaa, minkä laulukirjan tunnetuimmat laulut sisältyvät nyt myös Hengellisiin lauluihin ja virsiin.

Kirkossa käynti Viipurissa siihen aikaan oli yleensä hyvä. Myöhemmin tämä vielä paranikin. Kaupunkiseurakunnan kirkko, sittemmin tuomiokirkko, oli suurin piirtein katsoen aina täynnä. Aikaisemmin vallinnut paha tapa tulla kirkkoon myöhästyneenä ja lähteä sieltä ennen jumalanpalveluksen päättymistä oli vähitellen korjaantunut.

Vanhaa kirkkoa vielä muistellessani tulee mieleeni minua vanhemman ystäväni evakkomatkan jälkeen myöskin Helsinkiin naapurikseni Meilahden seurakuntaan kotiutuneen hartaan seurakuntamiehen Julius Wennströmin kertoma muistelmia. Jo oppikoulua Viipurissa käydessään oli hänellä samoin kuin erällä muillakin hänen koulutovereillaan tapana säännöllisesti käydä kirkossa. Näilläkin oli mieluisana paikkana kirkossa kanttorin lehteri, urkujahan ei siihen aikaan vielä tässä kirkossa ollut. He istuivat aina määrätysissä paikassa kanttorin selän takana. Kerran kanttori Filip Ronimuksen virttä veisatessa hän kuuli takanaan olleesta poikajoukosta tirsuntaa, minkä vuoksi hän kääntyi ja tarttui lähimpänä istuneen kertojan tukkaan puistellen tätä rajusti, jonka jälkeen kanttori, niinkuin ei mitään olisi tapahtunut, jatkoi virttään. Kertoja, joka jo lapsesta lähtien oli ollut kiltti poika ja tirsकुmiseen syytön, sai toisten rangaistuksen kärsiä. Tämä tukistelu ei suinkaan ollut kertojalle silloin hauskaa, mutta perästäpäin hän muisteli sitä ainutlaatuisena elämänsä muistona.

Kun yleensä, varsinkin maaseudulla, on ollut tapana, että papit asuvat kirkon lähellä, oli asianlaita Viipurissakin sellainen, että papeista Sirén ja Fabritius asuivat aivan kirkon vierellä. Sirénin koti oli kirkkotornin laidassa historiasta tunnetun Rehbinderin talossa, kun taas Fabritius asui vieläkin lähempänä kirkkoa entisessä Zagelin kartanossa.

Lempi Jääskeläisen kirjan "Kevät vanhassa kaupungissa" kansikuvassa näkyvä Munkkitoria esittävä kaunis kuva, jossa näkyy myöskin Fabritiuksen asuntona ollut kaksikerroksinen keltainen kivitalo, jota usein katselen, tuo aina mieleen lämpimän tuulahduksen tästä vanhasta kirkosta ja sen muistorikkaasta tienoosta.

Viipurin seurakunnalliseen elämään kuuluneen Viipurin luterilaisen rukoushuoneyhdistyksen perustamisesta ja toiminnasta kerron tähän yhteyteen kuuluvana. Wiipurin Lutherilainen Rukoushuoneyhdistys — Wiborgs Lutherska Bönehusförening- niminen yhdistys, jonka tarkoituksena oli edistää seurakunnan maallikkojäsenten osanottoa seurakunnalliseen elämään, perustettiin vuonna 1888. Yhdistyksen pyrkimys ilmeni sen sääntöjen 2:ssa §ssä, mikä kuului näin:

"Yhdistyksen tarkoitus on Jumalan avulla työskennellä Jumalan sanan viljelemisen edistämiseksi Viipurin kaupungissa ja sen ympäristössä, perus-

taen vaikutuksensa Evankelis-Lutherilaisen kirkon tunnustukselle ja opille.

Tarkoituseriensä saavuttamiseksi toimeenpanee yhdistys lutherilaisten pappien tai yhdistyksen hallituksen hyväksymäin maallikkojen johdolla hartaushetkiä vuokrahuoneissa tai rakentamissaan rukoushuoneissa sekä pitää kaupan pääasiallisesti uskonnollista kirjallisuutta sekä paperia ja kirjoitusvälineitä.”

Yhdistyksen toiminta taloudellisesti edistyi niin, että sille vuonna 1892 kaupungin keskeiselle paikalle Pohjolankadun ja Maununkadun kulmaan kaupungilta saadulle laajalle tontille valmistui oma talo, jossa oli suuri kokoussali — rukoushuone —, kirjakaupan huoneisto sekä asuntojakin. Tämän rakennustyön urakoitsijana oli yhdistyksen perustajiin kuulunut rakennusmestari Anders Wiklund, sama, joka rakensi kaupungin suomalaisen seurakunnan uuden kirkon.

Varojen keräämistä yhdistyksen toimintaa varten johti yhdistyksen perustajain rouvat Miina Sirén, Mathilda Sandman, Emilie Grönroos ja Emma Wiklund. Varojen kerääminen tapahtui keräyslistoilla ja vuosittain toimeenpannuilla myyjäisillä eli basaareilla, joiksi tällaisia myyjäisiä siihen aikaan kutsuttiin, kun bazar-sanalle ei vielä oltu keksitty suomenkielistä vastinetta. Samaa tarkoitusta varten toimi myöskin ompeluseura, johon osanotto oli suuri. Tämä ompeluseura valmisti myyjäisissä myytäviä tavaroita. Minun äidillääkin oli aina keräyslista ja kuului hän ompeluseuraankin.

Kun Viipurin kaupungin suomalaisen seurakunnan piirissä katsottiin tarpeelliseksi kirkon lisäksi seurakunnallisen toimintatalon aikaansaamista, jossa niin kutsuttua vapaata seurakunnallista toimintaa voitaisiin suorittaa, rukoushuoneyhdistys lahjoitti hankkeen toteuttamiseksi seurakunnalle kiinteistönsä, jolle tontille seurakunta sitten rakensi ajanmukaisen seurakuntatalon, jossa oli suuri seurakuntasali, kerhohuoneita ja seurakunnan työntekijäin asuntoja. Yhdistys kuitenkin edelleenkin jatkoi kirjakauppatoimintaansa aina alueluovutukseen saakka. Yhdistyksen kirjakaupan jäljelle jääneet varat luovutettiin yhdistyksen toiminnan vuonna 1952 lakatessa. Järvenpään seurakuntaopistolle stipendirahastoksi opiston viipurilaisille ja karjalaisille opiskelijoille.

Vielä muistelen kirkkokuorotoimintaa. Urkuri Emil Sivorin vuonna 1893 palattua pitkäaikaiselta opintomatkaltaan Saksasta hän sieltä saamansa innoituksen valtaamana perusti Viipuriin kirkkokuoron, jossa altoääntä laulavina oli poikia. Minäkin 13-vuotiaana tulin kuoroon, johon kuuluin äänenmurrokseen asti. Miesäänien runkona oli samaan aikaan Sivorin perustaman lukkar- ja urkurikoulun oppilaat. Näistä muistan sittemmin lahjakkaana hengellisten laulujen säveltäjänä tunnetun Primus Leppäsen. Kuoron varsinainen ensimmäinen esiintyminen tapahtui kaupunkiseurakunnan uuden kirkon vihkiäisissä ensimmäisenä adventtina vuonna 1893, jolloin kirkon vihkimisen toimitti Porvoon hiippakunnan piispa Herman Råbergh. Kirkon urkujen vihkiäisissä maaliskuussa 1895 kuoro muun muassa esitti Hallelujakuoron Händelin oratoriosta Messias. Tuolloin esitti laulajatar Naemi Ingman-Starck yksinlaulua ja uruissa oli Helsingin Johanneksen kirkon urkuri Oskar Merikanto.

Arvokkaana muistona tähän kirkkokuoroon kuulumisestani säilytän saamaani hopeaista kuoron merkkiä.

Eino Österman

Viipurin puhelin

Vuonna 1982 viettivät eräät kaupungit maassamme puhelinlaitostensa 100-vuotisjuhlia. Juhlijoihin olisi Viipurinkin pitänyt liittyä. Viipurissakin puhelinlaitostoiminta alkoi vuonna 1882.

Itse asiassa puhelin tuli Suomeen varsin pian sen jälkeen, kun Bell oli saanut syntymään käyttökelpoisen puhelinkoneen. Tietosanakirjat mainitsevat puhelimen syntymisvuodeksi 1876. Ensimmäinen puhelinkeskus saatiin toimintaan vuonna 1878. Kesti näin ollen vain neljä vuotta, kunnes syrjäisessä Suomessakin oli puhelinkeskuksia toiminnassa.

Kaupunkiemme ensimmäisiä puhelinlaitoksia ei suinkaan synnyttänyt valistunut kunnallishallinto eikä edes kaupunkilaisten tuntema tarve kohti edistystä ja kehittyneitä oloja. Kaupungeissamme liikkui innokas herrasmies Daniel Johan Wadén, jota eräissä lähdekirjoissa kutsutaan lennätinteknikoksi, toisissa sähköliikkeen omistajaksi ja joissakin jopa hovineuvokseksi. Wadén oli perehtynyt sen aikaiseen tietoliikennetekniikkaan ja arvattavasti näki kaupunkien puhelinlaitoksissa mahdollisuudet kohtuullisen taloudellisen hyödyn saavuttamiseen. Hän ryhtyi perustamaan puhelinlaitoksia puhtaasti liiketaloudellisina yrityksinä.

Ensiksi perustettiin puhelinkeskus Helsinkiin. Toiminta saatiin alkuun kesäkuussa 1882 ja liittyjiä oli aluksi 140. Viipuriin Wadén perusti yhtiön, jonka nimenä oli Östra Finlands Telefon-Aktiebolag ja toimialana puhelinlaitostoiminta Viipurissa ja sen ympäristössä. Yhtiö aloitti toimintansa 1.10.1882 ja liittyjien määrä oli aluksi peräti 28. Yhtiön osake-enemmistö oli turvallisesti Wadénin hallussa.

Kerrotaan, että puhelin sai Viipurissa ”innostuneen” vastaanoton. Innostus ei kuitenkaan ollut pysyvää. Muutaman vuoden kuluttua alkoi herätä tyytymättömyyttä yhtiön toimintaan. Ilmeisesti puhelinlaitos ei sittenkään ollut niin hyvä yritys kuin Wadén oli uskonut ja toivonut. Hänen varansa eivät riittäneet tarpeellisiin uudistuksiin ja korjauksiin, minkä vuoksi ainakin Viipurissa alkoi ilmetä vikoja ja häiriöitä. Ennen kaikkea: kuuluvuus linjoilla huononi. Sen lisäksi väitettiin, että yleisön palvelu on työkeätä. Maksujakin pidettiin korkeina. Kaiken lisäksi yhtiö oli täysin ruotsinkielinen.

Tässä yhteydessä on syytä todeta, että nimenomaan vuoden 1873 kaupunkien kunnallisasetuksen tultua voimaan kielikysymys tuli jatkuvasti voimistuvana esille useimmissa kaupungeissamme. Useissa väestön lukumäärän

kannalta suomenkielisissä kaupungeissa valta kunnallishallinnossa säilyi pitkään ruotsinkielisillä. Tämä johtui siitä, että uuden asetuksen mukaan äänioikeus kunnallisvaaleissa riippui taksoitettavan tulon määrästä ja siten, että vähätuloiset, joita oli enemmistö, eivät saaneet lainkaan äänestää ja muiden osalta äänimäärä oli porrastettu tulojen mukaan. Kun ruotsinkieliset yleisesti muodostivat kaupungeissa varakkaan väestönosan, säilyi kunnallinen valta heillä pitkään senkin jälkeen, kun väestön pääosa oli suomalaistunut. Esimerkiksi Viipurissa oli vuonna 1890 ruotsinkielisten osuus 15.1 % koko asukasmäärästä. Toisaalta samana vuonna oli kunnallisvaaleissa suurituloisimman neljänneksen osuus äänien kokonaismäärästä 70 %. Valtuuston suuri enemmistö oli ruotsinkielistä.

On tosin todettava, ettei osakeyhtiön yhtiökokouksessa äänestetä niin kuin kunnallisvaaleissa. Viipurin oloille on kuitenkin ominaista, että heräävä suomalaisuusliike pyrki 1900-luvun alkuvuosista lähtien murtamaan ruotsinkielisten vallan kaikilla aloilla. Näin puhelinlaitostoiminnassakin kielikysymys tuli toistuvasti esille. Eihän suinkaan ollut suomalaisen enemmistön kannalta samantekevää, millä kielellä puhelinlaitos asiakkaitaan palveli.

Tyytymättömyys Östra Finlands Telefon-Aktiebolagin toimintaan kasvoi vähitellen niin suureksi, että kaupungissa ryhdyttiin puuhaamaan uutta puhelinyhtiötä. Tehtiin laskelmia ja todettiin, että mikäli vähintään 200 tilaajaa saadaan kokoon, yhtiö tulee kannattamaan. Uuden yhtiön perustaminen oli periaatteessa valmista tammikuussa 1891. Varmuuden vuoksi yritettiin vielä neuvotella vanhan yhtiön kanssa, mutta Wadén suhtautui neuvotteluihin kylmäkiskoisen torjuvasti.

Uuden puhelinyhtiön perustava kokous pidettiin 2.4.1891. Se sai nimekseen Wiborgs Nya Telefon Aktiebolag — Wiipurin Uusi Telefooni Osakeyhtiö. Senaatti vahvisti yhtiöjärjestyksen 2.5.1891 ja 1.9.1891 uusi yhtiö aloitti toimintansa. Oli syntynyt — ainakin jälkeinpäin katsoen — ainutlaatuinen tilanne. Viipurissa toimi rinnakkain kaksi puhelinlaitosta.

Uudesta yhtiöstä todettakoon, että sekin oli aluksi ruotsinkielinen. Tässä ei sinänsä ole ihmettelemistä, sillä tuohon aikaan hoidettiin viralliset asiat ruotsiksi. Vasta vuonna 1906 tuli suomesta kaupunginvaltuuston virallinen kieli. Muodoltaan yhtiö oli lähinnä keskinäinen yhtiö. Osakkaiden lukumäärää ei ollut rajoitettu, mutta yhtiökokouksessa sai kukin osakkeenomistaja äänestää vain yhdellä äänellä osakeomistuksestaan riippumatta. Osinkoa saatiin jakaa enintään 5 % osakkeiden nimellisarvosta. Yhtiön valtaaminen ei näin ollen käynyt kovin helpolla päinsä.

Uusi yhtiö pääsi alusta alkaen ripeään vauhtiin. Kannattavuuden alarajana pidetty 200 tilaajan raja ylitettiin jo heti toiminnan alkaessa ja yhtiön ensimmäisiä toimenpiteitä oli toisen keskuspöydän hankkiminen. Toiminnan jatkuminen oli turvattu.

Uuden yhtiön perustaminen aiheutti tietysti ankaran kilpailutilanteen. Minkäänlaista käytännön yhteistoimintaa ei yhtiöiden välillä saatu aikaan. Yhtiöiden verkot olivat täysin erilliset eikä minkäänlaisia yhdyslinjoja ollut. Seurauksena oli, että noin sadalla tilaajalla oli pöydällään molempien yhtiöiden puhelinkoneet. Tilanne oli kestämaton.

Vanha yhtiö ryhtyi nyt parantamaan laitostaan kiireisesti. Maksujakin alennettiin. Mikään ei kuitenkaan tässä vaiheessa enää auttanut. Jo toisena toimintavuotenaan uusi yhtiö saavutti vanhan yhtiön tilaajamäärän eli 300

tilaajan rajan. Vanha yhtiö totesi kilpailutilanteen toivottomaksi ja ryhtyi antautumisneuvotteluihin. Erinäisten mutkien kautta päästiin lopulta keväällä 1894 siihen, että vanha yhtiö möi koko laitoksensa uudelle yhtiölle. Östra Finlands Telefon-Aktiebolagin toiminta lakkasi 1.7.1894.

Helpolla ei uusikaan yhtiö voittajaksi selvinnyt. Paitsi että se joutui kauppahintana maksamaan 31 000 mk, vanhan yhtiön tilaajien siirtyminen uuteen yhtiön aiheutti sen, että keskuspöydät oli kokonaan uusittava. Yhtiön varat olivat lopussa. Yhtiö velkaantui, minkä lisäksi maksuja oli korotettava. Seuraavien kymmenen vuoden aikana yhtiön talous kuitenkin saatiin tasapainoon.

Toimitilat ja keskusasemat

Wiborgs Nya Telefon Aktiebolagia varten hankittiin aluksi silloisen Katariinankadun varrelta Cloubergin talosta kolmen huoneen ja keittiön huoneisto. Siihen saatiin mahtumaan yhtiön puhelinkeskus ja jopa keskuksen johtajattaren asuntokin. Tässä huoneistossa yhtiö toimi peräti 22 vuoden ajan. Johtajatar tosin jouduttiin siirtämään muualle asumaan.

Toiminnan laajetessa toimitilat kävivät ahtaiksi ja lopulta riittämättömiksi. Vihdoin vuonna 1908 ostettiin yhtiön uudeksi toimitaloksi talo Vahtitorninkatu 12. Kiinteistöllä oli tiettyjä perinteitä, sillä Östra Finlands Telefon-Aktiebolag oli aikanaan toiminut samassa talossa. Kaiken lisäksi talo sijaitsi samassa korttelissa kuin yhtiön vanha keskus, mikä tietysti helpotti muuttoa. Loppujen lopuksi kauppa kuitenkin oli vähemmän onnistunut. Kaupunki laajeni voimakkaasti uuden toimitalon kannalta aivan väärään suuntaan. Vuoden 1861 asemakaavan mukaiset uudet kaupunginosat — Salakalahti, Pantsarlahti, Repola, Anina ja Papula — alkoivat olla valmiiksi rakennetut. Vanha Linnoituksen kaupunginosa oli jäänyt auttamatta sijainniltaan syrjäiseksi. Kävikin niin, että lähes välittömästi sen jälkeen kun puhelinkeskus vuonna 1913 oli saatu siirretyksi Vahtitorninkadun toimitaloon, yhtiöllä oli edessään tuon talon hylkääminen ja uuden etsiminen.

Sopiva tontti löytyi läheltä Punaisenlähteen toria. Vuoden 1917 alussa ostettiin tontti Pellervon- ja Brahenkatujen kulmauksesta (Pellervonkatu 6). Rakennustöihin päästiin vasta 1921. Uusi toimitalo valmistui 1922. Keskusasema saatiin siirrettyä uuteen taloon vuosina 1923—24. Yhtiön johtokunta saattoi huokaista helpotuksesta. Suuri uudistustyö oli saatu onnellisesti loppuun ja yhtiö saattoi luottavaisesti suhtautua tulevaisuuteen. Tontillakin oli vielä jäljellä käyttämätöntä rakennusoikeutta runsaanpuoleisesti.

Johtoverkko ja keskuslaitteet

Yhtiön toiminnan jatkuva laajeneminen aiheutti luonnollisena seurauksena johtoverkon vuosittaisen laajentamisen ja usein tapahtuneet keskusase-
seman uudelleen järjestelyt. Johdot olivat toiminnan alkuvaiheissa kauttaaltaan ilmajohtoja. Kaupungin kadunvarsia koristivat puhelinpylväät johtolineineen ja posliinikuppeineen. Ilmajohtoverkon muuttamista maakaapeleiksi pohdittiin jo 1890-luvun loppuvuosina, kunnes sitten tammikuussa 1901 raivonnut myrsky tuhosi suurimman osan kaupunkijohdoista. Kuntoon

paneminen kesti useita viikkoja. Jo seuraavana kesänä laskettiin maahan ensimmäiset puhelinkaapelit. Vuosikymmenen lopussa kaapeliverkkoa oli 12 kilometriä. Kaapeliverkon rakentamista jatkettiin järjestelmällisesti vuodesta toiseen. Vuonna 1933 ryhdyttiin ns. valtakaapeleita sijoittamaan sementtikanaaviin, mikä merkitsi ilmajohtojen lopullista häviämistä keskikaupungilta. Yhtiön tarkoituksena oli siirtyä aikanaan automaattikeskusjärjestelmään ja siirtoa tuli kaapeleiden uusiminen huomattavasti helpottamaan. Keskikaupungilla ja Papulassa johtoverkko saatiinkin automatisointia edellyttävään kuntoon ennen 1930-luvun loppua.

Viipurissa ei ollut koskaan automaattista puhelinkeskusta. Toiminnan alkuvuosikymmeninä tilaajan oli soitettava hälytyssoitto keskukseseen, joka sitten yhdisti puhelun siihen numeroon, mihin pyrittiin. Jo 1890-luvulla oli yleisö saatu tottumaan siihen, että keskukselle oli ilmoitettava numero, mihin pyrittiin. Hyvään puhelinliikenteeseen ei kuulunut, että pyydettiin vain Pitkäselle tai Rahikaiselle.

Uuden toimitalon ja keskusaseman käyttöönotto vuonna 1924 merkitsi myös puoliautomaattiseen keskusjärjestelmään siirtymistä. Hälytyssoitto tilaajalta keskukseseen jäi pois, riitti, että asianomainen nosti kuulopuhelimen eli "luurin" ylös pidikkeestä, jolloin hälytys keskukseseen tapahtui automaattisesti. Oli vain jäätävä kiltisti odottamaan, kunnes tuttu vastaus "keskus" kuului. Tähän automaattisuus sitten rajoittuikin. Entiseen tapaan oli keskukselle ilmoitettava, mihin numeroon pyrittiin ja odotettava, kunnes keskus yhdisti puhelun.

Täysin automaattisesta järjestelmästä oli Viipurissa puhuttu jo 1920-luvulta alkaen. Järjestelmä oli kuitenkin kallis ja uuden toimitalon hankintoja toteutettaessa oli pakko jäädä odottamaan tulevia aikoja.

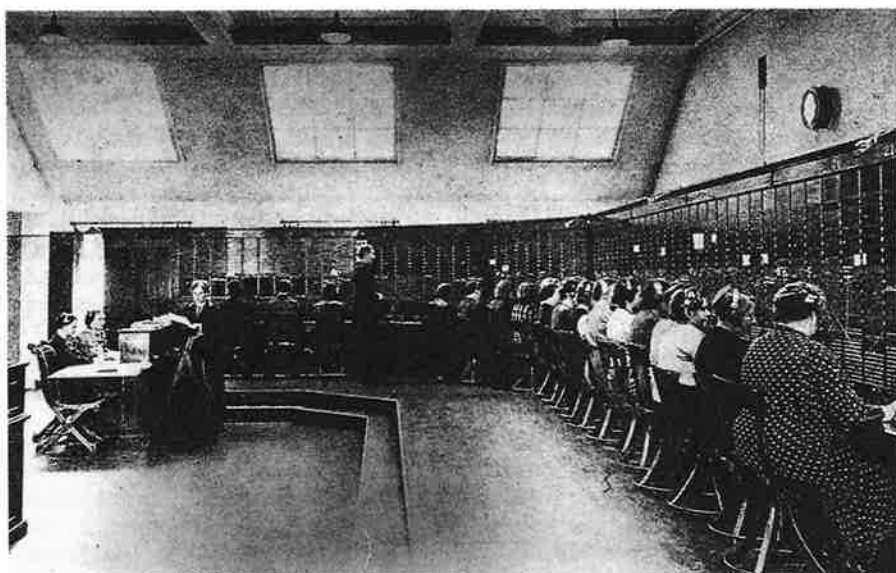
Automaattikeskushankkeessa päästiin sitten vuonna 1937 niin pitkälle, että yhtiökokous valtuutti johtokunnan toteuttamaan Viipurin keskuksen ja enintään 15 km etäisyydellä olleiden maaseutukeskusten automatisoinnin. Ruotsalaiselta L.M. Ericssonilta tilattiin heinäkuussa 1938 automaattikeskuskoneisto ynnä huomattava määrä erilaisia tarvikkeita, muun muassa 2500 uutta puhelinkonetta. Asennustöiden tuli alkaa 1.3.1939 ja koko toimituksen tuli olla valmiina ja käyttökunnossa 15.1.1940.

Keskusta ei koskaan automatisoitu. Laitteiden toimitus viivästyi niin paljon, etteivät ne ehtineet saapua maahan talvisodan syttymiseen mennessä. Toimitukset lykkääntyivät ja loppujen lopuksi koko hankintasopimus purettiin. L.M. Ericssonille jouduttiin kuitenkin maksamaan 250 000 mk "kipurahoja". Viipurilaiset pääsivät koko asiasta säikähdyksellä.

Hallinnollisia kysymyksiä

Yhtiön nimi muuttui vuosien saatossa pariinkin otteeseen. Vuonna 1913 luovuttiin kaksikielisestä nimestä ja yhtiö sai nimen "Viipurin Telefooniosakeyhtiö". Vuonna 1929 nimi sai sitten lopullisen muotonsa "Viipurin Puhelinosakeyhtiö".

Tässä yhteydessä on myös syytä todeta, että vähitellen yhtiö myös muutoin suomalaistui. Useiden yritysten jälkeen suomenkieliset saivat vallattua yhtiön johtokunnan vuonna 1911. Ilo ei jäänyt kuitenkaan pitkäaikaiseksi, sillä vuonna 1913 ruotsinkieliset valtasivat johtokunnan takaisin. Vuodesta 1914 yhtiö sitten pysyi suomalaisemmistöisenä. Kun

Viipurin puhelinkeskus ennen talvisotaa (Viipurin Puhelinosakeyhtiö, kertomus yhtiön 50-vuotisesta toiminnasta).

tuohon aikaan yhtiön johtokunnan puheenjohtaja toimi myös toimitusjohtajana, oli noista valtaamisista välittömänä seurauksena, että valtaamisen jälkeen toimitusjohtaja sai lähteä.

Ehkä siitä, että edellä kerrotut valtaamiset tekivät toimitusjohtajana toimimisen hankalaksi, johtui, että yhtiö vuonna 1913 läksi hallinnossaan radikaaleille linjoille. Päätettiin valita päätoiminen toimitusjohtaja, jonka tuli lisäksi olla teknillisesti ja taloudellisesti pätevä ammattimies. Toimitusjohtajista pitkäaikaisimmat olivat Elis Sivén ja Lauri Ståhlhammar. Molemmat toimivat tehtävässään 11 vuoden ajan. Ståhlhammarin työn katkaisi sota, kun taas Sivén siirtyi ravintolanpitäjäksi Helsinkiin.

Kieliriidat yhtiön johtokunnassa vaimenivat vähitellen, mutta vielä niin myöhään kuin vuonna 1922 saatiin riidanpoikanen aikaan. Tapaus oli sinänsä mieliä kuohuttava. Viipurin Suomalaisuuden liitto oli esittänyt, että yhtiön keskuksessa luovuttaisiin kansainvälisesti käytetystä "sentraali"-sanasta ja tilalle otettaisiin "keskus". Johtokunnassa oli tässä vaiheessa enää yksi ruotsinkielinen jäsen. Hänen vastustuksensa ei auttanut ja näin "keskus" otettiin käyttöön. Kuitenkin vasta vuodesta 1924 lukien, kun uusi puoliautomaattinen keskus tuli valmiiksi.

Tilaajien määrä ym.

Yhtiö aloitti toimintansa noin 220 tilaajan voimin. Vuosisadan vaihteessa päästiin 1000 tilaajaan. Vuoden 1911 lopussa tilaajien määrä oli 1599 ja vuoden 1916 päättyessä 2264. Yhtiö kasvoi jatkuvasti ja vuoden 1939

jälkipuoliskolla tilaajia jo oli 4936. Lisäksi yhtiöllä oli 200—300 maaseututilaajaa.

Viipurissa oli siis talvisodan syttyessä puhelin 16—17 asukasta kohti. Luku on pieni verrattaessa sitä tämän päivän tilaajamääriin. Nykyisin maassamme puhelintiheys on suurempi kuin 1:2 eli karkeasti ottaen joka toisella on puhelin — naiset ja lapset mukaanluettuina. Virallinen tilastoluku vuoden 1984 lopussa oli 59 puhelinta 100 asukasta kohti.

Vielä 1930-luvun päättyessä puhelin oli suuressa määrin ylellisyshyödyke. Jos Viipurin noin 5000 puhelimesta erotetaan pois liikkeiden, julkisten laitosten, järjestöjen ja erilaisten ammattinharjoittajien puhelimet, jää niiden määrä, joilla oli puhelin pelkästään omaksi mukavuudekseen ja perheen yhteydenpitovälineeksi, pieneksi. Ei tullut kysymykseenkään — niin kuin usein nykyisin — että perheeseen, jossa oli äiti ja pari kouluikäistä lasta — tarvittiin toinenkin puhelin, jotta isäkin olisi voinut hoitaa puhelin-yhteyksiään.

Muutoinkin elettiin vähemmän ylellisiä aikoja. Esimerkiksi Viipurin kaupungilla oli oma keskus vain sairaaloissa ja sähkölaitoksessa. Muutoin toimittiin suorilla linjoilla. Kaupunginjohtajilla oli kullakin omat suorat numeronsa. Kaikkiaan oli kaupunginhallitusta varten kustannettu vain kuusi puhelinta. Samanlainen oli tilanne lääninhallituksessakin. Maaherralla ja muilla ylimmillä virkamiehillä oli toki omat puhelimensa, mutta esimerkiksi peräti neljä nuorempaa lääninsihteeriä ynnä lääninnotaari saivat tyytyä yhteen ainoaan yhteiseen puhelimeen. Ajatus, että jokaisella konttorityöllä olisi ollut puhelin pöydällään, oli siihen aikaan mahdoton.

Edellä olevasta käy ilmi, että oman keskuksen asentaminen ei ollut kovinkaan yleistä. Niitä toki oli ja puhelinluetteloon kirjoitettiin tällöin numeron jälkeen sana "sarja", joka oli mainittava, kun puhelu tilattiin. Esimerkiksi linja-autoaseman numero oli 42 00 sarja ja Karjalan Kaartin Rykmentin 40 90 sarja.

Tiettyssä ylimmässä kastissa olivat kaupungin suuret liikelaitokset. Näillä ei ollut puhelinnumeroa lainkaan. Puhelua tilattaessa sanottiin vain liikkeen nimi tai sen lyhennys. Esimerkiksi Starckjohannille päästiin pelkästään avainsanalla "Starckjohann", Viipurin Osuusliikkeen nimihuuto oli "Osuusliike", Savo-Karjalan Tukku liikkeen "Savo-Karjala" jne.

Viipurin puhelinluettelo oli ruskeakantinen, 200-sivuinen kirja, jonka vasemmassa ylänurkassa oli narulenkki luettelon naulaan ripustamista varten. Luettelo sisälsi myös ns. keltaisen osan eli liikehakemiston. Liikehakemistoa selaamalla pääsee erittäin hyvin perille esimerkiksi ajan mainoskielestä, joka melkoisesti poikkesi nykyisestä. Vuoden 1939 luettelosta voidaan poimia muutamia esimerkkejä.

Amerikkalaisuus oli huudossa. Linnankadun varrella toimi Amerikkalainen Prässäysliike "nopeasti ja huolella koht. palkkiolla", T:mi Autotyö, omist. E. Hedman ilmoitti, että "työn ensiluokkaisuudesta vastaa Amerikassa useamman vuoden taitoaan täydentänyt ammattimies". I. Siljanderin autokorjaamo ei tahtonut olla huonompi: "Pitkäaikainen kokemus Amerikasta takaa työn laadun".

Omalaatuinen ja ristiriitaisia tunteita herättävä oli Hautaustoimisto S. Alhon mainosteksti: "Suokaa vainajallenne hautaushetkellä kaunis kirstu!"

Rautatieaseman läheisyydessä oli useitakin matkustajakoteja. Kilpailu niiden kesken oli ilmeisesti kovaa. Matkustajakoti Otavassa oli "siistit

huoneet, lämmin vesi ja aulis palvelu”, kun taas esim. Matkailijakoti Parisissa oli ”kodikkaat huoneet, hyvä palvelu ja verrattain huokeat hinnat”.

Monet liikkeet tietysti mainostivat itseään kohtuullisilla hinnoilla. Pisimmälle meni Pohjolan Valmiitten Vaatteitten Kauppa, omist. S. Klimscheffsky. ”Hinnat alle kaiken kilpailun”.

Viipurin Puhelinosakeyhtiön loppuvaiheet

Talvisodassa yhtiö menetti toimilupa-alueensa sekä kaiken kiinteän ja suurimman osan irtaintakin omaisuuttaan.

Kun sitten jatkosota syttyi kesäkuussa 1941 ja joukot etenivät Kannaksella tunnetulla menestyksellä, ryhtyi Viipurin Puhelinosakeyhtiökin valmistelemaan paluuta Viipuriin. Jo ennen Viipurin takaisinvaltaamista kävi kuitenkin ilmi, että valtio aikoi ottaa Viipurin puhelinliikenteen hoitamisen itselleen. Valtioneuvosto sanoi sitten elokuussa 1941 irti Viipurin Puhelinosakeyhtiölle myönnetyn toimiluvan, mikä merkitsi yhtiön puhelinlaitostoiminnan loppua. Näin valtio, jota nimenomaan viime vuosina on syytetty vallanhimosta ja pyrkimyksestä rajoittaa yksityisten puhelinlaitosten toimintamahdollisuuksia, jo 45 vuotta sitten osasi tarvittavat temput. Näkemykset olivat toiset 1890-luvulla, jolloin Viipurin kaupunkiin sallittiin peräti kaksi puhelinyhtiötä.

Vuonna 1886 annettu julistus niistä ehdoista, joilla telefoonijohtoja saadaan maahan asettaa ja käyttää, säättää, että valtion on irtisanoessaan toimiluvan lunastettava toimiluvan haltijan laitos oikeuksineen ja etuineen täydestä arvosta. Tämän mukaisesti aloitettiin sitten yhtiön ja valtion väliset neuvottelut Viipurin Puhelinosakeyhtiön omaisuuden lunastushinnasta. Sekä yhtiö että valtio asettivat omat arviomiehensä. Pitkien neuvottelujen jälkeen päädyttiin siihen, että valtio maksaa lunastushintana 12 milj. markkaa. Tämän summan valtio maksoi käteisellä vuonna 1943. Valtio sai omistukseensa puhelinyhtiön omistamat kiinteistöt, puhelinkaapelit sementtikanavineen, ilmajohdot, puhelintarvikevarastot ym. Yhtiö puolestaan oli lunastushintaan hyvin tyytyväinen.

Seuraavana vuonna Viipuri jälleen menetettiin. Valtiolle ei jäänyt mitään, yhtiölle jäivät rahat.

Viipurin Puhelinosakeyhtiö purettiin ja osakkeenomistajille, joita kaiken kaikkiaan oli osakerekisterissä 3993 osaketta vastaava määrä, ryhdyttiin jakamaan jako-osuuksia. Kaiken kaikkiaan puhelinosakkeista tuli kohtalaisen hyvä sijoitus. Osakkeen hinta oli 1939 ollut 2040 markkaa, nyt maksettiin osakkeenomistajille jako-osuuksina kaikkiaan 5000 markkaa osakkeelta.

Tarinaa liittyy loppuepisodikin. Jako-osuuksista maksettiin 2000 markkaa osakkeelta korvausobligatioina. Obligaatiot olivat ensimmäisen korvauslainan pitkäaikaisia, joiden viimeinen lunastusvuosi oli 1964. Kaikki osakkeenomistajat eivät nostaneet varsinkaan viimeistä jako-osuutta, joka oli 500 markkaa osakkeelta. Joskus vuoden 1946 paikkeilla yhtiön selvitysmiehet totesivat, että heillä oli hallussaan noin 1800 000 markan nimellisar-

vosta jako-osuuksia, kaikki ensimmäisen korvauslainan pitkäaikaisia ja indeksiin sitomattomia obligaatioita. Kun jako-osuuksien nostajat kävivät yhä harvinaisemmiksi, luovutettiin jäljellä ollut pesä Viipurilaiselle osakunnalle sillä ehdolla, että osakunta vastasi jako-osuuksien maksamisesta. Osakunta muodosti erityisen Viipurin Puhelinosakeyhtiön stipendirahaston. Jako-osuuksia osakuntakin joutui maksamaan vain muutamia.

Lähteet: A.A. Lintulahti: Viipurin Puhelinosakeyhtiö 1891—1941.

Suomen Kaupunkilaitoksen historia II s. 320—321

Helsingin kaupungin historia IV s. 267—268

Viipurin puhelinluettelo 1939.

Eka Lainio

Viipurin poika Armas J. Pulla

Armas J. Pullan kirjallinen tuotanto käsittää erittäin laajan alueen: poikakirjoja, seikkailukirjoja, salapoliisiromaaneja, kirjoja ruoasta ja viineistä, tapojen ja tapahtumien historiaa, historiikkeja. Kirjoja kaikkiaan 82, joista monista on otettu useita painoksia. Kirjailijan monipuolisuutta kuvaa myös se, että hän itse kuvitti monet kirjansa.

Armas J. Pulla oli viipurilainen. Isä Juoseppi oli kivennapalaisia, äiti Emma Sofia Pietarin kautta Viipuriin tullut savolaistyttö. Esikoisestaan isä olisi halunnut tehdä keisari Frans Josefin kaiman, mutta äiti oli toista mieltä ja Frans vaihdettiin Armaaksi. Josef kuitenkin sai jäädä, sillä olihan se myös isän nimi.

Sorvalissa syntynyt ja aikanaan sitten Viipurin Suomalaisessa Lyseossa koulunsa käynyt Armas ei kuitenkaan paljon kouluaikaa pitempään Viipurissa viipynyt. Oli lähdettävä sopivaa työtä etsimään. Hän matkusti Helsinkiin matkalaukussaan sukkiensa ja paitojen välissä ensimmäinen romaaniyritys, jonka hän kaikessa hiljaisuudessa oli kyhännyt. Käsikirjoitustaan hän tarjosi Kustannus Oy Kirjalle. Ei katsonut kustantaja romaania vielä 'kypsäksi', mutta tarjosi kirjailijanalulle talon reklaamiasioiden hoitajan paikkaa.

Reklaamitoimittajan viran vastaanottaessaan ei Armas J. kuitenkaan ollut aivan vihreä. Olihan hän kouluaikanaan perustanut luokkalehden, toimittanut ja kuvittanut sitä ja asevelvollisena Korian pioneeripataljoonassa oli hän saanut pataljoonan lehden Hakun päätoimittajan tehtävät hoidettavakseen.

Niin, tuo luokkalehti. Liekö ollut enne, että Armas Pulla, sittemmin tunnettu kulinaristi ja kuulun ranskalaisen paistinkääntäjien yhdistyksen Helsingin vouti antoi perustamalleen lehdelle nimeksi Makkara. Tässä näyte lehdessä olleesta jatkokertomuksesta: "Roope asui isänsä luona. Eräänä yönä hän kuuli kovaa kolinaa alakerrasta. Hän veti heti pöksyt jalkaansa, otti kaksi revolveriä ja meni alakertaan ja ampui rosvot." Tuo teksti ei kuitenkaan ollut Armas Pullan, vaan erään, josta aikanaan tuli eversti.

Luokkalehti Makkaran kuvitusta v:lta 1922.

Romaanitehdas Waltari-Pulla

Armas J. Pullan ensimmäisiä julkaistuja teoksia oli Gummeruksen kustantama Kuninkaan korpraali. ”Annoin sen kustantajalle liikoja puhumatta ja kustantaja kustansi sen myöskään liikoja puhumatta”, kertoo Pulla. Ennen tuon kirjan ilmestymistä oli jo alkanut kirjallinen yhteistyö Mika Waltarin kanssa. Vuoden 1930 tienoilla aloitti romaanitehdas Waltari-Pulla toimintansa. Miten tuo yhteistyö kahden kovasti erilaisen kirjailijan kanssa alkoi, ei Pulla itsekään tarkoin muistanut. Työnjako oli joka tapauksessa seuraava: kirjailija P. keksi ja rakensi juonen ja Mika sen sitten paisutteli ja ’brodeerasi’ lopulliseen muotoon. Keisarin tekohampaat, Punainen madonna, Älkää ampuko pianistia kuuluivat tuohon kapteeni Leo Rainion salanimen taa kätkeytyvään seikkailukirjojen sarjaan. Samaan sarjaan kuului vielä 1933 ilmestynyt Lempeä korvanleikkaaja, joka kokonaan oli Pullan työtä.

Ryhmy, Romppainen ja Mörökölli

Pullalla oli suuri perhe, vaimo Tellervo ja neljä lasta. Lapset olivat kovasti kiinnostuneita lemmikkieläimistä. Elättinä oli hiiriä, papukaijoja,

kyyhkysiä, jopa käärmeitäkin. Ja tietenkin kissoja. Isäntä itse piti erityisesti kissoista ja kissat pitivät hänestä. Ei siis ihme, että kissa esiintyy monissa hänen tarinoissaan. Suuren suosion saavuttaneen Ryhmyn ja Romppaisen seikkailuissa toisen maailmansodan aikana oli mukana myös kissa, sympaatinen ja viisas sotakissa Mörökölli.

Nuo Ryhmy ja Romppais-kirjathan olivat sodan jälkeen kiellettyjen kirjojen luettelossa. Eräässä haastattelussa, joka koski Pullan sodanaikaista tuotantoa, kirjailija itse toteaa:, että varsinaisia sotakirjojahan nuo kirjat eivät olleet, ja niiden suosio ylti yli puoluerajojen. Kun eräät kunnan pamput tutkivat kiellettyjen kirjojen luetteloa saadakseen tietää, mitkä teokset kunnan kirjastosta oli hävitettävä, eräs heistä ärähti: ”mutta mitään Ryhmy-Romppais -kirjaa ei kylläkään saa hävittää, piru vieköön, ei!”. Tuo mainittu henkilö oli kiivas kommunisti.

Muisteloita Viipurista ja Pariisista

Otava, jonka kustantamana Armas Pullan kirjat suurimmaksi osaksi julkaistiin, pyysi häntä kirjoittamaan itsestään. Syntyi kirja Viipurilaisii

Ranskalaisen taiteilija Ximin piirros nuoresta kirjailijasta Armas J. Pullasta.

muisteloj ja pariisilaisii. Julkaisuvuosi oli 1980. Nuo kaksi kaupunkia, nuoruutensa Viipurin ja rakastamansa Pariisin, Pulla näkee monessa suhteessa samanlaisina niiden elämäntavan, ihmisten samankaltaisuuden, vilkkauden, välittömyyden takia. "Pariisista pidän, koska se melkein korvaa Viipurin — korvaisi, jos siellä olisi Torkkelinkatu."

Pariisissa, Vavinin kulmassa nuori kirjailija tapasi taiteilija Juho Rissanen, joka silloin asui Pariisissa. Kirjassaan Hullut vuodet Armas J. kertoo tuosta tapaamisesta: . . . pysäytin hänet ja tiedustelin mistä voisi saada suomalaisia lehtiä.

— Ka tuostapa kioskista — misteepä muuten tiijätte, jotta min oun meekäläesiä?

— No kukas suomalainen ei nyt mestaria tuntisi, imarsin minä. Tuokos Juhua hytkäytti mukavasti.

— Vae nii, vae nii . . . Entä mikäpä sitä ollaan nimeltä?

— Pulla.

— Pulla, no on niitä nimiä kaekenlaesia, ällisteli Rissanen.

Käytyään sitten kadun kulmauksessa olevassa mukavuuspömpelissä, jota suomalaiset sanoivat tuohenkäppyräksi, he siirtyivät ravintola La Coupoleen jatkamaan keskustelua.

Vuonna 1981 ilmestyi WSOY:n kustantamana Viipuri-antologia, jonka toimituksessa myös Armas J. oli mukana. Juuri noihin aikoihin olivat venäläiset kirjoitelleet, että Viipurin ringeli oli venäläisten keksimä. Sitä näet aikoinaan oli tarjolla itsensä keisarin ruokapöydässä. Armas J. kirjoitti Viipuri-kirjaan vastineen, jossa todisti, että ringeli oli taatusti viipurilainen tuote: keskiajalla sitä valmistsivat Viipurin fransiskaanimunkit ja myivät sitten pyhänä leipänä. Myöhemmin valmistusresepti siirtyi viipurilaiselle Vaittisen suvulle ja sen jälkeen Maria Kontuselle, jonka valmistamia rinkeleitä sitten aikanaan toimitettiin viikottain kuriiripostissa Aleksanteri III:n ruokapöytään Pietariin.

Viipurin kaupungin hoitokunnan vaiheet 1940—1942*

Viipurin kaupungin hoitokunnan toimintaa sen perustamisesta huhtikuussa 1940 Viipurin takaisinvalloitukseen elokuun lopulla 1941

Aika ennen hoitokuntaa

Käytettävissä oleva tila ei salli esittää aiheemme taustaksi Viipurin vaiheita lokakuusta 1939 talvisodan päättäneeseen maaliskuiseen Moskovan rauhaan. Viipurin kaupungin vähittäistä tuhoutumista sodan kuluessa on yksityiskohtaisesti kuvattu Emil Koposen ja Eero Viitasen teoksessa "Viipurin viimeiset päivät" (1940) ja lyhyemmin jälkimmäisen esityksessä "Viipurin kirjan" (v. 1958) s. 499—532. Jo lokakuun 11. päivänä oli sisäasiainministeriö kehottanut mm. sellaisia viipurilaisia, joiden läsnäolo kaupungissa ei ollut välttämätöntä, vapaaehtoisesti siirtymään maaseudulle. Osa lähtikin, mutta moni palasi marraskuun loppuun mennessä takaisin Viipuriin. Sodan puhkeaminen marraskuun viimeisenä päivänä 1939 Viipurin ilmapommituksineen tuli kaupunkilaisille suurena yllätyksenä.

Joulukuun alussa suuri osa kaupunkilaisia siirrettiin junilla Hämeen lääniin, kuten myöhemmin tarkemmin esitetään. Varsin moni siirtyi kuitenkin muualle. Vaikean evakuointiryhmän muodostivat kaupungin sairaaloiden potilaat. Näistä tuberkuloosisairaala (55 henkeä) sijoitettiin Janakkalaan Kiiptulan kartanoon ja naistensairaala saman kunnan kunnallissairaalaan, kaupunginsairaalan 90 henkeä saman kunnan Turengin kansakouluun ja 33 henkeä Parikkalaan Mäntylahden kansakouluun, mielisairaalan 200 henkeä Parikkalan Särkisalmelle ja kulkutautisairaala (n. 40 henkeä) Savitaipaleelle. Kunnalliskodin väki jakautui siten, että siitä n. 380 sijoitettiin Janakkalaan yhdeksään eri paikkaan ja 150 henkeä Parikkalan Melkonien nuorisoseuran- ja työväentalolle. Erilaisten lastenkotien vajaa 400 henkeä sai uudet asuinsijat Eurajoen, Honkajoen ja Huittisten kansanopistolta.

*Tarkoitukseni on Toimitteiden myöhemmässä niteessä julkaista tästä historiikista jatkoa.

Pääosa kaupungin virastoista työskenteli vähennetyin työvoimin: miehistä oli moni sotatoimissa tai väestönsuojelutehtävissä ja naisista usea esimerkiksi lottana. Joulukuun ja helmikuun välisenä aikana virastot siirtyivät yleensä Hämeeseen, etenkin Harvialaan. Kauimmin — 18.2. asti — työskentelivät kaupunginhallituksen lisäksi rahatoimisto, rakennustoimisto ja sähkölaitos. Siviilielämä loppui 23.2.; kaupunki oli tästä edes täysin sotilaiden hallussa, kuten Emil Koposen ja Eero Viitasen julkaisemassa teoksessa "Viipurin viimeiset päivät" ja Jouni Kallioniemen "Viipuri suursodassa 1939—1940" (v:ltä 1990) tarkemmin esitetään.

Viipurin kaupunginhallitus kokoontui 18.2.1940 asti Viipurissa melkein joka arkipäivä. Kaupunginvaltuuston viimeinen kokous v. 1939 oli sattunut sodan alkupäiväksi 30.11. Tuolloin oli 47 valtuutetusta ollut seitsemän pois "poikkeuksellisen tilanteen vuoksi". Seuraavan kerran valtuusto kutsuttiin koolle tammikuun 4. p:ksi 1940, jolloin kokous aiottiin pitää Viipurin Osuusliikkeen ravintolassa Pohjolank. 10. Kokouksesta oli poissa 25 valtuutettua "sotatilán aiheuttamien esteiden takia", joten se ei ollut päätösvaltainen. Epävirallisesti keskusteltiin asioista ja esimerkiksi päätettiin seurata suunniteltua budjettia.

Seuraavan kerran valtuusto kokoontui 29.2. Helsingissä kaupunginvaltuuston istuntosalissa päätösvaltaisena, koska 30 valtuutettua oli paikalla. Avauspuheenvuorossaan valtuuston edellisen vuoden puheenjohtaja Toivo Valtavuo tervehti valtuutettuja seuraavasti:

"Arvoisat Viipurin kaupunginvaltuutetut! — Valtuuston viimevuotisena puheenjohtajana minun on työjärjestyksen mukaan johdettava puhetta tässä kokouksessa siihen asti kuin puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan vaalit ovat toimitetut. — Ensi kerran tapahtuu tänään, että jonkin Suomen kaupungin valtuusto kokoontuu oman kaupungin rajojen ulkopuolella. Kun kuluneen vuoden marraskuun viimeisenä päivänä viimeksi päätösvaltaisina kokoonnuimme, olimme muutamia tunteja aikaisemmin kuulleet sodan alkusoiton vihollisen pommikoneiden jyristessä hävitystä ja kuolemaa levittäen kaupunkimme yllä. Nyt sotatapahtumien kehitys on aiheuttanut sen, että tällä kertaa kokouspaikaksi on valittu valtakunnan pääkaupunki, jonka kaupunginhallitus ystävällisesti on luovuttanut tämän salin, Helsingin kaupunginvaltuuston kokoushuoneen, käytettäväksemme.

Sen jälkeen kun kutsu tähän kokoukseen oli lähetetty, on valtakunnan hallitus antanut eduskunnalle esityksen laiksi, joka koskee sellaisten kuntien hallinnon hoitamista, joista väestö on sotatilán johdosta väliaikaisesti poistettu. Mainittu laki, sitten kun se tulee voimaan, tekee mahdolliseksi myöskin Viipurin kaupungin hallinnon jatkamisen ja kaupunginvaltuustolle kuuluvan päätösvalan käyttämisen siinäkin tapauksessa, etteivät normaaliset hallintoelimet voisi toimia ja ettei valtuustoa saataisi päätösvaltaisena koolle. — Uusi laki aiheuttaa sen, ettei tämäkään kokous ole ehdottoman välttämätön. Siitä huolimatta on tietysti hyvä, että valtuusto saa itse päättää nyt käsiteltävistä asioista, joihin kuuluu m.m. kuluvan vuoden talousarvio ja ehdotus uuden lain edellyttämän hoitokunnan jäsenistöksi."

Kokous valitsi uudelleen entiset jäsenet valtuuston johtotehtäviin ja kaupunginhallitukseen sekä kunnallisiin lautakuntiin. Kaupunginhallituksen jäseniksi tulivat näin ollen pankinjohtaja K.J. Jauhiainen, kansakoulunopettaja Hannes Koivu, rehtori Onni Lehtokari, sanomalehdentoimittaja Jalmari Leino, varastonhoitaja Konsta Mikkonen, insinööri Uno Sarkko,

hovioikeudenneuvos K.E.A. Snellman, sihteeri Penna Tervo ja varatuomari K.K. Tiililä.

Puheenjohtaja Valtavuon tervehdyssanoissaan mainitsemaan ns. hoitokuntaan valtuusto ehdotti sisäasiainministeriölle — kaupunginhallituksen ehdotuksen mukaisesti — kaupunginjohtaja Tuurnan, apulaiskaupunginjohtaja Aallon, valtuuston puheenjohtajan Valtavuon sekä kaupunginhallituksen jäsenet Koivun ja Lehtokarin. Jo tässä kohden tulkoon mainituksi, että valtuusto kokoontui seuraavan kerran vasta 29.12.1941 — silloin Viipurin Pyöreässä tornissa, ts. melkein kahden vuoden kuluttua.

Moskovan rauhan jälkeen Viipurin kaupunginhallitus kokoontui Harvialassa 18.3.1940 apulaiskaupunginjohtaja Aallon johdolla. Kun kaupungin vielä virassa olleet toimihenkilöt olivat kutsuttuina paikalla, puheenjohtaja ilmoitti mm. sen, että kaupungin asiat joutuvat loppuselvittelyyn ja niiden päätyttyä loppuu kaupungin virkamiesten toiminta kaupungin palveluksessa. Kaupunginjohtaja Aallon puheen päätyttyä laulettiin Karjalaisten laulu. Sen jälkeen kun valtuuston puheenjohtaja Valtavuo oli lausunut rohkaisevia sanoja, laulettiin Maamme-laulu ja esitettiin Lahden kaupungilta saapunut valittelusähke ”mainehikkaan ja elinvoimaisen Viipurin kaupungin luovuttamisesta”.

Seuraava kaupunginhallituksen kokous pidettiin Harvialassa kolme päivää myöhemmin. Tällöin olivat läsnä kaikki kaupunginjohtajat ja jäsenistö melkein täysilukuisena sekä valtuuston puheenjohtaja. Läsnä oli myös sisäasiainministeriön vanhempi hallitussihteeri Erkki Mantere, jota tervetulleeksi lausueksaan kaupunginjohtaja Tuurna esitti toivomuksen valtion ja kaupunginhallituksen välisen yhteistyön jatkumisesta edelleenkin kiinteänä kaupungin asiain jouduttua loppuselvityksen varaan. Tuurna esitti kaupungin viranomaisten tehtäväksi keskeneräisten asioiden loppuunsaattamisen sekä selvityksen laatimisen kaupungin varoista ja veloista. Hänen mukaansa valtion puolesta toivottiin, että Viipurin kaupunki ryhtyisi tilanteen vaatimiin toimenpiteisiin ja että luovutetun alueen muut kaupungit ja kauppalat toimisivat yhdenmukaisesti Viipurin kaupungin viranomaisten kanssa. Lopuksi Tuurna lausui toivomuksenaan, että pikaisesti nimitettäisiin kaupungille hoitokunta, joka päätösvaltaisena suorittaisi kaupungin asiain loppuselvittelyn. — Tähän hallitussihteeri Mantere ilmoitti, että hoitokunta nimitettäisiin heti pääsiäispyhien jälkeen.

Tämän jälkeen kaupunginjohtaja Tuurna esitti, ettei toistaiseksi muille kunnille eikä yksityisille suoritettaisi mitään maksuja, ennen kuin täydellinen selvitys kaikista tällaisista suorituksista oli saatu ja asiasta neuvoteltu hallitussihteeri Mantereen kanssa. Tämä yhtyi Tuurnan ehdotukseen. Kuitenkin olisi suotavaa, että sijaishoidossa ja yksityisissä huoltolaitoksissa olevista hoidokeista suoritettaisiin maksut säännöllisesti, jotteivät nämä joutuisi tilanteesta kärsimään. — Kaupunginjohtaja Siltanen huomautti, että kaupungin teknisten laitosten tekemistä tilauksista oli useista maksettu ennakkomaksuja, minkä vuoksi tilausten toimittajien kanssa olisi neuvoteltava etumaksujen palauttamiseksi. — Kummankin kaupunginjohtajan ehdotukset hyväksyttiin.

Koska suuri joukko viipurilaisia oli siirtynyt Helsinkiin ja nämä sekä lukuisat viipurilaiset ympäri maata tarvitsivat monissa asioissa neuvoja kunnallisilta viranomaisilta, kaupunginjohtaja Tuurna ehdotti, että Helsin-

kiin perustettaisiin jonkinlainen Viipuri-toimisto, jonka tehtäväksi annettaisiin paitsi kunnalliselle oikeusaputoimistolle kuuluvia tehtäviä myös tilanteen vaatimien uusien lakien suunnittelu. Kaupunginjohtaja Siltasen mielestä Helsinki ei ollut sopiva tällaisen toimiston sijoituspaikaksi, koska hänen mielestään sinne olivat siirtyneet vain rikkaimmat viipurilaiset, ja hän huomautti, ettei oikeusaputoimisto pystynyt suunnittelemaan uutta lainsäädäntöä. Tuurnan lisäksi rehtori Lehtokari katsoi tällaisen toimiston perustamisen tärkeäksi jo senkin vuoksi, että kaupungin asiain järjestelyssä tultaisiin usein neuvottelemaan valtion viranomaisten kanssa. Myös hallitussihteeri Mantere huomautti, että kiinteän yhteyden pitäminen valtion ja kaupungin välillä oli tärkeätä, minkä vuoksi sanotunlainen virasto olisi Helsinkiin perustettava ja sen hoitajaksi saatava kunnan asioihin hyvin perehtynyt henkilö.

Kun tuolloin pöydälle pantua asiaa käsiteltiin kaupunginhallituksen seuraavassa kokouksessa 26.3., kaupunginhallitus päätti siirtää kaupungin kaikki virastot Harvialasta Helsinkiin. Jo 3.4. pitämässään kokouksessa se hyväksyi Etelä-Esplanaadik. 8 sijaitsevan huoneuston vuokraamisen Värija Vernissa-Oy:ltä ajaksi 1.4.—1.9.1940 3 000 markan kuukausivuokrasta.

Viimeksimainitussa kokouksessa kaupunginjohtaja Tuurna ilmoitti olleensa Viipurin edustajana Helsingissä 30.3. pidetyssä Karjalan kuntien edustajakokouksessa, jossa oli käsitelty kunnille yhteisiä asioita, ja että hänet oli valittu jäseneksi yhteiseen työvaliokuntaan, joka valmistelee 20.—21.4. pidettävän yleisen kokouksen asiat. Samoin hän oli ollut edustamassa kaupunkia kunnallisessa keskustuimistossa 30.3. pidetyssä menetettyjen kaupunkien ja kauppalaan edustajien neuvottelukokouksessa, jossa edustajien lisäksi oli ollut mukana keskustuimiston johtaja Harvia ja sisäasiainministeriön hallitussihteeri Mantere. Kokouksessa käytyjen neuvottelujen perusteella tultaisiin valtioneuvostolle tekemään joukko esityksiä siirtokuntien asioiden järjestämiseksi.

Niilo Yrjölä mainitsee Karjalan liiton historiassa kaupunginjohtaja Tuurnan Uudelle Suomelle maaliskuussa 1940 antaman haastattelun, jossa Tuurna oli todennut mm. seuraavan: ”Me olemme katselleet karttaa. Olemme mietiskelleet jopa uutta paikkaa vanhalle kaupungille. On ajateltu Virolahtea ja siitä länteen olevia alueita. On myös mietitty, eikö saataisi jotakin sopivaa kaupunkia tai kaupungin lievetä lainaksi, esimerkiksi Kotkaa.” Ainakaan kaupunginhallituksen pöytäkirjoissa ei mainita mitään tällaisista pohdinnoista.

Edellämainitussa 3.4. pidetyssä kokouksessa Viipurin kaupunginhallitus päätti esittää valtioneuvostolle, että kaupungin hoitokuntaan valittaisiin varhemmin ehdotettujen lisäksi myös kaupunginjohtaja Siltanen ja kaupunginhallituksen jäsen Sarkko, koska hoitokunta tarvitsi teknisiä asiantuntijoita. Kaupunginhallituksen kokouksessa 15.4. Siltanen ilmoitti, että hän saattoi hoitaa virkaansa vain osittain, koska hän oli samanaikaisesti Helsingin kaupungin palveluksessa, minkä takia palkkauksen järjestely jätettiin myöhemmin ratkaistavaksi.

Samassa kokouksessa kaupunginjohtaja Tuurna ilmoitti, että valtioneuvostossa oli vaadittu kaupunkia suorittamaan v:n 1937 valtion takaaman obligatiolainan korot ja kuoletukset (yhteensä 1,7 milj. mk) niistä varoista, joita valtio oli maksava lain mukaan kansakoululaitoksesta yms., mutta joita ei vielä ollut suoritettu kaupungille. Tästä Tuurna oli huomauttanut

sisäasiainministeri v. Bornille ja Suomen Pankille, että valtionapu oli annettu määrättyihin tarkoituksiin ja annettavia selvityksiä vastaan, ja jos suoritus pidätettäisiin valtion toimesta, se loukkaisi kaupungin muiden velkojien oikeutta.

Tämä 15.4. pidetty kokous järjestettiin Helsingissä ja se jäikin kaupunginhallituksen viimeiseksi kokoukseksi, koska pari päivää myöhemmin tuli sisäasiainministeriöstä ilmoitus, että Viipurin kaupungille oli 2.4. ja 10.4. asetettu hoitokunta.

Siirtoväen huolto ja sijoitussuunnitelmat

Talvisodan aikana oli niille viipurilaisille, jotka eivät olleet hakeutuneet muualle, osoitettu majoituspaikat Hämeen läänistä. Tammikuun 22. pnä 1940 Viipurin kaupunginhallitus antoi kaupunginvaltuuston puheenjohtajalle Toivo Valtavuolle ja kaupunginhallituksen jäsenelle Hannes Koivulle tehtäväksi tutustua tämän viipurilaisen siirtoväen elämään ja olosuhteisiin. Tarkoitus oli, että nämä henkilöt havaintojensa perusteella antaisivat lausunnon siitä, mihin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä henkisen huollon aikaansaamiseksi siirtoväen, varsinkin lasten ja nuorison keskuudessa. Tutustumismatkan he suorittivat helmikuun alkupuolella, mutta kertomus joutui Viipurissa helmikuun lopulla kiireellä pakattujen tavaroiden joukkoon ja tuli hoitokunnan käsittelyyn vasta 14.5. Eräitä tietoja tästä selvityksestä on syytä esittää: Viipurista siirrettyjä arvioitiin tuolloin helmikuussa asuneen Hämeen läänissä seuraavasti: Ruovesi 3 800, Luopioinen 2 900, Tyrväntö 1 650, Lammi 1 350, Padasjoki 1 220, Kuorevesi 1 200, Sääksmäki 1 100, Asikkala 1 010, Koski 850, Vilppula 840, Kalvola 800, Koskenpää 800, Hattula 750, Janakkala 670 (lisäksi siellä oli Viipurin kunnalliskodin ja sairaalain potilaita), Jämsä 300, Hausjärvi 200, Hollola 150, Orivesi 100, Somero 100 ja Kärkölä 90 eli yhteensä 19 880. Useimmat sijoituspaikat olivat yksityisiä taloja, mutta ensin osa asui kansakouluissa ja muissa suuremmissa majoituspaikoissa. Yksityistaloihin sijoitetut olivat usein talon ruuissa, kansakouluihin majoitetut olivat yhteistaloudessa. Valtion siirtoväelle antama tuki rajoittui ruoka- ja majoituskustannusten korvaukseen. Korttisokeri ja -kahvi suotiin yleensä siirtoväelle muulla paitsi Ruovedellä, jossa kansanhuoltoviranomaiset pitivät kahvia sellaisena ylellisyytenä, että se ei kuulunut siirtoväen ruokatalouteen, vaikka saman kunnan kunnalliskodissa tarjottiin kahvia kahdesti päivässä.

Vapaan avustustoiminnan tehtäväksi jäi muu huolenpito, jota suorittivat ennen kaikkea Suomen Huollon alainen Hämeen Huolto ja kunnissa toimineet vapaan huollon järjestöt, mm. Viipurin lottien ja suojeluskunnan avustustoimisto. Evakuoitujen aikuisten pääosa oli naisia, joille eräissä kunnissa oli järjestetty työtupia. Tarkastajien mielestä oli viipurilainen siirtoväki suurin piirtein hyvin mukautunut oloihinsa ja se ymmärsi ne vaikeudet, joita olojen järjestelyssä oli olemassa. Joissakin kunnissa oli pidetty ohjelmallisia illanviettoja, mutta oli otettava huomioon, että Hämeeseen evakuoitua kuuluivat melkein järjestään kaikkein heikoimpaan väestöainekseen ja juuri siitä johtuen oli heidän joukostaan vaikea löytää henkilöitä, jotka olisivat voineet tehokkaammin antaa apuaan henkisen huoltotoiminnan järjestämiseen.

Jo 17.1.1940 oli sisäasiainministeriöön perustettu uusi osasto "Siirtoväen huollon keskus" hoitamaan siirtoväen asioita, tarkemmin "sodasta aiheutunutta väestön ja omaisuuden siirtoa, sijoitusta ja huoltoa sekä evakuoitun alueen kuntien hallinnan ohjausta ja valvontaa varten." Sen johtajaksi nimitettiin Urho Kekkonen ja sen neuvottelukuntaan kuuluivat mm. Arno Tuurna ja Hannes Koivu. Keskuksen toiminta haarautui lääninhallitusten kautta kuntatasolle, jossa jokaisessa sijoituskunnassa oli siirtoväen huollonjohtaja apunaan kyläpäälliköt. Organisaatio alkoi toimia 1.3.1940.

Maaliskuun alkupuolesta alkaen seurasi Viipurin kaupunginhallituksen määräyksestä siirtoväen oloja huoltotarkkaaja Vilho E. Laavola. Hoitokunnan kokouksessa 20.5. esitettiin hänen 6.5. valmistamansa selvitys, jossa hän mm. totesi:

"Rauhantekoon saakka viipurilainen siirtoväki eli rauhaista ja odottavaa elämäänsä, mutta rauhanteon jälkeen muuttuivat olosuhteet valitettavasti huonompaan päin aika tavalla. Isäntäväki useissa paikoissa ymmärsi muuttuneet olosuhteet sellaisiksi, että siirtoväen olisi rauhantulon jälkeen siirryttävä heiltä pois, koska he olivat sotapakolaisia. . . Karjalaisen ja hämäläisen luonteen eroavaisuus on tosin ollut moneen sanaharkkaan ja muuhun katkeruutta aiheuttavaan sanontaan syynä, mutta mitään suurempaa ja jatkuvaa haukkumista tai moitiskelemista laajemmassa mitassa ei tässä suhteessa ole havaittavissa. Nyt kevään tullen näyttää kuitenkin tilanne käyvän tässä suhteessa sikäli huonommaksi, että karjalaiset entistä kiihkeämmin hakeutuisivat työhön, mutta kaupunkilaisina eivät ole erikoisen halukkaita maatöihin, josta taas ilman muuta johtuu, että hämäläiset isäntämiehet alkavat heitä moittia työhaluttomuudesta, jopa joissakin tapauksissa laiskuudesta. Nyt miesten vapauduttua sotaväestä ja työmahdollisuuksien saannin viivyttyä on havaittavissa eräänlaista liikehtimistä ja pyrkimistä pois varsinaisilta sijoituspaikoilta. Tämä sijoituspaikoilta ilman varsinaista työnsaantimahdollisuutta lähteminen on aiheuttanut taas vuorostaan ikäviä ja masentavia kokemuksia. On sattunut nimittäin lukuisia tapauksia, jolloin työnhakumatkoilla aikansa kierrelytyään henkilö on joutunut palaamaan takaisin maaseudulle, joka ei sinällään ole omiaan rohkaisemaan asianomaista itseään enempää kuin toisiakaan paikkakunnalla oleskelevia. Tämä ja monet muut tapaukset pyrkivätkin masentamaan mielialoja ja vähentämään luottamusta toimeentulomahdollisuuksiin . . .

Rauhanteossa omaisuuden menetys ja siitä korvauksen saaminen on ehkä seikka, joka työnsaannin rinnalla enimmäkseen askarruttaa siirtoväkeä. Korvauksen saannista, määrästä ja siitä yleensä vallitseva epävarmuus on omiaan lisäämään hermostuneisuutta ja hätäilemistä. Niinpä on kerrottu, että on ilmaantumassa eräänlaista asianajoa tässä suhteessa, jolloin eräät, ei lakimiehet, ovat ottaneet korvausasian muka hoitaakseen.

Viipurilaisen siirtoväen joukkosiirtymiset etupäässä Helsinkiin ja Tampereelle ovat myöskin seikkoja, joihin mielestäni olisi aikanaan kiinnitettävä vakavampaa huomiota kuin mitä tähän saakka. Enemmän kuin ehkä kehoitukset ja kiellot olla saapumatta pääkaupunkiin, vaikuttaisivat siirtoväkeen asutuspaikkakunnillaan aineellisen huollon lisäksi tarmokas ja järkiperäinen henkinen huolto. Näyttää olevan omiaan juuri Helsinkiin tuloon vaikuttamaan paitsi se, että täällä on mahdollisuus saada työtä, myöskin ne sanomalehtiutiset, joissa kerrotaan siirtoväelle täällä järjestetyn sellaisia ja sellaisia virkistystilaisuuksia. Tämä on hyvinkin ymmärrettä-

vää, kun ottaa huomioon, että on kysymys kaupunkilaisasukkaista, jotka ovat viettäneet heille vieraissa oloissa toimetonta elämää useiden kuukausien ajan.

Joukkomajoituksista omine varjopuolineen on sanottava, että niissä olevat ovat yleensä tyytyväisempiä ja reippaampia mieleltään, johon vaikuttaa suurimmalta osaltaan se, että he ovat saaneet viettää jonkin verran vapaampaa elämää kuin taloihin majoitetut. Opettajat ovat ottaneet nämä kouluihin majoitetut huoltoonsa ja ovatkin he hyvin useassa tapauksessa kyenneet hankkimaan siirtoväen täyden luottamuksen."

Heti rauhanteon jälkeen oli valtiovallan toimesta ryhdytty siirtämään siirtoväkeä väliaikaisille sijoituspaikoille lähelle suuria asutuskeskuksia, joista sen toivottiin löytävän työtä. Loppukesästä 1940 ilmestyneen Siirtoväen huollon keskuksen johtajan tohtori Urho Kekkosen julkaiseman "Siirtoväki ja sen huolto" -nimisen opaskirjassen mukaan entisiä Viipurin kaupungin asukkaita asui kesäkuun puolivälissä 1940 seuraavasti: Helsinki 1 500, Ruovesi 1 461, Janakkala 1 225, Padasjoki 1 100, Asikkala 1 075, Orivesi 1 000, Hattula 963, Hollola 928, Kangasala 898, Porvoon mlk. 800, Sääksmäki 655, Kuru 600, Teisko 589, Mikkelin mlk. 585, Nastola 576, Vanaja 556, Pernaja 530, Ylöjärvi 526, Helsingin mlk. 524, Tyrväntö 462, Hämeenlinnan mlk. 442 (?), Askola 398, Lempäälä 358, Koski Hl. 316, *Huopalahti* 277, Kymi 230, Pirkkala 205, Mikkeli 188, Liljendal 164, Honginjoki 156, Anttola 151, Oulunkylä 150, Eurajoki 134, Karkku 120, Pieksämäki 120, Mäntyharju 114, Porvoo 110, Ristiina 100 ja Messukylä 100. Hoitokunnan mukaan oli viipurilaisia myös Kotkassa, Kouvolassa, Lahdessa ja Lappeenrannassa sekä Eero Viitasen mukaan Hämeenlinnan 600 ja Tampereen 7195 siirtoväkeläisestä melkoinen osa oli viipurilaisia.

Vaikka kunnallisella hallinnolla ei ollut mitään virallista tekemistä liike-elämän sijoittumisessa, on Viipurin kaupunginhallituksen pöytäkirjoissa siitä pari merkintää: Kaupunginhallituksen kokouksessa 3.4.1940 kaupunginjohtaja Tuurna ilmoitti useitten viipurilaisten liikemiesten tiedustelleen häneltä sopivia alueita ja sijoituspaikkoja liikkeilleen ja yrityksilleen, minkä vuoksi kaupunginhallitus päätti hänen ehdotuksestaan hankkia selvityksiä sopivista alueista ja niiden hinnoista mm. Kotkasta, Haminasta, Loviisasta, Lappeenrannasta ja Salosta. Samoin merkittiin hoitokunnan pöytäkirjaan 20.5. Siirtoväen huollon keskuksen lähettämä jäljennös Kajaanin kaupunginvaltuuston pöytäkirjasta 7.5., jonka mukaan Kajaani tarjosi Karjalan siirtoväelle tontteja "talonomistajiksi, liikemiehiksi tai teollisuudenharjoittajiksi" aikoville katujen ja viemäreiden rakennuskustannuksia vastaan. Kummastakaan asiasta ei ole myöhempiä merkintöjä.

Kaupunginhallituksen kokouksessa 15.4. kaupunginjohtaja Tuurna selostaessaan siirtoväen asemaa lausui käsityksensä, että siirtoväen työnvälityksen järjestely oli edistynyt kovin hitaasti. Henkisen alan työntekijäin työnvälityksestä oli ottanut huolehtiakseen Helsingin kaupungin työnvälitystoytymisto. Hoitokunnan olisi koetettava huolehtia omien virkamiestensä työnvälityksestä ja siinä mielessä käännäyttävä eri kaupunkien puoleen. Kunnalliseen keskustoytymistoon oli jo jätetty luettelo kaupungin virkamiehistä ja huhtikuun lopulla hoitokunta lähetti Helsingin, Turun, Tampereen, Kotkan, Lahden, Hämeenlinnan, Rauman, Kuopion, Porin ja Mikkelin kaupunginhallituksille seuraavan kirjelmän:

"Viipurin kaupungin jouduttua Moskovan rauhanteossa Neuvosto-Venä-

jälle ovat Viipurin kaupungin lukuisat virkamiehet ja työläiset jääneet tarpeellista toimeentuloaan vaille. Kaupungin virkamiesten joukosta ainoastaan ne, joiden nimittämiseen valtion viranomaisen on ottanut osaa, saavat asemansa turvatuksi sen kautta, että heidät asetetaan lakkautuspalkalle ja valtio huolehtii näiden palkkojen maksusta. Sensijaan suurin osa virkamiehistä sekä kaikki kaupungin työläiset joutuvat varsin vaikeaan asemaan sen vuoksi, ettei Viipurin kaupunki enää pysty heidän toimeentuloaan turvaamaan. Tilannetta vaikeuttaa vielä sekin, että kaupungin toimihenkilöt menettivät sodan jaloissa kaiken henkilökohtaisen omaisuutensa. Helpottaaksensa virkamiestensä ja työläistensä asemaa on kaupunginhallitus katsonut velvollisuudekseen koettaa saada heidät sijoitetuiksi uusiin toimiin. Siltä varalta, että kaupunkinne tarvitsee uutta työvoimaa, lähetämme oheellisen luettelon virkamiehistämme ja olemme valmiit antamaan Teille tarvitsemianne tietoja. Samalla ilmoitamme, että suuri joukko ammattitaitoisia työläisiä on meille ilmoittanut osoitteensa työnsaantia varten.

Toivomme, että yhteisin pyrkimyksin saamme turvatuksi näiden kunnallissella alalla vuosikausia toimineiden toimeentulon sijoittamalla heidät uudelleen yhteiskunnan palvelukseen.”

Valtioneuvosto teki 14.6. 1940 päätöksen, että jokaiseen kuntaan, jossa on vähintään 200 valtion huoltoavustusta nauttivaa siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä, asetetaan siirtoväen työhönsijoittaja, jolle maksetaan palkkiota valtion varoista. Työhönsijoittajan, jonka tuli olla siirtoväkeen kuuluva ja jonka lääninhallitus määräisi tehtävänsä, tuli samalla avustaa siirtoväen huollonjohtajaa siirtoväen yleisessä huollossa. Ilmoittaessaan tästä hoitokunnalle Siirtoväen huollon keskus kehotti sitä tekemään asianomaiselle lääninhallitukselle ehdotuksia työhönsijoittajien määräämiseksi. Tämänmukaisesti hoitokunta lähetti Uudenmaan lääninhallitukselle ehdotuksensa työhönsijoittajista Helsinkiin, Huopalahden, Porvoon kaupunkiin ja maalaiskuntaan sekä Askolaan.

Pika-asutuslaki hyväksyttiin 28.6. 1940 (As.kok. 346—348 myöhempine lisäyksineen), mutta sehän koski ensisijaisesti maalaisväestöä. Tosin määräysten mukaisesti hoitokunta valitsi kokouksissaan 3.6., 1.7., 12.8 ja 21.10. edustajansa pika-asutustoimikuntiin (tilanhoitaja Väinö Krannila ja oikeusneuvosmies Aappo Hämäläinen), pika-asutuksen tarkastusoikeuteen (maanviljelijä Juho Himmanen) ja pika-asutuslain mukaiseen asukkaidenotolautakuntaan (Haagan kauppalaan tilanhoitaja maisteri Väinö Penttinen ja maanviljelijä Aleks Himmanen).

Kaupunkilaiset saivat vapaasti hakeutua minne tahansa, joskin Huopalahden maalaiskunta ja Haagan kauppala olivat eräänlaisia virallisia sijoituspaikkoja, mutta eihän niihin voitu kuvitella kuin vain pienen osan asettuvan — tosin silloinen Huopalahden maalaiskunta käsitti myös mm. Munkkiniemen ja Lauttasaaren. — Tässä yhteydessä esitettäköön Siirtoväen keskuksen johtajan Urho Kekkosen kirjelmä (19.4. 1941) Viipurin kaupungin asukkaiden lopullisesta sijoituksesta:

”Maataloustuotantokomitean toivomuksesta on Siirtoväen huollon keskus järjestänyt pika-asutustiloille pääsevän maataloussiirtoväen vapaaehtoisien siirtymisen lopullisiin sijoituskuntiinsa.

Kun siirtoväen huollon keskuksessa on ryhdytty antamaan siirtymismääräyksiä, on havaittu, että kaikkia siirtymään halukkaita ei ole voitu määrätä siirrettäväksi sen vuoksi, että maatalousväen lopulliset sijoituskunnat eivät

voi ottaa vastaan uutta siirtoväkeä, ennen kuin niihin väliaikaisesti sijoitettu siirtoväki poistetaan. Tämä taas on ainakin toistaiseksi mahdotonta, sillä Viipurin kaupungista kotoisin olevaa siirtoväkeä, jota on runsaasti sijoitettu eräisiin Hämeen läänin kuntiin, ei voida siirtää pika-asutuksen yleissuunnitelmassa Viipurin kaupungin lopulliseksi sijoituspaikaksi määrättyyn Haagan kauppalaan enempää kuin millekään toiselle paikkakunnalle. Juuri Viipurin kaupungista olevan väestön, joka ei ole kyennyt hankkimaan itselleen toimeentuloa ja uutta oleskelupaikkaa, jatkuva majoittaminen niihin maalaiskuntiin, joihin maatalousväestön pitäisi pika-asutuksen nojalla siirtyä, tulee tuottamaan suuria vaikeuksia ei vain siirtoväen huollolle vaan myöskin siirtoväen pika-asutuksen toteuttamiselle.

Ilmeiseltä näyttää, että eräs osamäärä kaupunkien ja teollisuuskeskusten työväestöä ei kykene vapailla työmarkkinoilla enempää kuin valtion työlläytystoimenpiteidenkään avulla hankkimaan itselleen pysyvää työpaikkaa ei edes niin pitkäksi ajaksi, että pääsisi perheineen siirtymään nykyisistä väliaikaisista sijoituskunnistaan muualle. Mikäli he taas jäävät paikoilleen, ei maaseutu kykene tarjoamaan heille työtä. Lisäksi on muistettava, että tällaisilla henkilöillä on yleensä korvauksia menetetystä omaisuudesta saatavana niin vähän, että sen turvin he eivät pysty uutta omintakeista elämää aloittamaan.

Näyttää näin ollen tarpeelliselta, että valtion toimesta ryhdytään valmistamaan suunnitelmaa, miten huollon varassa oleva kaupunkilaisväestö voitaisiin nopeasti siirtää pois nykyisistä sijoituskunnistaan ja miten sille voitaisiin järjestää mahdollisuus omalla työllään hankkia toimeentulonsa. Yhtenä keinona voitaisiin ajatella uuden yhdyskunnan perustamista, johon ensiksi siirrettäisiin rakennustöihin pystyvä osa kaupunkilaissiirtoväkeä ja vähitellen muukin tämän väestön osa. Kun huollon varassa oleva kaupunkilaissiirtoväki on yleensä ei-ammattiväkeä, voitaisiin se sijoittaa raivaus- ja tasoitustöihin sekä aputyöläisiksi, joita uuden yhdyskunnan rakentamisessa runsaasti tarvitaan. Jos julkisuudessa mainitusta amerikkalaiskaupungista Pohjanlahden rannalla joskus jotakin tulee, voitaisiin nämä ajatukset yhdistää.

Ehdotan, että asian kiireellistä valmistelua varten asetettaisiin toimikunta, jossa olisi ainakin taloudellisen elämän, rakennustoimen, siirtoväen huollon ja Viipurin kaupungin edustajia."

Tuo kirjelmä otettiin hoitokunnan käsittelyyn 28.4., jolloin hoitokunta kaupunginjohtaja Siltasen ehdotuksesta päätti vain tehdä kirjelmän saapumisesta merkinnän pöytäkirjaan. Sitävastoin Sisäasiainministeriössä ryhdyttiin toimenpiteisiin ja 2.5. 1941 Valtioneuvosto asetti komitean "tutkimaan ja selvittämään mahdollisuuksia uuden asutuskeskuksen perustamiseksi Viipurin kaupungin ja niiden luovutetun alueen taajaväestön yhdyskuntain asukkaiden sijoitusta varten, joilla ei ole nykyisillä väliaikaisilla sijoituspaikoillaan toimeentulo- enempää kuin asuntomahdollisuuksiakaan sekä tekemään saamansa selvityksen perusteella esityksen mainitun väestön lopullista sijoitusta varten". Puheenjohtajaksi nimitettiin prof. K.T. Jutila; seitsemän jäsenen joukosta mainittakoon Kekkonen lisäksi kaupunginjohtaja Tuurna ja prof. Otto-I. Meurman. — Seppo Simosen mukaan (Paluu Karjalaan s. 186—187) komitea ehti alustavasti harkita kahta vaihtoehtoa: uusi Viipuri oli sijoitettava Helsingin jatkoksi tai sitten jonnekin Pohjanmaalle, Kokkolan ja Raahen välille. Jatkosodan puhkeaminen ja siinä koettu menestys

teki komitean työskentelyn tarpeettomaksi ja Viipurin siirryttyä suomalaisille komitea lakkautettiin.

Korvauskysymys

Siirtoväen omaisuuden korvauskysymys muodostui varsin monimutkaiseksi ja se olikin keväällä 1940 tärkeimpiä syitä Karjalan liiton perustamiseen; tuo liitto muodostui karjalaisten kuntien, seurakuntien ja erilaisten vapaitten keskusjärjestöjen edustajistoksi. Korvauskysymyksen moninaisia vaihteita on seikkaperäisesti selvittänyt Johannes Virolainen teoksessaan "Karjalaiset Suomen kohtaloissa" (etenkin s. 319-338). Hallituksen nuiva esitys parantui eduskunnassa ratkaisevasti ja 2.8.1940 hyväksytty laki sai karjalaisia tyydyttävän muodon. Eduskunnan täysi-istunnossa toi karjalaisten tyytyväisyyden esille kansanedustaja Tuurna lausueessaan: "Käyty sota ja sen uhraukset ovat ikimuistoisia osoituksia väkevästä puolustustahdostamme. Suuren valiokunnan mietintö on Suomen kansan oikeudentunnon ilmaus. Kuten oli vaara, on nyt vahinkokin yhdessä kannettava. Karjalaisena kansanedustajana sekä monien puolesta, jotka jännittyneinä, toiset toivottomina, toiset valtiovaltaan luottaen, ovat tämän asian käsittelyä odottaneet ja joiden elämän edellytykset tyystin riippuvat heidän omaisuutensa korvausperusteista, rohkenen esiintuoda tunnustukseni suuren valiokunnan puheenjohtajalle (Viljami Kalliokoskelle) ja jäsenille, jakamattomasti puolueisiin katsomatta, siitä ratkaisevasta asenteesta, jonka suuri valiokunta tässä kansanvallan voimaa koetelleessa kysymyksessä on omaksumut." — Tuon lain mukaan ei tosin ehditty suorittaa yhtään korvausta kesäkuussa 1941 puhjenneen jatkosodan muuttaessa täysin tilanteen.

Joka tapauksessa korvausasioiden hoito antoi "välirauhan" aikana paljon työtä hoitokunnalle, jonka vastuulla oli mm. korvausanomuskaavakkeiden jakelu ja niiden täytön neuvonta, korvausanomusten vastaanotto ja edelleentoimittaminen ao. viranomaisille. Hoitokunta oli 19.11.1940 mennessä ottanut vastaan n. 33 000 korvausanomusta, jotka jaettiin Viipurin kaupunkia varten asetetulle kuudelle arvioimislautakunnalle. Jo elokuussa 1940 hoitokunta oli nimennyt ehdokkaansa näiden lautakuntien puheenjohtajiksi ja jäseniksi sekä heidän varamiehikseen. Lautakunnat pitivät alkajaisiksi 19.11. hoitokunnan huoneustossa yhteisistunnon, jossa päätettiin muodostaa kaikkia lautakuntia varten yhteinen keskuskanslia sekä valita sen toimistopäälliköksi taksoitussihteeri Toivo Uimonen ja hänelle apulainen. Kun vuodenvaihteessa 1940/41 ilmeni, että kukin lautakunta sai päivää kohden keskimäärin 20-30 hakemusta ratkaistuksi, asetti valtiovarainministeriö kuusi uutta arvioimislautakuntaa, joiden henkilöt hoitokunta nimesi kokouksessaan 20.1.1941.

15.6.1941 mennessä oli korvaushakemuksista käsitelty n. 28 000 kpl (86 %), ja päätöksiä oli kokoonpantu 24 935 (76 %).

Viipurin kaupungin hoitokunta hallinnon johtaelimenä

Edellä mainittiin, että jo v:n 1940 alussa oli Suomen hallintoelimissä ryhdytty suunnittelemaan ns. hoitokuntia niiden kuntien hallintoa varten, joiden väestö oli evakuoitu. Hallituksen tätä koskeva esitys annettiin

eduskunnalle 3.2.1940 ja se vahvistettiin rauhan jo tultua solmituksi 16.3.1940. Ao. kuntien viranomaisten ja lääninhallitusten ehdotuksesta asettaisi Sisäasiainministeriö useimmiten viisihenkisen hoitokunnan käyttämään kunnan hallintoelinten toimivaltaa. Viipurin kaupungille määrättiin 2. ja 10.4.1940 seitsenhenkisen hoitokunta jäseninä kaupungenjohtaja Tuurna (kok), apulaiskaupungenjohtajat Siltanen (edistys) ja Aalto (sos.dem.), lehtori Toivo Valtavuo (kok), rehtori Onni Lehtokari (edistys), opettaja Hannes Koivu (sos.dem.) ja insinööri Uuno Sarkko (kok); toisin sanoen hoitokunta sai sen kokoonpanon, jonka valtuusto oli 29.2. kaupunginhallituksen esityksen mukaisesti ehdottanut ja johon kaupunginhallitus oli 3.4. esittänyt lisää Siltasen ja Sarkon.

Hoitokunnan ensimmäinen kokous pidettiin Helsingissä 22.4.1940, jolloin puheenjohtajaksi valittiin Tuurna ja varapuheenjohtajaksi Aalto. Sihteeriksi kutsuttiin kaupunginsihteeriksi Nykänen (tämän siirrettyä kesäkuun lopulla Nokian kauppalanjohtajaksi tilalle tuli kaupungin oikeusavustaja, varatuomari Eero Kaksonen). Siltä ajalta jolloin eduskunta toimii päätettiin (29.4.) maksaa Tuurnalle puoli kaupunginjohtajan palkasta ja ikälisät kokonaan ja samoin Siltaselle, joka oli Helsingin kaupungin kiinteistötoimistossa. Niille hoitokunnan jäsenille, jotka eivät olleet Viipurin kaupungin virassa, päätettiin palkkioksi 150 mk kokoukselta ja Helsingin ulkopuolella asuville matkakulut.

Koska apulaiskaupungenjohtaja Aalto valittiin Lauritsalan kauppalanjohtajaksi 1.10. alkaen, päätti hoitokunta anoa sisäasiainministeriöltä, että kaupunginjohtaja Siltanen määrättäisiin hoitokunnan varapuheenjohtajaksi ja valtuuston varapuheenjohtaja Kalle Hyvärinen (sos.dem.) hoitokunnan jäseneksi. Kaupungenjohtaja Aallon ollessa viimeistä kertaa läsnä hoitokunnan kokouksessa 23.9. kaupunginjohtaja Tuurna esitti hänelle kaupunginhallituksen, kaupunginvaltuuston ja hoitokunnan puolesta kiitokset v. 1930 alkaneesta sosiaalisen työn johtamisesta. Hänen joustavuudestaan johtui suuressa määrin, että porvariston ja vasemmiston välinen suhde oli muodostunut asialliseksi. Varsinkin sairaala- ja koulualalla kehitys oli mennyt eteenpäin suurin askelin.

Toukokuun puolivälissä 1940 Viipurin hoitokunta päätti liittyä jäseneksi Karjalan liittoon, jonka tarkoituksella ilmoitettiin "ylläpitää yhteyttä karjalaisten järjestöjen kanssa ja työskennellä luovutettujen alueiden väestön elinehtojen parantamiseksi ja toimia täysitehoisesti karjalaisten kannalta tärkeiden kysymysten myönteiseen ratkaisuun saattamiseksi". Liittoa valmistavassa toimikunnassa oli ollut mukana kaupunginjohtaja Tuurna, joka tuli huhtikuussa 1940 muodostetun liiton hallituksen ja myös sen työvaliokunnan jäseneksi.

Syksyllä 1940 kuviteltiin sisäasiainministeriössä voitavan supistaa hoitokuntia, kunhan vähäisiksi arvioidut loppuselvitykset oli suoritettu. Viipurin kaupungin hoitokunta sai marraskuun loppupuolella noudatettavakseen (ja ihmeltäväkseen!) sisäasiainministeriön 8.11. antaman kirjelmän, joka perustui valtioneuvoston päätökseen ja joka kuului seuraavasti:

"Valtioneuvosto on päätöksellään viime lokakuun 17 päivästä määrännyt, että alueluovutuksen johdosta menetetyn omaisuuden korvaamisesta annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta 2 päivänä syyskuuta 1940 annetun asetuksen 27 §:ssä tarkoitettujen kuntien eli niiden, jotka kokonaan ovat sijainneet luovutetuilla tai vuokratuilla alueilla, tulee luovuttaa

jäljelle jäänyt omaisuutensa, mikäli valtiovarainministeriö ei toisin määrää, viimeistään kuluvan vuoden joulukuun kuluessa valtion käytettäväksi. Omaisuuden luovutus tapahtuu asianmukaisesti tarkastetun ja hyväksytyn tilinpäätöksen perusteella, ja omaisuuden ottaa vastaan valtion puolesta valtiovarainministeriön määräämä edustaja. Samalla on kuitenkin määrätty, että omaisuus jää, mikäli ei toisin määrätä, edelleen kuntaa edustavan viranomaisen hoidettavaksi, mikä viranomainen vastaa omaisuuden hoidosta valtiolle.

Kun edellä mainitun korvauslain täytäntöönpanoasetuksen mukaan kysymyksessä olevien kuntien on laadittava viime syyskuun 30 päivälle päätettävä tilinpäätöksensä ja jätettävä se valtiovarainministeriölle kuluvan marraskuun 10 päivään mennessä, kuntien viranomaisille ei tämän jälkeen jää sanottavasti varsinaisia kunnallisia tehtäviä jäljelle ja kuntien asioiden selvittelykin heidän osaltansa supistuu ja muuttuu pääasiallisesti tietojen ja lausuntojen antamiseksi. Näin ollen ja kun luovutetuilla ja vuokratuilla alueilla olleiden kuntien hoitokunnille myöskin laeilla, asetuksilla ja valtioneuvoston päätöksillä on annettu erinäisiä tehtäviä, kuntien hoitokuntien toiminnan on siis jatkuttava edelleen.

Tehtävien muuttumisen vuoksi kuntien hoitokuntien luonne jossain määrin myös muuttuu, sillä omaisuuden luovuttamisen tapahduttua ne tehtävät, jotka ovat kuuluneet hoitokunnille päätäntövaltaa käyttävinä eliminä ja tehtävät muutoinkin supistuvat. Tämän johdosta ei enää ole syytä pysyttää hoitokuntien tehtävien suorituksessa niin suurta henkilömäärää kuin tähän asti. Näinollen voidaan myös entiset vielä jäljellä olevat kuntien toimien haltijat todennäköisesti vapauttaa lähiaikoina tehtävistään, sillä hoitokuntien puheenjohtajat voivat useimmissa tapauksissa suorittaa kaikki hoitokunnille jäävät kanslia- y.m. tehtävät. Kunnan hoitokuntaan nähden onkin suunniteltu vuoden 1941 alusta toimeenpantavaksi sellainen muutos, että niiden jäsenluku supistettaisiin kolmeksi, puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja mukaanluettuina, minkä lisäksi hoitokunnalle määrättäisiin yksi varajäsen esteellisyystapausten varalta. Varsinaisena asiain hoitajana käytännössä toimisi puheenjohtaja, joka saisi työstään korvauksena kuukausipalkkion. Jäsenille heidän tehtävistään suoritettaisiin korvaus kokouspalkkion tai päivärahan muodossa. Jäseniksi kunnan hoitokuntaan olisi luonnollisesti ehdotettava henkilöitä, jotka ovat perillä hoitokunnan tehtävistä ja mieluummin sellaisia, jotka sanottuja tehtäviä jo nytkin hoitavat. Hoitokunnan kokoonpanon määrää lain mukaan edelleen sisäasiainministeriö, joka myös vahvistaa palkkiot. Varat viimeksimainittuihin samoin kuin muihinkin hoitokunnan välttämättömiin menoihin hoitokunta olisi oikeutettu käyttämään sen haltuun jätetyistä varoista taikka saamaan valtiolta.

Asian lopullista järjestelyä varten sisäasiainministeriö kehoittaa hoitokuntaa tämän mukaan seuraavaan kaavakkeeseen merkitsemään siinä pyydetty tiedot ja ehdotukset sekä aivan ensi tilassa ja viimeistään joulukuun 1 päivään 1940 mennessä toimittamaan kaavakkeen takaisin sisäasiainministeriölle."

Jo ennen hoitokunnan kokousta oli aloitettu lomakeliitteiden täyttö. Hoitokunnan palveluksessa oli tuolloin 25 henkeä, joista neljä puolipalkkaisena. Näistä hoitokunta aikoi irtisanoa 11 henkeä 1.12.1940 lukien. Vuoden lopussa arvioitiin hoitokunnan hallussa ollut omaisuus 4 500 000 mk:ksi, joista museoesineiden osuudeksi arvioitiin 500 000 mk. Hoitokunnan kus-

tannukset kuukaudessa seuraavan vuoden alusta lukien arvioitiin 8 000 mk:ksi (huoneiston vuokra, lämpö ja valaistus 4 500 mk ja puhelimet, postikulut, konttoritarpeet ja sekalaiset menot 3 500 mk). Kokouksessa suhtauduttiin epäillen ministeriön kaavailuun hoitokunnan jäsenmäärän pienentämisestä kolmeen. Jäljelläolevan toiminnan laajuuden ja asioiden monipuolisuuden takia esitettiin hoitokunnan jäsenmäärä edelleen pidettäväksi seitsemänä ja sen jäseninä entiset; varajäsentä ei tarvittu, jos jäsenmäärä pysyisi entisenä. Kun sisäasiainministeriössä näytti vallitsevan käsitys, että hoitokunnan työt olivat loppuvaiheissa, päätti hoitokunta selittää tarkemmin työtään. Havainnollisuuden vuoksi esitettäköön sen pääosa sanatarkasti:

"Tähän saakka on hoitokunnalla ja sen alaisina toimivilla virastoelimillä ollut varsin laajaa ja monipuolista toimintaa entisten asioiden selvittelyssä ja valtioelinten puolesta annetuissa monissa uusissa tehtävissä. Varsinaisten selvittelytehtävien ohella on hoitokunnan edelleen ollut huolehdittava erinäisistä lastenkodeista ja muista huolto- ja lastenhoitotehtävistä. Hoitokunnan toiminnasta aiheutuvat kustannukset ovat tähän saakka olleet erikoisesti korvausasioiden hoidon takia huomattavan suuret, mutta voitaneen niiden määrä vuoden loppuajalta arvioida noin 150.000 markaksi kuukautta kohti edellytyksellä, että valtion puolesta edelleen korvataan varsinaisista huoltolaitoksista ja -tehtävistä aiheutuvat menot. Tähän tulevat lisäksi kaupungin tähän saakka suorittamat eläkkeet, joiden määrä kuukaudessa tekee noin 100.000 markkaa.

Hoitokuntaa ja sen alaisena toimivaa virastoa ei vielä ensi vuoden alusta voida supistaa siinä määrin, kuin ministeriön kirje edellyttää, joka ei hoitokunnan saaman tiedon mukaan liene tähän hoitokuntaan nähden tarkoituksenakaan. Seuraavassa esitetään lyhyesti niitä tehtäviä, joita hoitokunnan suoritettavaksi jää ensi vuoden alusta lukien, mikäli se tämän vuoden aikana vapautuu erinäisten huoltolaitosten edelleen hoitamisesta.

Vuoden 1939 tilinpäätös on vasta äskettäin saatu valmiiksi. Tämän vuoden tilinpäätös syyskuun 30 päivään asti on juuri teon alla eikä mitenkään ehdi valmistua tämän vuoden aikana. Kun lisäksi on tehtävä tilinpäätös vielä tämän vuoden loppuajalta, siirtyy tilinpäätösten valmistaminen huomattavasti ensi vuoden puolelle. Sen jälkeen ovat tilinpäätökset tarkastusviranomaisten tarkastettavat ja niille hankittava lakien ja asetusten mukaiset hyväksymiset.

Myöskin huoltoviranomaisten jäljelläolevat tehtävät erinäisten selvittelyjen takia niiden hoidossa ja valvonnassa olleista huoltolaitoksista ja yksityisistä henkilöistä, saatavien ja velkojen selvittely monien rajan tällä puolella olevien kuntien kanssa, tilastotietojen ja vuosikertomusten laatiminen eri huoltolaitoksista ja huollettavista yksilöistä, laajan asiakirja-arkiston järjestäminen ja lähettäminen niihin kuntiin, joiden alueelle viipurilaiset huollettavat ja muut huoltoviranomaisten kanssa kosketuksissa olleet henkilöt ovat joutuneet, ja mahdolliset muut valtion virastojen antamat uudet tehtävät vaativat asianomaisten arvioinnin mukaan huomattavasti aikaa vielä ensi vuoden puolella.

Lisäksi on hoitokunnan huostassa ja hallinnassa varsin huomattava määrä mitä erilaisinta pelastettua tavaraa, josta suurin osa on tähän mennessä kerätty varastoon Helsinkiin. Osa tavaroista on varastoissa vielä muilla paikkakunnilla, mutta voitaneen ne tämän vuoden aikana saada siirretyksi

tänne, mikäli osaa niistä ei saada myydyksi varastopaikkakunnilla. Hoitokunnalla on lisäksi huomattava määrä selvittämättömiä laskuja ja muita asioita puolustuslaitoksen kanssa ja Viipurissa aikanaan otetuista, puolustuslaitoksen toimesta pelastetuista ja myöhemmin luovutetuista tavaroista. Viipurista poissiirryttäessä luovutettiin erinäisiä kaupungin tavaroita puolustusviranomaisten haltuun nykyisen rajan tällä puolella, mutta osa niistä on vielä selvittämättä ja löytämättäkin, vaikka etsiskelyä hoitokunnan puolesta on parhaan mukaan suoritettu. Kaikkia näitä asioita ei voida saada selvitettyksi tämän vuoden aikana siinäkään tapauksessa, että jäljelläolevat varastot vuoden vaihteessa otetaan kokonaan valtion huostaan ja hoitoon.

Hoitokunnan puolesta on myöskin huolehdittava tutkimusten tekemisestä ja selvitysten antamisesta monissa vireilläolevissa taksoitus- y. m. valitusasioissa.

Myöskin kaupungin lastenvalvojan tehtävien loppuselvittely ja asioiden järjestely jatkuu ensi vuoden puolelle. Samalla tavalla on terveydenhoitolautakunnan tilastojen ja vuosikertomusten laatimisen laita.

Monien lausuntojen ja todistusten antaminen sekä tilastojen ja selvitysten laatiminen menneistä asioista kokonaisuudessaan vaatii huomattavasti aikaa ja asiantuntemusta tullen näiden tehtävien lisäksi korvaus- ja velka-asioista johtuvat lukuisat lausunnot tarpeellisine tutkimuksineen ja selvittelyineen.”

Tuossa kirjelmässä esitettyjä asioita joudumme jäljempänä tarkemmin käsittelemään.

Vuoden viimeisessä kokouksessa 30.12. 1940 asioitten käsittelyn päätyttyä kaupunginjohtaja Tuurna huomautti mm., että kulunut vuosi oli ollut erikoinen vuosi niin Viipurin kaupungille kuin kaikille yksityisille viipurilaisillekin. Hän korosti sitä hyvää yhteisymmärrystä, joka sodan aiheuttamissa erittäin vaikeissa ja vaarallisissa olosuhteissa oli vallinnut valtuuston ja kaupunginhallituksen välillä sekä kohdisti tällöin erikoisesti kiitoksensa valtuuston puheenjohtajaan, joka kaiken aikaa oli omakohtaisesti osallistunut kaupunginhallituksen ja hoitokunnan työhön. Lopuksi Tuurna kiitti hoitokunnan jäseniä hyvästä yhteistyöstä kuluneen vuoden aikana.

Sosiaalisten laitosten lopettaminen

Rauhanteon jälkeen kaupungin sairaalatoiminta loppui nopeasti. Kaupunginsairaala ja naistensairaala lakkasivat toiminnasta jo huhtikuun loppuun mennessä loppujen potilaista tultua siirretyksi kunnalliskotiin. Kiipulan tuberkuloosisairaala siirtyi toukokuun alusta Suomen Huollon terveydenhoitotoimikunnan hoitoon ja kustannettavaksi. Mielisairaalan potilaat hajoitettiin jo olemassaoleviin sairaaloihin eri puolelle Suomea.

Elokuussa 1940 sosiaaliministeriö antoi määräyksen mm. Viipurin kaupungin kunnalliskodin lopettamisesta ja hoidokkien siirtämisestä tynkä-Suomen kunnalliskoteihin. Myös lastenkodit luovutettiin sijoituskuntiensa tai lähikaupunkien lastensuojelulautakunnille vähitellen yhdistettäväksi uusien sijaintipaikkojensa laitoksiin. Tosin Viipurin poikakoti toimi Porissa aina 1960-luvulle asti.

Kunnallisten oppilaitosten kohtalo

Tärkein kunnallisen koululaitoksen osa olivat kansakoulut. Kun niiden kohtalo järjestettiin yhtenäisesti koko luovutetun alueen osalta 21.6.1940 annetulla asetuksella, joka astui voimaan 31.7., ei Viipurin kaupungin hoitokunnalla ollut suurempia ongelmia kansakoulunopettajien sijoittelussa. Tuolloin Viipurin kaupungin vakinaisista kansakoulunopettajista siirtyi eläkkeelle 36, lakkautuspalkalle 11 ja 140 sijoitettiin uusiin opettajanvirkoihin (näistä Helsinkiin 56). Viipurin kaupunki maksoi heille täyden peruspalkan ikälisineen huhtikuun loppuun asti, minkä jälkeen valtio maksoi touko-, kesä- ja heinäkuulta 75 % samoin lasketusta palkasta. Kansakouluntarkastaja Aarno Salervo hoiti tehtäviään 31.7. asti, mutta taloudenhoitaja Eino Saario siirtyi muihin tehtäviin jo 31.3.

Kun kansakoulut monin paikoin aloittivat työskentelynsä huhtikuun alkupuoliskolla, pääsi suuri joukko entisiä Viipurin kansakoulujen oppilaita jatkamaan koulunkäyntiään oleskelupaikkakunnillaan.

Viipurin kauppaoppilaitoksen sijoittumista Lahteen puolsi se, että melkoinen osa viipurilaisia asettui Lahteen ja lähiympäristöön, ja lisäksi se, että Lahdessa oli syksyllä 1939 tehty vakava yritys sikäläisen kauppakoulun kasvattamisesta kauppaoppilaitokseksi. Kesällä 1940 kauppa- ja teollisuusministeriö antoi aikeelle suostumuksensa ja uuden koulun opettajiksi sikäläinen johtokunta valitsi Viipurin koulun opettajat maisterit E. Jokelaisen, A.J. Reinikaisen ja Tyyne Ylpön. Oppilaista jatkoi 28 opistoaan Lahdessa.

Sitävästoin Viipurin kaupungin poikain ja tyttöjen ammattikoulu lakkasi toimimasta.

Toukokuussa 1940 hoitokunta ajatteli kaupunginjohtaja Aallon ja työväenopiston johtajan maisteri Arvo Inkilän aloitteesta jatkaa Viipurin työväenopiston työtä viipurilaisen siirtoväen keskuudessa niillä seuduilla, minne viipurilaisia oli yhtenäisemmin sijoitettu, koska "tilanne siirtoväen keskuudessa on näet nykyään sellainen, että työväenopiston suorittama työ entisessä jäsenpiirissään olisi mitä tarpeellisin, se kun voisi vaikuttaa rohkaisevasti ja virkistävästi lamaantuneisiin mieliin". Syksyyn mennessä suunnitelmat kuitenkin muuttuivat, kun Lappeenrantaan perustettiin Viipurin Työväenopiston Kannatusyhdistys ry, jotta opisto edelleen voisi "jatkaa toimintaansa täysikäisten kansalaisten ja aikuisen nuorison sivistystarpeiden tyydyttämiseksi". Johtokunta valitsi puheenjohtajakseen tohtori O. J. Brummerin ja muiksi jäseniksi tulivat kaupunginjohtaja J. F. Aalto sekä kansanedustajat toimittaja Kaapro Moilanen ja teatterinjohtaja Jere Juutilainen; sihteerikseen johtokunta valitsi Arvo Inkilän.

Valtion oppikouluista Viipurin klassillinen lyseo lakkautettiin, mutta uusi klassillinen lyseo aloitti toimintansa 1.10.1940 Kuopiossa 3-luokkaisena, Viipurin suomalainen kaksoislyseo siirtyi Viipurin yhteislyseo -nimisenä Helsinkiin, missä se aluksi toimi Suomalaisen lyseon tiloissa, Viipurin tyttökoulu siirtyi Tampereelle Tampereen II tyttökoulu -nimisenä, Viipurin II tyttökoulu siirtyi Kouvolaan Kouvola tyttökoulu -nimisenä, mutta Viipurin tyttölyseo ja Svenska samlyceum i Viborg lakkautettiin. Yksityisistä oppikouluista Viipurin suomalainen yhteiskoulu ja Viipurin uusi yhteiskoulu siirtyivät Helsinkiin Karjalan yhteiskouluna, joka aluksi toimi Arkadian yhteislyseon tiloissa, Viipurin realkoulu, maanviljelys- ja kauppalyseo

siirtyi Helsinkiin (aluksi Kalliolaan) myöhemmin Vaasanrinteen ja lopuksi Maunulan yhteiskouluna, Uuraan yhteiskoulu jatkoi Kotkassa, mutta Talikkalan yhteiskoulu lakkasi toimimasta.

Viipurin merenkulkukoulu ja Suomen sahateollisuuskoulu siirtyivät Kotkaan, lakkautetun Viipurin teollisuuskoulun oppilaat siirtyivät etenkin Helsingin ja Oulun vastaaviin kouluihin.

Viipurin museot

Viipurin historiallinen museo kärsi melkoisesti talvisodan pommituksista ja vain osa tavaroista saatiin pelastetuksi. Talvisodan aikana kaupungin taidemuseosta erään sotilashenkilön onnistui anastaa kehyksistä irtileikaten 42 taulua (jotka saatiin takaisin v. 1942), mutta pääosa evakuoitiin kauppaneuvos ja rouva Peuran perustamaan Rautalammin museoon. Heinäkuussa 1940 kaupunginkamreeri Koponen ehdotti hoitokunnalle, että taulut siirrettäisiin esim. Ateneumin kokoelmiin omana osastonaan, mutta hoitokunta ”tässä vaiheessa” hylkäsi ehdotuksen. Seuraavan syyskuun lopulla pidetyssä hoitokunnan kokouksessa kaupunginjohtaja Tuurna esitteli alustavasti, olisiko pyrittävä säilyttämään kaikki olennainen karjalainen kokoelma-aineisto yhtenä kokonaisuutena. Tuolloin päätettiin, että taitelija Rurik Lindqvist pyydetäisiin luetteloimaan ja arvioimaan taideteokset sekä merkitsemään pelastettuihin muotokuvii, keitä ne esittivät. — Kaupungin historiallisen museon säilynyt omaisuus oli ainakin keväällä 1941 Hämeenlinnan maakunta-arkiston suojissa. Tuolloin hoitokunta päätti luetteloida kummankin museon säilyneen omaisuuden.

Kaupungin omaisuuden realisointi

Viipurista pelastetun kaupungin omaisuuden realisointi oli yksi hoitokunnan tärkeä tehtävä, sillä osa kaupungin omaisuudesta oli saatu evakuoitukseksi. Yhtenä vaikeutena oli se, että sitä oli hajallaan usealla paikkakunnalla. Osa oli luovutettu valtiolle siinä mielessä, että se tulisi valtion omaisuudeksi, mutta sitä oli palautettu kaupungille, mm. Parikkalan sotasairaalaan siirrettyä kalustusta. Puolustusvoimille oli jouduttu antamaan tavaroita, joiden kohtalo tai mahdollinen korvaus oli vaikeasti selvitettävissä. Heti rauhanteon jälkeen alettiin selvittää pelastettua irtaimistoa, joka v:n 1940 aikana saatiin kerätyksi Helsinkiin. Joidenkin virastojen säilynyt irtaimisto oli vähäinen, esim. poliisilaitoksen tavaroista jäi tuhoutumatta vain kaksi seinäkelloa. Maistraatti luovutti hoitokunnalle kansliakoneensa ja tarvikeensa, kirjastonsa Viipurin hovioikeudelle, vanhan matrikkelinsa, valokuvakokoelmansa ja Jaakko Juteinin ym. muotokuvat Kansallismuseolle sekä istuntohuoneensa kaappikellon säilytettäväksi Korkeimmalle oikeudelle. — Palokalustoa oli saatu hyvin pelastetuksi. Keväällä 1940 sitä myytiin n. 220 000 markan edestä. Kesäkuun lopulla Kymintehtaalla pidetyssä huutokaupassa myytiin kaikki paloautot sekä useimmat kone- ja käsiruiskut. Loput tuotiin Helsinkiin myytäväksi.

Pelastetun omaisuuden luettelointi ja sen myynti oli annettu kaupunginhallituksen kokouksessa 15.4.1940 kaupunginjohtaja Siltasen tehtäväksi. Päätös uusittiin hoitokunnan kokouksessa 29.4., jolloin hänet velvoitettiin

tärkeimmissä asioissa neuvottelemaan toisten kaupunginjohtajien kanssa. Käytännössä tilientarkkaaja Pulkkinen hoiti asiat syyskuuhun asti, jolloin hänet vapautettiin kiireellisiin tilientarkastustöihin.

Realisointi oli varsin työlästä, etenkin kun osa pelastetusta tavarasta oli sota-aikana väliaikaisesti otettu käyttöön. Hoitokunnan arkiston kotelon Fa 1:n materiaali osoittaa, kuinka hankalaa omaisuuden myynti oli. Kaupungin karja myytiin Iittalan Kutisten kartanossa 20.6.1940, jolloin saatiin 83 lehmästä, 26 astutetusta hiehosta ja kahdesta sonnista yhteensä 335 000 mk, yhdestä hevosesta 5 100 mk ja maanviljelyskoneista 52 975 mk.

Hoitokunnan kokouksessa 14.10.1940 kaupunginjohtaja Siltanen esitti seuraavan selostuksen kaupungin eri laitosten tavaroista:

1. *Kunnallishallintoa ja valtiotehtäviä hoitavista laitoksista* sekä erinäisistä muista kaupungin virastoista on kuljetettu rajan tälle puolelle ensisijassa konttorikalustoa, etupäässä kirjoitus- ja laskukoneita, jotka ovat vielä melkein kaikki hoitokunnan huostassa. Kirjoituskoneita on noin 140 ja laskukoneita noin 40 kpl eri lajia ja merkkiä.

2. *Palo- ja nuohouslaitoksen* kalustoa kuljetettiin huomattava osa rajan tälle puolelle. Sitä on myyty sekä vapaaehtoisesti että huutokaupalla etupäässä kaupunki- ja maalaiskuntien palokunnille lähes miljoonan markan edestä. Jäljellä on varastossa vain pieni osa kuluneita paloletkuja, pukuja ja vanhaa kalustoa.

3. *Terveystieteiden* alaisista laitoksista tuli rajan tälle puolen ainoastaan pieni määrä elintarpeiden tarkastamon työkalustoa, joka on hoitokunnan huostassa.

4. *Sairaaloiden* kalustoa ja vaatteistoa siirrettiin sodan alussa suuret määrät eri sairaaloiden mukana rajan tälle puolelle. Kun sairaaloiden toiminta on loppunut, ovat niiden tavarat siirtyneet hoitokunnan huostaan. Osa tavaroista on tähän mennessä myyty etupäässä valtion, kuntien ja Suomen Huollon sairaaloille, osa on vielä varastossa myymättä sisältäen erilaista koneistoa, vaatteita, ruoka- ja keittiökalustoa ym.

5. *Huoltolaitosten* kalustoa ja vaatteistoa siirrettiin samoin sodan alussa rajan tälle puolelle laitosten mukana suuret määrät. *Köyhäinhoidon* alaisten *kunnalliskotien* äskettäin lopetettua toimintansa ovat niiden tavarat siirtyneet hoitokunnan huostaan sisältyen niihin ensisijassa vaatteistoa ja keittiökalustoa, jotka ovat paraillaan järjestelyn alaisina. *Lastenkotien* tavarat ovat siirtyneet kotien mukana niiden kuntien huostaan, joiden alueelle kodit ovat lopullisesti sijoittuneet. Kodeille luovutetuista tavaroista ei vielä ole tehty laskutusta, kun ei olla tietoisia siitä, laskutetaanko niistä valtiota vai asianomaisia kuntia.

6. *Erinäisten sosiaalisten laitosten* kalustoa on rajan tälle puolelle aikanaan siirretty naisten työkodin koneistoa, kalustoa ja vaate tavaraa, joista suurin osa on myyty kaupunkien ja kuntien eri laitoksille. Osa koneistoa on myyty Suomen Huollolle. Osa vaate tavaraa, jota on myöskin vähittäin myyty yksityisille, on vielä hoitokunnan huostassa.

7. *Opetus- ja sivistystoimen* alaisten laitosten tavaroista on rajan tälle puolelle saatu siirretyksi, paitsi kirjoituskoneita, suuri osa ammattikoulujen koneita ja työkaluja, jotka sodan alussa siirrettiin Kuopioon sikäläisen Teollisuuspiirin käyttöön. Osa koneista ja kalustosta on tähän mennessä myyty ammattikouluille, valtion eri laitoksille ja yksityisille teollisuuden harjoittajille, osa taas on vielä edellämainitun Teollisuuspiirin käytössä eri

tehdaslaitoksissa. Pienempi osa näistä tavaroista on hoitokunnan varastossa Helsingissä ja Mikkeliissä.

8. *Rakennuskonttorin* alaisista laitoksista luovutettiin jo sodan aikana suuri osa kalustoa ja koneistoa puolustuslaitoksen käyttöön. Näistä tavaroista on puolustuslaitokselle lähetetty laskuja, mikäli laskutus ottokuittien puutteellisuuden ja puuttumisen vuoksi on ollut mahdollista. Osa rakennuskonttorille kuuluvaa tavaraa ja kalustoa siirrettiin sodan aikana Mikkeliin ja on se vielä siellä hoitokunnan varastossa sisältäen erinäisiä koneita, sähkömoottoreita ja työkaluja. Myöskin rakennuskonttorin ja eri kaupungin laitosten kuorma- ja henkilöautoja on hoitokunnan huostassa 8 kpl ja 3 kuorma-autoa pitäisi vielä olla puolustuslaitoksen käytössä, mikäli ne eivät ole jääneet rajan toiselle puolelle.

9. *Maatilojen* alaisesta omaisuudesta kuljetettiin sodan aikana rajan tälle puolelle joukko lehmia ja ne hevoset, joita puolustuslaitos ei ollut ottanut käyttöönsä, sekä huomattava määrä viljaa kuin myöskin erinäisiä maanviljelyskoneita ja työkaluja. Nämä tavarat on myyty osaksi huutokaupalla, osaksi vapaassa kaupassa ja on niistä saatu noin miljoona markkaa.

10. *Kaupungin liikelaitosten omaisuus:*

Sähkölaitoksen tavaroista siirrettiin osa sodan aikana Mikkeliin, jossa tammikuun alussa pommituksen aiheuttama tulipalo tuhosi niistä suurimman osan. Jällelääjäänneet tavarat ovat vielä hoitokunnan varastossa Mikkeliissä, josta on tarkoituksena ne lähiaikoina siirtää Helsinkiin rahaksimuuttamista varten.

Vesijohtolaitoksen tavaraa vietiin myöskin Mikkeliin pienempiä eriä ja on nekin tarkoitus ensi tilassa siirtää Helsinkiin.

Teurastamon ja lihanarkastamon tavaraa saatiin rajan tälle puolelle 5 laatikkoa, joita ei vielä ole tutkittu, mitä ne sisältävät.

Kaikki myynneistä saadut tulot ovat viedyt rahatoimiston kassakirjaan, pitämättä niistä erikoista rinnakkaistiliä. Tilinpäätöstä tältä vuodelta valmistettaessa saadaan myyntitulot tarkoin selville ja voidaan ne silloin tarvittaessa jaotella eri laitosten osalle.

Hoitokunnan kokouksessa 28.10.1940 luettiin 17.10. annettu valtioneuvoston päätös (As.kok. N:o 559) luovutettujen alueen kuntien velvollisuudesta luovuttaa vuodenvaihteessa omaisuutensa valtiolle. Kuukauden kuluttua valmistui likimääräinen luettelo Viipurin kaupungin hallussa olleesta omaisuudesta:

konttorikoneita ja -kalustoa	500.000:—	
autoja	400.000:—	
sairaaloiden ja kunnalliskotien kalustoa	700.000:—	
lastenkotien irtaimistoa eri kodeissa	300.000:—	
sähkö- ja vesijohtotarvikkeita	200.000:—	
ammattikoulun kalustoa ja koneistoa	100.000:—	
museoesineitä ja -tavaraa	500.000:—	
sekalaista tavaraa	100.000:—	
selvittämättömiä laskuja	200.000:—	3.000.000:—
rahaa		1.500.000:—
	Yhteensä	4.500.000:—

V:n 1940 viimeisessä kokouksessaan hoitokunta päätti panna lehtiin ilmoituksen, jossa kehoitettiin niitä yksityisiä henkilöitä ja laitoksia, jotka olivat pelastaneet Viipurin kaupungille kuuluvaa omaisuutta, tekemään siitä heti hoitokunnalle ilmoitus.

Viipurin kaupungin omaisuuden luovutus valtiolle lykkääntyi. Kun maaliskuussa 1941 pidettiin neuvottelu valtiovarainministeriön kanssa, niin tällöin ministeriön edustajat olivat sitä mieltä, ettei hoitokunnan ollut toistaiseksi realisoitava pelastettua omaisuuttaan. Kaupunginjohtaja Silta-
nen ilmoitti hoitokunnan kokouksessa 5.5.1941, että varatuomari V. Aarnio, jonka valtiovarainministeriö oli joulukuussa 1940 määrännyt valtion puolesta Viipurin kaupungin selvittelymieheksi, oli ilmoittanut ryhtyvänsä aivan ensi tilassa mainittuun tehtävään. Se näyttää kuitenkin jääneen toteuttamatta seuraavassa kuussa puhjenneen sodan takia.

Kaupungin raha-asiat

Vuoden 1941 alussa annettiin laki "siirtokuntien" lakkauttamisesta. Laissa säädettiin, että sellaisen kunnan, jonka alue kokonaisuudessaan oli luovutettu Neuvostoliitolle, asioiden selvittely tuli olla suoritettu loppuun vuodenvaihteeseen 1942/43 mennessä. Siitä huolehtisi kunnan viranomaisille lain mukaan kuuluvaa päätäntä- ja täytäntöönpanovaltaa käyttäen kunnalle viimeksi valittu valtuusto yhdessä kunnan hoitokunnan kanssa. Lain mukaan valtuusto toimittaisi hoitokunnan jäsenten ja tilintarkastajien vaalin, hyväksyisi meno- ja tuloarvion sekä tilinpäätöksen ja selvitystä koskevan lopputilitykseen, päättäisi vastuuvapauden myöntämisestä ja kunnan omaisuuden rahaksimuutosta sekä käsitelisi ne asiat, jotka sisäasiainministeriö määräisi valtuuston käsiteltäviksi (as. kok. 45/41). Tuon lain täytäntöönpanoa koskevassa sisäasiainministeriön kiertokirjeessä 18.1.1941 huomautettiin, että hoitokunnan oli jatkettava selvittelytyötä — myös omaisuuden rahaksimuuttoa — nykyisessä kokoonpanossaan, kunnes uusi hoitokunta ko. lain mukaisesti oli valittu. Sellaisessa kunnassa, jonka jäljelle jäänyt omaisuus ei riittänyt korvauslain mukaiseen velkojen maksuun, olivat kaikki omaisuuden ja velkojen selvittelyä koskevat asiat, niinkuin omaisuuden rahaksimuutto, saatavien periminen ja velkojen maksaminen, kokonaan luovutettava valtiovarainministeriön suoritettaviksi. Sen seikan, oliko kunta näin ylivelkainen, tuli ratkaisemaan valtiovarainministeriö.

Kun tätä kirjelmää käsiteltiin hoitokunnan kokouksessa 20.1.1941, päätettiin aloittaa v:n 1941 talousarvion laatiminen, jota varten olisi tarvittu tieto, pitikö valtiovarainministeriö Viipuria ylivelkaisena kuntana. Valtuustoa varten oli laadittava yhteenveto siitä, mitä hoitokunta oli suorittanut valtuuston edellisen kokouksen jälkeen, samoin kuin ehdotus hoitokunnan jäsenten valitsemiseksi.

Ylivelkaisuuskysymys tuli esille hoitokunnan kokouksessa 3.2.1941. Tällöin luettiin valtiovarainministeriön kirjelmä, jossa hoitokuntaa kehoitettiin ilmoittamaan, katsoiko se Viipurin kaupungin jäljelle jääneen omaisuuden riittävän kaupungin velkojille maksettavan määrän suorittamiseen. Hoitokunnan mielestä se oli sille noissa oloissa mahdoton kysymys, ennen kuin valtiovarainministeriö antaisi tarkemmat ohjeet tilinpäätöksen valmistami-

sesta. — Tilien hyväksymistä varten kaavailtiin valtuuston kokoontumista useaan otteeseen, lopuksi syksyllä (19.9.1941), mutta kesäkuussa puhjennut jatkosota muutti tilanteen. Näin ollen entinen sisäasiainministeriön asettama hoitokunta jatkoi toimintaansa.

V:n 1941 alkupuoolella oli yksi keskeinen kysymys kansliahenkilökunnan asema. Hoitokunta päätti tammikuussa 1941, ettei siinä vaiheessa vielä ketään irtisanottaisi, koska valtiovarainministeriö ei ollut ratkaissut kunnan ylivelkaisuuskysymystä eikä se ollut antanut mitään ohjeita omaisuuden vastaanotosta ja realisoinnista. Kaupungin kansliahenkilökunnasta jotkut hakeutuivat toisiin toimiin, mutta toisaalta tarvittiin aputyövoimaa tilientarkastusta varten. Myös vuosina 1939-1940 kaupungin palveluksessa olleiden palkkasaatavat ja kaupungin ennen sotaa ottamat obligaatiolainat vaativat paljon selvittelyä ja usein myös varoja. Valtio tosin suoritti erilaisia maksuja, esim. kaupungin v:n 1939 menoista maksettavia valtionapuosuuk-sia, mutta toisaalta se käytti esim. kaupungille tulevia alkoholiliikkeen voittovaroja suoraan esim. takaamiensa obligaatioiden lunastukseen, mitä hoitokunta piti laittomana menettelynä, kuten edellä jo huomautettiin.

Kaupungin tilinpäätösten laatiminen osoittautui varsin mutkal-liseksi tehtäväksi. V:n 1939 tilinpäätös valmistui Jyväskylään siirtyneen entisen apulaiskamreeri K. Ojasen laatimana v:n 1940 lopulla. V:n 1940 tilit oli 2.9.1940 annetun asetuksen mukaan luovutetun alueen kuntien laaditta-va 30.9. päättyviksi ja ne oli toimitettava valtiovarainministeriölle 10.11. mennessä, kuten edellä on todettu. Tämä osoittautui Viipurille ylivoimai-seksi, koska rahatoimiston kaksi työvuoroa (ä 16 työntekijää) joutui käyttämään aikansa esim. kaupungin saamisten valvontalomakkeiden val-mistukseen. Lisäksi valtiovarainministeriö ei suostunut selventämään ongel-mallisia tilinpäätöksen täyttöohjeita eikä valtioneuvoston kirjapaino saanut ajoissa valmiiksi riittävää määrää tarvittavia kaavakkeita.

Valtiovarainministeriö antoi 30.11.1940 lykkäystä Viipurin kaupungille joulukuun 15. päivään asti ja pyysi samalla selvitystä, mistä syystä tilinpää-töstä ei ollut toimitettu valtiovarainministeriölle säädetyssä ajassa. Kaupun-ginjohtajien laatimasta vastauskirjelmästä ilmenee havainnollisesti, kuinka kaukana toisistaan olivat toisaalta valtioneuvoston virkahuone ja toisaalta sodanaikainen Viipuri ja sodanjälkeinen hoitokunnan alainen rahatoimisto ja se ansaitsee sananmukaisen esityksen:

”Valtiovarainministeriön kirjelmän n:o 5894 marraskuun 30 päivältä 1940, missä Ministeriö on määrännyt Viipurin kaupungin syyskuun 30 päivältä 1940 laaditun, asianmukaisesti tarkastetun ja hyväksytyn tilinpää-töksen toimitettavaksi Ministeriölle viimeistään kuluvan joulukuun 15 päivään mennessä ja samalla vaatinut Viipurin kaupungin hoitokunnalta selitystä siihen, miksei hoitokunta ole toimittanut edellämainittua tilinpää-töstä alueluovutuksen johdosta menetetyn omaisuuden korvaamisesta annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta viime syyskuun 2 päivänä annetun lain 27 §:ssä säädetyssä ajassa Valtiovarainministeriölle, Viipurin kaupungin hoitokunta kunnioittaen esittää seuraavaa:

Kun sota syttyi Neuvostotasavaltojen liiton ja Suomen välillä marraskuun 30 päivänä 1939, keskeytyi rahatoimiston säännöllinen työskentely, sillä useiden virkailijoiden oli lähdettävä maanpuolustustehtäviin, m.m. kaikkien lottien, joten rahatoimistoon jäi lopulta kaupunginkamreerin ohella vain

viisi apulaista. Näiden virkailijoiden aika kului Viipurissa yksinomaan juoksevien asioiden hoitamiseen, joista eniten aikaavieviä olivat erittäin lukuisten sotilasavustusten ja virkamiesten sekä työläisten palkkojen maksaminen. Lisäksi on huomattava, että työskentely tapahtui Viipurissa sodan aiheuttamissa erittäin vaikeissa ja vaarallisissa olosuhteissa pääasiallisesti iltaisin epämukavissa huoneistoissa, kun kaupunginhallitus ja rahatoimisto olivat pakotetut muuttamaan pois varsinaisesta huoneistostaan, mikä sodan aikana pommituksessa osittain tuhoutui. Näissä olosuhteissa ei varsinaista kirjanpitoa voitu ajatellakaan toimitettavaksi.

Maaliskuun alussa siirtyivät kaupunginhallitus ja rahatoimisto Harviaan. Varsinaisten tilikysymysten selvittelyyn ei täälläkään päästy, sillä juoksevien asioiden selvittely vei erittäin pienen henkilökunnan ajan melkein kokonaisuudessaan. Töitä oli sodan aikana ruuhkautunut, kaupungin tilipaperit ja tosikkeet, sikäli kuin ne viime tingassa oli saatu Viipurista pelastetuksi, olivat ympäri Suomea. Lisäksi on huomattava, että eräiden varsin tärkeiden kunnallisten laitosten, kuten esim. sähkölaitoksen ja maatalouslaitosten tilikirjat ja tosikkeet jäivät kokonaisuudessaan Viipuriin. Kun ottaa tämän ohella vielä huomioon, että hoitokunnan palveluksessa Harvialassa oli varsin pieni henkilökunta, ymmärtäneen hyvin, että varsinaisten tiliasiain selvittelyyn päästiin vasta sen jälkeen, kun hoitokunta ja rahatoimisto siirtyivät Helsingin kaupunkiin. Normaalioloissa, sopivassa huoneistossa ja kun henkilökunta kokonaisuudessaan ja tilinpitoon vaadittava materiaali sellaisenaan on käytettävissä, pitäisi tilinpidon keskimäärin valmistua 75 päivässä, mikä aikamäärä suuremmissa kaupungeissa on aina osoittautunut liian lyhyeksi. Viipurin kaupungin vuoden 1939 tilinpäätöksen olisi pitänyt valmistua ylläolevan mukaan viime heinäkuun loppuun mennessä, mutta myöhästyi sen valmistuminen noin kolme kuukautta ja esitettiin se hoitokunnalle marraskuun alussa. Tämä samoin kuin sekin, ettei vuoden 1940 tilinpäätöstä ole ehditty valmistaa alueluovutuksen johdosta menetetyt omaisuuden korvaamisesta annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta syyskuun 2 päivänä 1940 annetun lain 27 §:ssä säädetyn ajan kuluessa, aiheutui hoitokunnasta riippumattomista, jäljempänä selvitetystä syistä.

Yllämainittu asetus on annettu syyskuun 2 päivänä 1940, joten se määräaika, minkä kuluessa hoitokunnan olisi pitänyt toimittaa vuoden 1940 tilinpäätös, olisi normaaliolosuhteissakin ollut aivan liian lyhyt. Vielämainittu Valtiovarainministeriön kirjelmä, missä Viipurin kaupungin tilinpäätös määrätään toimitettavaksi viimeistään joulukuun 15 päivään 1940 mennessä, on tosin päivätty marraskuun 30 päivänä 1940, mutta saapui hoitokuntaan vasta kuluvan joulukuun 7 päivänä. Sanotussa kirjelmässä hoitokunnalle kategorisesti asetettu määräaika lieenee ehkä Ministeriönkin mielestä liian lyhyt. Hoitokuntaa on jatkuvasti pyydetty vähentämään henkilökuntaansa mahdollisimman pieneksi. Kun hoitokunta ei ole voinut taata nykyisellekään henkilökunnalle pitempiä aikoja työtä, ovat monet Viipurin kaupungin kokeneet virkailijat ja toimihenkilöt luopuneet hoitokunnan palveluksesta. Niinpä esim. kaupunginkamreeri Koponen toimii osan päivästä valtiokonttorin korvausasiain osastolla, apulaiskamreeri Ojanen on siirtynyt Jyväskylän kaupungin palvelukseen ja lukuisat muut rahatoimiston ja rakennuskonttorin pitempiä aikoja virkailijat ja toimistoapulaiset, joita ehdottomasti olisi tarvittu Viipurin kaupungin asioiden loppuselvittelyssä,

ovat hakeutuneet muualle. Kun lisäksi ottaa huomioon, että korvauslain perusteella hoitokunta oli pakotettu lunastuksetta antamaan tuhansia todistuksia ympäri Suomen oleskeleville kansalaisille omistusoikeutta koskevista asiapapereista, tuhansia vuokrasopimusten jäljennöksiä, neuvomaan ja ohjaamaan myös erittäin useita henkilöitä eläkkeiden hakemisessa korvauslain perusteella, Viipurin kaupungin taksoitussihteeri antamaan varsin lukuisille liikkeille otteita vuoden 1938 ja, mikäli ne olivat valmistuneet, myöskin vuoden 1939 tileistä, vastaanottamaan ja järjestelemään kymmeniätuhansia korvausanomuksia, niin hoitokunnan mielestä Ministeriö ehkä tajunnee, ettei hoitokunta ole voinut yksinomaan keskittyä tilinpäätöksen valmistamiseen. Näiden yllämainittujen korvausasioiden järjestelyä varten hoitokunnan henkilökunta toimi säännöllisesti päivittäin kahdessa vuorossa sekä myöskin samoin säännöllisesti sunnuntaisin, ja on hoitokunta omasta puolestaan kyennyt järjestämään saamisilmoituksensa valtiokonttoriin lain määräämässä ajassa, jota tehtävää hoitokunnan saamien tietojen mukaan ei moni hyvinkään pieni maalaiskunta tai kaupala ole kyennyt järjestelemään. On lisäksi otettava huomioon, että kysymyksessä on Suomen toiseksi suurin kaupunki. Ylläolevan lisäksi hoitokunta haluaa vielä kiinnittää Ministeriön huomiota siihen, että Viipurin kaupungin varsin huomattavaa omaisuutta on yhä edelleen puolustuslaitoksen käytössä eikä puolustuslaitos hoitokunnan useista pyynnöistä huolimatta ole luovuttanut sitä Viipurin kaupungille eikä edes antanut mitään seikkaperäistä selvitystä siihen, kuinka paljon se on ottanut kaupungin omaisuutta tekemättä siitä mitään ilmoitusta hoitokunnalle. Tämän omaisuuden etsiminen, luettelointi ja arviointi on myös vaatinut verrattain paljon aikaa. Jo aikaisemmin on hoitokunta myös kiinnittänyt Ministeriön huomiota siihen seikkaan, että esim. Viipurin kaupungille hyvin tärkeiden toimialojen kuten esim. Viipurin sähkölaitoksen tilipaperit ja tosikkeet ovat jääneet kokonaisuudessaan Viipuriin. Hoitokunta ei ole voinut eikä vielä tälläkään hetkellä voi sanoa, kuinka paljon se on näiden hallinnollisten alojen samoin kuin rakennuskonttorin vuoden 1939 aikana erittäin vilkkaan rakennustoiminnan johdosta velkaa eri liikkeille. Tämä kysymys tulee lopullisesti selvitettyksi vasta sitten, kun velkojat korvauslain perusteella lopullisesti jättävät saamisilmoituksensa hoitokunnalle tarkastettavaksi ja hyväksyttäväksi. Lisäksi on huomattava, että Viipurin kaupungin huoltolautakunta viime syyskuussa lähetti kiertokirjeen kaikille niille kunnille, joilla tiedettiin olevan köyhäinhoitosaatavia sekä samalla pyysi näitä kiireellisesti lähettämään hoitokunnalle ilmoituksen saatavistaan. Tästä huolimatta eivät useat kunnat ole noudattaneet yllämainittua kehoitusta, ja on hoitokunnalle vielä jatkuvasti saapunut edellämainitunlaisia ilmoituksia.

Vuoden 1940 tilinpäätöksen selvittely ei vaadi yksinomaan koulutettua työvoimaa, vaan hoitokunnan mielestä olisi Ministeriön annettava myös ohjeita siitä, miten mainitun vuoden tilinpäätös olisi tiliteknillisesti suoritettava. Viipurin kaupungin omaisuustaseeseen 12 päivänä maaliskuuta 1940 oli merkitty kaikki Viipurin kaupungin omistamat kiinteistöt sellaisina kuin ne olivat 31 päivänä joulukuuta 1938 hyväksytyssä tilinpäätöksessä niine muutoksineen, jotka ovat edellämainittuun rauhantekopäivään tapahtuneet. Hoitokunta haluaisi saada Ministeriöltä ohjeita ja määräyksiä siitä, miten ja millaisilla päätöksillä mainitut Viipurin kaupungin omistamat

kiinteistöt olisivat poistettavat syyskuun 30 päivänä 1940 laadittavasta tilinpäätöksestä. Samalla hoitokunta haluaisi saada Ministeriöltä ohjeita siitä, miten olisi meneteltävä etumaksujen, varattujen varojen ja monien muiden tiliteknillisten kysymysten kanssa, joista ei ole olemassa minkäänlaisia ennakkopäätöksiä ja joista Viipurin kaupungin hoitokunnan ohella kaikki muutkin hoitokunnat haluaisivat saada päteviä ohjeita ja määräyksiä. Ministeriö tahtonee antaa hoitokunnalle ohjeet myöskin siitä, miten tilinpitoa olisi lokakuun 1 päivästä 1940 lukien jatkettava, raporttikirjanpitoa valtiovarainministeriön kirjanpidon alaisena vaiko itsenäisenä tilinpitona.

Ylläolevassa on Viipurin kaupungin hoitokunta selvittänyt tärkeimpiä niistä syistä, joiden johdosta hoitokunta ei ole kyennyt saamaan Viipurin kaupungin vuoden 1940 tilinpäätöstä valmiiksi marraskuun 10 päivään 1940 mennessä. Hoitokunta kiinnittää Ministeriön huomiota vielä luovutettujen ja vuokrattujen kaupunkien ja kauppaloitten hoitokuntien yhteiseen kirjelmään lokakuun 11 päivästä 1940, missä hoitokunnat selostivat, että vuoden 1940 tilinpäätöksen valmistaminen määräajassa tulee tuottamaan erinomaisia vaikeuksia ja todennäköisesti johtaa siihen, ettei sitä voida säädetyssä ajassa saada valmiiksi. Näin onkin tapahtunut ja Viipurin kaupungin hoitokunta, kunnioittaen Valtiovarainministeriölle ilmoittaa, ettei se millään kykene valmistamaan vuoden 1940 tilinpäätöstä Ministeriön määräämässä ajassa kuluvan joulukuun 15 päivään mennessä, sillä useinmainittu tilinpäätös kaupunginkamreeri Koposen lausunnon mukaan valmistunee vasta ensi vuoden helmikuun loppuun mennessä, minkä jälkeen tilit olisi vielä asianmukaisesti tarkastettava ja valtuuston hyväksyttävä. Viipurin kaupungin hoitokunta tulee kaikin tavoin kiirehtimään vuoden 1940 tilinpäätöksen valmistamista, mutta tahtonee Valtiovarainministeriö puolestaan antaa hoitokunnalle sen pyytämiä lähempiä ohjeita yllämainituista tiliteknillisistä seikoista.”

Noita ohjeita ei valtiovarainministeriöstä saapunut, ja näin helmikuussa 1941 valmistui Viipurin kaupungin tilinpäätös kahdessa eri muodossa. Ensimmäinen oli suoranainen jatko v:n 1939 tilinpäätökselle, jossa kaikki omaisuusarviot esiintyivät Viipurin jättöhetkinä sekä kaikki velat vähentämättöminä. Toinen tilinpäätös oli laadittu ottaen huomioon ne omaisuus- ja velkamäärät, jotka Viipurin kaupungilla olisi lakien ja asetusten mukaan pitänyt olla syyskuun 30. päivänä 1940. Tämä tilinpäätös oli laadittu niiden tietojen mukaan, jotka olivat olleet rahatoimiston käytettävissä tuona päivänä kuitenkin sillä varauksella, että saamis- ja velkomisilmoitusten määrät saattaisivat vielä huomattavasti muuttua. Esimerkiksi sähkölaitoksen tilitositteiden jäätyä Viipuriin saattoi lisämenoja ilmetä vasta valtiokonttoriin jätetyistä saamisilmoituksista.

Kaupungin itsensä tekemää korvausanomusta ei liene syytä tarkemmin esitellä, koska Viipurin jälleenvallitus v. 1941 muutti koko asian toisenlaiseksi. Esitettäköön vain yhteenveto korvausanomuksesta:

Viipurin kaupungin 12.3.1940 alueluovutuksen johdosta menettämä omaisuus.

	Tilinpäätöksen muk. 31.12.1938	Lisää tullut ajalla 1.1.39—12.3.40	Yhteensä		
1. Rakennukset	189.531.637:03	11.530.000:—	201.061.637:03	1. Obligatiolainat ja niiden korot	204.086.607:59
2. Maatilat	12.306.566:—	3.340.000:—	15.646.566:—	2. Muut kiinteät lainat korkoineen	12.907.825:62
3. Tontit, vapaa- alueet ja torit	124.661.206:55		124.661.206:55	3. Tilapäiset lai- nat korkoineen	11.123.234:95
4. Satamat ja sisävyylät	200.895.709:40	8.100.000:—	208.995.709:40	4. Erin. velkojat	710.525:05
5. Kiertorata	3.500.000:—		3.500.000:—	5. Menojäämät	3.902.161:75
6. Tehdasalueiden radat	739.200:—		739.200:—	6. Talletetut varat	39.429:45
7. Sillat	7.688.464:25		7.688.464:25	7. Velka rahastoille	1.750.376:35
8. Sähkölaitos	22.610.423:71	9.200.000:—	31.810.423:71	8. Maksamattomat laskut	3.254.998:70
9. Vesijohtolaitos	20.780.655:—	3.600.000:—	24.380.655:—	1.1.40—12.3.40	
10. Puistot, kentät ja patsaat	5.413.345:—		5.413.345:—	9. Konttokurantti- velat korkoineen	9.506.834:90
11. Vedet	222.958:30		222.958:30	10. Huoltovelat	537.750:15
12. Kalusto ja tarveaineet	37.253.701:56		37.253.701:56	11. Ylittävä omaisuus	420.644.730:69
13. Osuus Karjalan työlaitokseen	918.262:—		918.262:—		
14. Polttoaineet	4.673.662:30		4.673.662:30		
15. Rakennusainevarasto	845.768:95		845.768:95		
16. Työpajanvarasto	12.050:45		12.050:45		
17. Vesijohtopajan- varasto	640.864:70		640.864:70		
			Mk 668.464.475:20		Mk 668.464.475:20

Erillisen korvauskysymyksen muodostivat kaupungille lahjoitetut rahastot, joiden säännöt määrittivät rahaston varojen käytön. Näistä tohtori M.J. Kiljanderin rahastolla oli Kirvun pitäjässä kiinteistö, kauppaneuvos E.V. Sellgrenin ja tämän vaimon rahastolla Venäjänsaari sekä Seth Agathon Sohlbergin rahastolla Honkasaari. Muiden rahastojen omaisuus oli rahana, joita vastaan kaupungilla oli velkakirjoja, obligaatioita, talletuksia ja osakkeita yhteensä 5 175 603 mk, mutta lisäksi kaupunki oli niille velkaa 1 750 376 mk, kuten edellisestä yhteenvedosta näkyy.

Kaupungin hallussa olleet rahastot oli heti Moskovan rauhan jälkeen päätetty ottaa erikoisselvittelyn kohteeksi. Kaupunginkamreerin ehdotuksesta päätettiin heinäkuussa 1940, että kun lähiaikoina kaupunki saanee nostaa Viipurin Säästöpankista, Viipurin Suomalaisesta Säästöpankista ym kaupungin hoidettaviksi jätettyjen rahastojen varoja ja kun kaupunki ei voi näitä varoja käyttää mihinkään juokseviin menoihin, vaan on vastuussa niistä, ne tallettaa Helsingin Suomalaiseen Säästöpankkiin Viipurin kaupungin rahastojen tilille, "mikäli niitä saadaan nostettua ensinnä mainituista pankeista".

Marraskuussa 1940 hoitokunta lähetti valtiovarainministeriölle kirjelmän, jossa pyydettiin korvauskysymyksessä kunkin rahaston käsittelemistä itsenäisenä yksikkönä:

"Viipurin kaupungin lahjoitettujen rahastojen joukossa on myös, joiden omaisuuden kokonaan ja pääasiallisesti on muodostanut luovutetulle alueelle jääneet kiinteistöt. Hoitokunta, jolla on kaikkien Viipurin kaupungin kunnallisten elinten toimivalta, on jokaisen ko. rahaston puolesta erikseen anonut korvausta sanotun rahaston menettämästä omaisuudesta. Vaikka-kaan sanottuja rahastoja ei ole erikseen rekisteröity eivätkä ne olekaan muodostaneet erillistä oikeussubjektia, on niiden omaisuutta kuitenkin käytetty yksinomaan kunkin rahaston sääntöjen määräämään tarkoitukseen, joka on ollut yleishyödyllistä laatua.

Tämän vuoksi hoitokunta odottaa, että sanottujen rahastojen omaisuudesta hyväksyttäväksi myönnettävää korvausta ei sisällytettäisi siihen kokonaiskorvaukseen, joka Viipurin kaupungille myönnetään, vaan kullekin rahastolle erillisenä suodaan sille tuleva korvaus.

Kunkin rahaston säännöistä ja tarkoituserästä on hoitokunta valmis hankkimaan kaikki lisäselvitykset."

Rahastojen kohtalo mietitytti myös kaupunginkamreeri Koposta, jonka marraskuussa 1940 hoitokunnalle tekemä ehdotus tuli käsittelyyn vuoden viimeisessä kokouksessa. Kirjelmän pääkohdat olivat seuraavat:

"Viipurin kaupungin haltuun ja hoidettavaksi on vuosien kuluessa jätetty sangen useita rahastoja, jotka pohjautuvat aina parin sadan vuoden päähän kuten m.m. Ladaun legaatti. Kun nyt voimassa olevan korvauslain hengen mukaisesti pitäisi Hoitokunnan luovuttaa nämä rahastot valtiolle, mutta kun taas toiselta puolen nämä rahastot ovat eri tarkoituksiin ja eri henkilöiden kaupungin hallintaan jättämiä, niin jo pieteettisistäkin Viipurin kaupunkia kohtaan olisi näitä rahastoja vaalittava ja ne jotenkuten turvattava itsenäisiksi, etteivät ne joutuisi valtiolle ja siis katoaisi. Niinpä olen tullutkin siihen tulokseen harkittuani asiaa, että näistä rahastoista muodostetaan "Viipuri-säätiö" niminen rahasto, jonka säätiön johtokuntaan olisi saatava arvovaltaisia entisiä viipurilaisia kansalaisia, jotka elin-

ikäisinä toimivat säätiön johtokunnassa Viipurin perinteiden vaalijana säätiön varojen turvin. On myöskin olemassa sellainen mahdollisuus, että muutkin luovutetuilta alueilta olevat kaupungit ja kauppalat tulisivat yhteen ja luovuttaisivat omat samanlaiset rahastonsa yhteiseen säätiöön ja olisi tässä viimeksimainitussa tapauksessa Viipurin kaupungin Hoitokunnan otettava suurimman kunnan hoitokuntana aloite, mutta tietojeni mukaan muilla kaupungeilla ja kauppaloilla on sangen vähäiset nämä rahastot Viipurin kaupungin rahastoihin verrattuna. Asiaa puolestaan puoltaa se, etteivät toiset kaupungit voine rahastoistaan muodostaa itsenäisiä säätiöitä niiden pienuuden vuoksi. Kun tosiasiat viittaavat siihen, että Viipurin olisi kuitenkin muodostettava rahastoistaan säätiö, ehdotan Hoitokunnalle, että Viipurin kaupungin lahjarahastoista muodostetaan Viipuri-säätiö, jonka peruspääoma tällä hetkellä on mk 7.013.954:76 tietenkin vähennettynä sillä määrällä, minkä Viipurin kaupungin velkasuhde rahastoille korvauslain hengen mukaisesti vähenee, jollei Hoitokunta voi jo nyt velkaansa rahastoille mk 1.750.376:35 maksaa realisoidessaan omaisuuttaan.”

Lopuksi kamreeri esittää nimeltä soveliaita henkilöitä ja ehdottaa pikaisesti anomusta valtioneuvostolle ja säätiön sääntöjä oikeusministeriölle. Hoitokunta päätti jättää esityksen huomioonottamatta, koska eduskunnassa parhaillaan käsiteltävänä olleella uudella lailla hoitokuntien vastaisesta toiminnasta oli asia tämänlaatuisinkin rahastoihin nähden järjestetty.

Suunniteltua valtuuston kokousta varten valmistui toukokuussa 1941 ehdotus Viipurin kaupungin hoitokunnan talousarvioksi v:ksi 1941. Sen perusteluissa on esitetty yhteenveto hoitokunnan eri tahoilla suuntautuneesta työstä ja mitä vielä oli tehtävä, ennen kuin Viipuri olisi kokonaan taaksejäänyttä.

V:n 1941 talousarvion perustelut

Talousarvion laatiminen supistunutta ja jatkuvasti supistuvaa toimintaa varten, joka hoitokunnalla tässä vaiheessa on ja joka sille myöhemmässä vaiheessa jää, on vaikea tehtävä, kun ei ole läheskään tarkkaa tietoa siitä, mitkä ja kuinka kauan tällä hetkellä hoitokunnan alaisina olevien toimintahaarojen tehtävät jatkuvat, sekä tuleeko mahdollisesti uusia ja minkäläatuisia tehtäviä, kuten tähän saakka on ollut asianlaita, sekä minkäläatuisiksi mahdollinen valtion valvonta hoitokunnan toimintaan nähdessä muodostuu. Hoitokunnalle kokonaisuudessaan tulee varmasti jatkumaan erilaatuisia tehtäviä huomattavassa määrässä vuoden loppupuolelle, vieläpä aivan loppuunkin saakka riippuen niiden valmistuminen siitä, milloin ja missä määrässä korvausasioihin liittyvät eläke- ja velkomisasiota koskevat asiakirjat joutuvat valtiokonttorista hoitokunnalle lausuntojen antamista varten, sekä kuinka paljon velkomisasiota tulee laajemman selvittelyn ja mahdollisen oikeudenkäynnin alaiseksi.

Erikoisesti rahatoimiston ja sosiaalisten laitosten monien asioiden ja toimintahaarojen loppuselvittely vaatii vielä paljon työtä ja aikaa tullen se tottuneen, asioihin perehtyneen ja erikoistoiminta-aloja tuntevan henkilökunnan vähenemisen takia aina hitaammaksi ja aikaa vaativammaksi.

Kun valtiovarainministeriön taholta ei ole vielä tähän mennessä annettu

ratkaisua siitä, kuuluuko Viipurin kaupunki ylivelkaantuneihin kuntiin tahi ei, niin ei sitä näkökohtaa ole talousarvioehdotuksen kokoonpanossa voitu ottaa ollenkaan huomioon. Arvioituihin menoihin sisältyy menot koko vuodelta tehden ne ensimmäiseltä kolmannekselta vähän toista miljoonaa markkaa.

Toimihenkilöiden palkkamenojen tarkka arvioiminen etukäteen on ylivoimainen tehtävä, kun ei ole tietoa, kuinka pitkän aikaa kutakin henkilöä vielä tarvitaan, tahi sanoutuvatko jotkut toimihenkilöt jo aikaisemmin irti toimestaan, kuten jatkuvasti on tähän saakka tapahtunut. Tämän takia on virkailijoiden palkkauserä kussakin ryhmässä otettu ennakkoarvioinnin mukaan pyöreänä summana ilman yksityiskohtaista jaottelua kunkin virkailijan osalle. Virkailijoiden luku oli vuoden alussa 28 ja kuluvan kuun alussa 18 sekä 3 sellaista virkailijaa, jotka saavat vain puoli palkkaa ja ikälisän, koska he ainoastaan osan päivästä ovat hoitokunnan tehtävissä. Nykyisistä virkailijoista on vakinaisia 16 ja ylimääräisiä 5.

Virkailijoille suoritettavien palkkojen kokonaismääräksi on arvioitu 910.000 markkaa, josta neljän ensimmäisen kuukauden aikana on suoritettu noin 340.000 markkaa. Alempipalkkaisten virkailijoiden palkkoja on hoitokunta korottanut 300 markalla kuukaudessa huhtikuun alusta lukien, joka jonkun verran nostaa palkkamenoja, mutta toiselta puolen joitakin henkilöitä joutuu vuoden loppupuolella eroamaan toimestaan, joten palkkamenot sen nojalla vuoden loppupuolella arvioidaan jonkun verran pienemmiksi.

Erikoisperustelut

Valtuuston ja tilintarkastajain toiminta jää pieneksi, mutta aiheuttaa hajallaan toisilla paikkakunnilla olevien henkilöiden matkakustannukset ja päivärahat huomattavan erän näiden elinten vuosimenoista.

Hoitokunnalle toimihenkilöineen jää suurin ja monipuolisin tehtävä eri laitosten ja hallintohaarojen asioiden järjestelyssä ja selvittelyssä. Jos näistä tehtävistä erotetaan rahatoimiston ja sosiaalisten laitosten jäljelläolevat tehtävät, joista myöhemmin mainitaan erikseen, niin on jäljellä seuraavia tehtäviä: aikaisemmin mainittu eläke- ja velka-asioiden selvittely eri vaiheineen, holhousasioiden ja lastenvalvojan tehtävien selvittely ja tilien sekä asiakirjojen siirtäminen asianomaisten oleskelupaikkakunnan viranomaisille, avonaisten riita- ja verovalitusasioiden tutkiminen ja edelleen hoitaminen, toimihenkilöiden ja työläisten palkkojen, loma- ja irtisanomisaikakorvausten selvittely, erilaisten lausuntojen, selitysten ja todistusten valmistaminen ja laatiminen valtion ja kuntien virastoja sekä yksityisiä varten, kaupungin omaisuuden korvausasian lopullinen selvittely, hoitokunnan suoritettavaksi äskettäin jätetyt ennakkokorvausanomusten valmistelutyöt, eri virastojen ja laitosten asiakirjojen luettelointi ja säilytyskuntoon järjestäminen, sodasta johtuvien erilaisten tehtävien m.m. väestösuojelu- ja muistomitalien hankinnan y.m. hoitaminen, yleisön vastaanottaminen, konekirjoitustyöt sekä muut erilaiset toimistotehtävät.

Rahatoimiston suoritettavaksi jää tilien tekeminen vuoden 1940 loppupuolelta ja kuluvalta vuodelta, kassanhoito ja maksujen suorittaminen, eläkkeiden suorittaminen edelleen toistaiseksi niille eläkkeen saajille, joille

eläke on myönnetty ennen rauhantekoa ja joiden anomukset rauhanteon aikana olivat jo olleet käsiteltävinä, linnoitustyöläisten paikallislisien suorittaminen ja tilitys, kunnallisten finanssitilastojen laatiminen ja verojen periminen Viipurista aikaisemmin poismuuttaneilta.

Sosiaalisia tehtäviä on vielä jäljellä huomattava määrä jakautuen ne seuraavasti: Kaupungin hoidossa olleet huoltolaitokset ja yksityiset huollettavat ovat 1.4.1941 mennessä siirtyneet kokonaan toisten kuntien asianomaisten lautakuntien hoitoon, joten niistä on jäljellä asioiden loppuselvittelyistä aiheutuvat työt, huoltolaitosten kirjoissa olleista perheistä ja yksityisistä henkilöistä on laadittava selvitykset niille huoltoviranomaisille, joiden alueelle huollettavat ovat siirtyneet, vuosikertomukset ja tilastotoimiston vaatimat tiedot vuosilta 1939 ja 1940 kustakin huollettavasta ovat koottavat ja valmistettavat, eri kuntien välisiä tiliselvittelyjä on edelleen jatkettava sekä vapaaehtoista tietä että eri virasto- sekä oikeusasteissa, huollettavana olleille henkilöille ja niiden omaisille kuuluvien verojen edelleen hoitamisesta on huolehdittava siihen saakka, kunnes asianomaisten osoitteet saadaan selville ja niiden perusteella lopulliset tilitykset voidaan suorittaa, lukuisiin tiedusteluihin ja kirjeisiin vastaaminen sekä lausuntojen ja selvitysten antaminen eri virastoille tarpeellisine esitöineen; lisäksi on huoltotoimiston tehtäväksi jätetty tietojen hankkiminen kaikista kaupungin alueelta siirtyneistä 16-60-vuotisista henkilöistä työtilanteen tutkimista ja järjestelyä varten.

Ennen hoitokunnan toiminnan päättämistä on huoltolautakunnan ja lastensuojelulautakunnan arkistot asiakirjoineen ja kortistoineen lopullisesti järjestettävä, luetteloitava ja pakattava vastaista säilytystä varten. Mainittakoon, että yksin huoltolautakunnalla on noin 10.000 eri tilikorttia, noin 20.000 eri perhettä koskevat asiakirjat ja noin 30.000 korttia käsittävä huoltorekisterikortisto niistä henkilöistä, jotka jollain tavalla ovat joutuneet kosketuksiin huoltoviranomaisten kanssa. Lastensuojelulautakunnan vastaavien asiakirjojen ja korttien luku nousee myöskin useaan tuhanteen.

Valtiolle kuuluvien tehtäviin voitaneen lukea eläkkeiden edelleen suorittaminen niille eläkkeisiin oikeutetuille, jotka ovat eläkkeen saaneet ennen rauhantekoa. Samaan luokkaan voitaneen lukea jäljelläolevan kaupungin irtaimen omaisuuden rahaksi muuttaminen. Tätä omaisuutta pelastettiin rajan tälle puolelle huomattava määrä nousten sen arvo noin 11,6 milj. markkaan. Kohta sodan alussa kaupungista poissiirretyt sosiaaliset laitokset toivat mukanaan kalustoa ja tavaraa huomattavat erät. Samoin lähetettiin sodan alkuaikana erilaista maatalous- y.m. tavaraa suojaan eri puolille maata. Osa tällaisesta kaupungin sähkölaitokselle kuuluneesta tavarasta tuhoutui pommituksesta aiheutuneessa tulipalossa 5.1.1940 Mikkelissä.

Viime keväänä päätti hoitokunta ryhtyä pelastettua tavaraa myymään. Juhannuksen aikana myytiin pelastettu karja huutokaupalla Iittalassa ja samoin palokoneistoa ja -kalustoa Kymintehtaalla. Muutoin on myynti tapahtunut vapaassa kaupassa etupäässä valtion ja kuntien laitoksille sekä yleishyödyllisille järjestöille. Viime vuoden syyskuun loppuun mennessä myytiin tavaraa yhteensä 3.725.464:60 markan edestä ja varastoihin jäi 7.913.170:95 markan edestä. Tästä määrästä myytiin edelleen viime vuoden loppuun mennessä 3.128.648:30 markan edestä ollen loppuerä, arvoltaan 4.784.522:65 markkaa, yksityiskohtaisesti luetteloituna ja hinnoiteltuna

varastoissa odottamassa valtiovarainministeriön ratkaisua niiden valtiolle luovuttamiseen ja rahaksimuuttamiseen nähden.

Tuloja ei hoitokunnalla voi tässä vaiheessa olla muuta kuin käytettävissä olevat kassavarat, valtiolta saatavat avustukset ja korvaukset erilaisten sosiaalisten laitosten ylläpidosta ja erinäisistä sodanaikaisista tehtävistä, kunnilta ja yksityisiltä perittävien huoltomenojen korvaukset, joiden saaminen voi supistua verrattain vähäiseksi, ja mahdollisesta omaisuuden myynnistä saatavat varat.

M e n o t

I Valtuusto ja tilientarkastus

1. valtuuston puheenjohtajan ja jäsenten palkkiot matkakuluineen	30.000:—
2. vuositilintarkastajien palkkiot matkakuluineen	15.000:—
	mk 45.000:—

II Hoitokunta

1. hoitokunnan vuosijäsenten kokouspalkkioita varten	30.000:—
2. virkailijoiden palkat ennakkoarvioinnin mukaan	550.000:—
3. tilapäistyövoimaa varten	50.000:—
4. huoneistomenot (vuokra, lämpö ja valo)	40.000:—
5. työpalkkojen, irtisanomisaika- ja kesälomakorvausten edelleen maksamista varten	150.000:—
6. toimistotarpeita ja sekalaisia menoja varten	100.000:—
	mk 920.000:—

III Rahatoimisto

1. virkailijoiden palkat ennakkoarvioinnin mukaan	210.000:—
	mk 210.000:—

IV Sosiaaliset tehtävät

1. virkailijoiden palkat ennakkoarvioinnin mukaan	150.000:—
2. lastenkotien menoja varten tammi- maaliskuun aikana	141.151:—
3. hoitomaksuja vieraille laitoksille ja yksityisille	408.547:—
	mk 699.698:—

V Valtion puolesta suoritettavat tehtävät

1. eläkkeiden maksamista varten vuoden 1941 aikana	1.000.000:—
2. pelastetun omaisuuden myynti- ja varastoimiskustannukset	200.000:—
	mk 1.200.000:—

M e n o t yhteensä:

3.074.698:—

Tulot

I Hoitokunnan varsinaiset tehtävät:

1. Rahaa käytettävissä 1.1.1941	2.676.077:—
2. Korvauksia ja avustuksia valtiolta vuosilta 1939 ja 1940	450.000:—
3. Tuloja erinäisistä vero- y.m. saatavista	10.000:—
4. Tuloja sosiaalisista tehtävistä:	
valtiolta erinäisiä korvauksia	1.498.677:45
kunnilta samoin	80.010:95
yksityisiltä samoin	53.318:60
5. Köyhäinhoitokorvauksia yksityisiltä, mikäli niitä vielä voidaan perä	1.632.007:—
6. Sekalaisia tuloja	25.000:—
	1.000:—
	mk 4.794.084:—

II Valtion puolesta suoritettavat tehtävät:

1. Tuloja jäljelläolevan omaisuuden myynnistä	4.000.000:—
Tulot yhteensä:	8.794.084:—

Edelläesitetty oli toukokuulta 1941. Kahden kuukauden kuluessa tilanne oli täysin muuttunut: jatkosota oli alkanut suomalaisille menestyksellisesti, näköpiirissä oli Viipurin takaisinvalloitus ja paluu sinne.

II Hoitokunta Viipurissa sotilashallinnon varjossa kunnallisen toiminnan uudelleenviriämiseen asti keväällä 1942

Sotilashallinnon perustaminen takaisinvalloitettuun Viipuriin

Tässä kirjoitelmassa ei ole syytä tarkemmin esitellä jatkosotaan johtanutta kehitystä eikä myöskään Suomen sotavoimien voitokasta etenemistä Moskovan rauhassa Neuvostoliitolle luovutetulle alueelle. Ainakin aluksi ylimmän määräysvallan oli kuuluttava tällä takaisinvalloitetulla alueella sotilasviranomaisille. Ylipäällikkö Mannerheim antoi jo 15.7.1941 takaisinvalloitetun alueen sota-ajan hallintoa koskevan käskyn, jonka muotoilu oli päämajan järjestelyosaston hallinnollisen toimiston päällikön lakitieteen professori Tapio Tarjanteen käsialaa. Käskyssä määrättiin perustettavaksi päämajan sotilashallinto-osasto (sen päälliköksi määrättiin pari päivää myöhemmin Helsingin poliisikomentaja eversti J.V. Arajuri) ja paikallista hallintoa varten Karjala oli jaettava sotilashallintopiireihin, jotka alueeltaan vastasivat — mikäli mahdollista — entisiä kihlakuntia. Kuhunkin kuntaan oli muodostettava kunnanpäällikön johtama kunnan esikunta; kunnanpäälliköksi oli määrättävä ao. kunnan hoitokunnan puheenjohtaja tai jäsen. Viipurin läänin kolme kaupunkia Viipuri, Käkisalmi ja Sortavala tulisivat

muodostamaan kukin oman sotilashallintopiirinsä. Niissä ei perustettaisi erillistä kunnan esikuntaa, vaan sotilashallintopiirin esikuntaan nimitettäisiin erityinen kunnallisasiain upseeri jonkinlaiseksi yhteyshenkilöksi.

Jo heinäkuun puolivälin jälkeen päämajan sotilashallinto-osasto kehotti Siirtoväen huollon keskuksen kautta hoitokuntia "valmistelemaan siirtymisensä kuntiinsa sellaiselle asteelle, että ne mahdollisimman nopeasti, käskyn saatuaan, ovat valmiit lähtemään" ja "laajentamaan henkilöstönsä lukumäärän sillä tavoin, että ne voivat aloittaa toimintansa sotilashallintoalueella mahdollisimman tehokkaasti".

Tämä päämajan tarkoituksenmukainen suunnitelma tuli pian herättämään huolestumista sisäasiainministeriössä, koska hoitokunnille oli säädetty tehtäväksi edustaa siirtokuntiaan supistuneessa Suomessa eikä entisillä asuinsijoilla, mutta vasta myöhemmin ryhdyttiin suunnittelemaan hoitokuntien toimintaa koskevaa uutta lakia.

Viipurin kaupungin hoitokunta käsitteli kokouksessaan 31.7. edellämäintua sotilashallinto-osaston kirjettä ja totesi, että Viipurin tultua valloitetuksi — tähänhän kului vielä kuukausi — hoitokunta jatkaisi toimintaansa Viipurissa entisessä kokoonpanossaan.

Viipurin kaupunginjohtaja kapteeni Arno Tuurna esittää valtausparaatissa 31.8.1941 Viipurin kaupungin ja sen asukkaiden kiitoksen.

Jo ennen Viipurin valloitusta ryhdyttiin keräämään sotilashallinnossa tarvittavaa henkilökuntaa ja heidät saatiin rintamalta tai kotiseudulta komennetuksi tehtäviinsä. Jo 22.7. määrättiin Viipurin sotilashallintopiirin päälliköksi kaupungin hoitokunnan puheenjohtaja kapteeni Arno Tuurna, joka oli toimiva myös komento- ja hallinto-osaston päällikkönä. Piirin päällikkö esikuntineen oli oleva ao. armeijan tai armeijakunnan alainen, kunnes se voitaisiin alistaa suoraan sotilashallintokomentajalle. Henkilöstö oli oleva joko upseerin tai sotilas/siviilivirkamiehen asemassa.

Kapteeni Tuurnan esityksestä määrättiin hänen adjutantikseen luutnantti, pankinjohtaja Emil R. Hartikainen, poliisipäälliköksi luutnantti, poliisimestari Eemil Kokko, väestönsiirtoupseeriksi sotilasvirkamies, taksoitussihteeri Toivo Uimonen, kunnallisasiain upseeriksi sotilasvirkamies, kansakouluntarkastaja Aarno Salervo, kenttätuomariksi sotatuomari K.A. Järvilehto, teknillisen osaston päälliköksi ins.sotilasvirkamies, teknillinen apulaiskaupunginjohtaja Taavi Siltanen, teollisten asiain upseeriksi luutn. Olavi Laurola, kauppa- ja kansanhuoltoasiain upseeriksi luutn. toimitusjohtaja Toivo Tirkkonen, metsäasiain upseeriksi sot.virk. U. Ahonen, maatalousjohtajaksi tilanhoitaja Väinö Krannila, talous- ja tilitoimiston päälliköksi sot.virk., kaupungin kamreeri Emil Koponen (oman toimen ohella myös rahastonhoitaja), toimistoupseeriksi vänrikki Pekka Toropainen ja lääkäriksi o.t.o. aluelääkäri, lääk.kapt. J. Vickström.

On huomattava, että Tuurna oli samalla hoitokunnan puheenjohtaja ja Siltanen sen jäsen, kunnallisasiain upseeri Salervo valittiin hoitokunnan jäseneksi v:n 1942 alusta ja talousosaston päällikkönä toimi kaupungin kamreeri Emil Koponen. Näin oli Viipurin sotilashallintoporras eräänlainen Viipurin siviilihallinnon asepuinen muunnos, joka antoi asiantuntevan henkilökunnan armeijan käyttöön. Järjestelmä synnytti toisaalta epäkohtia; esim. talousosaston päällikkö joutui ratkaisemaan, maksaako laskun Viipurin sotilashallintopiiri vai Viipurin kaupunki.

Sotilashallintopiirin esikunta siirtyi Viipurin valtauksen jälkeen Viipuriin, jossa sen toiminta virallisesti alkoi 22.9.1941 IV armeijakunnan alaisena. Tuolloin sille alistettiin varhemmin Viipurin komendantille alistetut yksiköt ja armeijan linnoitusjoukkoja Viipurissa, nimittäin kaupungin poliisivoimat, 960 IsK, PalosuojeluK ja Linn. Rak.P 255.

Komendantille jäivät ainoastaan sotilaalliset tehtävät ja seuraavana päivänä (23.9.) käydyissä neuvotteluissa sovittiin sotilashallintopäällikön ja komendantin kesken hallinnon yksityiskohdista.

Lokakuun 4. p:nä Viipurin sotilashallintopiiri siirtyi IV armeijakunnan komentajalta päämajan sot.hall.osaston alaisuuteen. Samassa kuussa Viipurin kaupunki määrättiin sot.hall.komentajan alaiseksi varuskunnaksi, jonka päälliköksi tuli Viipurin ilmasuojelupiirin komentaja ev.luutn. V.V. Savonen.

Viipurin yleiskunto syksyllä 1941 ja väestön paluun ensi vaiheet

Vallattu Viipuri oli varsin huonossa kunnossa talvisodan ja venäläisten poistuessaan suorittamien hävitysten jäljiltä. Viipurin 6287:stä rakennuksesta arvioitiin vain 510:n siirtyneen suomalaisten haltuun täysin ehjinä ja näistäkin oli melkoinen osa omakotitaloja. Kokonaan tuhoutuneita tai

korjauskelvottomiksi vaurioituneita rakennuksia oli 3807. Suhteellisesti arvioiden olivat Kannaksen kunnista kärsineet enemmän ainoastaan Metsäpirtti ja Käkisalmi. Tuhoutuneiden rakennusten joukosta mainittakoon rautatieasema, useimmat kirkot, tuomiokapitulin talo, kaupunginteatteri, kaupunginsairaalan poliklinikka ja hallintorakennus, Sorvalin suojeluskuntatalo, vanha tullikamari, SOK:n mylly ja Savo-Karjalan Tukku-liike. Paljon oli kuitenkin jäljellä, usein tosin lievästi vaurioituneina. Ehjinä olivat mm. linna, vanha kellotorni, Pyöreä torni, sotilassairaala, diakonissalaitos, maakunta-arkisto, PYP:n vanha renessanssitalo, Suomen pankki, PYP:n liiketalo ja Maalaiskunnan talo Punaisenlähteen torin varrella ja Sanoma-lehti Karjalan talo.

Ensimmäisiä tehtäviä takaisinvalloitetussa Viipurissa oli katujen raivaus ja sisätilojen täyspuhdistus, mihin oli käytettävissä vapaaehtoisia naisia ja Siirtopoikien Työpalvelun poikia sekä sotavankeja. Pian saatiin räjäytetyt sillat toimintakuntoon ja ensimmäinen juna saapui Viipuriin syyskuun 21. p:nä. Tienhaaran autoyhtiö aloitti 3.10. liikenteen Kotkaan ja pian avattiin muitakin reittejä. Sähkölaitos oli menettänyt omat tuotantomahdollisuutensa, mutta valtakunnalliseen verkostoon liitettynä se saattoi aloittaa virranjakelun 27.9., ja samana päivänä avattiin ensimmäinen postikonttori. Vesi-johtojen kuntoonpano eteni talo talolta.

Syyskuun lopulta alkaen alkoivat ensimmäiset liikkeet toimia; lokakuun lopussa niitä oli nelisenkymmentä ja v:n 1941 lopulla satakunta, kuten esim. "Viipurin kirjan" s. 559-560 tarkemmin esitetään.

Karjalan takaisinvalloitus synnytti kysymyksen, minkälainen oikeus siihen oli sen entisillä asukkailla. Monet tunnetut juristit olivat sitä mieltä, että koko alue oli valtion sotasaalista, jonka lopullisesta käytöstä olisi päätettävä vasta rauhanteon jälkeen. Eversti Arajuuren avustajaksi 18.8.1941 siirtynyt korkeimman hallinto-oikeuden hallintoneuvos Olavi Honka omaksui kuitenkin sen talonpoikaisjärjelle selvän kannan, että Karjalan kohdalla ei ollut kysymyksessä valloitus, vaan palautus. Sotilaallisista syistä sen väestö ei voinut ilman muuta siirtyä sinne, vaan sen oli tapahduttava vähitellen, sotilashallintoviranomaisten määräämässä laajuudessa.

Tämän käsityksen marsalkka Mannerheim hyväksyi ja näin annettiin Puolustusvoimain ylipäällikön julistus takaisinvallatun alueen sotilashallinnon perusteista. Asetuskokoelmassa julkaistu julistus kuului seuraavasti: "Määrään, että niillä Moskovan rauhansopimuksessa menetetyillä alueilla, jotka valtakunnan puolustusvoimat ovat vallanneet takaisin, on näiden alueiden ollessa asettamani sotilashallinnon alaisina, noudatettava Suomen voimassa olevaa lainsäädäntöä sotilashallinnon määräämin rajoituksin ja poikkeuksin. — Edellämainituilla alueilla oleva kiinteä ja irtain omaisuus luovutetaan sotilashallintoviranomaisten antamien tarkempien määräysten mukaisesti entisten omistajiensa hallintaan näiden palatessa kotiseudulleen (as. kok. 641/41)."

Tämä julistus oli lisäsy siihen suureen intoon, jota valtaosa siirtoväestä tunsikin Karjalaan paluuseen.

Viipurin sotilashallintopiiriin väestönsiirtotoimisto sijaitsi Helsingissä ja se jakoi paluulupia. Sen päällikkönä toimi sotilasvirkailija Toivo Uimonen, joka siviilissä oli Viipurin kaupungin taksoitussihteeri ja tunsikin melko hyvin viipurilaisten yleisongelmat. Toimisto antoi paluuluvat päämajan sotilashal-

Pyöreä torni ympäristöineen syksyllä 1941.

linto-osaston yleisohjeiden mukaisesti. Kunnostettujen asuntojen määrä nousi hitaasti ja etusijalla olivat rakennustöihin kykenevät.

Moni joutuikin alussa tyytymään yhteismajoitukseen. Sotilashallintopiiri perusti lokakuun alussa majoitustoimiston, joka antoi opastusta majoitusta etsiville ja piti palanneista viipurilaisista osoiteluetteloa. Lokakuun loppuun mennessä paluulupia oli myönnetty yli 2000, marraskuussa lisää 1400 ja joulukuussa 1100. Kun sotilasviranomaiset suorittivat Viipurissa väestönlaskennan 11.—12.1.1942, todettiin sen asukasluvuksi 9700 henkeä, joista miehiä oli 5261, naisia 3729 ja alle 15-vuotiaita lapsia 710. Näissä luvuissa eivät olleet armeijan väki, työvelvolliset eivätkä myöskään sotavangit.

Hoitokunnan toimintaa syksyllä 1941

Viipurin kaupungin hoitokunnan tehtävät olivat v:n 1941 jälkipuoliskolla rajalliset. Jo 31.7. pidetyssä kokouksessa hoitokunnalle ilmoitettiin, että Helsingin huoneusto oli irtisanottu 1.9. alkaen (mikä toimenpide osoittautui ennenaikaiseksi) ja Tuurnan ehdotuksesta hyväksyttiin periaate, että Viipurin tultua valloitetuksi hoitokunta jatkaisi toimintaansa Viipurissa entisessä kokoonpanossaan, mikäli hoitokunnan jäsenet voivat siirtyä Viipuriin, kuten edellä on jo mainittu. — Elokuun 14. ja 21. päivän kokouksissa pohdittiin, oliko Viipurin kaupungin omien rahastojen varoja käytettävissä jälleenrakennukseen ja hankittiin tuleville puhdistusryhmille kalustusta. Elokuun 28. päivän kokouksessa todettiin edellä jo esitetty sotilashallinnon

määräys, että mm. Viipurissa kunnallista toimintaa sotilashallinnossa johtaa kunnallisasiainupseeri, jonka määräämisestä ao. kaupunkikunnan hoitokunta on tekevä esityksen päämajan sotilashallintokomentajalle. Tähän tehtävään tuli — kuten edellä jo todettiin — kansakouluntarkastaja A. Salervo, joskaan hoitokunnan pöytäkirjoista ei ole löytynyt mainintaa hänen esittämistään tuohon tehtävään. V:n 1941 puolella hän oli ”saapuvilla” 17.11.1941 pidetyssä hoitokunnan Viipurin jakosen kokouksessa ”kunnallisasiainupseerina”; tuolloin hän esitti kolmen kansakoulun avaamista seuraavan vuoden alussa. Lisäksi hän oli lukuisissa muissa kokouksissa sihteerinä.

Hoitokunnan syksyisen toiminnan kannalta oli tärkeä 11.9.1941 pidetty kokous, jossa Tuurnan ehdotuksesta hoitokunta päätti jakautua kahteen osaan, mitä sotilashallintokin oli jo heinäkuussa esittänyt. Helsingin jaostoon tulisivat kuulumaan Hyvärinen puheenjohtajana, Sarkko varapuheenjohtajana ja Koivu jäsenenä sekä Viipurin jaostoon Tuurna, Siltanen, Valtavuo ja Lehtokari. Käytännössä Hyvärinen siirtyi pian Viipuriin ja Tuurna kansanedustajana joutui käymään usein Helsingissä, jolloin hän saattoi toimia Helsingin jaoston puheenjohtajana. Tällaisessa kokouksessa 9.10. neuvoteltiin Viipurin sotilashallintopiirin väestönsiirtoupseerin Uimon kanssa väestön Viipuriin palaamista koskevista asioista.

Hoitokunnan syksyllä 1941 käsittelemät asiat ovat melko lyhyesti esitettävissä. Syyskuun 1. ja 2. päivän kokouksissa päätettiin lähettää Viipurin valloituksen johdosta onnittelusähke marsalkka Mannerheimille ja pyytää hänen lupaansa muuttaa Karjalankatu Mannerheiminkaduksi. ”Torkkelinkatu on Viipurin ensimmäisen perustajan, marski Torkel Knuutinpojan muistolle omistettu — hänen, joka teki Viipuriin ensimmäisen ristiretken. Karjalankadun tahtoisimme omistaa Viipurin toiselle perustajalle, Teille, Sotamarsalkka Mannerheim, joka sankareinne teitte Viipuriin toisen ristiretken. Torkkelinkatu ja Mannerheiminkatu muodostakoot ristin, ristiretkeläisten tunnuksen, Viipurin elinhermoisempien valtaväylien keskelle.” Tähän Mannerheim antoikin luvan mainiten Viipurin olleen hänelle aina rakkaan, olihan siellä hänen isänsä syntynyt ja isoisänsä siellä kauan toiminut.

Tuossa 2.9. pidetyssä kokouksessa päätettiin lähteä Viipuriin tutustumaan tilanteeseen parin päivän päästä. Hoitokunnalle saapui 11.9. pidettyyn kokoukseen neljä kirjelmää kiireellisiä toimenpiteitä vaativista ongelmista: rehtori Herman Suominen oli huolestunut Viipurissa näkemästään sotarosvouksesta, palotarkastaja Frans Voutilainen esitteli miten palotoimi olisi järjestettävä, kaupungin kiinteistöjaosto selvitteli hautausmailla vallitsevaa epäjärjestystä ja kaupunginagronomi Väinö Krannila totesi, että kaupungin maataloilla odotti korjaajiansa 21 ha perunaa ja 13 ha kauraa, samoin oli järjestettävä syyskylvöt. Kaikki neljä asiaa todettiin lähinnä sotilashallinnon tehtäväkenttään kuuluviksi.

Hoitokunnan istuntoon 8.10. tuli käsittelyyn Viipurin entisen asema-kaava-arkkitehdin Olavi Laisaaren kirjelmä, jossa hän piti tarpeellisena uuden rakennusjärjestyksen laatimista samoin kuin asemakaavojen tarkistusta, jo senkin takia että eräiden alueiden täydellinen tuhoutuminen mahdollistaisi joitakin muutoksia. Kun se pöydälle pantuna tuli uudelleen käsittelyyn 18.10., todettiin, että sotilashallintopiirillä oli jo Otto-I. Meurman insinöörikapteenina palveluksessaan juuri tällaisia töitä varten.

Näihin aikoihin oli myös ratkaistava sankarihautakysymys. Talvisodan aikaiset sankarivainajat oli haudattu Tammisuon hautausmaalle, mutta sitä pidettiin liian syrjäisenä. Kunnallisasiainupseeri Salervon laajassa promemoriassa esiteltiin useita paikkoja, mm. paraatikenttää. Asia oli kolmeen otteeseen esillä hoitokunnassa (8.10., 9.10. ja 28.10.). Parhaimpina pidettiin raunioituneen tuomiokirkon kaakkoispuolella olevaa v:n 1918 sankarihauta-alueetta. Sinne sankarihaudat sijoitettiin puolustusvoimien, kaupungin hoitokunnan ja tuomiokirkkoseurakunnan toimesta; viimeksimainittu päätti heinäkuussa 1942 ottaa ne seurakunnan hoitoon.

Hoitokunnalla ei ollut muodollisesti mitään tekemistä sotilashallinnon ja linnoitusjoukkojen alaisen Viipurin rakennuspiirin hoitaman rakennusten korjauksen kanssa, mutta hoitokunnan toimesta rehtori Lehtokarin johdolla valmistui laajasta osasta Viipuria selvitys rakennusten silloisesta kunnosta, joka selvitys oli pantu alulle heti valloituksen jälkeen.

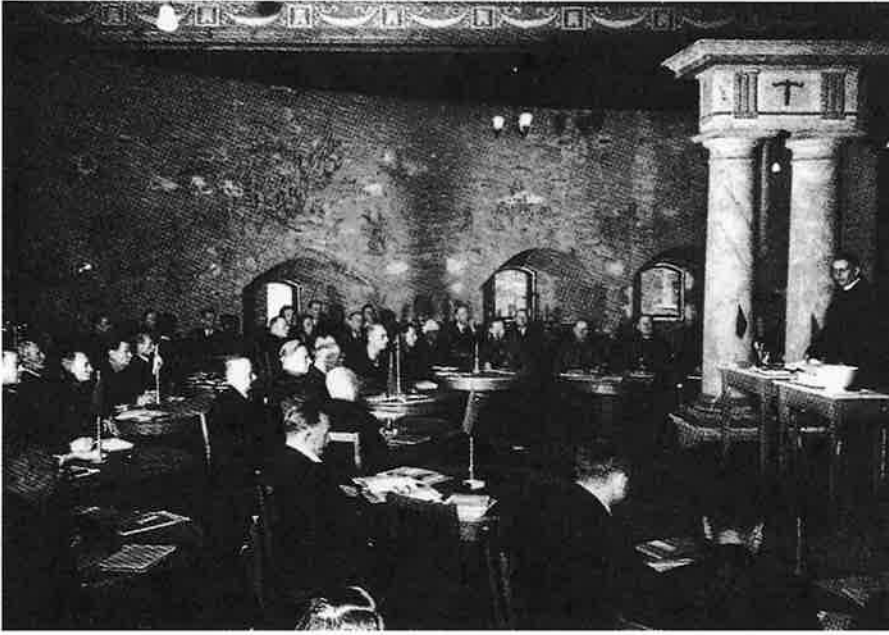
Hoitokunnalla oli lisäksi päätettävänä entisen virka- ja työsuhteisen väkensä eläkkeistä, hautausavuista yms. ja nämä asiat vaativat toisinaan aikaa vieviä selvittelyjä. Hoitokunta antoi myös Kansallismuseolle ja Helsingin Taidemuseolle lainaksi Viipurin kaupungin omistuksessa olevia esineitä ja maalauksia näiden kummankin laitoksen järjestämiin Karjala-näyttelyihin.

Jälleen kävi niin, että Viipurin lääninhallituksen lääninkonttori — hoitokunnan mielestä laittomasti — käytti kaupungille tulevia alkoholiliikkeen voittovaroja kaupungin aikoinaan ottamien lainojen kuoletuksiin ja korkoihin.

V:n 1941 itsenäisyyspäivänä maamme hallitus uudisti Mannerheimin edellämainitun julistuksen 23.8.1941, jolla karjalaisen väestön oikeus takaisinvalloitettuun maakuntaan oli kiistattomasti tunnustettu. Nyt joulukuun 6. p:nä presidentti Ryti antoi valtioneuvoston istunnossa julistuksen, jonka mukaan Moskovan rauhassa Neuvostoliitolle luovutettu alue palautettiin valtakunnan yhteyteen ja saatettiin Suomen täysivaltaisuuden alaiseksi. Samana päivänä presidentti vahvisti eduskunnan hyväksymiä lakeja, joista yhdessä määrättiin jatkettavaksi sotilashallintoa valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella ja toisessa säädettiin, että tällä alueella olevaan kiinteään ja irtaimeen omaisuuteen kohdistuva omistusoikeus on katsottava edelleen kuuluvaksi sille, jolla se oli 12.3.1940 tai jolle se perinnön tai muun laillisen saannon perusteella oli siirtynyt (as. kok. 836-837/41).

Kaupunginvaltuuston kokous 29.12.1941

Hoitokunnassa alettiin suunnitella, koska ja missä valtuusto kokoontuisi. Päädyttiin Viipurin kannalle ja sihteeri sai tehtäväkseen hankkia valtuuteuille matkustusluvat joulukuun 29. päivä 1941 Pyöreässä tornissa pidettävää kokousta varten. Kuolleen valtuutetun Martti Vaahteran tilalle kutsuttiin hänen varamiehensä kirjanpitäjä Jalmari Pyrrö. Hoitokunta valmisti tilintarkastajille vuosien 1939 ja 1940 tilit ja v:n 1941 talousarvion. Hoitokunnan kahdeksi uudeksi jäseneksi päätettiin ehdottaa sotilashallintopiirin kunnallisasiainupseeria, kansakouluntarkastaja Aarno Salervoa (porv.) ja toimitusjohtaja Julius Klamia (sos.dem.). — Vuoden 1941 lopulla hoitokunta päätti siirtää rahatoimiston v:n 1942 alusta Viipuriin.

Viipurin kaupunginvaltuuston kokous 29.12.1941 Pyöreässä Tornissa.

Kun Viipurin kaupunginvaltuusto päätösvaltaisena kokoontui 29.12., oli edellisestä, Helsingissä talvisodan loppuvaiheessa pidetystä kokouksesta kulunut 22 kk. Valtuuston puheenjohtajiksi valittiin entiset, lehtori Toivo Valtavuo ja toimitusjohtaja Kalle Hyvärinen. Koska 17.1.1941 annetun lain mukaan valtuuston oli toimitettava hoitokunnan jäsenten vaali — tähän asti toiminut oli sisäasianministeriön asettama — oli valtuuston valittava hoitokunta, joka lakiehdotuksen mukaan voisi toimia kahdessa osassa, toinen Viipurissa, toinen Helsingissä. Siksi olisi hoitokunnan jäsenmäärä nostettava seitsemästä yhdeksään. Hoitokunnan esityslistan mukaan ”sen nykyiset jäsenet ovat alusta alkaen hoitaneet kunnan asioita ja näin ollen hyvin perehtyneet niihin, joten ehkä olisi syytä valita uudelleen kaikki hoitokunnan entiset jäsenet”. Kahdeksi uudeksi jäseneksi hoitokunta ehdotti Salervoaa ja Klamia, kuten juuri mainittiin. Valtuusto valitsikin kaikki ehdotetut ja suoritti myös tilintarkastajien vaalin. — Kokouksen väliajalla oli laskettu valtuuston seppelä sankarihaudalle (kert. 1942-43).

Siirtymistä kunnalliseen itsehallintoon v:n 1942 alkupuolella.

Kysymys Viipurin kaupungin siirtymisestä siviilihallintoon heräsi jo varhain. Marraskuun alussa 1941 maaherra Manner tutustui olosuhteisiin, ja Tuurna kävi neuvottelemassa sisäasiainministeriössä, mutta neuvottelujen

tulokset olivat kielteiset. Marraskuun 23. p:nä pidettiin neuvottelu, jossa päämajan sotilashallinto-osasto ja sisäasiainministeriö olivat edustettuina. Tuolloin sotilashallinto-osaston edustaja hallintoneuvos Honka huomautti mm., että asteittainen siviilihallintoon siirtyminen voisi tapahtua vasta sitten, kun takaisinvallatut alueet olisi palautettu muun valtakunnan yhteyteen ja varainsaantikysymys olisi ratkaistu. Sotilashallintopäällikkö Tuurna luonnehti Viipurin sotilashallintoa ja sen siviilihallinnoksi muuttamisen edellytyksiä seuraavasti: "Viipurin hallinnossa on alunperin pyrkimyksenä ollut hallinto-organisaation luominen sellaiseksi, että siitä voi mahdollisimman mukavasti siirtyä siviilihallintoon. Niinpä sotilashallintopiirin päällikkönä ja lähimpinä miehinään ovat henkilöt, jotka ovat aikaisemmin olleet kunnan hallinnon johdossa. Myös muille paikoille on kiinnitetty henkilöitä tehtäviin, jotka jäävät heille myöhemminkin, mikä kaikki helpottaa siirtymistä siviilihallintoon. Viitattuaan niihin ongelmiin, sekä lainsäädännöllisiin että käytännöllisiin, jotka vaikeuttivat siviilihallintoon siirtymistä — väestön siirto, rahoituskysymys, materiaalin saanti, kuljetuskysymys, vastuu kaupungissa olevasta niin kiinteästä kuin irtaimesta omaisuudesta, teknillisten laitosten kunto — hän selosti niitä näkökohtia, jotka puhuivat siviilihallintoon siirtymisen puolesta. Sotilashallinnolla ei ollut niitä valtuuksia, jotka ovat kunnanelimillä. Asiat kehittyivät hitaammassa tempossa kuin olisi välttämätöntä, koska ei ollut selviä määräyksiä erinäisistä alistussuhteista ja valtuusrajoista. Siviilihallintoon siirtyminen merkitsisi toiminnan siirtymistä eri lautakunnille ja kunnallisille elimille. Talvisodan aikana järjestyi toiminta niin, että kaupunginhallitus hoiti kaikkien lautakuntien tehtävät, ja se organisaatio oli perustana laille, joka annettiin hoitokunnista 16.3. 1940. Hoitokunta voisi jonkin aikaa hoitaa asioita nytkin niin, että se sisällyttäisi omaan kokoonpanoonsa kaikki lautakunnat. Mutta kauan ei asioita siten voitaisi hoitaa.

Joulukuun 1941 aikana jatkuivat yhteiset pohdinnat. Viipurin sotilaspiiri-päällikön Tuurnan sotapäiväkirjan (Sota-ark. N:o 25413) mukaan maaherra Manner kävi hänen luonaan neuvottelemassa oikeudenhoitokysymyksistä ja 13. 12. sot.hall.osaston lääkintätoimiston päällikkö, lääk.ev.luutn Sarkko neuvotteli sairaala- ja lääkintötoimen siirtymisestä siviilihallintoon. Tuolloin tehtiin ehdotus valtion ja kunnan väliseksi lääkintähoitosopimuksesta.

Useimpien alojen siirtyminen kävikin yleisesti koko sotilashallintoaluetta koskevien lakien ja asetusten kautta. Väestön palatessa Karjalaan alkoi ilmaantua yhä enemmän siviilioikeuden piiriin kuuluvia riita-asioita, joihin sotatuomioistuimilla ei ollut tarvittavaa kompetenssiakaan. Näin annettiin 30.12. 1941 "laki oikeudenhoidon järjestämisestä valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella". (As.kok. 913-917/41) Sen johdosta perustettiin uudelleen mm. Viipurin oikeushallinnon virat ja siellä alkoi 1.2. 1942 toimia 2-osastoinen raastuvanoikeus, jonka ensimmäinen osasto määrättiin toimimaan myös maistraattina. Virkoja ja toimia täytettäessä oli niiden viimeisillä vakinaisilla haltijoilla etuoikeus. Vt. pormestariksi tuli oikeusneuvosmies Kaarle Pääkkönen ja jäseniksi Walter Backman, Werner Öhrbom, Aappo Hämäläinen, Kalle Vuolio ja Ali Rautakorpi. Kaikki rikosasiat kuuluivat vielä kenttäoikeudelle, minkä takia kaupunginviskaalin toiminta ei vielä perustettu. Sitävastoin kaupunginvoudin konttori muodostettiin 1.3. 1942 ja kaupunginvoudiksi nimitettiin entinen ensimmäinen kaupunginvouti Martti

Raastuvanoikeuden ensimmäinen istunto keväällä 1942. Puheenjohtajana oikeusneuvosmies Kaarlo Pääkkönen ja jäseninä oikeusneuvosmiehet Ali Rautakorpi vas. ja Kalle Vuolio oikealla.

Pitkänen. Aluksi voudin ja ulosottoapulaisten työ oli melkein yksinomaan tuomioiden täytäntöönpanoa ja sakkojen perimistä, mutta kesästä 1943 alkaen verorästit tulivat mukaan toimenkuvaan.

30.12. 1941 annetun asetuksen mukaan myös monen muun ministeriön osalta tapahtui siirtyminen siviilihallintoon: kaikki valtiovarain-, opetus- ja kauppa- ja teollisuusministeriön alaiset hallintohaarat, osa sosiaaliministeriön alaisista hallintohaaroista, sisäasiainministeriön alaisista lääkintöhallinto, kruununvoudin tehtävät poliisitehtäviä kuitenkin lukuunottamatta sekä henkikirjoittajalle kuuluvat tehtävät, osa maatalousministeriön tehtävistä ja kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön alaisista hallintohaaroista kaikki lukuunottamatta työvoima- ja rakennusasioita (As. kok. 923/41).

Maaliskuun 20. p:nä annetulla asetuksella siirtyivät siviilihallintoon 1.5. 1942 alkaen: maatalous-, sosiaali- ja kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriöstä loputkin asiat, kansanhuoltoministeriön alaisista hallintohaaroista kaikki lukuunottamatta kuljetusasioita sekä sisäasiainministeriöstä asemakaavaa ja rakennustointa koskevat tehtävät (As. kok. 222/42).

Nämä muutokset merkitsivät, että päämajan sotilashallinto-osastosta, joka tammikuussa 1942 oli siirtynyt Mikkelistä Imatralle, poistuivat lääkintötoimisto, eläinlääkintötoimisto, kauppa- ja teollisuustoimisto, rakennustoimisto, maataloustoimisto, metsätaloustoimisto ja kansanhuoltotoimisto ja vastaavasti supistuivat sotilashallintopiirien esikunnat. Kuten Seppo

Simonen (Paluu Karjalaan s. 113) toteaa, tämä merkitsi käytännössä sitä, että karjalaiset siviilihenkilöt ryhtyivät johtamaan maakuntansa jälleenrakentamista. Sotilashallintoviranomaisille jäi kuitenkin vielä paljon tärkeitä tehtäviä: väestön paluuluvat, järjestyksen ja turvallisuuden takaaminen, autokuljetusten hoitaminen, mitä varten sotilashallinto-osastolla oli omia autokompanioita.

Edellä mainittu siviilihallinnon voimistuminen ei kuitenkaan kaikissa suhteissa ollut ongelmatonta. Majuri Tuurnan sotapäiväkirjasta ilmenee useita neuvotteluja: "12.1.42 kävi sot.hall. päällikkö neuvottelemassa Sot.hall. komentajan kanssa toimenpiteistä siviilihallintoon siirtymiseksi." — "16.2. pidettiin kuntien kokous Viipurissa maaherra Mannerin johdolla; siinä myös korostettiin siviilihallintoon siirtymisen tarpeellisuutta." — "20.3. kävi kenr. Hanell ja ins.kapt. Suurpää neuvottelemassa rakennustoimiston siirtämisestä siviilihallintoon." — "25.4. sot.hall. komentaja lainopillisen avustajan Hongan seurassa kävi Viipurissa; esillä palkkojen säännöstely ja siviilihallintoon 1.5. siirtymisen aiheuttamat eri hallintoalojen kysymykset." — "29.4. ins.majuri Niemistö kävi neuvottelemassa palosuojelu- ja perushankintakysymyksistä sekä palosuojelun siirtymisestä siviiliin."

Edellämainitut 30.12.1941 annettuun asetukseen perustuvat siviilihallintoon siirtymiset tulivat käytännössä voimaan 1.2.1942, jolloin 30.1.1942 annettu laki poikkeuksellisesta kunnallishallinnosta valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella oli tullut voimaan. Sen mukaan kaikille kunnallisille viranomaisille kuuluvaa päätäntä- ja täytäntöönpanovaltaa käyttää varhemmin valittu hoitokunta; Sisäasiainministeriöllä oli oikeus tarpeen mukaan määrätä kunnan hoitokunnan täydentämisestä.

Tämän lain mukaisen kunnallishallinnon ajalta hyväksyy tilinpäätöksen ja myöntää vastuuvapauden hoitokunnalle säännöllisiin oloihin palattua kaupunginvaltuusto. Saman lain mukaan hoitokunta saattoi tarpeen vaatiessa asettaa erityisiä toimikuntia käyttämään eri hallinnon aloilla sen päätäntä- ja täytäntöönpanovaltaa. Viipurin kaupungin hoitokunta joutui asettamaan useita tällaisia toimikuntia, kuten jäljempänä tarkemmin ilmenee (kert. 1942-43, as. kok. 86/41).

Viipurin kaupungin hoitokunta jatkoi työtään v:n 1942 syksyyn kahtena jaostona, joista Helsingin jaoston tehtäviin hoitokunnan 1.2.1942 tekemän päätöksen mukaan kuului

- 1) johtaa ja valvoa hoitokunnan Helsingissä sijaitsevan toimiston sekä viranhaltijain työskentelyä sekä kaupungin Helsingissä olevan omaisuuden hoitoa,

- 2) antaa lausuntoja ja selityksiä kaupungin vanhoista taksoitusta, huoltointia, lastensuojelua sekä holhoustointia koskevista asioista sekä

- 3) koko hoitokunnan päätöksen perusteella tai Viipurin jaoston pyynnöstä valvoa kaupungin etua ja oikeuksia Helsingissä toimivissa virastoissa ja laitoksissa.

Kun vapusta 1942 alkaen varsinainen kunnallinen elämä oli Viipurissa toiminnassa, olivat sinne siirtyneet kaikki kunnalliset virastot taksoituskonttoria lukuunottamatta, joka siirtyi vasta elokuussa. Virallisesti vasta tammi-kuussa 1943 kumottiin hoitokunnan päätös jakaantua kahteen jaostoon toisen työskennellessä Helsingissä.

Kunnallisen elämän alkamisessa oli ajallisesti ensimmäisiä k a n s a -

koululaitos. Helmikuun ensimmäisenä päivänä ryhtyi sotilashallinnon kunnallisasiainupseeri Salervo tuon toimen lisäksi hoitamaan kansakouluntarkastajan tehtäväänsä; kansakoulujen taloudenhoitaja Eino Saario palasi tehtäväänsä 1.5.1942. Keskikaupungin kansakoulu avasi ovensa korjatussa klassisen lyseon rakennuksessa 9.2. 211 oppilaalle U.J.H. Sauralan johdolla ja samana päivänä alkoi Sorvalin kansakoulu 208 oppilaalle (johtajana J.G. Jalava). Uuraan 52-oppilainen kansakoulu aloitti 25.2. Väinö Peltosen johdolla. Väestön paluun takia oppilasluku kasvoi kevään kuluessa siten, että vappuna 1942 oli oppilaiden määrä 316, 331 ja 115 eli yhteensä 762 ja opettajia 16 (joista kolme miestä). Luvut vaikuttavat suurilta, mutta tosiasiaa ne ovat vain noin kymmenesosa v:n 1939 määristä (6096 oppilasta ja 215 opettajaa).

Varhemmin on ollut puhe Viipurin työväenopiston siirtymisestä Lappeenrantaan, missä opisto toimi kaksi lukuvuotta johtajanaan maisteri Arvo Inkilä (myös Lauritsalassa oli toimintaa). Tämä Lappeenrannan ja Lauritsalan työväenopisto aloitti ympäristötoimintana työskentelyn Viipurissa samassa klassillisen lyseon rakennuksessa kuin missä keskikaupungin kansakoulu toimi. Tuolloin ei siis ollut kysymys Viipurin kaupungin kunnallisesta toiminnasta. (kert. 1942-43).

Lääkintölaitoksen poistuminen sotilashallinnon alaisuudesta merkitsi sairaaloiden tuloa suoraan lääkintöhallituksen hoidettaviksi, eikä siis kunnallisiksi. Heti valloituksen jälkeen oli sotilassairaala ja diakonissalaitoksen sairaala otettu puolustuslaitoksen sairaalakäyttöön, mutta niissä hoidettiin jatkuvasti myös siviilipotilaita. Jo syksyllä 1941 Suomen Huolto järjesti Monrepoon kartanoon pienen siviilisairaalan. Hoitokunta kävi Lääkintöhallituksen kanssa useita neuvotteluja verraten hyvin säilyneiden kaupungin naistautisairaalan ja tuberkuloosisairaalan sekä eräiden lääninsairaalan rakennusten kunnostamiseksi. Lääkintöhallitus suositti valtion ja kuntien yhteistä keskussairaala, mihin hankkeeseen Viipurin kaupunki luovuttaisi säilyneet sairaalarakennuksensa sekä eräitä tontteja. Lääkintöhallitus antoiakin varoja kaupungin entisten sairaalarakennusten kunnostukseen, mutta korjaukset jatkuivat tässä tarkastellun ajanjakson jälkeiseen aikaan.

Takaisinvalloitettuun Karjalaan asetettiin kaksi aluelääkäriä, joista toisen (J. Wickström) sijoituspaikaksi määrättiin Viipuri; edellä jo mainittiin, että hän toimi myös Viipurin sotilashallintopiirin lääkärinä. Lääkintöhallituksen määräyksestä Viipurissa toimi aluksi yksi ja 1.2.1942 lukien kaksi huoltolääkäriä, aluksi yksi kättilö, kasvava määrä terveyssisaria ja kiertäviä sairaanhoitajia sekä aluksi yksi ja sittemmin kaksi terveydenhoidonkatsastajaa.

Paluulupia Viipuriin ei juuri annettu huoltoapua tarvitseville, vaan apuatarvitsevat olivat yleensä kanta-Suomessa. Varsinaisista kotiavustuksista huolehti Siirtoväen Huolto; muut huolto- ja lastensuojelutehtävät olivat siirtyneet kunnallisten elimien hoitoon huoltojohtaja Robert Oravan vastatessa asioista. Kunnalliskotien tilalle Sosiaaliministeriö suunnitteli Karjalaan usean kunnan yhteisiä ns. aluehuoltolaitoksia, joista yksi sijoitettiin v:n 1942 jälkipuoliskolla Viipurin Ronkaaseen, missä se tuli työskentelemään valtion varoin, mutta 10.8.1942 perustetun Viipurin kaupungin huoltotoimikunnan hoidossa.

Sitävastoin huoneenvuokratoimikunta päätettiin perustaa 24.2.1942 ja sen jäsenet valittiin 13.4., niin että se saattoi aloittaa toimintansa vappuna, kuten asetus määräsi. Samoin kansanhuoltotoimikunta, jonka jäsenet valittiin samoin 24.2., aloitti siviilivirastona työnsä vappuna.

1.5.1942 nuohoustoimi siirtyi kokonaan kunnalliseksi tehtäväksi ja palolaitoskin siinä määrässä, että palopäällystön ja -miehistön palkkaus sekä huomattava erä muistakin menoista suoritettiin siitä lähtien kaupungin puolesta. Samana päivänä esim. satama ja rakennustoimisto siirtyivät kunnallisiksi laitoksiksi. Näistä kaikista muutoksista on kätevää kertoa esityksemme jatko-osassa.

Viipurissa kaikki kaupungin virastot sijoitettiin samaan taloon Piispankatu 9:ään, missä myöskin Viipurin sotilashallintopiiriin esikunta toimi, kunnes melkein kaikki kaupungin virastot ja sotilashallinnon useimmat toimistot kesäkuussa 1942 pääsivät muuttamaan kunnostettuun kauppaoppilaitoksen rakennukseen. Avoinna ollutta kaupunginsihteerinvirkaa hoiti oman virkansa ohella pääasiallisesti kaupunginasiamies Eero Kaksonen, joka oli Viipurin sotilashallintopiiriin oikeusupseeri ja siten myös sikäläisen kenttäoikeuden syyttäjä, hoiti myös kaupungin lastenvalvojan tehtävät. Kaupungin apulaissihteerinä Einari Pyykkö, joka oli Viipurin sotilashallintopiiriin esikunnan toimistoupseerina, hoiti kaupungin puolesta sotakuukausipalkka- ja huoltoraha-asioita ja toimi terveydenhoitotoimikunnan sihteerinä toukokuusta 1942 alkaen (kert. 1942-43).

Elämää Viipurissa keväällä 1942

Edellä on lopuksi todettu, että Viipurin kunnallinen elämä vapautui keväällä 1942 — eräitä aloja lukuunottamatta — sotilashallinnosta, joka tosin oli paljolti ollut viipurilaisten kunnallismiesten käsissä alkaen Viipurin sotilashallintopiiriin päälliköstä, v. 1942 majuriksi ylennetystä kaupunginjohtaja Arno Tuurnasta moneen vähempiarvoiseen virkamieheen asti.

Elämä Viipurissa oli vuoden 1942 alkupuoliskolla monessa suhteessa vakiintunut. Palumuuton takia väkiluku oli jatkuvasti kasvussa; huhtikuun lopussa siviiliväkeä oli Viipurissa 15 500 henkeä ja lisäksi siihen kuuluvassa Uuraassa 1700. Ensimmäinen lapsi syntyi takaisinvalloitetussa kaupungissa 13.2.1942. Moni julkinen rakennus oli korjattu sotilashallinnon toimesta ja keväällä 1942 oli saatu talonmistajien omasta aloitteesta kunnostetuksi 1600 asuinrakennusta, joissa oli yhteensä n. 8900 huonetta.

Jokapäiväisen ansiotyön vastapainoksi oli väestöllä mahdollisuus käydä 20.12.1941 alkaen elokuvissa, 7.2.1942 alkaen myös teatterissa, kuunnella Viipurin omaa radio-ohjelmaa ja osallistua työväenopiston toimintaan sekä käydä monissa konserteissa yms., kuten Viljo Nissilä laajassa artikkelissaan ”Kulttuurielämää sotavuosina 1939-44 Viipurissa” yksityiskohtaisesti kuvaillee (Viipurin Suom. Kirj. S:n toim. 6 s. 139-180).

Luterilaisen tuomiokirkkoseurakunnan toiminta alkoi marraskuussa 1941 kohtalaisesti säilyneessä Hiekan kappelissa ja jatkui pian Tienhaaran rukoushuoneessa, Pietari-Paavalin eli saksalaisruotsalaisessa kirkossa, talvisin NNKY:n talossa Panssarilahdenk. 4 (tarkemmin edmain. Nissilän

artikkelissä ja Ilmari Karvosen esityksessä Viipurin Kirjassa).

Elämä ei kuitenkaan ollut ongelmatonta; esim. oli pakko säännöstellä monia ruokatarpeita. Osittaista apua saatiin vihannesten viljelymaasta, jota raivattiin kaupungin puistoihin, kuten esim. Panssarilahden puistoon. Noin 7000 hengen arvioitiin osallistuneen tällaiseen puuhaan kesällä 1942.

Sodasta muistuttivat suhteellisen harvinaiset ilmahälytykset, joihin ei onneksi liittynyt pommituksia, ja sotaväki, joka etenkin iltaisin liikkui kaupungilla. Viipuri oli koko sodan ajan tärkeä sotilaskeskus. Viipurin huoltokeskuksesta huollettiin Viipurin ja Kannaksen joukko-osastoja, siellä oli Henkilötäydennyskeskus 1, johon kuului kolme täydennyspataljoonaa, ilmatorjuntayksiköjä, linnoitusjoukkoja ja monenlaisia esikuntia sekä sotavankileiri. Monella Kannaksen soturilla oli lomamatkallaan junanvaihdon takia aikaa tunti tai kaksikin kävellä kaupungin kaduilla ja vaikkapa Salakkalahden aseman puoleiselta rannalta ihailla komeaa Viipurin linnaa.

Toistakymmentä vuotta sitten prof. Viljo Nissilä esitti Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuden seuran hallituksessa pariin otteeseen, kuinka olisi suotavaa selvittää jatkosodan aikaisen Viipurin kaupungin hoitokunnan toimintaa. Kun muutama vuosi sitten tulin silloisen Torkkelin (nykyisen Viipurin) Säätiön hallintoneuvoston jäseneksi, tuntui perustellulta ryhtyä tutkimaan säätiön eräänlaista edeltäjää Viipurin kaupungin hoitokuntaa, joka toimi kaupungin kunnallisten asioiden hoitajana huhtikuusta 1940 v:n 1948 loppuun. Jo heti jatkosodan päätyttyä oli syntynyt hanke kuvata sotavuosien Viipuria ja 1940-luvun lopulla toimittaja Eero Viitanen — talvisodan Viipuria käsittelevän kirjan ”Viipurin viimeiset päivät” toinen kirjoittaja — sopi 1940-luvun lopulla hoitokunnan kanssa, että hän ryhtyy päätoimisesti keräämään lähteitä sodanaikaisen Viipurin historiaa varten. V:n 1950 alusta työn maksajana oli hoitokunnan ”perillinen” Torkkelin säätiö. Työ jatkui — tosin ei enää päätoimisena — v:n 1953 kesään asti. Tällöin Viitanen oli kopioinut tai lyhennellen muistiinmerkinnyt yhteensä n. 900 konekirjoitusta, joista neljännes käsitteli talvisotaa ja välirauhan vuotta. Kun tuolloin ei tunnettu xerox-kopiokoneita eikä muita vastaavanlaisia menetelmiä, niin työ edistyi hitaasti ja pääosa säätiön hallituksen jäseniä olikin sitä mieltä, että jo oli kerätty riittävästi materiaalia eikä toimittaja Viitassen ehdotus esim. Karjala-lehden sodanaikaisten numeroiden täydellisestä läpikäynnistä saanut riittävästi kannatusta. Kun Viitanen sai joitakin lukuja lyhennettyinä muokatuiksi, annettiin niitä ao. alan viipurilaisille tarkastettavaksi. Suunniteltu ”Viipurin kirja” päätettiin kuitenkin kirjoittaa yleisesityksenä kaupungin vaiheista, tosin kiinnittäen erityistä huomiota 1900-lukuun, ja siihen kirjoitti Eero Viitanen 33-sivuisen katsauksen talvisotaan ja jatkosotaa käsitteli Viitassen materiaalin pohjalla 55 sivulla maisteri Eino Parikka, Viipurin kirjan toimitussihteeri. Se Viitassen materiaali, joka nykyään on Viipurin säätiön kokoelmassa Valtionarkistossa, käsittää jatkosodan aikaan keskittyvänä n. 270 liuskaa. Lisäksi Viitassen tytär rouva Helinä Viitanen-Haljala on luovuttanut Viipurin arkistoyhdistykselle isänsä työllistämää materiaalia ajalta 1939-1941 (n. 120 liuskaa); sen jälkipuolisko on lähinnä kopioita hoitokunnan ensimmäisen toimintavuoden pöytäkirjoista.

Nyt julkaistun artikkelin tarkastelukulma ei ole Viipurin sodanaikaiset vaiheet, joita ed. mainitun Viipurin kirjan artikkelien lisäksi on mm. kuvattu Niilo Lappalaisen (Viipuri toisessa maailmansodassa, 1991) ja Jouni Kallioniemen (Viipuri suursodassa, 1990) teoksissa, vaan se keskittyy kunnallishallinnon ongelmiin, joiden selvittämiseksi hoitokunta oli perustettu.

Tässä artikkelissa tarkastellulla ajanjaksolla syntyi hoitokunnassa kuusi mahtavaa pöytäkirjanidettä, joihin liitettiin käsittelyn kohteeksi joutuneet saapuneet asiakirjat ja tärkeimpien lähteneiden kirjeiden konseptit. Hoitokunnan arkistoa säilytetään Mikkelin maakunta-arkistossa, jossa olen työskennellyt lähinnä kesäaikoina. Kun tekstissäni yleensä olen maininnut hoitokunnan ao. kokouksen päivämäärän, on tuntunut tarpeettomalta laatia erillisiä lähdeviitteitä. Hyödyllinen on ollut myös painettu ”Kertomus Viipurin kaupungin hallinnosta aikana 1.1.1942-31.3.1943” (lyh. kert. 1942-43).

Alpo Salmela

Viipurilaisuutta ennen ja nyt

Puhe Torkkelin Killan 55-vuotisjuhlassa Karjala-talolla 19.3.1988

"Suomessa ei ole toista kaupunkikuvaa, jota siinä määrin kuin Viipuria hallitsivat sen vanhan linnan ylväät piirteet. Menneisyys ja uusi aika, miten antoivatkaan ne Viipurissa kättä toisillensa. Uusi aika rakensi vanhan perustalle."

Näin kirjoitti kaupunginjohtajamme *Arno Tuurna* Viipurin kirjan alkusaunoissaan v. 1958, ja tähän me kaikki voimme yhtyä.

Suuri osa meistä muistaa linnan perustajan *Torkkeli Knuutinpojan patsaan*, tuon korkealla jalustalla vanhan raatihuoneen eli museon edessä seisoneen soturihahmon, joka piteli miekkaa ojennetussa kädessään. Kun viipurilaiset ryhtyivät patsasta 1880-luvulla hankkimaan ja Ville Vallgrenin jo muovatessa luonnosta, kenraalikuvernööri, siis Venäjän keisarin ja Suomen suuriruhtinaan edustaja Suomessa, ilmoitti, ettei patsaan pystyttäminen voinut tulla kysymykseen. Ilmoitus oli tarkoitettu pidettäväksi salassa ja hanke hiljaa haudattavaksi. Siitä tuli kuitenkin julkinen, kun Uusi Suometar lausui, että "kuvapatsaan homma" oli salakähmäistä eikä sillä ollut koko kansan tukea. Torkkeli Knuutinpoika oli ollut ruotsalainen, muukalainen sotaherra, joka oli alistanut valtaansa Karjalan maan. "Mikään kansa ei pystytä muistomerkkejä vihollisilleen eikä Torkkeli Knuutinpojan muisteleminen ole omiaan herättämään isänmaallista mielialaa eikä kohottamaan kansallista itsetuntoa".

Helsingfors Dagblad vastasi seuraavana päivänä: "Torkkeli Knuutinpojan nimi on aina liittynyt kauniiseen muinaislinnaamme eikä hänen valloituksensa ole meille verinen muisto, vaan muisto Itä-Suomen liittymisestä länsimaihin".

Polemiikki jatkui senhetkiseen päivänpolitiikkaan liittyneenä kinasteluna, ja patsas paljastettiin runsas 20 vuotta myöhemmin. Mainitut kirjoitukset kiteyttivät kuitenkin hyvin koko läntisen Karjalan historian perusasetelman: oliko Torkkeli Knuutinpoika Viipurissa vieras valloittaja vai turvasiko hän linnallaan Ruotsin vallan seudulla, jossa jo asui Ruotsille myötämielistä lännempää siirtynyttä väestöä. 1)

1) Toivo J. Paloposki: Viipurin-Karjalan asema kolmannen ristiretken aikoina, Historiallinen aikakauskirja 1966, ss. 95-110.

Ruotsalainen Eerikin kronikka kertoi, että linna perustettiin seudulle, missä ”kristillinen maa loppui ja pakanamaa alkoi”. Tosiasia oli, että Laatokan luoteisrannalla ja Itä-Kannaksella asui tähän aikaan karjalaisia, jotka kävivät kauppaa venäläisen Novgorodin ruhtinaskunnan kanssa ja joutuivat ennen pitkää ruhtinaskunnasta riippuviksi muutenkin. Toisaalta on esim. nimistötutkimuksen nojalla päätelty, että Varsinais-Suomesta ja Hämeestä oli asutusta tullut hieman Viipuria idemmäksikin ruotsalaisten Hämeeseen tekemän ristiretken jälkeen, mutta jo ennen Torkkeli Knuutinpojan retkeä. Seudulla kulki myös Baltian saksalaisia kauppamatkoillaan Novgorodiin ja hekin tahtoivat sanoa sanansa alueen oloista päätettäessä.

Jokseenkin selvä ratkaisu edellä olevaan ongelmaan on saatu kaivauksissa, joita neuvostoliittolaiset arkeologit ovat tällä vuosikymmenellä tehneet Viipurin linnan pihalla ja joita kaivauksia Neuvostoliiton tiedeakatemian leningradilainen arkeologi, *tri V. A. Tjulenev* on selostanut Viipurin kaupungin historian I osaan ja Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteiden 8 osaan kirjoittamissaan artikkeleissa. Kun kaivamisessa oli päästy Torkkelin linnan perustuksiin ja niiden alapuolellekin, tuli alimpana kulttuurikerroksena esille jäänteitä puurakennuksista ja niitä suojanneista paaluvastuksista. Nämä olivat tuhoutuneet tulipalossa. Jäänteiden joukosta löytyi myös esineitä, jotka olivat tyypillisesti karjalaisia, mm. Karjalassa 1100 — 1200 -lukuilla käytössä ollut puukko, joka oli vielä tupessaan. Osa löydetystä aseista (nuolenkärjistä, miekoista) oli sillä tavalla rikkoutuneita, että ne olivat jääneet paikalle taistelun tuoksinassa. Asumapaikan tuho oli tapahtunut juuri ennen ruotsalaisen kivisen linnan rakentamisen alkua.

Tuo karjalaisten edeltäjäasutus oli kaivaushavaintojen mukaan syntynyt yhdellä kertaa joskus 1200-luvulla. Löydösten joukossa ei ole esineitä, jotka voisivat luonnehtia väestön elämää tai taloutta. Ei myöskään ole havaittu mitään tuotantotoiminnan jälkiä. Mutta lukkolöydökset osoittavat, että saarella oli esineitä, joita oli tarvetta suojella. Saari lieneekin ollut varasto- ja kauppapaikka sekä lisäksi tärkeä vesiväylän vartija. Vakinaista asutustakaan ei saarella liene ollut paljoa. Mutta lähistöllä saattoi olla erikseen karjalainen asuinpaikka, esim. 1500- ja 1600-luvun asiakirjoissa mainittu ”vanha Viipuri” Monrepos’n paikkeilla tai muualla. Sellaisen jälkiä ei kuitenkaan ole löydetty. Linnasaaren löydöt eivät käsittääkseni poissulje mahdollisuutta, että jossakin Etelä-Karjalan alueella olisi samanaikaisesti ollut myös lännestä tullutta asutusta, mikä on ollut useimpien suomalaisten tutkijoiden kanta tähän asti.

Tällä sinänsä mielenkiintoisella seikalla ei kuitenkaan nykyoloja ajatellen ole suurta käytännön merkitystä. Tosiasiaksi jää, että Torkkelin kivinen linna rakennettiin saarelleen v. 1293 ja että se mitä moninaisimpia vaiheita koettuaan yhä edelleen seisoo paikallaan, lähes 700 vuotta perustamisensa jälkeen.

Toinen varteenotettava tosiasia oli linnan ja sen ääreen syntyneen *Viipurin sijainti* kahden valtaryhmittymän, kahden uskonnon ja kahden kulttuurin laajenemisteiden yhtymäkohdassa. Jo vuoden kuluttua linnan perustamisesta Novgorodin sotajoukko hyökkäsi sitä vastaan, mutta linna kesti. 30 vuotta sodittiin, kunnes tehtiin v. 1323 Pähkinäsaaren rauha. Se oli nimenomaan suomalaisten kannalta onneton sikäli, että raja pantiin kulke-

maan halki Kannaksen siten, että Karjalan heimon asuttama alue jaettiin riitelevien osapuolten kesken. Novgorod muuten teki tämän rauhan "Ruotsin kuninkaan ja koko Ruotsin sekä Viipurin kanssa". Näin Viipurin linna ja sen suojaan syntynyt kaupunki vakiinnuttivat asemansa ja jäivät pysyvästi historiaan. Niiden vaiheet ovat olleet monitahoiset ja värikkäät; on ollut iloa ja surua, suurudenaikaa ja alennustilaa ja lukemattomat kerrat on sen äärellä verissäpäin taisteltu.

Viipurin historiassa on myös kausia, jolloin hedelmällinen yhteistyö itäisen naapurin kanssa on leimannut sen kehitystä sinäkin aikana, jolloin se ei ollut suorastaan Venäjään liitettyä. Keskiajalla Viipuri uhmasi pitkät ajat saksalaisten novgorodilaisiin kohdistamaa kauppasaartoa ja kävi kaiken uhalla vilkasta ja tuottoisaa salakauppaa itään. Myös monet Ruotsin kuninkaat varoivat haavoittamasta idänsuhteitaan, ja silloin Viipurilla edullisen sijaintinsa takia oli oivallinen välittäjäntehtävä — edellyttäen, että myös linnanheerra sattui olemaan samaa mieltä kuninkaan kanssa.

Viipuri oli ennen kaikkea *kauppakaupunki*. Silloin kun kauppa kukoisti, menestyi kaupunkikin, sitä rakennettiin, koristettiin ja kaunistettiin. Mutta kun koittivat huonot ajat, kaupunkikin ränsistyi. Näin kävi uuden ajan alussa, jolloin keskiaikainen loistokausi ja kauppasuhteet olivat päättyneet ja maata alettiin Kustaa Vaasan voimakkain ottein hallita Tukholmasta käsin keskitetysti. Tällöin sanotaan Viipurin korjaamattomine rakennuksineen sekä kuoppien ja likalätäköiden täyttämine katuineen muistuttaneen enemmän hoidottoman näköistä maalaiskylää kuin kauppakaupunkia.

Kaupunki tarjosi asukkailleen suojan ja itsehallinnon, mutta porvarina olo ei ollut helppoa. Raskain taakka oli työntekovelvollisuus kaupungin muurin ylläpitämiseksi. Lisäksi oli monenlaisia veroja ja suorituksia. Tulipalot, kulkutaudit ja yleensä alkeelliset sosiaaliset olot olivat tuon ajan kaupunkien vitsauksena. Suurin osa kaupunkia paloi 1575, ja 1594 palossa jopa muuritkin turmeltuivat niin, että ne piti paikka paikoin rakentaa kokonaan uudestaan. 1690-luvun nälkä- ja kuolovuodet olivat kauhistuttavat. Viipurin pitäjän puolelta on 1697 merkitty kirkonkirjaan: "16.1. kuoli köyhä piika, joka söi nälissään sormensa ja sitten heitti hymyillen henkensä". 1)

Omalaatuisen kautensa Viipurin vaiheissa muodostaa *venäläisaika*, joka alkoi 1710, kun Pietari Suuri valloitti kaupungin samaan aikaan, kun Ruotsin kuningas Kaarle XII oleili Turkin sulttaanin suojissa kärsittyään edellisenä vuonna raskaan tappion venäläisiä vastaan Pultavan taistelussa. Viipurista tuli venäläinen linnoituskaupunki, jossa sotilaalliset seikat olivat etualalla. Muut asiat venäläiset jättivät jokseenkin ennalleen. Kun heillä ei ollut tietoa Ruotsi-Suomen laeista ja hallinnosta, asioiden hoito jäi monella alalla riippumaan isäntien ja hallintovirkamiesten ominaisuuksista ja heidän oikeuskäsityksistään. Joissakin paikoin, esim. lahjoitusmailla olot olivat surkeat. Kerrotaan, että venäläiset upseerit ja virkamiehet toivat Viipuriinkin kotiorjia ja saattoivat myydä heitä myös kaupunkilaisille. Isännän kuoltua orjat menivät perinnöksi niinkuin muukin omaisuus. 2)

1) Aarne Kopisto — Toivo J. Paloposki: Viipurin pitäjän historia I, s. 255.

2) O. Hannikainen: Vanhan Suomen eli Viipurin läänin oloista 18:lla vuosisadalla, Helsinki 1888, s. 31.

Viipuri sai kuitenkin ylikomendanteikseen valistuneita sotilaita, jotka sallivat siviilihallinnonkin kehittyä suotuisasti. Ajanjakson loppupuolella Katariina II:n aikana Vanhassa Suomessa, joksi Ruotsista erotettua Suomen osaa nimitettiin, valistusaatteet saivat jalansijan ja tällöin mm. Viipurin koululaitos kohosi korkeammalle tasolle kuin millä se oli Ruotsin puoleisessa Suomessa. Eurooppalaiset sivistysvirtaukset sirostivat tällöin kotielämää, hillitsivät tapoja sekä toivat väriä ja ilokkuutta elämään.

Viipurin asemasta lännen ja idän vedenjakajalla ja sen kauppakaupunki-luonteesta johtui myös siellä asuneiden *kansallisuuksien runsaus*. Keskiajalla *saksalaiset* olivat kaupungin mahtimiehiä niin kaupassa kuin kaupungin hallinnossakin. Venäläisäikana saksa oli myös sivistyksen ja koulun kieli. *Ruotsalaisia* oli virkamiehinä, kaupungin luottamustoimissa sekä opetuslaitoksen ja kirkon palveluksessa. *Suomalainen* kansanaines oli lukumääräisesti kaikkina aikoina enemmistönä, mutta vaikutusvaltaa heillä ei pitkiin aikoihin ollut. Keskiajan lopulla heitä tosin oli korkeissakin asemissa kaupungin luottamustoimissa ja kauppiaina, mutta yleensä he olivat porvariston alimpaan kastiin kuuluvia käsityöläisiä, työmiehiä jne.

Venäläisiä asui Viipurissa jonkin verran jo Ruotsin vallan aikana. Venäläiskaudella heidän määränsä luonnollisesti lisääntyi, jolloin heitä oli — jos jätämme sotilaat ulkopuolelle — sotaväen muonittajina, pikkukauppiaina ja muissa vastaavanlaisissa tehtävissä niin paljon, että he muodostivat kaupungin neljännen pääkansallisuuden.

Kun näin monta kansallisuutta asui toistensa läheisyydessä, ne kaikki vaikuttivat toinen toisiinsa ja syntyi *viipurilainen luonne tai elämäntyyli*. Viipurilaiset olivat kansallisuudesta tietoisia, voi myös sanoa nurkkapatriootteja, mutta samalla suvaitsevaisia ja toisen vakaumusta kunnioittavia. Taloudellisten seikkojen vaikutuksesta viipurilaisten hyvinvointiin kai johtui viipurilaisten mieltymys aineellisiin arvoihin ja iloiseen elämään. Viipurilainen tahtoi elää ja antaa toistenkin elää; kaupungissa oli vapaamielisyyden ja kosmopoliittisuuden leima. 1600-luvulla syntyi omalaatuinen Viipurin kielikin, tai oikeastaan slangi, joka oli sekoitusta kaikista kielistä. Esim. kutsukirjeissä käytettiin muotoa ”kalla till Gemötes”; tai sanottiin: ”komma laulandes på gatan”. 1) 1800-luvulla suomen kielestä tuli eri kansallisuuksia yhdistävä yleiskieli, jota käytettiin silloin, kun muunkieliset eivät ymmärtäneet toistensa kieliä.

Kieli oli vielä 1800-luvulle tultaessa puhtaasti kommunikoinnin väline, johon ei liittynyt valtapoliittisia pyrkimyksiä. Niinpä Aleksanteri I:lle, joka 1809 oli valloittanut koko Suomen Ruotsilta, esiteltiin Suomea koskevat asiat ranskaksi. Mutta 1800-luvun alkupuoliskolta lähtien alkoivat kansallisuusaate, kansanvalta, kansallinen itsemääräämisoikeus tehdä tuloaan. Väestöstä enemmistölle suomalaisille perustettiin Viipuriin ensimmäinen kansakoulu 1849, ensimmäiset oppikoulut 1870-luvulla (tytöille 1881) ja 1906 saatiin suomi kunnallishallinnon pöytäkirjakieleksi.

Vuosisadan lopulla alkoivat puhalttaa uudet tuulet myös talouselämän alalla. Viipurille merkitsi paljon Saimaan kanavan avaaminen ja rautatie Riihimäeltä Pietariin. Viipuri alkoi vetää magneetin tavoin väkeä Karjalasta, Savosta ja kauempaakin, eikä tuo väki mahtunut kaupungin vanhoihin

1) Viipurin kaupungin historia, II osa, 1617—1710, s. 70-

raameihin, vaan se sirottui suureksi osaksi ympäröiviin esikaupunkeihin. Syntyi asutukseltaan kokonaan uudenlainen Viipuri.

Vuonna 1930 Viipurin asukkaista, joita oli vähän yli 72000 esikaupunki-asutus mukaan luettuna, puhui vain 3 % pääkielenään ruotsia. Vaikka muita kieliä kuin suomea ja ruotsia puhuvia oli vain 3,5 %, oli Viipuri yhä maan monikielisin kaupunki, kun Helsingissäkin vastaava luku oli 2 % ja muissa kaupungeissamme alle prosentin. Suomen kieli oli siis tehnyt täydellisen läpimurron; 94 % asukkaista puhui sitä pääkielenään (1900 heitä oli ollut vain 74 %) ja yli puolet väestöstä oli Viipurissa tai Viipurin läänissä syntyneitä.

Tällaisessa Viipurissa me elimme. Talvisotaan mennessä kaupunki oli kasvanut Suomen toiseksi suurimmaksi kaupungiksi ja kehittynyt itsenäisyyden aikana joka suhteessa. Näin jälkeensä on yksi ja toinen varmaan pohdiskellut, mitä Viipuri olisi nyt, jos se olisi edelleen meidän. Vastausta emme saa, voimme vain aavistella jotakin.

Entä nyt ja vast'edes. Onko meillä entisillä viipurilaisilla enää mitään "virkaa" ja tehtävää vai olemmeko jo ikäloppuja höperöitä muistoinemme ja haaveinemme. Menneiden muistelulla on meille itsellemme, henkisellet hyvinvoinnillemme tärkeä merkitys eikä kukaan voi meiltä tätä nautintoa kieltää. Aika kultaa muistot vielä niin, että päällimmäisiksi jäävät vain ne mieluisat hetket ja tapahtumat.

Meillä ovat viipurilaiset yhdistykset ja harrastuspiirit, joissa voimme yhdessä toisten samanmielisten kanssa muistella ja samalla edelleen kehittää itseämme. Meillä on Viipurin kaupungin historia, Viipurin suomalaisen kirjallisuusseuran toimitteet ja monien alojen erikoisteoksia. Viime aikoina on ilmestynyt muistelmia ja kaunokirjallisia teoksia sellaiset määrät, ettei kaiken jo julkisuuteen saatetun tekstin lukemiseen ja sulattelemiseen riitä käytettävissä oleva aikamme.

Viipurin pienoismalli on kunnioitettava suurhanke, joka jo nyt herättää ihailua ja ihmetystä. Suurin merkitys siitäkin on meille entisille viipurilaisille, kun se ikäänkuin yhdellä välähdyksellä heti sen nähtyämme palauttaa mieleen omat nostalgiset tunteemme ja menneet tapahtumat. Myös niille, jotka eivät ole Viipuria nähneet meidän aikanamme, se antaa nopeasti selvän yleiskuvan ja auttaa myös kohteiden paikallistamisessa.

Näin tulemmekin asian toiseen puoleen. Me vielä elävät viipurilaiset emme saa olla niin itsekkäitä, että vain itse nautiskelisimme Viipurin muistoista. Eiköhän tehtävänä ole myös huolehtia siitä, että meistä jää myös jälkipolville riittävän monipuolinen kuva. Pienoismalli tallettaa ulko-kuoren ja käytännöllisistä syistä vain osasta Viipuria. Se, mitä tuon ulkokuoren sisällä ja yleensä kaupungissa tapahtui minäkin aikana, selviää kirjallisuudesta, museoesineistä ja arkistoista. Yksityisten hallussa olevan *arkisto- ja museoaineiston tallettaminen* tulevaa tutkimusta varten on kiireellinen tehtävä, ennenkuin tuo aines pääsee häviämään. Tietysti tähän liittyy myös muistitiedon kerääminen niiltä, jotka vielä tietävät ja muistavat. Tällainen keruutyö on hankalaa paitsi teknisesti myös siksi, että ns. tavalliset kansalaiset usein vähättelevät tietojensa arvoa. Toisaalta on niin, että jos luotamme vain merkkihenkilöiden ja kirjallisia kykyjä omaavien muistelmiin, kuva saattaa olla liian elitistinen, ylempien kansankerrosten oloja kuvaava. Myös tavallisen kansan olot ja tunnelmat sietävät tulla tallennetuiksi muuallekin kuin kuivien tilastonumeroiden alle. Tätä työtä

voisi tehdä itse kukin ilman ulkoapäin tulevaa painostusta. Kun kasettiradio tai -soitin lieenee nykyisin joka perheessä, voisivat "mummit ja ukit" joutohetkinään muistella omaa ja perheensä historiaa nauhalle, lähinnä omien jälkeläistensä iloksi. Kun nauhat säilytetään, ne ehkä aikanaan joutuvat yleisempäänkin tietoisuuteen ja käyttöön.

Älkäämme unohtako, että Tervaniemen kukkulalla sijainneen Viipurin maakunta-arkiston aineistot ovat tärkeimmiltä osin edelleen tallessa *Mikkelin maakunta-arkistossa*. Siellä on Viipurin kaupunginarkistoa, lääninhallituksen arkistoa, hovioikeuden arkistoa ja jopa Vanhan Suomen ajalta säilyneet paikalliset arkistot. Samoin on paljon aineistoa valtionarkistossa, Helsingin yliopiston kirjastossa, kansallismuseossa sekä monissa muissa arkistoissa ja kirjastoissa. Ongelmana vain on, että tiedon saanti noista julkisista laitoksista on sellaiselle, joka ei tarvitsemiaan lähteitä riittävästi tunne, hankalantuntuista. Aineistojen tarkempi luettelointi ja informaatiopalvelun järjestäminen auttaisi tutkijan pääsyä lähteille. Kannattaa tässä yhteydessä mainita jo lehdistössäkin olleet tiedot, että luovutetun alueen kirkonkirjojen mikrofilmaus on ortodoksisten seurakuntien osalta jo loppuunsuoritettu ja luterilaisten seurakuntien osalta käynnissä. Parhaillaan myös suunnitellaan luovutettujen alueiden väestörekisteritietojen vientiä ATK-pohjaiseen rekisteriin. Jos tässä onnistutaan, on siitä suuri apu tutkimukselle.

Ja lopuksi, hyvät kuulijat. Kun nyt näyttää siltä, että Neuvostoliitossa on ryhdytty pätevään tieteelliseen työhön Viipurin menneisyyden selvittämiseksi — tuo työ ei koske pelkkää linnaa, vaan myös vanhaa kaupunkia ja sen kirkkoja ym. — ja valkeiden läiskien poistamiseksi muutenkin heidän historiastaan, niin voisimme harkita miten pääsemme yhteistyössä selvittämään Viipurin menneisyyttä niiden kysymysten osalta, jotka ovat meille tärkeitä.

Kaupunginjohtaja Tuurna sanoi alussa mainitsemassani kirjoituksessa myös, että Viipurin psyykkeeseen kuului *"todellisuudentaju sukupolvien koettelemusten tiellä, halu saada elää rauhassa sekä toivo ja usko parempaan tulevaisuuteen"*. Viipurin historian valossa näyttää, että koettelemusten kautta syntyi *itsenäisen Suomen Viipuri*, jossa meillä oli onni elää. Antaakamme tämän viipurilaisuuden yhä elähdyttää mieliämme ja pyrkikäämme säilyttämään tämän suomalaisen Viipurin historia myös meidän jälkeemme tuleville.

*Prof. Viljo Erkamo
24.1.1912 Viipuri —
24.10.1990 Helsinki.
Seuramme jäsen ja Toimittelimme avustaja lähetti vähän ennen kuolemaansa Yliopisto 16/1990 -lehdessä ilmestyneen runonsa uudelleenjulkaistavaksi toimitteissamme.*

Viljo Erkamo

Hyvästi Nuoruus! (vuodelta 1940)

Nyt, Muusat viehkeet, alukseeni nouskaa,
oi, Runottaret, ruoriin kiinni käykää,
on viime taival eessä laulun purren,
jo työ on tehty, päivä päästy päähän,
nää, lännen pilvet purppuraisna hohtaa!

Niin kaukaa saavuit, uisko, soutaen
tuhannen päivänmatkan aavaa merta,
suvessa synnyit, matkan päätyen
nyt puhuu purjeisiisi pohjan tuulet
ja Otavata kohden käypi tiesi.

Noin aika rientää, kiertää ympyrää
jo monta kertaa sait kun soutajaasi
kointähden kuvaimet ja kangastukset
vei väärään, mutta monta satamata
ja oudon uutta maata nähdä sait sä.

Kai seireenejä muistat? Niinkuin eilen
soi korvissani sävel vuotten takaa,
min kuulin kultasuusta Nausikaan.
Ei häivy mielestäni milloinkaan
Athenen templi holvein hohtavin,
ei koskaan kuole muistosta se kukka,
min sinne kerran pohjan kotkan katse
sai nousemaan ja liekehtimään loihti
ihanin terälehdin — kerran kauan!

Oi katso mereen, unhoon päivä painuu,
jo päähän pääsit, satama jo siintää.
Nyt hyvästi jo jääkää, Muusat, nuoruus
ja aika juhlien on päättymässä,
työ arjen kutsuu rakentamaan, luomaan,
on aika mun jo käydä miesten töihin.

Viktor Dmitriew

Viipurilainen modernismi — tutkimisen ja säilyttämisen vaikeudet

Modernismi Viipurin arkkitehtuurissa

1800-luvun puolivälissä Viipuri kehittyi Suomen suurimmaksi kauppa- ja teollisuuskeskukseksi. Vanhojen kaupunkimuurien purkaminen (1860-luvulla) ja uuden asemakaavan suunnittelu (vuonna 1861) merkitsivät uuden ajanjakson alkua kaupunkirakentamisen historiassa. Sisäisten yhteyksien kehittäminen — sataman laajentaminen, Pietari-Helsinki junaradan avaaminen (vuonna 1870) sekä kaupungin itsehallinnon uudistaminen (vuonna 1873) vilkastuttivat rakennustointa.

Asemakaava ratkaisi kaupungin yhdeksi kokonaisuudeksi. Alueellisesti Viipuri kehittyi itään päin, missä luonnollisena rajana oli Patterimäki uusine linnoitusvyöhykkeineen. Kaavan keskuksena, ja samanaikaisesti rajana, joka erotti kaupungin vanhan ja uuden osan, oli esplanaadi, joka oli muodostunut kaupunkimuurien rintavarustuksen paikalle. Historiallisen ydinkeskuksen pääkaavoitusakselit olivat jatkettut Patterimäkeen saakka. Niiden kanssa yhdensuuntaisesti muodostui kolmas pitkittäinen liikenneväylä — Torkkelinkatu (nyk. Prospekt Lenina), joka leikkasi osan Pietarin valtatiestä. Poikittainen valtakatu — Aleksanterinkatu (nyk. Leningradskij prospekt) — oli suunniteltu laajenevan sataman ja oletetun rautatieaseman väliseksi yhteydeksi. Uudisrakennusten suorakulmaiset korttelit jaettiin yhtäsuuriksi omistustonteiksi.

Kaupungin vanhan ja uuden osan rakentaminen tapahtui epätasaisesti. Vuosisadan loppuun mennessä rakentaminen pääasiassa tapahtui historiallisen ydinkeskustan alueella ja rintavarustusvyöhykkeen varrelle, jota rajoitti esplanaadi. Tuon ajan hallitsevat talotyypit olivat hallinto- ja asuintalot. Rakennusten tyyliä hallitsee eklektisismi. Kunnioitettiin erilaisia epäpuhtaita tyyliä (uusgoottilaisuutta, uusrenessanssia). Eklektismin hengessä sai kaupungin klassisen keskustan kokonaisuus lopullisen päätöksen — Uuden raatihuoneen torin (nyk. Teatrалnaja); historiallisen ydinkeskuksen, keskusakselin yli menevän — Katariinankadun (nyk. Krepostnaja) jatkeeseen muodostui historiallisen tyylihuoneen omaava uusi yhteiskunnallis-hallinnollinen keskus (tuomiokirkko, lääninhallitus, kuvernöörin palatsi). Eklektismin arkkitehtuuri määräsi, vallien tasoittamisen jälkeen, vanhan kaupun-

gin rakennusten ulkonäön luonteen. Eklektisismi jatkoi vanhojen kortteleiden perimetristä rakentamista lisäten merkittävästi sen tiheyttä ja korkeata profiilia.

Kaupungin uudessa osassa tapahtui alueen asteittaista rakentamista. Siellä puutaloista muodostui yksikerroksisia.

Vuosisatojen saatossa kivitalojen intensiivinen rakentaminen kehittyi tässä osassa kaupunkia. Rakennusten uusiutuminen tapahtui hitaasti asema-kaavarakenteen vuoksi. Tämän prosessin kronologinen alku sattui melkein samaan aikaan, kun Viipurin arkkitehtuurissa alkoi näkyä jugend-tyyliä, joka erittäin lyhyen ajan sisällä loi häipymättömät piirteet kaupunkikuvaan. Vuosisadan alun arkkitehtuuri Viipurissa ei muodostanut eheää kokonaisuutta, vaikkakin jugend-tyyliset rakennukset, jotka rakennekokonaisuudeltaan olivat tonteille edulliset, näyttelivät aktiivista osaa kaupunkirakentamisen — torien ja katujen — rakennekehityksessä. Jugend-tyyliset talot loivat Torkkelinkadulle ulkonäön, muuttaen sen kaupungin uudeksi kauppa- ja liikekeskukseksi, muodostaen avaran torikokonaisuuden, Asema-aukion (1, 32, 51, 86) ja Myllymäenaukion (nyk. Shkol'naja, 34, 37, 81), lisäten Kauppatorin (24) kokonaisuuteen tärkeän vivahteen, luoden Punaisenlähtentorin (nyk. Krasnaja ploshadj, 7, 28, 46) rakennuksille mittavat suhteet. Uuden tyylin talot sitoivat katuristeyksien kulmat ja kaupungin uudessa osassa olevien katujen näköalat sulkeutuivat. Jugend säilytti rakentamisen johtavat periaatteet, sen moduuli ja mittasuhteet sanelivat rakennettaessa tonttien koot, samoin kuin maksimaalisen rakennustiheyden tendenssin.

Jugendin kytkeminen historiallisen ydinkeskuksen rakentamiseen oli yksittäistä, sillä sääntönä oli, että se toteutettiin huomioiden ympäristön vaikutuksen sekä samalla tuomaan uusia vivahteita vanhan kaupungin monikerroksiseen arkkitehtuuris-taiteelliseen muotoon.

Tämän ajanjakson näkyvin arkkitehtuurinen tyyli oli monihuoneistoinen talo ensimmäisen kerroksen myymälöineen. Viipurin jugendin arkkitehtuurikokonaisuudessa oli ominaista typologinen erilaisuus: koulut (3, 37, 81, 91), pankit (2, 77, 79, 82), elokuvateatteri (98), urheilurakennus (80), kauppahalli (24), rautatieasema (86), yksityistaloja (47, 67) ja varastorakennus (94).

Viipurilaisessa jugend-arkkitehtuurissa esiintyi erilaisia tyyllivivahteita, alkaen eklektisestä jugendista, joka omasi julkisivukokonaisuuksissa pohjoisen renessanssin goottisia elementtejä (1, 3, 4, 39, 74). Vuosina 1902—03 kaupungin ympäristöön oli rakennettu Suur-Merijoen kartano, joka oli loistava esimerkki suomalaisesta kansallisromantiikasta (arkkit. G. Gesellius, A. Lindgren, E. Saarinen). Tätä suuntaa oli myöskin Koiviston kirkko, jonka julkisivut ovat harmaasta, raakalohkotusta graniitista (nyk. Primorsk, arkkit. J. Stenbäck, 1904). Kansallisromantiikan vaikutus tuntui Viipurin lähellä olevalla Venäjänsaarella E. Sellgrenin laajamittaisessa huvilakokonaisuudessa (arkkit. U. Ullberg, 1913).

Kaupunkirakentamisessa kansallisromantiikan taidesuunta ei saanut laajaa kannatusta. Erittäin johdonmukaisesti se heijastui Häkli, Lallukka & Kump. asuin- ja liiketalon punagraniittisessa, patsain ja tyylitellyn korkokivin koristellussa julkisivukokonaisuudessa (25, arkkit. A. Schulman,

kuvanveist. E. Halonen, 1905). ”Pohjolan jugendin” muodollis-tyyllilliset tunnusmerkit olivat julkisivujen ja kattojen epäsymmetrisyys, kulmatornit, päädyt, erkkerit, ikkuna-aukkojen ryhmittely ja muodot, joita ilmenee muidenkin talojen ulkonäössä (2, 17, 24, 26, 28, 29, 36, 75).

Todennäköisesti Helsingin rautatieaseman suunnittelukilpailun ympärillä tapahtunut keskustelu ja Viipurin rautatieaseman suunnittelukilpailun tulos saivat paikalliset arkkitehdit taipumaan symmetrisiin, tasapainoisiin kokonaisuuksiin, yksinkertaisiin ja vakaviin julkisivurytmillisyyksiin (42, 50, 51, 81). Nämä ominaisuudet olivat osittain ominaisia P. Uotilalle, joka niinä vuosina piirsi paljon Viipuriin (32, 43, 63, 73, 85, 88). Noin vuonna 1910 julkisivuissa, jotka olivat rakennetut järkipäraseen kaavan mukaan, alkoi näkyä elementtejä, jotka olivat lainatut klassisesta tyylistä; puolipylväiköt, pilasterit tyylieltyine kapiteeleineen, barokkityyliset päädyt ja ikkuna-aukkojen koristukset, temppeleimäiset syvennykset, voimakkaasti esiintulevat kattolistat olivat useimmiten modernismin koristelutavan luonteen mukaiset (57, 64, 87, 92). Retrospektiivinen pyrkimys yleiseen järjeistämiseen erottui arkkitehtien C. A. Gyldein ja U. Ullbergin töissä. Parhaimpina esimerkkeinä tällaisesta arkkitehtuurista olivat asuintalo Oy ”Eden” (90, arkkit. C. A. Gyldein, 1913) sekä asuintalokokonaisuus Oy ”Karjala”, johon kuului harmaagraniittinen pankkitalo upeine sisätiloineen (82, 95, U. Ullberg, 1912—15), samoin kaupungin ympäristössä Konkkalan parantola (C. A. Gyldein, 1910-luvulla).

Viipurilaisen jugend-tyylin julkisivumateriaalin väriasteikko oli vuosisadan alussa perinteistä suomalaiselle arkkitehtuurille; erisävyinen graniitti julkisivuissa, rappauksen monenlainen suoritustapa, graniittisen sepelin käyttö ornamenttikoristelussa, metalliset yksityiskohdat ja ristikot hienoine kuvioineen sekä erittäin taiteelliset uunien ja kaminoiden keramiikkapäällysteet. Uusien rakenteellisten ratkaisuiden joukossa oli ensimmäisen kerroksen kantavan seinärungon aukkojen täyttäminen suurilla vitriineillä. Eräissä tapauksissa kantavat tukirakenteet olivat vuoratut graniitilla (82, 90) ja toisissa tapauksissa oli käytetty onttoa metallia (51, 73). Kaikkein erikoisin arkkitehtuurinen ratkaisu runkorakenteeltaan oli Suomen Yhdyspankin uusi rakennus (77, arkkit. U. Ullberg, 1911).

Sen ajan näyttävin rakennus oli Viipurin rautatieasema, jonka monumentaalinen koko oli loistava esimerkki vuosisadan alun suomalaisen arkkitehtuurin ja rakennustekniikan saavutuksesta (86, arkkitehdit A. Gesellius, A. Lindgren, E. Saarinen, 1913).

Erotuksena vanhasta arkkitehtisukupolvesta, joka oli opiskellut ulkomaila, viipurilaiset jugend-tyylin arkkitehdit saivat kasvatuksensa kotimaassaan Suomessa. Jotkut heistä ilmensivät taiteessaan kaikki kehitysvaiheen tyyli (A. Schulman), muille jugendista tuli taiteellisen elämäkerran alkuvaihe, joka päättyi funktionalismin aikakauteen (U. Ullberg).

Omaksumalla eklektisminä suunnittelujärjestelmän pääperiaatteet jugend ei voinut kukoistuksensa lyhyenä aikana saavuttaa kaupungin uuden ja vanhan osan koko aluetta. Siitä huolimatta se vuorostaan määritteli mittasuhteet ja moduulin, joiden avulla pääosiltaan kehittyi uusien kaupunginosien rakentaminen sitä seuraavan kymmenvuotiskauden aikana.

Sotavuosien tuho ja sodan jälkeinen tila

Vuosien 1939-1944 sotien aikana kaupungin asuintalokannasta hävitettiin kaksi kolmasosaa. Täydellisesti oli tuhottu arvokkaita viime vuosisadan alun arkkitehtuurisia muistomerkkejä: rautatieasema, Suur-Merijoen ja Kirjolan kartanot (arkkit. G. Nyström, 1904). Monista taloista oli jäljellä vain ulkoseinät ja portaikkojen paikat. Näiden lisäksi jotkut rakennukset säilyivät koskemattomina tai vain vähäisin vaurioin, näiden joukossa jugend-arkkitehtuurin arvokkaita esimerkkejä (17, 37, 82, 90, 95). Erittäin suuren vahingon kärsivät puurakennukset; — yhtään jugendtyylistä puurakennusta ei säilynyt. Mitä taas koskee kiviarkkitehtuuria, niin erittäin suuren vahingon kärsivät rakennusten sisä rakenteet ja -tilat. Monissa tapauksissa julkisivut säilyttivät ulkonäkönsä ja koristelunsa ja huolimatta tuhoista ne voitiin uudelleen kunnostaa.

Sodan jälkeinen kaupungin kehitys tapahtui Neuvostoliiton yhteydessä. Sodan aikana Viipurin väestö evakuoitiin kokonaan Suomeen ja neuvostojen alussa autio kaupunki asutettiin värväyksen avulla. Näiden tapahtumien suoranainen seuraus oli sosiaalisen väestörakenteen ja yhteiskuntaelämän perustan täydellinen muutos sekä maa-alueiden ja rakennusten yksityisomistuksen lakkauttaminen. Uusien asukkaiden enemmistöltä luonnollisesti puuttui historiallisten juurien tuntuma ja tietoisuus kulttuurikehityksen perinnöllisyydestä. Tämä tilanne ei voinut olla kuvastumatta arkkitehtuuriperintöön.

Vuonna 1945 Viipuri sijoitettiin siihen kaupunkien ryhmään, joiden historialliset keskukset kuuluivat ensikädessä uudisrakennettaviksi. Kaavoitusta ja kaupungin rakentamista varten ehdotettiin 1947 Viipurin omaperäisen arkkitehtuurisen ulkonäön säilyttämistä, vahingoittuneiden rakennusten korjaamista ja historiallisten muistomerkkien restaurointia.

Laajasta ja nopeasta uudisrakennustahdista johtuen työn laatu oli erittäin huono. Kiireellinen asuntojen tarve saneli ensisijaisesti asutuskysymysten ratkaisun. Joidenkin rakennuksien kohdalta niiden alkuperäisen tarkoituksen menettämisen lopputuloksena oli, että asuintalot muuttuivat monihuoneistoiksi. Se omalta osaltaan alensi historiallisten rakennusten arvoa tärkeissä rakennekysymyksissä, muun muassa Vanhan Raatihuoneen torilla, missä tämä kohtasi entistä Raatihuonetta — Historiallista museota. Uudella Raatihuoneen torilla sijainnut kaupungin hallinnollis-yhteiskunnallinen keskus tuhottiin. Täältä oli purettu hotelli ”Societen” jäännökset ja Kaupungin teatteri; Kaupunginhallituksen julkisivut oli jälleenrakentamisen yhteydessä muutettu tunnistamattomiksi ja itse rakennuksesta tehtiin elokuvateatteri. ”Hackman & Kumpp.” liike- ja asuintalo (57, arkkit. C.A. Gyldeń, U. Ullberg, 1909), joka oli yksi viipurilaisen jugendtyylin monista huomattavista muistomerkeistä, muutettiin monihuoneistoksi taloksi. Erikoisen murheellinen kohtalo oli sen ensimmäisen kerroksen liikehuoneen loistavilla sisätiloilla.

Muiden sosiaalisten tavoitteiden, kuten asuinpinta-alojen turvaaminen säilyneissä taloissa, johti monen perheen yhteisasumiseen, eikä se varmasti koskaan ollut varakkaiden asunnonomistajien tarkoitus. Yleisenä sääntönä oli, että jälleenrakennettavat talot suunniteltiin uudelleen. Julkisivujen vahingot korjattiin vain välttämättömään tarpeeseen. Ei ollut harvinaista,

että tällainen talo menetti melkein kokonaan tyylilliset tunnusmerkkinsä. Erikoisesti tällaiset vahingot koskettivat judend-tyylistä arkkitehtuuria, jonka julkisivuja hallitsivat itsenäinen, taiteellinen arvokkuus (33, 38, 39, 83). Tunnistamattomaksi muuttui Papulan alueella oleva kortteli, joka ainoana kaupungissa oli rakennettu perimetrisesti jugendtyylisin taloin (27, 31, 48, 78, 84). Jälleenrakennustöiden aikana oli karkeasti vääristelty yhden Suomen Yhdyspankin sivurakennuksen omaperäiset julkisivut ja sivurakennukseen majoittui tuotantolaitos (77). Tuntuvat vahingot jäivät korjaamatta muidenkin jugendtyylisten rakennusten jälleenrakennustöiden kohdalla, jotka erottautuivat tyylillisesti arvokkaiksi: entinen vanhainkoti (40) ja Konkkalan parantola.

Yllämainittujen seikkojen ohella rakennusten täyskelpoinen jälleenrakennustyö osoittautui mahdottomaksi seuraavien syiden takia:

1) arkistosta puuttuvien piirustusasiakirjojen vuoksi (arkistofondit, tiedot arkkitehtuurista ja rakennusmateriaalista olivat käytännöllisesti katsoen kaikki viety Suomeen sodan aikana);

2) arkkitehtuurisen perinnön riittämätön tietämys ja taitamattomuus sen arvioimiseen (siitä oli seurauksena tapauksia, jolloin arvokkaita ja historiallisia, rakenteeltaan vaurioituneita, mutta pääkokonaisuudeltaan säilyneitä taloja oli purettu. Usein nämä tontit ovat vielä meidän päiviin saakka tyhjinä.

3) arkkitehti-professoreiden keskuudessa vallinnut nihilistinen suhtautuminen arkkitehtuurisen perinnön erilaisiin kerrostumiin, joka oli ominaista sen ajan isänmaalliselle arkkitehtiteorialle kokonaisuudessaan (moisen suhtautumisen koki osittain jugendtyylinen arkkitehtuuri).

Nykyajan ongelmat

Viimeisten kymmenen vuoden aikana yhteiskunnan tietoisuus arkkitehtuurisen perinnön suhteen on laadullisesti muuttunut. Uuden sukupolven asukkaille Viipuri on muuttunut syntymäkaupungiksi, jonka ominaisuuteen sisältyvät korkeat historiallis-kulttuuriset ja esteettiset arvot. Viime vuosien neuvostojulkaisuissa on paljon huomiota omistettu kaupunkien arkkitehtuurisen perinnön kansantajuistamiseen. Aktiivista työtä harrastaa Historian ja Kulttuurimuistomerkkien suojelun Yleisvenäläisen Seuran kaupunkiosasto.

Vuosina 1982-85 Leningradin instituutin alaosasto "Spetsproektrestavratsija" suoritti kaupungin ydinkeskustan historiallis-arkkitehtuurisen inventaarion kohteittain. Tutkimusten tuloksena oli jokaiselle rakennukselle laadittu kaavake, johon sisältyivät perustiedot, arviointi talon kunnosta ja suositukset. Historiallisen keskuksen rajojen sisäpuolella on merkitty 72 rakennusta, jotka kuuluvat jugend-tyyliin. Kaksi vuotta sitten aloitti tämän instituutin suunnittelu- ja restaurointitoimisto toimintansa Viipurissa.

Tänä päivänä on yli kaksisataa historiallista kohdetta, arkkitehtuurimuistomerkkiä ja arvorakennusta, jotka ominaisuuksiltaan kuuluvat suojelun piiriin. Näiden joukossa huomattavan ryhmän muodostavat jugendtyyliset muistomerkit.

Tämänkin lisäksi Viipurin arkkitehtuurisen perinnön säilyttämiseksi löytyy monia vaikeuksia, jotka pääasiassa ovat sidoksissa kaupunkirakentami-

sen yleisiin vaikeuksiin. Historiallisen keskustan voimakkaassa jälleenrakentamisessa, missä aktiivista roolia näyttelevät jugendtyyliset muistomerkit, voidaan eritellä seuraavaa:

1. Historiallisen keskuksen tehtävänä on yhtenä kaupunkirakentamisen osana arkkitehtuuris-taiteellisten perintöarvojen kehittäminen ja säilyttäminen. Sodan jälkeisinä vuosina oli tähän kaupunkiympäristöön lisätty uusia liitännäisiä. Rakennuksen koko tavallisesti säilytettiin, mutta suunnittelu-päätösten ja rakennustyölaadun tasolla uudet rakennukset usein koettiin olevan riitasoinnussa niiden arkkitehtuuriseen ympäristöön nähden.

Sen vuoksi erillisten rakennusryhmien keskeneräinen kokonaisuus sekä katujen ja torien rakentaminen mahdollisti niiden myöhemmän täydentämisen. Eräissä tapauksissa tämä tehtävä voidaan ratkaista historiallisten arvorakennusten vahinkoja korjattaessa, toisissa tapauksissa sisällyttäen nykyaikaisen arkkitehtuurin kokonaisuuteen. Viimeisten vuosien aikana tällaiset tehtävät ratkaistaan kilpailusuunnitelmien yhteydessä, joissa välttämättömänä ehtona pidetään yhteyttä arkkitehtuuriseen paikallisympäristöön.

Sangen ajankohtaiseksi ongelmaksi jää suunnitelmien laadukas toteuttaminen. Rakennusmateriaalien niukka lajitelma sekä huono rakennus- ja sisätöiden laatu palvelevat maltillisena vaikuttimena, kun ratkaistaan historiallisen keskuksen tärkeiden rakennesolmujen rakentamiseen ja suunnitelmien laadintaan liittyviä kysymyksiä. Tämä ongelma on ristiriidassa kaupungin todellisten tarpeiden kanssa tyhjien tonttien jälleenrakentamisessa.

2. Arkkitehtuuris-taiteellisesti arvokkaiden historiallisten rakennusten säilyttäminen ja jälleenrakentaminen.

Aivan viime aikoihin saakka restauroijien keskuudessa on päähuomio keskittynyt kaupungin historian myöhempien ajanjaksojen muistomerkkeihin, sisältäen 1700-luvun linnan, tornit, kaupunkilinnoinituksen bastioonit ja varhaiset asuintalot. Sitä vanhemmat rakennukset ovat täysin suunnittelu- ja rakennusorganisaatioiden hoidossa, jotka suorittavat niiden korjaus- ja jälleenrakennustöitä. Tähän saakka käytäntö näiden virastojen osalta on ollut jättää huomioimatta arkkitehtuurisesti arvokkaiden rakennusten säilyttäminen ja restaurointitehtävät, jotka vaativat erikoista metodologista suhtautumista. Restauroijat omalta osaltaan eivät ole valmiita ratkaisemaan arkkitehtuurisesti arvokkaiden muistomerkkien jälleenrakentamista, jotka syntetisoivat itsessään eri taideteosten ja ammattien muotoja, joihin kuuluvat myös jugendtyyliset muistomerkit. Tähän päivään saakka ei Viipurissa ole yhtäkään arkkitehtuurisesti jugendtyylistä kohdetta restauroitu.

Jälleenrakentaminen kohdistuu ennen kaikkea asuintaloihin, jotka eivät kärsineet sodassa ja joiden asunnot ovat monien perheiden asuttamat. Jälleenrakentaminen, jotka perustuu asuinpinta-alojen nykyisiin normeihin, useimmiten saattaa rakennuksen täydellisesti uudelleen suunniteltavaksi, jolloin seurauksena on sisätiloissa olevien arvokkaiden koristeiden täydellinen tuhoaminen (seinien, kattojen, oviaukkojen koristukset, kaakeliuunit y.m.). Nämä jatkuvat menetykset ovat erityisesti kouraantuntuvia jugendtyylisissä rakennuksissa, joille on ominaista kaikissa elementeissä erityinen rajallisuus ja joista koostuu niiden taiteellinen muoto (29, 40, 69).

Ainoastaan viime aikoina on yhteiskunnan onnistunut valvoa jälleenrakennus- ja korjaustöiden kulkua sekä pyrkiä suunnitelmien uusimiseen

sisällyttäen niihin taidearvojen säilyttämis- ja restaurointityöt. Esimerkkinä voisi mainita tyylillisesti yhden arvokkaimmista viipurilaisen jugendtyylin rakennuksista, 5-kerroksisen asuintalon ”Domuksen” (17, arkkit. K. Hård af Segerstad, 1904), jossa säilyi käytännöllisesti katsoen kaikki sisäkoristukset, sisältäen noin 60 uunia ja ala-aulan porrastasanteen seinämaalaukset, jotka olivat peitetyt maalikerroksella. Tänä päivänä jälleenrakentamissuunnitelmissa on tehty piirustuksia, joiden mukaan moniin viime vuosisadan asuintaloihin palautetaan alkuperäiset ulkonäöt (2, 20, 28, 39, 43) sekä samoin säilytetään osa rautatieasemakokonaisuudesta (86).

Useissa tapauksissa laadultaan arvokkaat rakennukset jälleenrakennetaan niiden entisen ulkonäön tai niille läheisen luonteen mukaisiksi. Tällaisten asioiden päätökset jatkossa omalta osaltaan vaikeuttavat asunto-ongelmaa. Muun muassa joidenkin jugendtyylisten rakennusten (40, 57, 77) tai erittäin arvokkaiden ensimmäisten kerrosten (25, 51) käyttötarkoitusten muuttaminen on mahdollista vain vastaavan asuinpinta-alan kompensoimisella.

Viipurin muinaisesta kronikasta heijastuu sen seitsemän vuosisadan historia, joka sisältää ruotsalaisten, suomalaisten, karjalaisten ja venäläisten tarinat ja kulttuurit. Viipurilaista jugend-arkkitehtuuria ei voida erottaa suomalaisesta arkkitehtuurista. Sen tutkiminen ja ymmärtäminen on mahdotonta ilman yleiskäsitystä tämän omaperäisen, kansallisen tyylimuunnelman kehityksen lainmukaisuudesta ja alueellisesta erikoisuudesta. Tämä etuoikeus kuuluu kiistatta suomalaisille tutkijoille. Viimeisten vuosien julkaisut, jotka ovat omistettut Viipurin historialle ja arkkitehtuurille, sisältävät omalta osaltaan vuosisadan alun kaupungin arkkitehtuuria koskevan laajan, tosiasiallisen materiaalin. Ensisijaisesti Otto-I. Meurmanin työ ”Viipurin arkkitehdit” (1977), samoin kuin hänen kirjoittamansa jakso uusimmassa teoksessa ”Viipurin kaupungin historia” (1981). Vuosisadan alun kaupungin vilkas elämä on esitetty historiallisin valokuvin S. Hirnin ja J. Lankisen kuvateoksessa ”Viipuri — kansainvälinen kaupunki” (1988). Nämä korvaamattomat teokset palvelevat työmateriaaleina viipurilaisia arkkitehtejä ja restauroijia heidän toiminnassaan. Tämä on tavallaan yhteistyötä Viipurin arkkitehtuuriperinnön säilyttämiseksi. Suorat yhteydenotot ovat perustuneet toistaiseksi oma-aloitteisuuteen.

Kaikkein suurimman kiitoksen ansaitsee monivuotista apua antanut kaupungin arkkitehtuurin huomattava asiantuntija, viipurilaissyntyinen arkkitehti J. Lankinen. Hänen toimittamansa aineisto on edesauttanut Viipurin historiallisten rakennusten, mukaan lukien jugendtyylisten muistomerkkien julkisivujen jälleenrakentamista (2, 20, 28, 39, 43, 86).

Viipurilaiset arkkitehdit ja restauroijat ovat kiinnostuneet laajentamaan tämänkaltaista jatkuvaa ja virallista yhteistyötä. Todennäköisesti molempipuolinen kiinnostus voisi herättää jatkuvaa asiantuntemuksen vaihtoa restauroinnin alalta ja mahdollisuuden yhteisjulkaisemiseen. Asiantuntijayhteyksien ja -kosketusten laajentamisen lisäksi olisi erittäin tarkoituksenmukaista suomalaisten asiantuntijoiden suora osallistuminen Viipurin muistomerkkien restaurointiin yhteishyödylliseltä pohjalta.

Johtopäätös

Viipurilainen modernismi (jugend) kaupungin arkkitehtuurihistorian itseenäisenä osana ei ole vielä muovautunut olemaan tutkimustyön kohteena. Kyseinen artikkeli on ensimmäinen yritys tällä alalla. Tässä kosketellaan asioita yleisluonteisesti ja ne vaativat myöhemmin uudelleenkehittelyä. Muun muassa jää tutkimatta suunnittelu- ja konstruktiiviset sekä ulkoisen vaikutuksen kysymykset, taiteen synteesi y.m.

Artikkeliin liittyy kronologinen luettelo viipurilaisista taloista, jotka liittyvät moderniin tyyliin (jugend). Rakennukset, joiden tarkka rakennusvuosi ei ole tiedossa, ovat kerätyt omaksi ryhmäksi (vuosina 1900—1910). Rakennuksien kunto on osoitettu vuonna 1989.

Taulukko sisältää rakennuksien kunnon määrittelyn kolmelta osalta: julkisivut, sisärakenteet ja -tilat. Sovitut numeromerkit ovat seuraavat:

- 5 [J] JULKISIVUT ei vaurioita tai vaurio erillisissä elementeissä;
- 5 [R] SISÄRAKENTEET ei vaurioita, uudelleen suunnittelua ei ole suoritettu;
- 5 [S] SISÄTILAT: ei vaurioita;
- 4 [J] JULKISIVUT: vaurioita erillisissä, tyyllillisesti tärkeissä elementeissä, kattomuoto muutettu;
- 4 [R] SISÄRAKENTEET: ei vaurioita, mutta jälkeinpäin osittain tehty muutoksia;
- 4 [S] SISÄTILAT: säilyneet porrassyöksyt, porraskaiteet, uunit, osittain — alkuperäiset ovet, ikkunat;
- 3 [J] JULKISIVUT: vaurioituneet tyyllillisesti tärkeät elementtiosat kokonaisuudesta, mutta julkisivujen yleistyyli on säilynyt;
- 3 [R] SISÄRAKENTEET: ei vaurioita, mutta jälkeinpäin on tehty uudelleen suunnittelua; uudelleen suunniteltu vakavien tuhojen jälkeen;
- 3 [S] SISÄTILAT: säilyneet porrassyöksyt ja kaiteet, uunit, alkuperäiset ovet ja ikkunat tuhoutuneet, kauppa- ja juhlahuoneistojen koristuksia vääristelty;
- 2 [J] JULKISIVUT: vakavia vaurioita tyyllillisissä tunnusmerkeissä;
- 2 [R] SISÄRAKENTEET: vakavia vaurioita, uusi suunnittelu säilyneitä tukirakenteita hyväksikäyttäen;
- 2 [S] SISÄTILAT: säilyneet erilliset, tyyllillisesti arvokkaat koriste-elementit;
- 1 Erittäin pahoin vaurioituneet.
- 0 Ei tietoja, purettu.

Artikkelin toinen liite on Viipurin karttapiirros, jossa ovat samat kuin luettelossa merkityt rakennukset. Luettelon järjestysnumero on sama kuin karttapiirroksessa. Tonttijako on esitetty vuoden 1939 tilanteeseen perustuen.

KRONOLOGINEN LUETTELO VIIPURIN KAUPUNGIN RAKENNUKSISTA, JOTKA ON RAKENNETTU 1900-LUVUN ALUSSA

vuosi	rak. N:o	osoite	alkuperäinen tarkoitus	tekijä	säilymisaste (0—5)		
					J	R	S
1901	1	Zheleznodorozhnaja 3 Rautatienkatu 3	5-kerr. asuintalo, apteekki	Grahn, Hedman, Wasastjerna, Lindberg (julkisivut)	0	0	0
	2	Pr. Lenina 8a Torkkelinkatu 8	pankki, 3-kerr. asuintalo	U. Nyström, Petrelius, Penttilä	4	3	2
	3	Vyborgskaja ul. 25 Luostarinkatu 25	koulu	L. Ikonen	5	5	5
	4	Pr. Lenina 7 Torkkelinkatu 7	4-kerr. asuintalo, myymälät	E. Gustafsson A. Schulman	4	3	0
1902	5	Pr. Suvorova 3 Vaasankatu 3	3-kerr. asuintalo	I. Aminoff	5	5	5
	6	Ul. Mira 9 Pellervonkatu 9	4-kerr. asuintalo	A. Isaksson	5	5	5
1903	7	Severnaja ul.12 Pohjolankatu 12	5-kerr. asuintalo, myymälät	A. Schulman	3	2	2
	8	Leningradskoje shosse 28 Kannaksenkatu 28	3-kerr. asuintalo	J. Carlsson, K. Suutarinen	2	1	1
	9	U. Storozhevoi bashni 12a Vahtitornink. 12	2-kerr. asuintalo	K. Hård af Segerstad	5	5	5
	10	Ul. Nekrasova 6 Ainonkatu 6	3-kerr. asuintalo	J. Carlsson, K. Suutarinen	5	5	5

vuosi	rak. N:o	osoite	alkuperäinen tarkoitus	tekijä	säilymis- aste (0–5)		
					J	R	S
	11	Rybnyi per. 2 Kurjenkatu 2	5-kerr. asuin- talo	A. Korpimäki	5	5	5
	12	Ul. Mira 7a Pellervonkatu 7	3-kerr. asuin- talo	A. Korpimäki	4	3	0
	13	Ul. Maiorova 4 Majurinkatu 4	3-kerr. asuin- talo	A. Isaksson	5	5	5
	14	Ul. Uschakova 4 Punaisenläh- teenkatu 4	3-kerr. asuin- talo	J. Ivaska	5	5	4
1904	15	Pr. Lenina 6 Torkkelinkatu 6	5-kerr. asuin- talo, myymälät	A. Schulman	5	3	1
	16	Sadovaja ul. 3 Pantsarilahdenk. 3	4-kerr. asuin- talo	A. Schulman	4	4	1
	17	Krepostnaja 11 Linnankatu 11	4-5-kerr. as. talo, myymälät	K. Hård af Segerstad	5	5	5
	18	Ul. Dimitrova 1 Maununkatu 1	4-kerr. asuin- talo, tontin rajalla	L. Ikonen	5	4	2
	19	Leningradskoje shosse 10 Kannaksenkatu 10	5-kerr. asuin- talo, myymälät	B. Mohell	4	2	1
	20	Leningradskoje shosse 16 Kannaksenkatu 16	4-kerr. asuin- talo, myymälät	G. Sohlberg	5	2	1
	21	Leningradskij pr. 4 Karjalankatu 4	sähkösanoma- konttori	L. Ikonen	0	0	0
	22	Pervomaiskaja ul. 6 Kalevankatu 6	4-kerr. asuin- talo	E. Fransson	4	3	1
	23	Pervomaiskaja ul. 10 Kalevankatu 10	3-kerr. asuin- talo & 1-kerr. (1906)	K. Suutarinen	4	3	1
	24	Severnyi val 2 Pohjoisvalli 2	Kauppahalli	K. Hård af Segerstad	3	1	1

vuosi	rak. N:o	osoite	alkuperäinen tarkoitus	tekijä	säilymisaste (0–5)		
					J	R	S
1905	25	Voksaljnaja ul.7 Repolankatu 7	4-kerr. asuintalo, konttori, varastot	A. Schulman	4	3	2
	26	Ul. Krivososova 8 Papulankatu 8	4-5-kerr. asuintalo, myymälät	A. Lindström	4	5	4
	27	Ul. Krivososova 4 Papulankatu 4	4-5-kerr. asuintalo	A. Schulman	4	4	4
	28	Leningradskoje shosse 1 Kannaksenkatu 1	5-kerr. asuintalo, myymälät	A. Schulman	3	3	2
	29	Morskaja nab. 24 Agricolankatu 2	4-kerr. asuintalo	A. Schulman	5	4	3
	30	Ul. Storozhevoi bashni 18 Vahtitornink. 12	3-kerr. asuintalo	K. Hård af Segerstad	5	3	1
1906	31	Gornaja ul. 3 Vuorikatu 3	5-kerr. asuintalo	P. Uotila	2	2	1
	32	Zheleznodorozhnaja ul. 4 Revonkatu 6	4-kerr. asuintalo, myymälät	P. Uotila	4	4	4
	33	Kamennyj per. 4 Keihäskuja 4	4-kerr. asuintalo	K. Suutarinen	3	2	1
	34	Bul. Kutuzova 47 Kullervonkatu 47	Palolaitos, asuintalo	J. Blomkvist	3	4	4
	35	Leningradskij pr. 2 Luostarinkatu 36	4-kerr. asuintalo	G. Sohlberg	5	5	4
	36	Ul. Storozhevoi bachni 12 Vahtitornink. 12	4-kerr. asuintalo	K. Hård af Segerstad	5	4	4
	37	Shkoljnaja ul. 2 Myllyniemenaukio	koulu	J. Ahrenberg	5	5	4
1907	38	Vyborskaja ul. 22 Luostarinkatu 22	4-kerr. asuintalo	G. Viklund	3	3	1
	39	Krepostnaja ul. 6 Linnankatu 6	4-kerr. asuintalo	G. Sohlberg	3	3	1

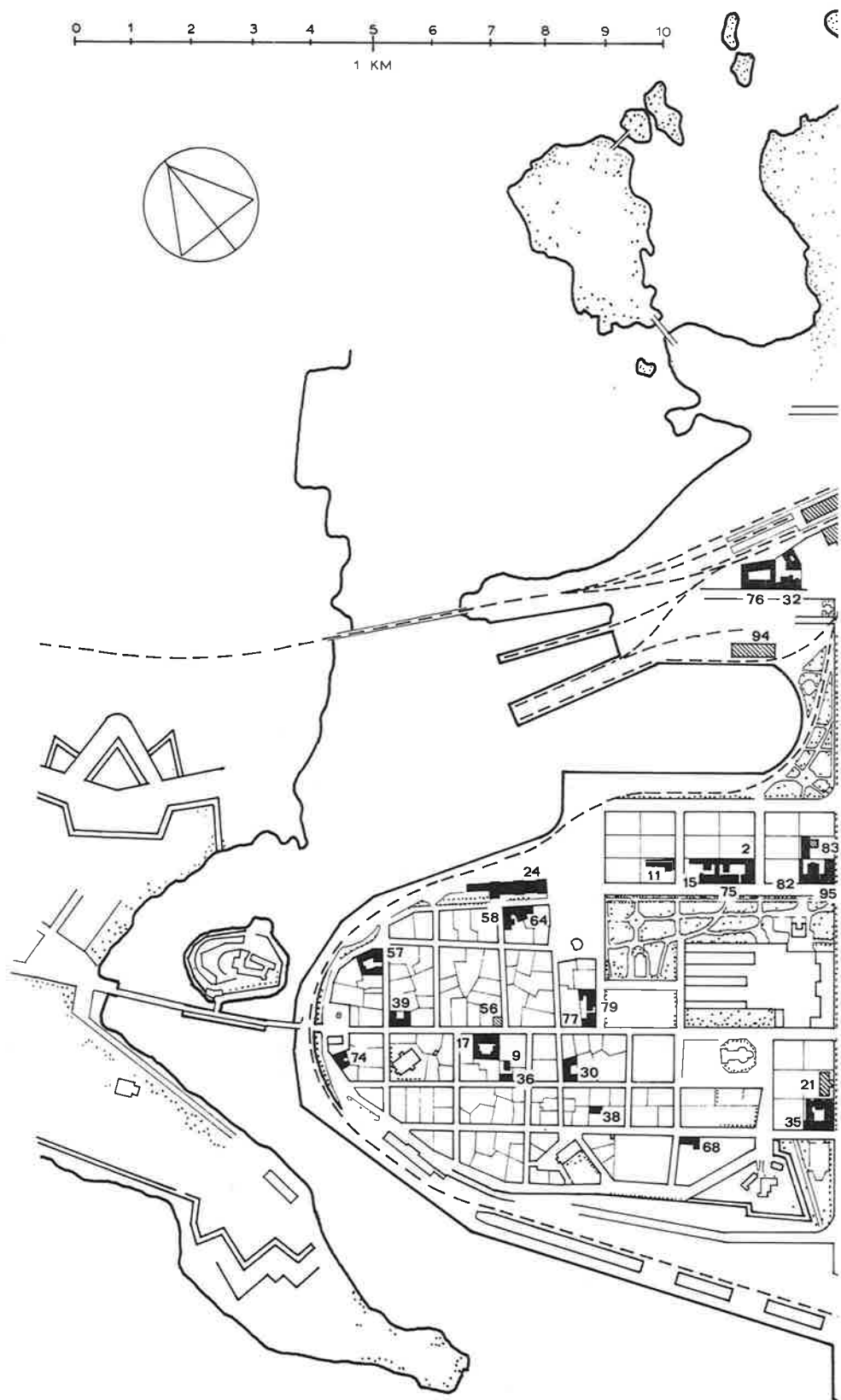
vuosi	rak. N:o	osoite	alkuperäinen tarkoitus	tekijä	säilymis- aste (0–5)		
					J	R	S
	40	Ul. Krivonosova 25 Vuorikatu 21	vanhainkoti	B. Federley	3	3	1
	41	Bul. Kutuzova 39 Kullervonkatu 39	5-kerr. asuin- talo	E. Pesonen	5	4	3
	42	Pr. Lenina 18 Torkkelinkatu 18	4-kerr. asuin- talo, myymälät, tontin rajalla	I. Ikonen	5	5	4
	43	Leningradskoje shosse 12 Kannaksenkatu 12	5-kerr. asuin- talo, myymälät	P. Uotila	3	4	1
	44	Ul. Mira 16 Pellervonkatu 16	5-kerr. asuin- talo	P. Uotila	3	3	1
	45	Ul. Nekrasova 9 Ainonkatu 9	4-kerr. asuin- talo	E. Pesonen	5	5	3
	46	Pr. Suvorova 25 Vaasankatu 25	5-kerr. asuin- talo, myymälät	P. Uotila	5	5	1
	47	Tupikovaja ul. 1 Myllysaarenk. 5	yksityistalo	K. Hård af Segerstad	3	4	1
1908	48	Ul. Krivonosova 2 Papulankatu 2	5-kerr. asuin- talo	P. Uotila	2	3	1
	49	Bul. Kutuzova 10 Kullervonkatu 10	5-kerr. asuin- talo	P. Uotila	4	3	1
	50	Leningradskij pr. 9 Karjalankatu 9	5-kerr. asuin- talo	A. Schulman	4	4	4
	51	Leningradskij pr. 31 Karjalankatu 31	6-kerr. asuin- talo, myymälät	B. Jung, O. Bomanson A. Lindgren	3	2	1
	52	Leningradskoje shosse 3 Kannaksenkatu 3	5-kerr. asuin- talo, myymälät	P. Uotila	3	1	1
	53	Ul. Mira 8 Pellervonkatu 8	konttori, va- rasto, asuin- talo	A. Gyldén	5	4	3
	54	Turgeneva 5 Juteininkatu 5	4-5-kerr. asuin- talo	J. Carlsson K. Suvanto	4	2	1

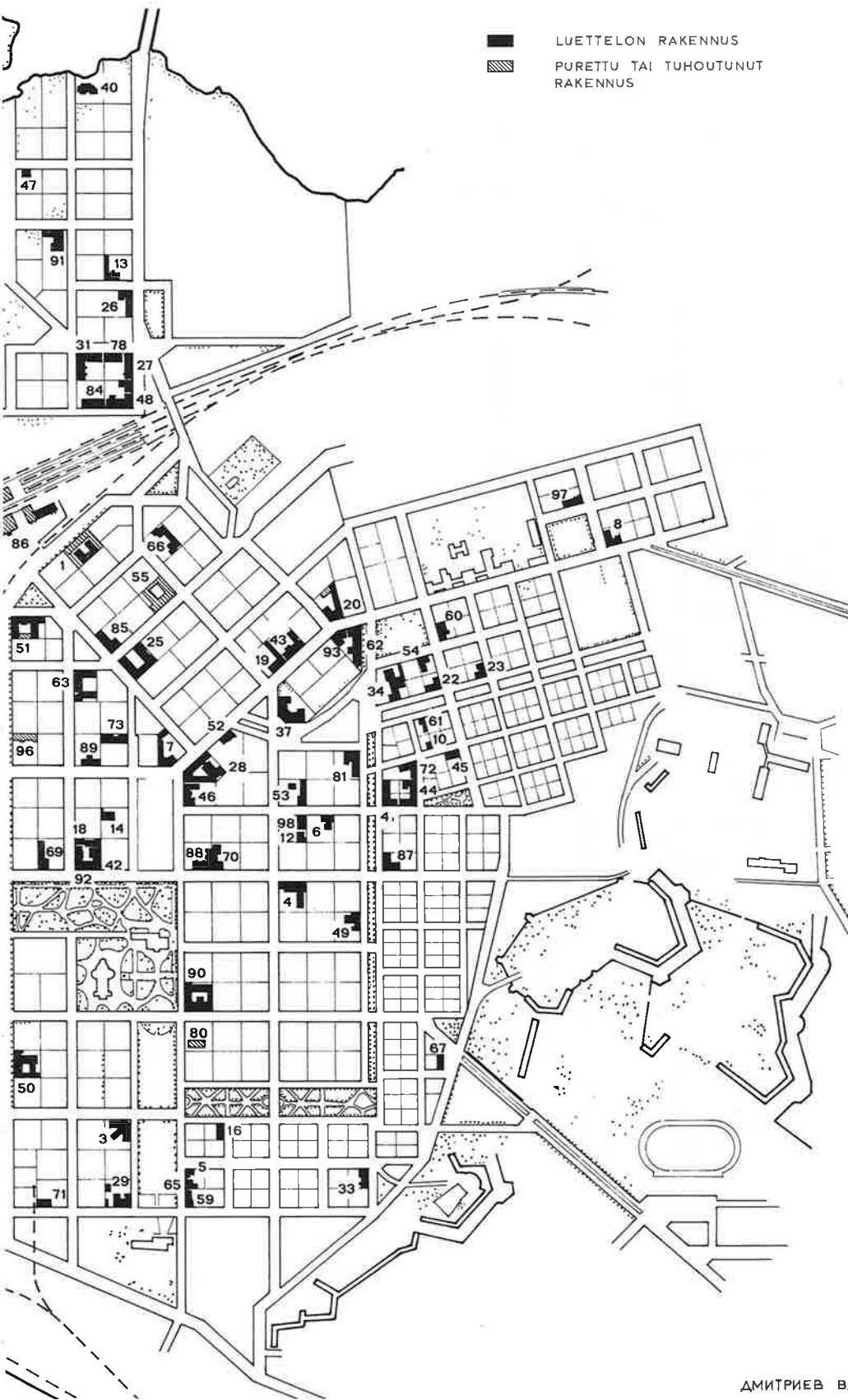
vuosi	rak. N:o	osoite	alkuperäinen tarkoitus	tekijä	säilymisaste (0–5)		
					J	R	S
1909	55	Ul. Akulova 10 Lallukankatu 6	6-kerr. asuintalo	E. Leppänen	0	0	0
	56	Ul. Krepostnaja 16 Linnankatu 16	myymälä	A. Gyldén	0	0	0
	57	Podgornaja ul. 14 Pohjoisvalli 7	virastotalo asuintalo	A. Gyldén U. Ullberg	4	4	3
	58	Severnyi val 19 Pohjoisvalli 19	4-kerr. asuintalo, myymälät	Fr. Thesleff V. Thomé	4	3	2
	59	Pr. Suvorova 1 Vaasankatu 1	4-kerr. asuintalo	P. Uotila	5	5	4
	60	Ul. Turgeneva 8 Vilkkeenkatu 17	4-kerr. asuintalo	O. Vartiovaara	5	5	4
	61	Pervomaiskaja ul. 5 Kalevankatu 5	3-kerr. asuintalo	K. Suvanto	2	2	1
1910	62	Leningradskoje shosse 15 Kullervonkatu 22	5-6-kerr. asuintalo, myymälät	P. Uotila	5	5	4
	63	Rostovskaja ul. 5 Maununkatu 11	5-kerr. asuintalo	P. Uotila	5	3	2
	64	Severnyi val 19 Pohjoisvalli 19	4-kerr. asuintalo, myymälät	A. Gyldén	5	3	1
	65	Pr. Suvorova 3 Vaasankatu 3	4-kerr. asuintalo	A. Gyldén	5	5	4
vv. 1900-1911	66	Ul. Akulova 11 Äyräpääkatu 11	2-4-kerr. asuintalo	P. Uotila	5	5	4
	67	Ul. Vasiljeva 3 Sammonkatu 3	1-kerr. yksityistalo	F.T. Gessler	5	5	1
	68	Vyborgskaja ul. 17 Luostarinkatu 17	2-kerr. asuintalo	P. Uotila	4	3	1
	69	Pr. Lenina 16 Torkkelinkatu 16	6-kerr. asuintalo, myymälät	P. Uotila	5	4	2
	70	Pr. Lenina 26 Torkkelinkatu 26	5-kerr. asuintalo	P. Uotila	3	3	1

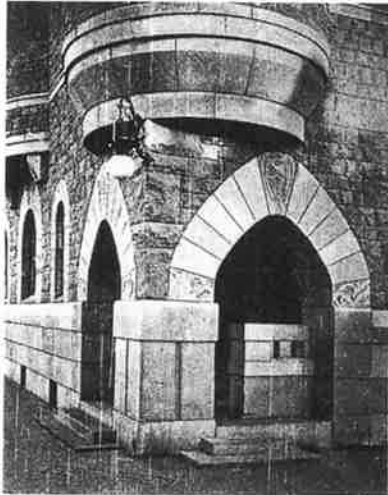
vuosi rak. N:o	osoite	alkuperäinen tarkoitus	tekijä	säilymis- aste (0–5)		
				J	R	S
71	Morskaja nab. 20 Pontuksenkatu 20	konttori- rakennus	A. Schulman	2	2	1
72	Ul. Nekrasova 3 Ainonkatu 3	3-kerr. asuin- talo	Reponen	4	4	1
73	Ul. Ushakova 8 Punaisenlähteen- katu 8	5-kerr. asuin- talo, myymälät		5	4	3
74	Ul. Juzhnyi val 4 Etelävalti 4	4-kerr. asuin- talo		3	2	1
75	Pr. Lenina 8 Torkkelinkatu 8	5-kerr. asuin- talo, myymälät	U. Nyström V. Penttilä	5	4	3
76	Zheleznodorozh- naja ul. 2 Revonkatu 4	5-kerr. asuin- talo	K. Lindahl	5	4	3
77	Krepostnaja ul. 24 Linnankatu 24	asuin- ja liike- rakennus	U. Ullberg	2	2	1
78	Ofiterskaja ul. 3 Upseerinkatu 3	5-kerr. asuin- talo	P. Uotila	2	2	1
79	Pionerskaja ul. 2 Torikatu 2	pankin rakennus	G. Nyström	5	5	5
80	Pr. Suvorova 11 Vaasankatu 11	tennishalli	U. Ullberg	0	0	0
81	Shkoljnaja ul. 5 Myllymäenaukio 5	koulu	A. Schulman	5	5	4
1912 82	Pr. Lenina 10 Torkkelinkatu 10	asuintalo, myymälät, pankki	U. Ullberg	5	5	5
83	Leningradskij pr. 12 Karjalankatu 12	5-kerr. asuin- talo	B. Mohell	2	2	1
84	Kirkkosaarenk. 6	4-kerr. asuin- talo	G. Frazer	2	2	1
1913 85	Vokzaljnaja ul. 9 Repolankatu 9	6-kerr. asuin- talo, myymälät	P. Uotila	4	3	2
86	Vokzaljnaja pl. Asema-aukio	rautatieasema	G. Gesellius A. Lindberg E. Saarinen	0	0	0 pieni osa säästynyt

vuosi rak. N:o	osoite	alkuperäinen tarkoitus	tekijä	säilymis- aste (0–5)		
				J	R	S
87	Bul. Kutuzova 31 Kullervonkatu 31	5-kerr. asuin- talo	H. Kaartinen	5	4	2
88	Pr. Lenina 24 Torkkelinkatu 24	5-kerr. asuin- talo	P. Uotila	4	3	3
89	Severnaja ul. 6 Pohjolankatu 6	2-kerr. asuin- talo	P. Uotila	2	3	1
90	Pr. Suvorova 13 Vaasankatu 13	5-kerr. asuin- talo, myymälät	A. Gyldén	5	5	4
1914 91	Gornaja ul. 4/10 Vuorikatu 12	koulu	P. Uotila	4	4	3
92	Pr. Lenina 18 Torkkelinkatu 18	6-kerr. asuin- talo, myymälät	H. Kaartinen	4	4	3
93	Leningradskoje shosse 15 Kannaksenkatu 15	6-kerr. asuin- talo, myymälät	V. Keinänen	5	5	4
94	Revonhätä	satamavarastot	G. Frazer	0	0	0
1915 95	Leningradskij pr. 12 Karjalankatu 12	5-kerr. asuin- talo, myymälät	U. Ullberg	5	5	4
1916 96	Leningradskij pr. 23 Karjalankatu 23	5-kerr. kaupp- huone	V. Keinänen	0	0	0
97	Serzhanskaja ul. 4 Aninankatu 4	4-kerr. asuin- talo	Spets, Atte, K. Suvanto	4	3	2
1917 98	Ul. Mira 7 Pellervonkatu 7	elokuva- teatteri	G. Frazer	2	2	1

Haluan kiittää arkkitehti Juha Lankista (Espoo, Suomi) hänen antamistaan asiatiedoista, joita on hyväksikäytetty tekstissä.

Häkli, Lallukka ja Kumpp. Oy:n toimitalo nykyasussa, alh.vas. alkuperäinen ja oik. nykyinen kulma (luettelon n:o 25).

Kannaksenkadun alkupää Repolankadulta katsottuna ennen sotia ja nyt (luettelon n:o 28).

Näkymä Papulan rautatiesillalta ennen sotia ja nykyään.

Edellisen kuvasivun korttelin oikeanpuoleiset talot ennen ja nykyään (luettelon n:o 27).

„Vanhain Koti“, Wlipuril.

„De Gamlas Hem“ i Wiborg,

Vanhain koti Vuorikadulla Papulanlahden rannalla ennen ja nyt (luettelon n:o 40).

Viipuri
Pietisen talo

"Pietisen palatsi" rautatieasemaa vastapäätä (luettelon n:o 51).

Viipurin Uusi Yhteiskoulu Myllyaukiolla (luettelon n:o 81).

Otsakorven talvisodassa tuhoutunut talo (luettelon n:o 55).

Moskvinin talo Punaisenlähteentorin varrella (luettelon n:o 46).

Jugend-talo Olavinkadun varrella (luettelon n:o 67).

Vaasankadun alkupää (luettelon n:ot 5, 65 ja 59).

Hieno "Eden" (luettelon n:o 90).

Kannaksenkatu n:o 12 (luettelon n:o 43).